3 1761 04572312 6

Digitized by the Internet Archive
in 2007 with funding from
Microsoft Corporation

http://www.archive.org/details/celokupnadela04popouoft

БИБЛИОТЕКА СРПСКИХ ПИСАЦА

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР:

ПРЕДСЕДНИК

Др. ВЛАДИМИР ЋОРОВИЋ
Професор Универзитета и Члан Српске Краљевске Академије

ЧЛАНОВИ

ЈЕРЕМИЈА ЖИВАНОВИЋ
Ректор Више Педагошке Школе

ПАВЛЕ СТЕВАНОВИЋ
Хон. Професор Универзитета

УРОШ ЦОНИЋ
Управник Универзитетске Библиотеке и Хон. Професор Универзитета

СТЕВАН ЈЕЛАЧА
Професор књижевности III Беогр. Гимназије

ИЗДАЊЕ, ШТАМПА И ПОВЕЗ
ИЗДАВАЧКОГ ПРЕДУЗЕЋА „НАРОДНА ПРОСВЕТА"
БЕОГРАД

Popović, Jovan Sterija

ЈОВАН СТ. ПОПОВИЋ

ЦЕЛОКУПНА ДЕЛА

Celokupna dela

КЊИГА ЧЕТВРТА.

knj. 4

586143
2. 1. 54

ЗА ШТАМПУ ПРИРЕДИО

УРОШ ЦОНИЋ

САДРЖАЈ

I. ПЕСМЕ.

Стр.

1. Слези Болгарије 3
(Посебно: Будим, 1825)
2. Поема слав. серб. народу на ново лето 1826 7
(*Срп. Летопис* 1826 књ. 4 стр. 80)
3. Поздрав Јефрему Обреновићу 13
(*Србски Родољубац*, 1832. — *Уранија* 1838 стр. 242. — *Серб. Народ. Новине* 1838.)
4. На природу (1830) 15
(Наслов: Ода на природу. *Срп. Летопис* 1834 књ. 39 стр. 52. — *Даворје* Нови Сад, 1854 стр. 113. — — *Даворје* I. Народна Библиотека Браће Јовановића св. I стр. 20. Панчево, 1881. — *Даворје*, Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 90. Београд, 1892.)
5. Моја женидба 16
(*Уранија* 1838 стр. 242. — *Серб. Народ. Новине* 1838.)
6. Загонетка 17
(*Серб. Народ. Лист* 1838 стр. 200.)
7. Еротика на моју књигу 17
(*Серб. Народ. Лист* 1838 стр. 403.)
8. Ода Пахомију Јовановићу 19
(Посебно: Нови Сад, 1838.)
9. Чувствованија на дан посвећења Ст. Поповића 21
(*Серб. Нар. Лист* 1839 бр. 41 стр. 317.)

Стр.

10. Спомен Видова дана 23
(*Голубица* 1841 књ. III стр. 174. — *Серб. Нар. Лист* 1842 бр. 23. — *Даворје* Нови Сад, 1854 стр. 22. — *Даворје* I. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 1 стр. 35. Панчево, 1881. — *Даворје,* Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 14. Београд, 1892.)

11. Младом моме пријатељу 29
(Додатак *Срп. Новинама* 1841 стр. 84. Бр. 22 од 31 маја.)

12. Спомен путовања 30
(*Подунавка* 1843 бр. 3. — Посебно (вероватно 1843.) — *Даворје* Нови Сад, 1854 стр. 13. — *Даворје* I. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 1 стр. 8. Панчево, 1881. — *Даворје,* Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 5. Београд, 1892.)

13. Милан и Бојана 33
(*Подунавка* 1843 бр. 15. — *Даворје,* Нови Сад, 1854 стр. 50. — *Даворје* II. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 3 стр. 89. Панчево, 1881. — *Даворје,* Српска Књижевна Задруга књ. 3. стр. 44. Београд, 1892.)

14. На смрт једног зликовца 36
(*Седмица* 1852 бр. 8. — *Даворје,* Нови Сад, 1854 стр. 28. — *Даворје* I. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 1 стр. 34. Панчево, 1881. — *Даворје,* Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 20. Београд, 1892.)

15. Честољупцу 38
(*Седмица* 1852 бр. 21. — *Даворје,* Нови Сад, 1854 стр. 37. — *Даворје* I. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 1 стр. 14. Панчево, 1881. — *Даворје,* Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 29. Београд, 1892.)

16. Деспот Ђурађ Бранковић I 39
(*Велики београдски календар* 1852 стр. 70. — *Даворје,* Нови Сад, 1854 стр. 53. — *Даворје* I. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 1 стр. 49. Панчево, 1881. — *Даворје,* Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 48. Београд, 1892.)

17. Марко Бочарис 43
(*Седмица* 1853 бр. 13, 20, 47. — *Даворје,* Нови Сад, 1854 стр. 39. — *Даворје* II. Народна Библио-

Стр.

тека Браће Јовановића св. 3 стр. 70. Панчево, 1881. — *Даворје*, Српска Књижевна Задруга књ. 3. стр. 31. Београд, 1892.)

18. Година 1848-а 54
(Прво у додатку *Јужне Пчеле*. — *Београдски велики календар* 1853 стр. 117. — *Даворје*, Нови Сад, 1854 стр. 30. — *Даворје* II. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 3 стр. 66. Панчево, 1881. — *Даворје*, Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 22. Београд, 1892.)

19. Српски народ и његова судбина 59
(*Београдски велики календар* 1853 стр. 175. — *Даворје*, Нови Сад, 1854 стр. 62. — *Даворје* I. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 1 стр. 52. Панчево, 1881. — *Даворје*, Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 55. Београд, 1892.)

20. Мојим песмама 74
(*Даворје*, Нови Сад, 1854 стр. 11. — *Даворје* I. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 1 стр. 7. Панчево, 1881. — *Даворје*, Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 3. Београд, 1892.)

21. На смрт једног с ума сишавшег 75
(*Даворје*, Нови Сад, 1854 стр. 18. — *Даворје* I. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 1 стр. 11. Панчево, 1881. — *Даворје*, Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 10. Београд, 1892.)

22. Гробље 77
(*Даворје*, Нови Сад, 1854 стр. 20. — *Даворје* I. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 1 стр. 12. Панчево, 1881. — *Даворје*, Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 12. Београд, 1892.)

23. Сујетнику 79
(*Даворје*, Нови Сад, 1854 стр. 60. — *Даворје* I. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 1 стр. 14. Панчево, 1881. — *Даворје*, Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 53. Београд, 1892.)

24. Даворје на Пољу Косову 81
(*Даворје*, Нови Сад, 1854 стр. 90. — *Даворје* I. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 1. стр. 40. Панчево, 1881. — *Даворје*, Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 70. Београд, 1892.)

25. Расправа љубови 92
(*Даворје*, Нови Сад, 1854 стр. 103. — *Даворје*,

Стр.

Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 82. Београд, 1892.)

26. Човек 94
(*Даворје*, Нови Сад, 1854 стр. 105. — *Даворје* I. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 1 стр. 16. Панчево, 1881. — *Даворје*, Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 84. Београд, 1892.)

27. Изображенику 98
(*Даворје*, Нови Сад, 1854, стр. 111. — *Даворје* I. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 1 стр. 19. Панчево, 1881. — *Даворје*, Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 88. Београд, 1892.)

28. Владика Стефан Поповић 99
(*Даворје*, Нови Сад, 1854 стр. 115. — *Даворје* II. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 3 стр. 82. Панчево, 1881. — *Даворје*, Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 92. Београд, 1892.)

29. Димитрију Исаиловићу 101
(*Даворје*, Нови Сад, 1854 стр. 117. — *Даворје* II. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 3 стр. 83. Панчево, 1881. — *Даворје*, Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 94. Београд, 1892.)

30. Антонију Арноту 103
(Додатак *Срп. Новинама* 1841 стр. 153. Бр. 3909 27 септембра. — *Даворје*, Нови Сад, 1854 стр. 119. — *Даворје* II. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 3 стр. 85. Панчево, 1881. — *Даворје*, Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 96. Београд, 1892.)

31. Надгробија. I. Једне добронаравне девојке . 105
(*Серб. Народ. Лист* 1838 бр. 8. — *Голубица* 1841 књ. III стр. 188 под насловом: Надгробије доброј једној девојки. — *Даворје*, Нови Сад, 1854 стр. 121. — *Даворје* II. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 3 стр. 107. Панчево, 1881. — *Даворје*, Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 99. Београд 1892.)

32. Надгробија. II. Павла Арс. Поповића . . . 106
(*Даворје*, Нови Сад, 1854 стр. 121. — *Даворје* II. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 3 стр. 108. Панчево, 1881. — *Даворје*, Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 100. Београд, 1892.)

Стр.

33. Надгробија. III. Стефана Поповића . . . 106
(*Војвођанка* 1851 бр. 15 стр. 57. — *Даворје*, Нови Сад, 1854 стр. 122. — *Даворје* II. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 3 стр. 108. Панчево, 1881. — *Даворје*, Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 100. Београд, 1892.)

34. Похвала слику 107
(*Даворје*, Нови Сад, 1854 стр. 125. — *Даворје* II. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 3 стр. 87. Панчево, 1881. — *Даворје*, Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 102. Београд, 1892.)

35. Српском стихотворцу 108
(*Даворје*, Нови Сад, 1854 стр. 127. — *Даворје* II. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 3 стр. 88. Панчево, 1881. — *Даворје*, Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 104. Београд, 1892.)

36. Опроштај с читатељем 109
(*Даворје*, Нови Сад, 1854 стр. 135. — *Даворје* II. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 3 стр. 115. Панчево, 1881. — *Даворје*, Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 112. Београд, 1892.)

37. Тштеславије 110
(*Седмица* 1855 бр. 8. — *Даворје* I. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 1 стр. 30. Панчево, 1881. — *Даворје*, Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 115. Београд, 1892.)

38. Божић 111
(*Седмица* 1855 бр. 13. — *Даворје* I. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 1 стр. 31. Панчево, 1881. — *Даворје*, Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 117. Београд, 1892.)

39. Споменак 112
(*Седмица* 1855 бр. 14. — *Даворје* I. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 1 стр. 28. Панчево, 1881. — *Даворје*, Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 118. Београд, 1892.)

40. Стефану Душану 114
(*Седмица* 1855 бр. 37. — *Даворје* I. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 1 стр. 32. Панчево, 1881. — *Даворје*, Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 121. Београд, 1892.)

41. Алексију Везилићу 117
(*Седмица* 1855 бр. 37. — *Даворје* II. Народна Би-

Стр.

блиотека Браће Јовановића св. 3 стр. 78. Панчево, 1881. — *Даворје*, Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 124. Београд, 1892.)

42. Моја тежња 119
(*Седмица* 1855 стр. 38. — *Даворје* I. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 1 стр. 26. Панчево, 1881. — *Даворје*, Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 126. Београд, 1892.)

43. Турци 121
(*Седмица* 1855 бр. 43. — *Даворје* I-II. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 1 стр. 63 св. 3 стр. 65. Панчево, 1881. — *Даворје*, Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 130. Београд, 1892.)

44. Миловану Видаковићу 125
(*Седмица* 1855 бр. 45. — *Даворје* II. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 3 стр. 80. Панчево, 1881. — *Даворје*, Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 135. Београд, 1892.)

45. Рат 127
(*Седмица* 1856 бр. 8. — *Даворје* I. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 1 стр. 25. Панчево, 1881. — *Даворје*, Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 139. Београд, 1892.)

46. Злочинац 128
(*Седмица* 1856 бр. 9. — *Даворје* I. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 1 стр. 24. Панчево, 1881. — *Даворје*, Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 141. Београд, 1892.)

47. Сиромашни певац 129
(*Седмица* 1856 бр. 28. — *Даворје* I. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 1 стр. 21. Панчево, 1881. — *Даворје*, Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 147. Београд, 1892.)

48. Воћка и гусенице 133
(*Седмица* 1856 бр. 34. — *Даворје* II. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 3 стр. 91. Панчево, 1881. — *Даворје*, Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 153. Београд, 1892.)

49. Павле Соларић 134
(*Даница* 1860 бр. 2. — *Даворје* II. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 3 стр. 79. Панчево, 1881. — *Даворје*, Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 137. Београд, 1892.)

Стр.

50. Госп. С. Милутиновићу 136
(*Годишњица* Н. Чупића 1905 књ. 24 стр. 151.)

51. Душанов сабор пред Жичом 136
(*Годишњица* Н. Чупића 1905 књ. 24 стр. 153.)

52. Натписи 137
(Бр. 1—11: *Даворје*, Нови Сад, 1854 стр. 129. Бр. 12—17: *Седмица* 1856 бр. 10. Бр. 18—21: *Годишњица* Николе Чупића 1905 књ. 24 стр. 154. Бр. 1—17: *Даворје* II. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 3 стр. 109. Панчево, 1881. — *Даворје*, Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 106 и 143. Београд, 1892.)

53. Епиграми 140
(Бр. 2 и 8: *Велики београдски календар* 1852. Бр. 912 и 25—26: *Соп. Летопис* 1834 књ. 39, стр. 61. Бр. 1—14: *Даворје*, Нови Сад, 1854 стр. 131. Бр. 15—24: *Седмица* 1856 бр. 31. Бр. 1—24: *Даворје* II. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 3 стр. 111. Панчево, 1881. *Даворје*, Српска Књижевна Задруга књ. 3 стр. 108 и 151. Београд 1892.)

II. РОМАНИ.

Бој на Косову или Милан Топлица и Зорајида . 149
(I издање: Будим, 1828. — II изд. Београд, 1864. —III изд. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 177, 179, 181, Панчево. — IV. изд. Браће Поповића, Нови Сад, 1886.)

III. РАЗНИ СПИСИ.

Живот и витешка војевања Ђорђа Кастриота Скендербега 351
(I издање: Будим, 1828. — II изд. Народна Библиотека Браће Јовановића св. 211, Панчево.)

I.

ПЕСМЕ

СЛЕЗИ,

ими же Болгарија нешчастие лета 1374 сбившејесја оплакивајет.

Убо всја зде премјени печалнеј подлежат?
Всјаческаја л' на земли суетно преходјат?
Что слишу? мечи л' грозно мене ујазвљајут,
Стрели л' љуте в нешчастно сердце сја вонзајут?
Море ли мја волнами бури проглошчајет;
Или земља тјажестми сметии прикривајет?
Ах! — сице л' мја ужасна судбино постигла
Јеси; с трона виспрена конечно низвергла?
О гласа нешчастнаго! богиње немила!
Ти ли сего мја часа јеси сокрушила?
Ти ли 'си ми багрјану порфиру отторгла?
А в место не' печалну над' царством просторла.
Ти ли с' в намјерении јешче огорчити
Сердце бедно матере совсјем оскорбити?[1]
Стани, свирепа! стани, слиши риданије,
Слиши сеја ах! страни горко диханије.

[1] Quis gràdus ulterior, quo se tua porrigat ira,
Restat? quidve meis cernis abesse malis?
Ovid.

Лишившисја кралевства кол сјетују в довствје,
И со чади без царства как' стењу в сиротствје.
Возри, моја палати ниње сут пустиња,
И Болгаров всјех мати аз јесм рабиња,
Гради, веси славнија с' земљеју сравнени;
Церкви христијанскија врагом осквернени.
Мечем, грозној стрелоју дети закалајутс';
Незлобнија похот'ју дјеви осквернјајутс'.
Еда л' в себе тигрово сердце имјееши?[1]
Или паче лвово ти имја носиши?
Еда ли тја фурии подземни родиша?
С аспидами скорпии пишчеју кормиша?
Јако нечувствителна душа так' јест твоја
Чада мучит нешчастна непрестает моја,
Еда ли тја — но уви! — что аз ниње творју?
Вскују тја ругателстви хулними злословљу?
Невинаја мне прости, о прости трекратно,
Јако тја порочити усудихсја јавно.
Вем бо ниње да не ти, царства паденију
Вина јеси, но дети внутреној бранију,
О грознија минути нешчастнаго часа!
Всја подробно сказати нестајет ми гласа.
Кому вину не знају лет јест восписати —
Кого л' вјашчше ја знају бедна осудити. —
Александре сине мој! проклјат буди во вјек,
Всјех Болгаров живушчих грознејшиј человјек.
Ти ископал рвину паденија царства

[1] — dicam si lices pectus habere tuum.

Ovid.

Смјесив кров жидовскују с кров'ју отечества.
А потому раздјелив всју сушчу державу,
И оттуду уселив между сини вражду,
Исчадие проклјато да будет с тобоју
Незаконо рождено, и со материју.
Асен, Шишман ужасна чудовишча мира,
Иже брата закона гнаша Страшимира.
Во обиду вмениша вси согласно жити,
Завист пооштраваше друг друга гонити,
Тем случајем и Турков в помошч сии призваша,
Иже моја держави себје присвоиша.
Невозможно описат их дјела грознаја,
Ниж' моја и отрочат беди нињешнија.[1]
Уви мне! что от селе сбудетсја со мноју;
Се в удоли плачевне провож' жизн моју,
Ниње тиран жестоко мене угњетает,
Чада моја јако волк овци разхишчает.
Јако воду зелнују кров их проливает
Мечем, ножем, стрелами везде умертвљает.
Похишчает держави, оскверњает дјеви,
Попаљает огњем всја, пленив гради, ниви.
Кому бедна сродствено ја знају притешчи?
От кого ли надобно просити помошчи?
Сестру моју Сербију јединоутробну,
А також' и Грецију јединозакону,
Темност ношчна с мглоју почти обнимает,
Јаж' свирепо обрести помошч воспјашчает.

[1] Vere prius flores, aestu numerabis aristas,
Poma per aùctumnum, frigoribusque nives.
Quam mala, quae — patior —

Ovid.

Убо лестна надежда беди с' избавити,
Једина јест отрада вину слези лити.
Ах плачите вси дети, безпредјелно плач'те
Непреривно ланити слезми омивајте.
Багрјанија одежди ниње совлеците[1]
Облечени черними печали ридајте.
Плачи, ридај престоле до днес кралеј бивших,
О пустое Терново! всјех болгарских наших.
До селе бо, славоју велијеј украшен,
Окрестними предели, богатством укреплен,
От запада к востоку возносилсја јеси,
Ниње Шишман с Турками сокрушил ти перси.
Плачите днес вси твари, холми и дубрави,
Плач'те древа и гори; всја селнија трави.
Дебри, кедри, потоки слези проливајте,
Леси, чашчи, пороги со мноју ридајте.
Пребједнаја днес вижу кралевства кончину[2]
Во темнице же сежу, будуж' седет вину.
О горест! аз нешчастна помошчи всјакија,
Струи слезни, лишена, лију прегоркија.
Диадима царскаја моја увјанула
Понеже мја всјакаја беда јест постигла.
Вожделјено кралевство моје разорисја,
Всја же сила, богатство в ничто обратисја
Ниже будет икогда возобновитисја;
Зане паде на всегда, темност'ју обвисја.

[1] Non est conveniens luctibus iste color.
Ovid.

[2] Adstat fortunae forma legenda meae.
Ovid.

Паде моја красота, утеха и слава,
Угасисја бо ниње болгарска держава.
Паде моја красота, паде солнце сијајно,
Паде моја надежда, сила, и светило.
О всесилне Господи небесе и земли,
Благостију посјети рабу в сеј печали.
Доколе аз нешчастна с детми буду вити?
Доколе из источник мутних воду пити?
Призри на мја беднују, избави ми чада,
Избави нас от сего врага јадовита.
Иже твоју свјатињу ни во что вмењает,
Имја твоје силноје рјечми похуждает.
Помилуј мја зане ти јеси вдов заступник,
Сирот, бедних, убогих нелестниј помошчник.

ПОЕМА

славено-сербскому народу на ново лето 1826.

Уж' седаја одежда обвила
Земљу; поље зеленост не красит,
Аквилоном побеждена сила
Зефира, ток реки рјадко журчит,
Древа нага лишајутсја плодов,
Желти ниви зернополних класов
Стужа, снези, мраз царствујет;
Но кују дух в мислех погружени,
Нечајаним слухом восхишчени,
Премјену мој днес чувствујет?

Се хоризон, ефир, перст, древеса,
Гори Сербов јасно восклицајут
Радост! радост отверста небеса
Ден шчастија и нам подавајут
Милост на ни возсилајут своју
Громкост сије глашеније кују
По вселенеји виновајет?
Небо, обрези рек, морја широти
Отзив дајут словам сим; и води
Ток далече возвјешчајет.

Хеликона обитателишче!
Пиерија, Пинда, и Парнаса,
Терпсихори пресветлоје лице!
Возвис силу јасњејшаго гласа,
Вдохни в ум мој виспренују мудрост,
Лире дарују сиренску пријатност,
Струн с чувствами сложи нити,
Да возвјешчу концем вселенија.
Сеја стихиј премјени знатнија
Вину тобој буду пети.

Тма невежства, јејуж' долго Серби
Покровени били, днес прогнана,
Днес конец јест многолетној борби,
Блеском утра мгла побеждена,
Знамениje победи видитсја,
Лавра венци отроки вијутсја,
Всех иројев красјат глави.
Горди кедри преклонте колена,

Во храм входјат места их окрестна
В дар приносјат Творцу жертви.
Ниње правда, честност, благостиња
Со сестрами безбедно шествујут,
Пиериди, мудрости богиња,
В Среме вечна пристаништа иштут,
Фрушку гору, Пинду предпочтити
Не стидјастја, в Карловце имати
Хора первоначалника;
Пегаз течет посред Сербији
Там приходјат с нимфами Грацији,
Ликовствујут в концех тока.

Приходјашчих радостно взирајут
Дивјашчесја способностем хитрим,
Смехом благим нових ободрјајут,
И глагољут гласом их природним:
Семо чадца! семо притеците,
Целбоносну воду почерпите,
Желајеми зде јест нектар.
Им во веки будите живити,
Венцем хвали отчизн красити,
Вас прославит каждаја твар.

Дела ваша, предков же Трофеји,
Всја подобно потомци уведјат,
Ветха древност, ниже гњев стихији
Похвал ваших громкости отемљут
На глаголи сија Сербов сини
Стремљашчесја к храму богињи

Спешат, трудност презираја,
Во зефири бурних ветров, во весну
Преврашчајут зиму нам печалну,
Стези, пути углаждаја.

Свободне их дуси ов к небу
Обрашчајут взор, овоже звезди
На светила возлетајут, во бездну
Морја входјат, качества природи
Всја прилежно чајут испитати,
Неразривни основ положити,
Вечну благополучију
Нешчадљиво труди изнурјајут
Пчелам пример подражан'ја дајут
Конца њест их деланију.

Шчедра мати Славено Сербија
Видја сија исполин подвиги
Ниспушчаја слези радостнија,
Разсмотрјајет сице их заслуги:
О краснаго устава новости!
Зиждитеља велија благости!
Светл и мне хоризон јест.
Еле солнце блеском возсијало
Уж' шчастије венец возвишало,
Над главоју држаја в чест!

Благословен буди труд иројев
Основавших храм светлој Палади
С нејУ Ати ми победим војев,

Созиждем на реках бурних гради;
Презренија род мој избавитсја,
Рог дерзости врагов потупитсја,
Будет иногда во преки?
Будут сини трофеји отметати,
Купљенаја кровију презрети,
Побеждених датсја в руки?

О Дунаја струи кристалнија!
Спешно Болгар теците к пределом,
Херцеговцев, и гори черниja,
Пут отверзше, скажите их сином:
Что матере сиј сут глаголи:
„Да способен всјак в Аостем поли,
„Не Косове, Марсу служит,
„Что Марс бурни Музам јест подчињен,
„Гњев Белони Минервом подкреплен
„Всја в дејствије производит."

Отци наши Музи не ведушче
Тепли багор тела проливаху,
Но чест каја? когда храбри сушче
Часто врагом својим работаху,
Ми примером иних умудримсја,
Пиериди чтушче просветимсја,
С ними на смерт пођем брани,
Сице рози от крове процветут,
От костеј же мрамори востанут,
Хвалој сушчих изрезани.
Преблажени ден месјаца, лета

Славјан ради шчастија избрани!
Благословен буди, чист навета,
Ти нам вину будеш торжествени,
Југ тобоју, север днес и восток,
Ситнице, Сави, Дунаја же чертог
Пљасајушче восплескајут,
Руно Сербији тобоју златоје
Вземше, видјат шчастије присноје
Врат деници досјазајут.

Хотја струји ток тебе не красит,
Њест роз, лилији, ниже цветеј селних
Хотја Борej распутно в тебе парит,
Облак гонит носјашч снегов белих:
Однакоже ти нам љубим јеси,
Омочени что слезами перси
Отгоњајут своју печал,
Что тобоју диханије всјако
Печалитсја и јаритсја рјадко,
Презирајет велију жал.

Здравствуј о ден исполн веселија!
И шчастњејши возврашчајсја всегда,
Вину часи принеси љубкија,
Слез, витија, не имај никогда.
Тобој Серблин поживет во веки,
Прославитсја между человеки.
На фортуни престол сјадет
Тобој жертви в сердцех усерднија

И молитви возжежет чистија
Благодарно творцу послет.

ПОЗДРАВ ЊЕГОВОМ СИЈАТЕЉСТВУ ГОСПОДАРУ Јефрему Обреновићу,

15. августа 1829 љета у Темишвару бившем.

Пресвјетла грано рода нам драгога
На којој цвеће благости смеши се,
И око које с рујним плодом
Сплетови надежде вију с' многи:
Неука Муза крили на слабачки
Гле, жељом пламти Тебе споменути;
У лаки воздух име Т' славно
Дизати, топи се благим жаром.
Допусти младој; њена је сладост то,
Може ли бити свичније радости
Славују витком? нег' врлину
Певати орла високог гласом.
Голем је простор трном и посути,
По ком ти бистрој орлици подобно
Облећеш, оком бодрим гледиш,
Зној и с умореног чела тареш;
Зној тареш? — тако! — трећина Сербије
Теб' оцем зове; трећина трећине
Борећ' се с судбом, с скудним врагом
Помоћи тражи и на њу гледи.
Ти си јој помоћ, гласом умиленим
Простиреш правду земљи по природе,
Простиреш љубов међу браћом

Простиреш срдца доброту Твога.
Још' тежиш, месец бледи одбијајућ',
Злаћеном сунцу место учинити
Што мудри љубе, ти то цениш,
Својима гледаш осладит' науку. —
Но куд' ме наглост лакома заноси?
Моја л' ће Муза ливаду похвала
Обићи Твој? — прости жару,
Љубом не познаје слабост сила.
Путањом Твојом љубко следовати
И на вр' стићи славом осветљени
Јест хвала коју мудри љубе,
Чествују венац украшен тако.
Но ти си овде, очи том диве се
Што с' уши чуле; где се разносио
Глас негда Твога добротворства
Туда Ти ступаш са светлом ногом.
Добро нам дошао: јато украшено
Кићени Муза Тебе окружује,
Струк цвећа носи, Тебе цени,
Љубов и хвалу Патрону даје.
Прими ји радо; мојој ни песмици
Одреци крова, слаба је, признајем,
Но и кап воде вољно дата
Врломе срцу довољство рађа.
Нек' с' вију венци ружом искићени,
Теби је венац совест и народност
С коим с' јуначке Т' прси топе,
Радуј се, увенут' овај неће.

НА ПРИРОДУ (1830)

Ти која с' тако лепа, совршена
Из руке Творца благога пренула,
Да мати, љуба земљи будеш
Природо драга, с тим дичним рувом;

О, могу л' тебе оком погледати,
Не дивећ' с' твоме чудесном саставу;
Може ли штогод лепше, може л'
Стројније бити од тебе штогод?

У тебе нема теретних правила,
Натеге нема трудно положене,
Немарно течеш, лежиш, дишеш,
У игри ствараш висока чуда;

Још наука које није докучила,
Ни кључа нашло знојно художество.
Умилну дражест величеством,
Скромну простоту раскоштвом красиш.

О, прими мене, мајко небеснице,
Теб' љубног сина у наручја,
Кој' с' око мајке нежно вије,
Танка к'о виђага око стабла.

На крилу твоме плодно тек осећам
Обилни живот; с чуствама сладосним
На крилу твоме ток блаженства
Ваља се љупко по грудма м' младим

И пладно дрво, лака и травчица
На крилу твоме љуби ме весела;
И поток мали, вижљав зефир
С одзивом стварају стројне песме.

О, кад би увек младим у прсима
Овако пламен к лепоме буктео!
Кад би до гроба твоје сласти,
Мајко, уживао у овој мери!

МОЈА ЖЕНИДБА

Што с' не женим сви ме псују,
Ал' како ћу невољан?
Да девојку себи узмем,
Гди ћу наћи по вољи?
Удовица 'оће владу,
С њом се сложит' не могу,
А да стару узмем? красно!
Празне кости да глођем.
Да родкиња жена буде,
Ко би глоту 'ранио?
С неродкињом не би племе
Моје распространио.
'Иљадарка зановета,
'Оће чешаљ по моди,
А сирота мож' и са шњом
Заједно скапат' од глади.
Неверницу морам туђи
Без никакве милости;

А да м' опет страсно љуби,
То је море несито!
Лепушка и друге мами;
Ружну морам мрзити;
Трошљива ми све размеће;
Тврда, не да ни јести.
Што ћу дакле улар мећат'
Без невоље на главу,
Волим 'вако миран остат',
Нек се жени ко 'оће!

ЗАГОНЕТКА

Кад последње моје с целим
Главу своју напуни,
Тада слабе своје ноге
Трагом првог управи.
Човек нисам, зверка нисам,
Птица нисам, ни риба.
Ал' је опет моја сила
Херкулесу подобна.
Још ћеш, мили побратиме,
Брату рећи: на здравље
Кад ме целу он прогута
Ил' три крајња писмена.

ЈЕРОТИКА НА МОЈУ КЊИГУ

Златна срећа за те цвета
Љубкосмешна књиго моја,

Ти ћеш видит' она места,
Гди пребива Мила моја.

Тебе ћ' Мила љубко примит!
У ангелске руке њене,
Тебе ћ' Мила можда сместит'
Гди куцају прси нежне,

Ти ћеш тајне уздисаје
Моје Миле докучити.
Ах, да б' моје уздисаје
Могла само Мила чути.

Када Мила чело смрачи
Ти ћеш Милу тад' тешити,
Када лице разсумрачи,
Ти ћеш сведок верни бити.

О, што нисам моја књига!
Ја би драгу веселио,
Њену руку пољубио,
Кад би био моја књига.

О, што нисам моја књига!
Ја би Милој нежно пев'о,
Жарке песме Милој спев'о
Што мог срца каже књига.

О, што нисам песма моја!
Ја б' у чувство мене слио,

Сушчеством ме обавио,
Као што жели Мила моја.

О, што нисам књига моја!
Ја би драгој представио
Како б' срећан онда био,
Кад' би драга била моја.

ОДА

Пречестьејшем Господину Пахомију Јоанновичу приликом произведенија ньеговог на степен Архимандритства дне 4. Дек. 1834.

Куда су давно врстни Снародника
Гореће жеље пламено тежиле,
Куд' је Астрее неумитност
Крчила пута тежину давно:

Тамо обилним Србскога Нестора[1]
Пренешен блеском росно већ дичише;
Благодат сјајна, љубка зрачност
Милиј Пахомије дично Т' трепти.

Сладко је Рода шчастију служити.
Признање верно труде награђује.
Всује отровно бодље злобе
Чиста гди совест не нија с' судбом.

[1] Разумева се Њиово Високопревосходителство Архиепископ и Митрополит Господин Стефан от Стратимирович.

По недру Рода јато ученика
Презелну ревност Твоју опомиње.
Насљедие једно Србљем: Језик,
Једно сокровиште: Вера, Закон.

Шестнајстолетног круга теченије
По овим' својски видло Те радећа,
Што Платон, умниј Прокопович,
Што неутрудимиј Раич сниска:

То ти неукој Србаља младежи
Нектарном Твоје беседе течностју
Поњатно разли. Семе Доброг,
Клас Благочестија развије мудро.

Твое за благо Цркве и Језика
Пламтеће прси знак већ украшује
Достојниј — мзда труду
Телу к'о сен непресечно други.

Красно је Рода шчастију служити!
Поприште громно оку се представља.
Јошт' судба злоби. Поље Србско
Јоште делатеља труде треба.

И Ти с' у кругу. Подвигу, ревности
Задремат' не дај. Борба, движеније
Закон је свему. Ступај, спеши,
Подвиг што већиј, то слађиј покој.

Високо мета трепти удаљена
За веште само склоњена полете;
Фортуна Т' љуби, Србство цени,
Здравствуј докучити ову срећан.

ЧУВСТВОВАНИЈА

на дан посвештенија високопреосвјашченејшег и високодостојнејшег Господина Стефана Поповић православног епископа пакрачког и пр.

Quo nihil majus meliusve terris.
Fata denavere, benique Divi.
Hor.

Плетите цвећем извезене венце
Чада Славонска, плетите венце,
Радостниј чувства сабирајте лик;
Стефана Бози посвећују вами;
Плетите венце, разливајте лик.

Леп је цветниј ружа венац,
Кога Флоре носи дар,
Кога плете Муза певац
Кога чувства лије жар;

Ал' је лепшиј љубкиј венац,
Када својства дичниј сплет
К' слави, к' срећи милог Рода
Вишеземниј роји цвет.

Добродетељ гди разлива
Свога лица јасни зрак
Ту се злата образ слива
У безцења густи мрак;

Кад' виспреност сјајног ума
Разсађује цвећа сад,
Крин, и мајског поља круна
Стидна ружа крије с' тад.

Плетите цвећем извезене венце
Чада Славонска, плетите венце,
Стефана стазе посипајте тим,
Лузи Славонски нек' ликују милно,
Поља Славонска нек' вију обилно
Вашем торжеству сасу и крин.

Пред Стефана сјајним венцем
Вене сваки весне дар,
Вене с' нежним цвећа венцем
Краткобитни луча шар.

Али Стефан к' вам долази,
Не најемник стада свог
Не, да Нимфа даре рази,
Не рачитељ тела свог.

Кротки Пастир љубког лица,
Ког Грација прати круг,
Штедар, ревњив, милног срдца,
Син Минервин, Муза друг.

Да Славонцем сређа гране,
Том' се стреми његов взор,
Ширећ' рајског плода гране,
Нежни Хора љубки твор.

Плетите цвећем украшене венце
Срећни Славонци, плетите венце,
Нижите с' ружама сасу и крин,
Слаби су Стефана красити они,
Знаком ал' јасним показаће ови
Вашега чувства умилни строј.

СПОМЕН ВИДОВА ДАНА

За вечером Лазар седи,
Сутра иде Видов дан,
Погружена њега гледи
Српске војске смућен стан.

С упаљеном воштаницом
Над Лазаром геније' стоји
Скорбним лицем к трону судбе
Он управља поглед свој.

„О уклони, свемогућа,
Ово од твог народа;
Није народ, није земља,
Где не цвета слобода".

Ал' безгласна стоји судба
Око ње је ужас, страх;

Дечанскога крв облива
При подножју њеном прах.

У сузама Душан тоне,
Котрља се страсти смет,
С пребијеном воштаницом
Осветљава геније' клет.

С тужним срцем сад ишчезне,
Смртни Српству куца час;
У прсима сваки носи
Своје судбе горки клас.

Вражда сеје љуто семе,
Вера с' зове невером,
Вук се диже, Милош пада,
Милош — дика роду свом!

Бурно свиће Видов данак,
Да оправда прошлу ноћ,
Ал' је слаба рука људска
Где с' противи виша моћ.

Није л' Рима древног сила
Полубожна негда била
Све раздора сруши власт;

Лети Србин, лети вољно
На Косово поље бојно,
Нагли своју у пропаст.

Сабље звече,
Брда јече;
Крв се лије,
Срце бије.
Коњи вриште,
Мајке пиште,
А јунака ране тиште.
Сложно браћо!
Србин бије;
Милош гди је?
Мурат лежи,
Турчин бежи,
Србину се срећа смеши.
Но Вук клети
Ропством прети;
Лазар пада,
Све пропада,
Ах! надвлада
Турчин љути,
Бој ућути.
Српску славу, српску сјајност,
Српско име, српску знаност,
Све прогута Видов дан.

*

* *

Ништ' на земљи постојаног!
Данас весео, сутра тужан,
Данас силан, сутра сужањ,
Данас богат, сутра дужан,
Данас славан, сутра ништ.

*

* *

Дуго Србин пишти
У невољи тој,
Ков га ропства тишти,
Није своме свој.

Сва Србија тужна
Један сињи гроб,
Син је плачно виче,
Свуда сужни роб.

У незнане земље
Он прелази стран,
Да избегне горки
Ропства вечна стан.

Отечество губи,
Сваком туђин свуд,
Српско чедо дои
Туђе мајке груд.

О смилуј се, вишњи,
Гнев утоли твој,
Од коначне беде
Спаси народ мој.

Тако сва од вопља
Српска јече поља,
Ал' је страна смртном
Вечна вишњег воља.

*
* *

Време иде, време бежи
Бујним стремом, бујним хуком,
Све раздире кивном руком,
Куд махнито смртни тежи.
Јуче страшан, данас смирен,
Јуче важан, данас презрен,
Јуче славан, данас потрен,
Јуче силан, данас роб.

*
* *

С вишеземног сад престола
Свој разлива судба глас:
„Чујте, Србљи, Божја помоћ
„Милостиво здравља вас.

„Што је Србин злопатио
„Причина је себи сам,
„Вражду, раздор и неслогу
„Он обљуби себ' на срам.

„Грех Душана покајан је,
„И што крвни створи Вук,
„Проклетство је освећено,
„Буди, Србе Србу друг.

„Будите се, ви синови,
„Из дремежа сваки свог,

„Нек вас Србин брат дочека
„Као жељеног брата свог.

„Свет разума почитујте,
„Да познате среће цвет,
„Тек је онде права срећа,
„Где с' глупости руши сплет".

Тако судба мати рекне
Сјајни небу сину зрак;
Бурни облак, и давнашњи
Разбегну се беда, мрак.

Опет геније' с воштаницом
Указа се с целом сад,
И као нови воље Божје
Он осветли рукосад.

Умиљато насмеши се,
Пак загрли српски род:
„Вечно, роде, вековао,
„Вечно славом успевао,
„У свом добру сазревао
„Купећ' слоге рајски плод!"

*
* *

Радо човек спомиње
Своје негда јаде,
Кад му бољег живота
Дне часови сладе.

Но корист је спомена,
Што страдалци гледе,
Да с' пажљиво чувају
Од подобне беде.

МЛАДОМ МОМЕ ПРИЈАТЕЉУ
(у записну књижицу)

Два ветрила над човеком
Шире моћно своју власт,
У животу свуд' га прате,
Име им је: *ум* и *страст*.

Да развију ума даре,
Гони људе славе страст;
Ал' их опет с пута води
У пучину *страсна* сласт.

Што је онда добродетељ
Гди с' презире чувства сплет?
Ал' је чувство бујни вихор
Кад не влада ума свет.

Желиш лепо, друже, име?
Љуби обих овај дар
Тек је онде права цена
Гди се такав цени пар.

Нек' ти разум као свог друга
Увек прати чувства страст;

Срам је, друже, кад ум тежи
Страст'на тела сам под власт.

==

СПОМЕН ПУТОВАЊА

по дољним пределима Дунава

Промено света, шта је обичније, чешће од тебе!
Непостојанство судбе, шта је од тебе брже!
Силно с' напреже човек вечностална стварати дела,
Ал' у прсима свак' трулежа усев носи.
Залуд лекова цед против отрова болести разних,
Судба је човека та: земља да земља буде.
Није ли древност свог Ескулапа називала богом?
Па где је тај Ескулап? време му разнело гроб.
Гле Мехадије пут! како болни јатама спеше,
Болести лече с' једне, друге да жертва буду.
Брда из старих још једнако куља целителна вода,
Људе, ах, свака година друге води.
Обвештан камен на Римљане одводи мисли,
Херкула натпис многи дано за здравље слави.
Време је сатрло све, и људе и Херкула самог,
И место њег' басном слави се Јоргован[1] сад.
Черна и Домоглед, Станчилово, Бела и Река
Српско име носе, Србаља кажу славу.[2]
Где су ти Србљи сад? На њихним гробовма страни
Зидају куће, да сви времена жертва буду.
Тако се природа обрће вечно, сама једнака;

[1] Србљи и Власи баснослове о чудесима, која је Јоргован у мехадиским топлицама починио.

[2] Око Мехадије како с ове, тако и с оне стране, у Влашкој, брда, реке и села имају понајвише српска имена.

Све, на земљи што је, мéни подлаже скорој.
Даље, душе, даље, гле како Дунав струји огромно,
Купеч' капљице там' у море сиње носи.
Као богатца живот час тихо, час спеши буровно,
Да величину своју вечити саспе у гроб.
Љупко чамац броди, зефиром га волна таласа,
Провиди с' бистра вода искреном равно срцу.
Мимо чамца лете смејућа се весела брда,
Брегови грдни лете, дивно позорје оку.
Али каква страхота! злобно с' испречиле горе,
Пропашћу чамцу грозе, исход препречен сваки.
Опет Дунав с' окреће, горда уступају брда,
И весело врата путника примају свог.
Тако често срећа узмућује човеку живот,
Удари тешки судбе трескају бурно њега:
Док на једанпут му сунце засине, разгали се небо,
Ишчезне беда и страх, надежда сване опет. —
Шта с' оно изгребено види на обали десно?
Пут је то, древних Римљана дивно дело.
Њим су проходали прости и силни, храбри и слаби,
Другима да стрелом смртну зададу рану.
Где су сад ови? по крвавим борбама многим
Све их немирне ледени помири гроб.
Спомен Трајана на стени је дивној утврдило писмо,
Ах, но и њега је црн злобљиво смрчио дим.
О Трајане, твоје све спомене претрпа време,
Једва ко спомиње твојих триумфа славу.
Један тек споменик „усрећити твој тобом народ"
Остаје вечно честит, остаје свима познат.
Златне речи твоје, Сабурану изушћене врлом,

На утеху људства разноси повесница:
„Прими овај мач, ако добро узвладам, за мене,
„Ако је влада ми зла, носи га супрот мене.” —
Шта там' хучи? разлеже се камен, и љути се пена,
Гвоздена[1] врата су то, лађама беда и гроб.
Стешњен јечи Дунав, на човека помоћ изгледа,
Ал' је човека моћ противу природе мрав.
Опет се обала шири, Трајановог моста останци
(Горд Полодорија твор) туже од векова ту.
Умом ствара човек на мислени мостове крили,
Да на истине он сјајни успуже се трон;
Рукама мосте прави даљну да поздрави браћу,
Свеза људства и леп сродства утврди се сплет,
Трговина цвета, спрпопште се мисли узајмно,
И општезлатни свету укаже се век.
Је ли Трајановог моста та цељ? ах, освета једна,
Декевалу пропаст породи ово дело.
Ужасни рате, тебе су змије одојиле јетке,
С тебе црног Трајан помрачи свој славе зрак.
Залуд вешт Полодорија труд на пропасти воде
И себи и њему вечити дићи спомен:
Време је потрло све, и дело и мајстора самог;
За величином својом растурен тужи камен.
Гле, Северина град у развали лежи сахрањен!
Где су биле куће, гњизде се гуштери сад.
Није л' то предел Дечанскога негда области,
Где је Србаља мач крчио владу себи?
Краљево и Чернец приповедају Србије славу,
Саму је пак славу времена изгризо црв.

[1] Демир капија.

Тако све нагло на овоме протиче свету,
Једна повест и глас разноси с' равно ветру.
О ти, кој' на трошним останцима предака милих
Временом за старим уздишућ' тужно стојиш,
Устани, куцнô је час; на народне славе попришту
Дижи име и чест, делима, рода милог.
И на твоме ће стајати гробу потомака нога,
Гроб нек ти заслужном споменак сјајан буде.
То Белизара, Трајана, Вељка, Доситеја диже;
Кратак је живот кô сан, дела су вечита тек.

МИЛАН И БОЈАНА

(Балада)

Страшно риче запад-ветар,
Тресак млати бор и раст,
Сву природу обузела
Олујине прека власт.
Модрим Дунав валом грува;
Срећан, кога дом свој чува!

Сред Дунава на чамчићу
Мртвачки се чује глас:
„Помагајте, помагајте,
„Сустиже нас љути час." —
„Бог нек вам је у помоћи,
„Ту су слабе друге моћи."

Бура бесни, талас ђипа,
Слаб се чамац превија,

Час се с хуком у вис баца,
Час у бездну сабија,
И као бурê прека влáда
Страх Милана напада.

На чамчићу глас познаје,
То је лепа Бојана,
Мезимица старе мајке
Заручница Милана.
„Ко ми спасе моје благо,
„Даћу, што је њему драго."

Али сваког страх снебива,
Неверан је вода друг,
„Сама нек је царска круна,
„Не мож' платит' такав дуг."
Бедни Милан чамац гледа,
Мртва срца, лица бледа.

„Зар се небо затворило,
„Те милости крије зрак?
„Спаси драгу, вишња сило
„Спаси с људма чамац лак."
Тако Милан клечеħ' виче,
Ал' се помоħ не примиче.

Бура бесни, талас ступа,
Слаб се чамац раздире,
Крцка, пуца да с' разлупа,
Зев га воде прождире.

Врх љутитих реке волнâ
Трза с' драга сад невољна.

А Милану мртво срце
Мртвим страхом цепа се;
Чувством свладан међ' таласе
Међ' свирепе баца се.
О љубови! твојој страсти
Шта су грозне напасти?!

„Не бој ми се, заручнице,
„Ја сам твоја обрана".
Тако ветар по воздуху
Сеје речи Милана.
Муње, вртлог, пена бела
Над водом га обузела.

О таласи, траго љута,
Та и ви се грлите,
Не пречите брдом пута,
Драгог драгој пустите.
И достиже Милан драгу
Љубов њему даје снагу.

Журно бори с' са олујом,
И таласа сече пруд,
Ал' је драгу свест издала,
Да олакша њему труд.
Само једна Божја моћ
Може доћи у помоћ.

Бура бесни, ветар риче,
Вихор-талас размеће.
Један режи, други ћипа,
Пену трећи домеће,
Још се Дунав с хуком спрема,
Ал' љубовца више нема.

НА СМРТ ЈЕДНОГ ЗЛИКОВЦА

Шта? тако брзо? ни три пуна лета
Његове славе не потраја зрак,
И као печурка, у калу зачета,
Прсну о густи тврда гроба мрак.

Крваве руке, (бич некада људма),
Многи по свету што сејаше страх,
Скрштене леже на леденим грудма
Сутра да пређу у трулеж и прах.

Каква страхота! судба судом строга,
Што казни позно, ал' праштат' не зна.
Ни да с' причести не даје му рока,
Нит' да се каје за сва своја зла;

Већ са крвничком, тешком душом клетве
Одлази на пут страхом обузет,
Где многе душе, свирепства му жертве
С осветним лицем трче му на срет.

Сузе, и њихне поднесене муке,
Змијама равно трзају му груд,

И с писком љутом суве дижућ' руке
Прате га к трону свевишњем на суд.

Тврд, неумолим, гордник негда холи,
Сад исти пузи као последњи црв,
Клечећи дркће, и за милост моли,
Ком сладост б'јаше проливати крв.

Где му је сила? она крута глава,
Што злобно бедни попираше свет?
Помркну сјајност, оде празна слава,
И прећe страшан, сад је паучни сплет.

Прашино светска, зашто паклу даде
Вечно блаженство за сујете сан?
Смрт твоја свету ублажава јаде,
Смрт твоја општег весеља је дан.

Всује ти сузе ласкатељи точе,
Числећи лажно твоје врлине,
Всује и гробне са натписи плоче
Траже одахнут' слабост светине.

Зликовца дела из спомена људи
Не може стрти лицемера труд,
И чак из гроба повест грешне буди
Строги да приме по заслузи суд.

ЧЕСТОЉУПЦУ

Зашт' твоје лице, пријатељу, вене,
Подобно красу ружице румене,
Кад после мраза снужден ћути врт?

Остави жеље хранит' бригородне,
Остави мисли и многе и шкодне,
Мукла ти седи за леђима смрт.

Зар испод митре задовољство цвета
Ах, задовољство по колиби шета,
Где постан обед весели је пир.

Златно подглавље сан не носи блажен,
Никакве цене нема дом украшен,
Кад срце гризе чама и немир.

Или на дванај'ст возио се вила,
Ил' рода простог колеса ти била,
Плодан тегобом не мења се пут;

Свилене узде, позлаћене жвале
Радости носе и кратке и мале,
Кад ноге тишти бол и недуг љут.

Прођи се грамзит' за сујетном славом,
Незгоде лежу и са царском главом,
Свако достој'нство има црва свог;

Нек те измирна узастопце прати,

Неће ти тело задах лепши дати,
Кад одеш у гроб ништан и убог.

Кам' она свите Путникове цена?
Твога Јустина лепота чувена?
Протече кратка слава и украс.

И наше, друже, нек су веће блести
Неће нам име потомству одвести
Ако врлином нисмо стекли глас.

ДЕСПОТ ЂУРАЂ БРАНКОВИЋ I

Двадесет лета Ђурађ напреже се, гризе и мучи,
Двадесет лета дугих српском за круном чезне.
Вук не рађа јагње, нит' коприва питомо воће;
Пород Бранковића очина пали жеља.
Престол, па престол! то је неситом жртвеник један,
Све часе, све мисли њему посвећује он.
Пола живота, блаженства полак узбуњена душа
Радо ће жертви дати, само да носи круну.
Шта је беда земље, свог народа немир и туга?
Шта је палеж и крв? страсти раздражене плод.
И он достиже циљ; по степени невоље опште,
Распром и борбом Немањин седе на трон.
Народ му пружа скиптар, и стогуби чују се гласи:
„Желео си владу, желео с' нас, ево нас.
„Гледај с југа море, како волне пропасне ваља,
„Трошна је лађа наша, деспоту, и — с тобом Бог".
Али ништ' није славољубивој теретно души,

Само кад нема никог земља од њега већег.
С владом у руци седи, сабира злато и бисер,
И његовом благу диви се завидно свет.
Но богатство и власт не дели спокојство живота,
И у златној лежи постељи црна брига.
Залуд сјајна кола и уздице са накитом многим
Кад га Турака мач пред собом бесно тера.
Јарост мами већу по градовима благо скривено,
И с грудве злата грдне се стене руше.
Где је сад деспот? место њега агују Турци,
Глобе, пале, руше, секу, у ропство воде.
Сам по туђој земљи са супругом крије се холом,
Понижен, презрен горке пролива сузе.
А влада стара? ах, ову не признаје нико,
И кој' б'јаше велик, туђе сад власти слуша.
„Бедан"! жале г' једни, други с подсмехом пуштају
„Тако бива сваком, туђе кад мукло граби". [жаоке:
Но је благо изнео! нек му купи душе спокојство,
Нек му блеском својим растера црну печал.
Тко ће на злато пазит', кад се виче: „Турци те иште,
„У граду нашем ниси безбедан више".
Тко ће на благо пазит', кад превара вериге кује,
Да га сужна тако злотвору црном преда? —
И он крадом бежи, у незнан носи га лађа,
Дику Српства и блеск траљаве ризе крију.
Иди, о луда сујето светска, достој'нство и злато,
Прашина само си ти, игра ветрића сваког.
Колибе низацак кров надвишује сву твоју цену,
Где тишина и мир сјајне за беде не зна.
Ал' властољубац човек на живом не мари угљевљу

Зградити престол себи, само да њиме сија.
Презире беде и страх, и с опасности враћа се Ђурђе,
Враћа се отечеству, с плачем га прима земља.
Стогубе бедна ране показује, помоћи иште,
Али деспота ум трона тек сталност гледа.
Шта је наскок и рат, шта су жертве поданика многе?
Саму рођену кћер Турчину даје у брак.
Всуј! не зна тиран шта су сродства љубичне свезе,
И са страхом Ђурађ надежду ташту види.
Два чеда, два сокола, радост мајци, а утеха оцу,
Два чеда, о ужаса! не виде сунца више.
Не виде плаво небо, дивоту не виде света,
И по стрменку сваком штап их неверник води.
Зета су Турчина то шурацима понуде горке,
Правди да с ужасом ужасан врати се дуг.
Вест порази оца, и срце с' у прсима следи,
Само владања страст кадра је бóљу стрти.
Нек је престол читав, и ту ће прегорети жертву,
Та и сам је својим сродником одузō вид.
Тако са грозом крије обесвећена природа лице,
Кад узбуњена страст поткопа разуму моћ.
Само правда и чесност на земљи царује дуго,
Зачето с неправдом под собом оброн носи.
Ђурђева влада шта је? На ударцу слабачка трска,
Случаја ил' ћуди времена бедна игра.
Злотвору час једном, час другоме баца с' у недра,
И ком служи данас, сутра му подиже гњев.
Тако га застане смрт, пак шта? при последњем часу
Сад види, да је све сујета, сенка и дим.

Остави благо и престол, остави дворове горде,
Сам гô, наг, хладан спрати се мали у гроб.
Где је сад глава, што без круне живет' не знаде?
Где су бурне жеље, полетне зграбити свет?
Човече, сине блата, чедо слабости, суза и беде,
Шта се лудо бацаш тражећи срећу у сну?
Украс, достој'нство, и чин, и злато, и драго камење
Шта је, кад вечни дремеж наиђе на нас?
Цезар се враћа у Рим, сав свет торжествује кликом,
Златна грме кола, Цезара то је триумф.
Цезар каже: „буди", и цео свет слуша са страхом,
Слуша и повинује с', Цезара то је сила.
И тај Цезар са силом, са славом, са праском и хуком
Како мирно лежи притиснут хладном плочом.
После човека црв, после црва смрадеж и трулеж,
После трулежа прах, то ти је слава наша!
Гледај силна гробљишта, ту кости леже без числа,
Питај по реду: кости, чије ли сте ви?
Ту је простак, ту власник и цар, ту чувен лепотом,
Ту је богатир; где? кости су једнаке свим.
„Дрски путниче, стој, тај прах што ногама газиш,
„Био сам ја знаш ли? страшан и ужасан свим".
Овај прах, што га пета гази? О сујете људске!
Био, и протрча бујном брзином ветра.
Деспота Ђурђа живот деведесет престиже лета.
„Деведесет лета!" завидно диви се свет.
Откад гроб га крије четир' столећа изброја време,
Шта је сад Ђурђев многожелајеми век?
Узми вечности круг, како живот изгледа мајушан,
Капља неприметна грдном на своду мора.

Вечност, изумљива реч! миријаде векова пред њом
Стапају с' кратки у час, брзо да прођу кô сан.
Вечност недомашна, којој вишњи исхода не да,
Ову заслужи, пак је наплаћен ти труд.
Ко̀ј' је отечеству, ко̀ј' ближњему множио ползу,
Чувао, спасавао, вечно тог спомиње свет.
Кога по путу живота не тиште совести бодље,
Тај преко гроба носи душе спокојства сладост.
Смртни, желиш ли славу и сјајност? ево ти пута!
Ову сјајност и блеск слаб је уништити црв.
Кад богатство и моћ, кад престол и хаљине скупе,
Кад величество и нас трулежна руши земља,
Једна добра дела из блатнога дижу се гроба;
И у анђелском створу к престолу вечног лете;
Примају награде ту, и сјајно враћају с' доле,
Да и на земљи још спомеником живе другим.
Тако вечно што је, у округу вечности живи,
Трулеж и сујете прах стреса с' у ништа и прах.

МАРКО БОЧАРИС

I

Мустаф-паша с војском иде,
С војском силном, големом,
И као гром,
Што потреса лес и дом,
Кад грмове близу рази,
Грке вест порази.
Плачно старци руке шире,

Жене вриском вриште,
А дечица поплашена
На грудма им пиште.
Сам јунак
Духом до сад тврд и јак
Оборио брижну главу
Сузам' росећ' траву.
Тад пролети сред народа
Млади Бочарис,
Кано љути, кад га скуче,
Злих ноктију рис.
„Шта стојите, храбра браћо,
„..Није л' с нама Бог?
„Кој' је многе потро враге,
„Сокрушиће и овог.
„Сви у бој,
„Нек је двапут већи број
„Душманина злоноснога
„Надбиће га слога." —
„Не може се, Марко, бити
„На равном бојишту,
„Наша деца и за сутра
„Од нас помоћ ишту."
Тако разлог других вожда
Наглу ватру стеже,
А Марку се болно срце
У грудма напреже.
Дуго ћути, камен сињи,
С браћом тугу дели,
На једанпут громким гласом

Тишину прострели:
„Где сте, друзи Леониде,
„Шпартански јунаци,
„Кад бијаше да потавне
„Славе грчке зраци?
„Вашег духа да је међу нама,
„Не би овде скукала нас чама."
Тад поскоче Сулиоте
Лица мрка,
Дугих брка,
Мишцом снажни,
Борби страшни,
Намрштени
Натуштени,
Близном рана укрштени,
Вични мраза, вични слоте,
То су, брате, Сулиоте.
„Зашт' се, Марко, себи ругаш сам?
„Је ли мрети? ево нас готове,
„Поћи ћемо, куд нас нужда зове,
„Тек немојдер, да се чини срам."
Кликћу гласи, с благословом
Борцима прилећу,
Једни сузе, други на њих
Божју помоћ мећу.
Пак сви гледе сред пољане
Племениту ревност жарку,
Где јунаци препиру се,
Тко ће спутник бити Марку.
„Коцке, браћо, викне витез,

„Сваки своју судбу има,
„Што пресуди добра срећа,
„То ће право бити свима."
Триста негда паликара
Термопиле крвљу скваси,
Кад бијаше од варвара
Грчка слава да с' угаси.
Три стотине змај-јунака
Сад Немезис у бој води,
Кад Бог рече: од Турака
Да с' Јелада ослободи.
Ој врлости сваке мати,
Грчка земљо, земљо мила,
Тко ли живот неће дати,
Да нам будеш што си била.
Да се опет муза двори
И век златни с њима врати,
Одавно те тама мори,
Дивна свију наук' мати.

II

Каква 'но је светковина
Близ' равнице Карпениза,
Обузела све тишина
Као мртвачка црна риза.
Каква је то тамна радост
На печалним образима?
Као да неког сахрањују,
Кој' ће живот дати свима.
Три стотине с Бочарисом

Одбише се паликара,
Нападати силну војску
Мустаф-паше од Шкутара.
Пак се на бој спремају,
Свету тајну примају.
Народ клечећ' у молитви
Срце топи своје,
А јунаци пред путиром
Сокрушено стоје;
И бивају причасници
Христа Бога жива,
Којег благост крилом својим
Праведне покрива.
По молитви храбру дружбу
Скроман обед зове,
Сви се паште, ко ће боље
Гостом да угове.
Јунаци су добре воље
Шала бригу вара,
Наздрављајућ' своју Марко
Дружбу разговара:
„Пијте, браћо, сутра ћемо
„С Леонидом — што Бог даде,
„Нек се само наша браћа
„Плодом жертве наше сладе.
„Видећемо Маратонце
„И платејске цвет-војнике,
„Којим' данас у јунаштву
„Нигде нећеш наћи слике.
„Видећемо Менелаја

„И Ахила Трој страшна,
„Одисеја и Нестора
„У мудрости недомашна;
„И Сократа и Платона,
„И остале славом живе,
„Којима се сви векови
„Дост' не могу да надиве.
„Нека виде наши предци,
„Да смо права њихна чеда,
„Радо живот жертвујући
„Кад позива општа беда."
Тако витез браћу храбри
А дружина сва заори,
Припева им брдо, река,
И зефира шушт у гори:
„Море знаш ли ону земљу,
„Што змајеве рађа,
„И у струји Ахерона
„С Коцитом их сраћа? —
„То су змаји Сулиоте,
„Све по избор момци,
„Нису, ђиди, забадава
„Херкула потомци". —
„Море знаш ли оне љуте
„Од Епира лаве,
„Што аждаје крвожедне
„Затиру и даве? —
„То су море Бочариси,
„Поглавари наши,
„Добро, ђиди, Стамбол чини
„Што се од њих плаши".

Већ се сунце мору клони,
Пут самртни дружби јавља,
С громким гласом: „жива Грчка"
На ноге се сваки ставља.
Народ нежне сузе рони,
Само њихни сродни ћуте,
Да надежде опште радост
Скорбним лицем не узмуте.
Срећожељни многи гласи
Од срца их друмом прате,
Кад се борци у брег крену
Да се мож'да виш' не врате.
С брега гледе бесне Турке
Где по пољу четом блуде,
И уз свирке певајући
О пропасти грчкој гуде.
Као што гладан вук у гори
Из заседе стадо вреба,
И коју ће зубма клати
Са дружином својом жреба;
Тако љуте Сулиоте
Броје турске шаторове,
Мере страже, тубе места,
И удесне све путове.
Пак одмору себе даду,
Огромно их чека дело;
Да ли срећно, да л' несрећно?
На добар се конац свело!

III

Што се звезде узнихале

На плавоме неба чуну,
Те плашљиво крил'ма трепте,
И дозивљу сестру луну?
Што се журе? чудо гледе:
Четрдесет Сул-јунака
Посред силне турске војске,
И пред њима витез-Марка.
Тко их пусти, тко их води? —
Стара она срећа Грка,
И одважност и вештина,
И санљива поноћ мрка.
Ко шатору паши нагле,
Стража мније, помоћ нова,
Ал' у срцу навет носи
Злонамерна чета ова.
Већ два леже умртвљена,
Трећег Марко витез вуче
Из шатора Мустаф-паше,
Ка 'но овцу гладан вуче.
„Каква дрзост?" Није дрзост,
Као гром јунак ноћ узмути,
Бочарис је море ово,
И његови лави љути.
Пушке хук
Домамљује други звук.
И с четири с поља стране
Грчка ватра плане.
Суновратце Турци скачу,
Збунио их сан,
И Мустафин грдни стан

Узнихано поста море.
Тамо трче, тамо бију
Као без главе сметен рој,
Да л' је туђин, да ли свој,
Слепа пушка не разбира.
Глас рањених метеж множи,
Коњи трче туд' овуд',
И гунгулом притиснути
Божји, вичу, то је суд.
Јунак Марко дружбу води,
Пред њиме је страх и смрт,
Пушка верна и мач крт
Куд науми праштат' не зна.
Три куршума прискочише
Препречит' му даљи пут,
Ал' разјарен тигар љут
За све ране не разбира.
Сложно, браћо, Бог је с нама,
Сломиће се вражја моћ,
Дружба бије са свих страна
А помаже црна ноћ.
„Целети?"
„ „Јекуре." "
То су речи самознане,
Турком грдне ране.
Три крвава дуга сата
Траје слепи бој,
Док и зора не укаже
Лик зачуђен свој.
Марка ране иштетиле,

Приклања се дружби блед,
А Турцима паклен јед
Кивно срце згоропади.
Овај худи Грка број!
Овај гибни за се бој!
С бесном виком сви навале
Да их потамане.
Ал' им беда на пут стаје,
Хитро хити Константин
Бочариса млађи син
С браћом браћи помоћ носи.
Нова битка заметне се,
Нови Турке снађе јад,
И без реда и без главе
Бегству даду плећа сад.
Уз пут вреба Карајскаки
С четом малом, ватреном;
Кланци јаки, Грци лаки,
Те злим врате врагу злом.
Сунце рано уранило,
Чудећи се зору пита:
Где је она турска војска
Јучер страшна и махнита.
Где су силни шаторови,
Где ли благо Мустаф-паше,
И топови и заставе?
Плен Грцима сад посташе.
Млади Коста брату спеши,
Пред њим весео трчи глас:
Где си, Марко, чедо славе,

Избавниче свију нас.
Паде душман, спласну беда,
И наша је победа.
Али Марко глас не чује,
Обузео га вечни мрак,
И радости уранак
У сумору ишчезава.
Зар да онај не ужива,
Кој' виновник јесте свему?
Сваком стручак лавра стиже,
Само тужни кипрес њему.
Вест с бојишта дома трчи,
С пуним носи кликом радост,
Али ову тера жалост
По Јеладу зла удеса.
„Марко мртав" тко ће од сад
Над бедама јунак бити,
Тко ће стварат' дивна чуда,
Што ће свет за басну мнити.
С црним срцем нејач иде,
И сузама путе роси.
Где дружина сетна лица
Хладно Марка тело носи.
Ах, кој' роду душа беше,
Када јучер напаст зину,
Сад бездушан, мртав лежи,
Радост кивном душманину.
Свак приступа сокрушено,
Свог спасавца да целива,
У сузама купају га,

Које за њим род пролива.
Тако витез Марко паде
Сам својега жертва дела,
Већег, нег' што повест знаде,
Што одважност може смела.
И кад дални путник страни
Поља види Карпениса,
Је ли ово, пита, место
Спомен славног Бочариса.

==

ГОДИНА 1848-а

Каква врева по свету, свуд ускипели људи,
Окове с кликом своје стреса пробуђени дух.
Буктећ' расипа луч из Париза искре волшебне,
Отуда пали се Беч, и сва Јевроπа гори,
Громко разлеже се глас: „слобода, једнакост, бра-
И као припева строј срце чаробно диже. [тимство",
Где си, слободо, дадиљо духа, ти живљу живота,
Теби, рајска кћери, најлепши пристоји храм.
Али зашто се крв пролива у веку слободе,
Зар њу рађа мука, беда и туга и плач?
Ништ' не бива с лакоћом, бол је радости мати,
И што више желиш, цена је тиме већа.
Глас се слободе ори, и опет су стешњене груди,
Стрепи за биће својих страхом одржими дух.
Нема части имању, дружевности пара се поруб,
И на рођена свог брат подозрева брата.
Жељне једнакости дар са тегобом подносе многи,
Тамнице, грабеж и смрт жертве без числа броје.

Тако олуја и град и пламене стреле громовне
С многом имања штетом животни блаже воздух.
Да л' ће и бура рата земаљски нам округ растворит'?
Да л' ће слободе и леп братства просинути дан?
Одлаз'те, ласкаве речи, ви, маске за окате људе,
Ви, шарене лутке за слабоумну децу;
Глупост и себичност, два идола слабости светске,
И честољубија дим људска покрећу дела.
„За слободу, браћо", Катилина дружину дражи,
И од грабљиве Рим његове стрепи чете.
Там' Бунапарте лаке за слободу бодри Французе,
И слободу под свој с њима сахрањује трон.
Тутњи Ромулов град, са сенатом Граси се бију,
Две су странке, обе мач за слободу дижу.
Тако страсти сеју по свету раздор и вражду,
Да мрску засите свог сујељубија глад.
Речма вуку себи лакомислено мноштво простоте,
А где је простота, ту је и глупости дом.
Као узбуњен ветар обарају стари поредак,
Саме Божества вечне законе траже сломит'
„Шта, безумни, чиниш, зар то су основи вере?
„Тако л', јадниче, свог Творца с висине славиш?
„Остав' тај нечестија пут, поврати се амо,
„Познај Бога кô ми, ил' ће те затрти мач".
И крв силна тече, не штеди се на сиси дете,
Робе, пале куће, души да купе места.
О људи, људи! маломоћног створа мравиње,
Ви л' ћете с том снагом силна осветит' Бога?
Падните ниц, отрес'те своју слепоћу и грехе,
Сутра ће јуроде вас општи прогутати гроб.

Ал' је глупост јача од разума небесне искре,
И у недомашне пружа се кругове страст. —
Немоћан ступа човек у пространост мучнога света,
Жалосно дете плаче, негу и храну иште.
И милосрдно туђин принима се детета слабог,
Пружа му пишту и корм, даје колевку и кров.
Учи га познавати свет, познавати Бога,
И брбљав језик говора извикну дар.
Сад се понос диже у до јуче детету слабом,
И који б'јаше ничиј', народност тражи себи.
Љубећ' свој навичај, са подсмехом суседа гледи.
Мрзи, прети, гони; ето за народност бој!
Који сам жељно иште придовући туђина к себи,
С кивном тугом срца завиди другоме то.
И крв реком тече, за народност кољу се људи,
Ах, због народности гњави се човечество.
Гледај грозно бојиште, јунаци су покрили поље,
Мртва, у крви својој, нага телеса леже.
Питаш, тко је овај, од чијег је племена други?
Нема су уста да ту сумњу разреше теби.
Сад се отвара јама, и без разлике трпају с' доле,
Пријатељ, противник једнако право има.
Од'зго натпис стоји: „за народност падоше жертве".
За чију народност? де, каж'те што трунете ту!
Ej, слепоћа људи што чини, гњура по мраку,
И у лудилу свом сенку за суштност хвата.
Негда б'јаху свете за закон крваве војне,
Наш век горко жали заблуду ума такву;
Жали и пири другу „за народност" ватру и метеж,
Јер је метеж и свар прсију живаљ наших.

Лепо је нарав сваком усадила правило вечно:
Сам што нећеш себи, другоме чинит' немој;
Ал' заблуђена страст на природу устаје саму,
Газећ' закона строј тражи *слободу* створит'.
Отима туђе без милости, домове пали и руши,
Пљачком и ропством сади *једнакости* цвет.
С плаве ил' жуте боје, с банкета подиже воіне;
То је просвете плод, напредак века нашег!
„Ах, да је републике!" Не бијаше л' ова у Риму?
И с њом колика крв, патња и метеж и страх!
Маријус и Сула републици победе носе,
И у републици јатама људе кољу.
Дркће Ромула град пред Цезара умом и снагом,
Грађанин са трепетом новога Сулу чека,
И он праштa сваком, залечује држави ране,
Благост бира за штит, законе мудре носи.
Диви се тој величини духа понизна вселена,
И, кој' б'јаше човек, народ'ма јест полубог.
Ал' слобода плаче, републике нема у Риму,
У мрклој ноћи пали се младежи дух.
Чувство угушује Брутус, раствара природе свезу,
На мачу његовом пуши се Цезара крв.
Кликће слободе глас, и опет рат бесни грађански,
Касијус пада и Брут, с њима слобода и Рим. —
Чудно је света коло, муњевидно окреће се напред,
Дан се даном тера, година стару једе;
Други дани и време друго: облачно ил' ведро;
Али природе ток једнообразност носи. —
Из незнања човек образењем ступа у зрелост,
Други дух времена мисли пораћа друге:

Ал' је човек једнак са страстима, вољом и тежњом,
И глупост стара јавља с' у виду новом.
Раскош мушки у Рим из Атине разнежене пређе,
Сад призрак Рима носи на углед Париз;
Тешко Тарквинија иго одважност Римљана збаца,
И с њим постаје срам светиња стара круне;
Грађани мирни гину по слободним улицам' Рима,
Злобни Антонија мач крвожедно бесни.
„Ах, већ доста слободе", утешњени грађани вичу,
И Август подиже давно забачени трон.
Овде Неро седи, Каракале свирепа душа,
Ужасни Рима пожар светли им црни живот.
Зло је пређе и сад, јер правду загушује воља,
А без правде сваки гнусан је владања строј.
С бесним кликом Француз на губиште Лудвика прати,
Да на трону по том Наполеона слави.
Законе старе руши, да подобне пусти у живот,
Што је тражио сам, другом оклева дати. —
Глед' преко сињег мора у новој земљи Колумба,
С челичним стрпљењем мач за слободу вади с'.
Пљеска Јевроне одзив, Лафајет им у помоћ спеши,
Трудом и слогом скида се ропства терет.
И та земља слободе сад закон носи за ропство,
О слободе мати, како те страсти пљују!
Људи, чествујте правду, отрес'те се себичне тежње,
Љубите ближњега свог, век да просине среће.
Народност и слобода, једнакост рајске су биљке,
Човеку на земљи прво је човечество.

СРПСКИ НАРОД
и
његова судбина

„Буди срећан, о човече,
„Сви имајте неба дар",
Тако судба мати рече
Кад создаде умну твар.
„Буд'те срећни, али правда
„Нек вам оспе путни круг,
„Страст и порок и неправда
„Сваке беде јесте друг".

И народи подигоше с',
Бише крепци, бише славни,
И видеше постид јавни
Како страст'ма предадоше с'.
Рим врлином сваког рода
До небеса попење се,
Ал' га гордост у прах стресе
И стропотност трулог плода.
Само правда, само чесност
Вечна стоји као вечност!

Тад' приступи и Србија
Кô богиња света,
„Моју земљу мрак обвија,
„Нит' нам радост цвета.
„Дај дозволи, мајко среће,
„Да и наше племе
„Једном вкуси овог света
„Шта је златно време".

„Праведно је — рекне судба —
„Нек истине узму штит,
„Правду љубе, чесност штују
„Пак ће с њима срећа бит'!"

И Србија, бивша ништа,
Подиже се из гнојишта,
Напредује, расте, цвета,
Сâд божијег рукоплета.
Где су били густи леси,
Сада ничу села, веси.
Свуд радиност, с њом имање,
Свуд у земљи благостање.
Закон вољу наглог стеже,
Љубов братства сојуз веже.
Сад и наука луч заблиста.
Негује га рука чиста.
Школе, цркве, манастири —
Свуд побожност ове шири.
Благословом светог Саве,
Српског сина, српске славе,
Земља поста као рај.

Ал' на скоро међу људе
Умеша се шкодна страст,
Свак полаже у том труде,
Да преотме себи власт.
Газећ' правду, по неслози
Мач на брата диже брат,
У Немање истој лози.

Овај кобни расте влат.
Српска земља није више
Што је била: рајски врт,
Раздором се срећа брише,
И приноси царству смрт.

Строгим оком судба прати
Бешчинија овог траг,
Ал' као права хоће мати
Поболшања начин благ.
Још'те већу земљи даје
Него до сад виспреност,
Кад свак' има за чим хаје,
Стишаће се ваљда злост.
Блеском срећног војевања
Прогласи се Душан цар,
Грчка му се земља клања
И приноси себ' на дар.
Многи други још'т народи
Српској служе круни сад,
Призрен славом превосходи
У Јевропи сваки град.
Сила, сјајност, величество,
Сваке врсте златни плод,
Изобил'је и богатство
Преузнесе српски род.

Ал' пороци не престају,
Страст узимље јачи мâ,
Разумни се не слушају,

Бешчинија свуда тма.
Онде сину очи вади,
Нит' га жали отац строг,
Овде брат о беди ради,
И прогања брата свог.
Смрт од сина отац види,
Природа се згрози сва,
Цар под руком слуге пада,
Од дан на дан већа зла.

„Видиш, мајко, рекне судба,
„Твоје деце дела,
„Је ли можно, да Србија
„Сад остане цела?
„Поврати их правом путу,
„Тако цвет не цвета,
„Од сјајности досадашње
„Неће бит' ни следа". —
Но залуду сви совсти
Где страст људе куша,
Све се већем греху стреми
Заблуђеног душа.
Бранковића злоба земљи
Крајњу пропаст сплете,
Ал' се наглост не обзире,
Какве чини штете.
Земља страда, деца пиште,
Страх и ужас свуда,
Нико мирно не ужива
Плоде свога труда

Тамо Турци пале, секу,
Там' воде у ропство,
А сестрићи препиру се
Чије је господство.
Од жупанства би краљевство,
Од краљевства царство,
Несоглас'јем земља српска
Спаде на деспотство.
Место славе сад је сенка,
Тоња и мрак место блеска,
Поље туге, сузна река,
Општа земљи невоља.

„Погледајте, рекне судба,
„Ваше славе крај је ту,
„Још за мало па ће Српству
„Туђин срубит' славу сву.
„Покајте се, приступите
„На остављен правде пут,
„Своје цен'те, љуб'те слогу,
„У снопу је јачи прут". —
Али тко ће задржати
Стропотљиви нравопад?
Страст је слепа, где та влада,
Ту не цвета благодат.
Пакост, злоба, јед освете
Одуздали своју власт,
У бешчињу порок воли
Нег' у добру тражит' сласт.
Поглаварства пример вуче

Стотинама друге к злу,
Матер трује деспот своју,
Благослова има л' ту?

Сад дозове к трону своме
Судба матер Србију:
„Већ је време да с' овака
„Безакон'ја сломију".
Сузе рони мати земља,
Ал' праведан види суд,
Двострука сад мајци туга
Притискује болну груд.
Тко ће спасти отечество
Кад свак' руши рођен дом?
Врата шири Смедерево
Душманину само свом.
Из ината и неслоге
Србин пружа ропству врат,
Воли служит' и Турчину,
Него да му влада брат.
Није л' крајње знак пропасти,
Кад до овог дођу страсти
Да се човек коље сам?
С таквом бедом и деспотство
Угаси се, с њим господство,
И владања српског срам.

* * *

Зашт' ми сузе потоком
Низ образе теку,

Кад се мисли враћају
К прошастоме веку.
Свуда чама, свуда мрак,
Нигде сунца лице,
Нит' весеља какав траг,
Нит' певају птице.
Две стотине тисућа
Деце поста робље,
Пуна негда Србија
Сад је суште гробље.
Где су села цветала,
Ту је пустош мрачна,
Друмове је притисла
Шума непрозрачна;
У њој живи Србин сад,
Сузама се храни,
Од напасти шупаљ храст
Једва њега брани,
Што је имô, сад нема,
Ништ' његово није,
Само главу сиромах
Од Турчина крије.
Подсмех поста невиност,
Подсмех љубов иста,
Нит' зна турска суровост
Шта је нежност чиста.
Мајка с' дичи што има
Ћерку на удају,
Но сутра је варвари
За новце продају.

Звона српска умукну,
Цркве леже голе,
Бедни траже под земљом
Да се Богу моле.
Училишта пуста су,
Сујеверство ступи,
У незнању пагубно
Народ нам заглупи.
Ах, жалости, је ли кад
Јарко сунце вид'ло,
Да је коју још земљу
Такво бедство стигло?
Куд год оком погледаш,
Чемер, јад и беда,
Саму матер рођену
Напуштају чеда.
Једни беже у земље
Туђинске и даљне,
Други с вером примају
Од Турчина чалме.
Велик негда Срба број
На мало се стопи,
И што оста, није свој,
Свуд га напаст коби.
Вером, земљом растављен,
Расут и сокрушен
Са бедама вија се,
Стуб му станка срушен.
За свог брата не зна брат,
Не зна кћи за мајку.

И из света шиље син
Поздраве бабајку.
Онде болест дави га,
Овде рат га коси,
Куд год иде, са собом
Квас несреће носи.
Зло почиње, горе још
Успех му се враћа,
Сам тренутак удобни
Наопако схваћа.
Тако четир' столећа
Удиљ беда траје,
И никакви судба зрак
Надежде не даје.

* * *

Видиш, смртни, како страшно
Гњев вишњега пружа руку,
Кад нас страсти у зло свуку,
И стропотне бура воље.
Споро иде, ал' извесно
Казн Божја сумње није,
Што спорије то страшније
Грешник плаћа своје грехе.
И унуче чак невино
У безмерне патње баца
Грех злосрдни праотаца. —
Дело страшно, ал' истино!

* * *

Погледајте Србију,
Печална и тужна
Тешке носи окове
Дугог ропства сужна,
Лице мајке увело,
Срце пуно ранâ,
Славна негда Србија
Сада је незнана!
Место венца царскога
Црни привез носи,
И смирено милости
Куд год иде, проси.
Али нема помоћи;
Један речи даје,
Други злобним подсмехом
Још јој на жао стаје:
„Где су твоји синови,
„Они холи, луди,
„Који мишљаху у срећи
„Бити више људи?
„Нити совест слушаху,
„Нит' законе света,
„Већ у мачу држаху
„Да сва срећа цвета.
„Разум, драга, нек влада,
„А не пуста снага,
„Без памети сила сва
„Отиде без трага".

Тако мајка укоре
Мора још да слуша,
У безмерној жалости
Цепа јој се душа.
Измучена, презрена,
Пуна горких јада,
Пред престолом судбине
Као мртва пада:
„Јеси л' тврдо смислила,
„О богињо света,
„Истребити народ мој
„Са попришта света?
„Дуго трпех, поднесох
„Што с' поднети може,
„Беду, напаст и муке,
„И душманске ноже.
„Ал' је човек немоћан
„Да их даље сноси,
„Народ пишти; вин, невин,
„Свак опроштај проси.
„Нису мала страдања,
„Четир' пуна века,
„О, утоли правдив гњев,
„Дај невољи лека".

С лицем озбиљним
На престолу седи
Богиња свêта,
И у скрижал гледи.
Ову држи поред ње

У рукама правда,
И одсенак представља
Сваког нашег рада.
Изнад главе богиње
Кроз облак прозрачан
Као анђелак смеши се,
Лик милости зрачан.
Љупка дуга око ње
Шарне пушта краје,
И богиња Србији
Ове речи даје:
„Тешки јесу окови,
„Који тело тиште,
„Тешко јесте слушати,
„Када деца пиште.
„Но од свију болова
„Највећа је мука,
„Кад ти совест притисне
„Бешчинија брука.
„Грех доводи страдања,
„Зло грешника мучи,
„Али казн и то хоће
„Да с' човек научи.
„Да се чува причина,
„Које на зло воде,
„И којим се страдања
„Многоструко плоде". —

„О богињо милосна!
— Србија возрази: —

„Народ мој већ познаје
„Који су среће врази.
„Чуваће се од тога,
„Пазиће што твори,
„И живеће —" „Ја сумњам,
— Судба одговори. —
„Неслога и наглост јест
„Живаљ српског рода,
„Ове страсти најпреча
„Несреће су згода.
„Нека данас устане,
„Сутра ће већ пасти,
„Јер је наглост и распра
„Предгроб'је пропасти.
„Сваки себи крив је сам
„Ако лежи низу,
„Али силе свевишње
„Злопамтиве нису.
„Оном руком враћају,
„Којом су узеле,
„Да се човек умудри
„То су њихне жеље.
„Још један пут прилику
„Србима ћу дати
„Прилика и време јест
„Општа среће мати.
„Са разумом схваћена
„Срећу носи свише,
„Пропуштена никада
„Не враћа се више.

„Употреб'те на увар
„Што вам згода даје,
„Последњи је ово рок,
„Где вам срећа сјаје". —

„Шта да ради народ мој!
„О, богињо драга,
„Да с' не лиши никада
„Вишњег твога блага"? —

„Нека слуша с разбором,
„Што му разум вели,
„И нека га страстима
„Загушит' не жели.
„Храброст јесте лепа ствар,
„Ал' је јача мудрост,
„Нити може за дуго
„Царевати лудост.
„Нека бежи од сенке,
„Увек сушност тражи,
„И богатством и бројем
„Нека себе снажи.
„Општој рода користи
„Потчинити своју,
„Појединн то је цвет
„К сталном среће строју.
„Нека пази кога ће
„Узети за друга,
„Зао и лукав пријатељ
„То је права куга.

„Нека тера од себе
„Усијане главе,
„И кој' траже под општом
„Своје личне славе.
„Добро вашу сматрајте
„Повесницу стару,
„И причине сазнајте
„Досадашњем квару.
„Човек туђом погрешком
„Учити се жели,
„Зашт' ви не би сопственом
„Ползоват' се хтели?
„Разум, слогу и разбор
„Нека Србин тражи,
„Ако мисли међу људма
„И он што да важи.
„Доброжељни совети
„Ови јесу моји,
„Процветати ил' патит'
„Сада до вас стоји". —
Тако рекне богиња,
Окове разлупа,
И род српски остави,
Нека даље ступа.

Још се за њом овај глас
У облаку чује:
„Сваки срећу себи сам
Добру ил' злу кује".

МОЈИМ ПЕСМАМА

Одлазите, песне моје,
Мога чувства мила чеда,
Кол'ко ћете л' трпет' вреда
Од несташних зоља многих!

Кад љубовно љубов блага
Свом породу праштa мáне,
Строге јесу очи стране,
И спев худи мраком казне.

Но нек само Српство траје,
Макар били ваши дани
Заборавом претрпани,
Ил' песништва смешна брука.

Нек судбине стрела свака
О вас боље врх отупи,
Да кад Српству злим приступи
Не узможе ране дати.

Наглост, раздор и неслога,
Праотачне наше клетве
Нека у вас траже жертве,
Кад се њима род зарази.

Нека Српство буде славно,
Ма се хвала од вас крила,
Та наша је гордост била
Само рода глас узнети.

Нек весело Српство буде,
И тако су болне груди,
Где се чувство к песми буди,
И туга је певцу друга.

Ако л' нежно какво срце
Ваш, песмице, звук усхити,
Нека само лепим кити
Своје прси, своје нрави.

Нек се прође венце слати,
Певца жеља та не дражи,
Колико ли слава важи,
Кад се брза смрт пријави!

Подизати рода цену,
Један спомен нек нас прати,
Пак и тај ће током спрати
Повремена нагла река.

НА СМРТ

једног с ума сишавшег

И ти већ сврши, Алекса бедни,
Тешки живота пут,
О, какве мисли при гробу твоме
Болно напрежу груд!
Ти ниси ума познавао силу,
Човека виспрени дар;
Што краси срце, надима прси

Стран ти би чувства жар,
Сладости брака уживао ниси,
Видео деце радост.
Нит' лепу с веселом ти си дружбом
Провео летећу младост.
Гологлав, јадан, без крова, без ложа
Блудио с' по пољу сам.
И твоје речи — одјек ума —
Б'јаху замршени сан
Као сјајно, велико зданије негда,
Што сруши времена злост:
Тако живота твога судба
Подиже нему жалост.
Но ти ни студен осећао ниси
Припеку сунца, ни зној,
Од сваке светске опроштен буре
Живот је био твој.
Две грозне, пуне године беда,
Што посла људма Бог,
Без страха ти си преспавао тихо
Заблудом ума твог.
Дволични језик пријатељства лажна
За тобом није бацао јед,
Нит' љута стрела душмана силних
Нанесе теби вред.
Од црне злобе, зависти јетке
Стрепио ниси нигда,
Нит' жалост, патња, ни болест разна
Потресе дух ти игда.
Лакомост гладна, што туђе вреба,

Није ти крала ноћ,
Нит' жеља к слави, немира пуна
Гризла т' живота моћ.
При скорбном твоје погребу мајке,
Где сродника тужаше глас,
Ти си без суза, спокојан остао,
Сваком мудрацу образ.
У затвор стеран осећао ниси
Тавнице тугу и злед,
Све горке, несташне обиде света
Нису ти мутиле јед.
Кад други своје несрећу куће,
Деце оплакује срам,
Ти си без сваке скорби ишао,
Од сваке беде стран.
У вечном света немиру, ти си
Један уживао мир;
О, срећан ти си! сад те у гробу
Вечити обима мир.

ГРОБЉЕ

Сладак је заклон, када ветар љути
Мора тишину пакосно узмути,
И трошна лађа у највећој беди
Гибељ победи.

Сладак је одмор после тешких мука,
Кад злоковарства изгњечи нас рука,
Ил' судбе игра, пуна горка једа,

Дух изуједа.

Живот је, друже, ово бурно море,
Облаком тешким обастрто горе
Где вихор струже, и Харибдис клети
Пропашћу прети.

Там злоба, завист и клевета ниска
Зубма отровним добродетељ гриска,
Там случај преки ил' болести разне
Срећу нам празне.

Страсти слепоћа и неситост жељâ
Лакомо срце славољуб'јем стреља:
Краде нам санак, боде нас и мучи,
Дим да докучи.

Често олуја, кад се клониш бедâ,
У кући мирно почивати не да;
Хита безвољне међ' метеж и буну
Несреће пуну.

Невиност често под неправдом страда,
Врли се газе, злост и порок влада. —
Тако нас живот сваког поји редом
Бедом и једом.

Мирно је гробље, вечита тишина
Уморне кости у објат'ја прима;
Нит' сила злобна, нити отров гњева
Тамо доспева.

Хоћеш слободу? наћи ћеш у гробу;
Гроб скида ланце дугосужном робу,
Ћути насилник, нит' оружје звечи
Права да гњечи.

Тражиш једнакост? та под земљом влада,
Ту свако чина преимућство пада;
Краља ил' роба, ништетна ил' славна
Судба је равна.

Тражиш ли братство? у гробу га тражи,
Корист ил' глупост где на бој не дражи.
Тако је прави покој тек у земљи,
Беда на земљи.

СУЈЕТНИКУ

Да свет о теби пустословит' може,
Да се безјаци чуде,
Да лик на крпама твој на зиду
Блејања предмет буде:
Не мариш стотине, тисуће многе,
Беди на жертву дати,
За сенку славе, за ветрове трубе
Бездушно људе клати.
Ужас и јута деце писка
Твог је триумфа одјек,
И огањ, села косећи цветна,
Слави ти грозни даје блеск.
Све подле, бесовесне, смутљиве душе
Друзи су присни теби;

Притворством, лажних потоком суза
Блазне привлачиш себи.
На добре бацаш проклетства громе,
Зашт' виде худост твоју;
Нек иду добри, само кад глупци
Песме ти бљутке поју.
Но магла траје не за навек,
Време је учитељ свим',
Кад сине истина, шта си онда
С грозним триумфом твојим?
Којој си крвљу служио, слава
Скверне ти жертве гази;
На блага дела, не на злости
Благослов прави слази.
Кам' сад измирне и трубе и хвале
Мрскоме имену твом?
Ласкање ћути, ћуте и песме
Срушеном идолу злом.
Те мале твоје стаклаве очи
Стропотна срца ти знак
Зловарном неће митити сузом,
Кад гроба згради те мрак.
Обнажен сваких гордиња светских,
Што глупом засењују вид,
Са једним дел'ма пред векова лицем
Стајаћеш, људству на стид.
Тражио с' спомен? дуго ће тебе
С ужасом спомињат' свет,
И Бога молит' да се таква
Не роди више авет.

ДАВОРЈЕ НА ПОЉУ КОСОВУ

1.

Где је Призрен, славни град,
Где су царски двори?
Где Душанов златни век,
Што чудеса створи?
Све прогута Косово
Оде српска слава,
Где су били градови
Сада расте трава.

Косово, црно поље, ти Срба друже неверни,
Кому цветом цветаш, ком ли се ресиш тако?
Весном суво твоје промењујеш лице печално,
Ал' прескорбне спомен беде променит' не знаш;
Жаром реке твоје засушују образе влажне,
Потоке суза наших тко ће осушит' игда?

О кончићу златотканом
Обрће се коло среће,
Живот човек свој подмеће,
Да задржи срећу за се.
Ал' сред рада и гордиње
Иде беда изненада,
И невољом данас страда,
Што је јучер силно било.

2.

Где су оне победе,
Где триумфи сјајни,
Када српски цареви,

Војеваше славни?
У песнама певаца
Глас им само траје,
Да потомку већу скорб
И тугу задаје.

Ситницо, хладна водо, куд одоше струје ти јасне,
Које друга среће, Немање, гледаше бој?
Ситницо, тужна водо, ком предаде крваве струје,
Кад се борци наши даше за народ на смрт?
Крваво лице твоје испира росната весна,
Крвава срца нашег тко ће изапрати бол?

Као живота мутне струје
Мала река ток разлива,
Путујући већа бива
Туђим падом, туђом штетом.
И кад букне, кад нарасте,
Гроб јој сињи море справља;
Тако судба назад ставља,
Што се јучер узвисило.

3.

Куд се тужно враћа дух
У векове даљне,
И расматра спомене
Величином славне?
Лепо сунце сијаше,
Мрак ал' брзо дође
Златно време Србаља
Грану, би и прође.

„Иди", рекне срећа свеотважном Дечанскога сину,
И он брзом руком бојни припасује мач.
Покори народе многе и даљне, крепости збриса,
Сам горди Цариград трепетно њега чека.
Шта тој крати сили обалити куле Византа?
Насред пута славе завидна срета га смрт.

Диаволи, Диаволи,
Отровито село мало
Проклетство ти име дало,
Да те Србин с тугом чита.
Којег сјајност једва грдни
Круг могаше сместит' света,
Томе светлост би узета
Твојим, јаде, худим мраком.

4.

Плач'те, српски синови,
Ваша звезда славна
Са зреника ишчезе
Жалосна и тавна.
Тко ће Српство дизати,
Кад цар Душан пада,
Место прве сјајности
Страст и порок влада.

Холм Никодимски мален, шта тужи крвави холм тај?
Руку на млада цара овде убица диже.
Неродимља пуче коварством потресена грдним,
И над телом сузе Косово горке рони.
Кам' сад Немањин дом, обилан породом славним?
Са младим Урошем давно у гробу труне.

Худа душо Вукашина,
Како си се онда вила,
Кад те царска штедра сила
У колиби нађе ниској?
Ал' је гладно властољуб'је,
Као ждерљиво зија море,
Тек што пође холост горе,
Врнути се натраг не зна.

5.

Круну носи Вукашин
Велик, горд и славан,
У свој силној Србији
Нико њему раван.
Кол'ко траје задуго
Ова слава клета?
Мислиш више векова
Ни три пуна лета.

„Гледај сјајни грб", возмездије Николи шапће,
Срећно Немањића украси њега племе,
Дркће Арсојевић, Вукашина злопце убија,
Слуга слугу негда, сад по неверству цара.
Тужи л' за њиме ткогод? сва Србија тужно запева,
Што с' на општу пропаст худи убица роди.

При подножју смртне реке
Расте грехом започето,
И отето јест проклето,
И потомку трује срећу.
Куд се грешно човек сили,

Кад су кратки наши дани,
Тек што пође да се стани,
Побеже ти санак среће.

6.

Тамна ноћи поноћна,
Грозно ти је лице,
Кад те беси нападну
Олује убице.
Тамна ноћи тамцата,
Љући беху часи,
Када пође Србија
Бедна да с' угаси.

Црно се шири јато као гладних кобаца облак,
Дивљи смрадно њега Азије изврже крај.
Пуше се веси за њиме, не штеди се трава ни глава
Надалеко пред њим предели дркћу од стра̂
Пород бесноће и зала куд пружа нокте отровне?
Твоје, Косово, та притисну беда поље.

Бура дрма небо, земљу,
Да воздушну стресе шкоду,
Напаст шиље Бог народу,
Да одложи грехе шкодне.
Ал' је јурод наше срце,
Заборавља лако тугу,
И невољу строје другу
Несмислене бујне ћуди.

7.

Бедом стење Косово
Јер Турчин наступи,
Земљу трепет обузе,
Лазар војску купи.
Где сте сада победни
Душана јунаци?
Но већи су навети
Нег' јунаштва знаци.

Невера, цикну Милош, и Косово дркће од страха,
(Неверу тајно носи црни у прсима Вук)
Хвата се крилата Ждрала, јунаку се душмани диве,
И Мурат под руком Србина душу бљује.
Плашно с' разлива вика, у табору буна и туга.
Да л' ће ползе овај Српству донети трепет?

Када се с брега закотрља
Тко ће стену задржати?
Тко ће судби на пут стати
Што је рекла да не буде?
Точак среће колеба се,
Ломна њему прште крила,
Српска војска пребледила
Поражена судбе хуком.

8.

Сјајно сунце пламено,
Како с' онда било,
Кад је облак штитова

Твоје лице скрило?
Јесу л' били срчани
Србаља јунаци;
Јесу л' стали душмани
Бујни и опаци?

Косово крвца поли, у крви се ваљају мртци,
Широм Марсова смрт по пољу равну бесни.
Турска коварна сила о мишцу се српску разбија,
И брза у помоћ победа Србу трчи.
Шта том крати јунаштву угушити Азије хидру?
Навет, неверо, твој земљу у црно зави.

Кад се јави вук у гори,
Мирно стадо чека вреда,
Плави народ српски беда,
Кад у земљи Вук се јави.
Од Вулкана име клето
Српској земљи поста знано,
Црни дели жигосано,
Да с' потомство њега грози.

9.

Бесна, пуста неслого,
Кћери адске змије,
Где би знала живети
Да Србина није.
Чедо страсти, несрећо,
Брза у слепоћи,
Кад Србина нестане,
Ком ћеш онда поћи?

*

Ходите, сетни потомци, справљајте мајци опело,
Снажна бивша негда Србија мртва лежи.
Народ без свести стење, јер страсти је трзају мртву,
И слепоћа духа црни јој ископа гроб.
Где је Србије гроб? је л' Косово, Марица, Прилип?
Ах! сва бедна земља општи плачевни је гроб.

Српски роде, не прекидај
Грозне сузе проливати,
Мртва лежи твоја мати,
Твоја слава, твоја дика,
Црни слови неизгладни
На гробу јој натпис режи:
„Овде Српства мајка лежи
„Од синова убијена."

10.

Тугом тужи Косово,
Кад зима наступи,
Кад му лице ружично
Бритка слана сруби.

Сетно поље Косово!
Доћи ће ти цвеће;
Ал' цвет наше сјајности
Нигда више неће.

Брзо вечна ногом окреће се природа вечно,
Плодну зима јесен, пролеће зиму прати.
Дете постаје муж, у мужеству јавља се слабост,
Крепки, столетни храст к трулежу наклон носи.

Тако падају људи и царства снажна и важна,
Тако Атина и Рим давно забвени леже.

Кој' бијаше богат, славан,
Цар премудри виче сетно,
Да је овде све сујетно
Да је ташта људска слава.
Ал' је плахо наше срце
И лакоме очи света;
Вопијући: „све сујета"
За сујетом тумарамо.

11.

Јесу л' само градови,
Је ли царство пало,
Је л' Косово остало
Убого и мало?
Ах, што ума плодови
По праху се влаче,
Што им трага нестаде
Зато муза плаче.

Сред оружја Душан на сабору законе даје,
Појаву ненадном цели удиви се свет.
Север и запада крај јунака преузноси срећу,
Унакрст Душана закони мудри славе с'.
Живи л' законик овај? о, љута нарока света!
Законодавца црв, законе мољци једу.

*

Где су они Данилови
Неоцени рукописи?
Где остали летописи,

Вестителъи српских дела?
Кој' прогута саму славу
И веснике мрак уништи,
Да остану са свим ништи
Тако Српству судба рече.

12.

Цркве наши зидаше
Велике и красне,
Да у земљи блистају
Кâ'но звезде јасне.
Где су сада цркве те,
Да л' остаде једна
Од варварска напада
Цела, неповредна.

Жичо, седмовратна Жичо, чуварнице царскога венца,
Бивша сјајна сада слепих мишева си стан.
Залуд стари Ипек обнавља се Душана словом,
И грчкој сујети холо првенство не да.
Где је певаца лик изводио дивне стихире,
Где је светлео крст, хоће урличу сада.

*

Хоћеш вечне задужбине?
У прсима цркву зидај,
И са жеља похот скидај,
И утврди срце чисто.
Шта помажу споља блести,
Кад су мисли пуне зала;
Утеха је души мала,
Где благињу жертва вара.

13.

Кад храстови падају,
Шта је трст и трава?
Када царства нестају,
Шта је наша слава?
Седам дивних чудеса,
Плоде старог века,
Све прогута времена
Брзотечна река.

Слушај грлице глас, на Косову гуче печално,
Плачно вижљави кос тузи с' одзива твојој;
Нежни птичице глас за мртвим уздише другом,
Ах! и у песми своју сама оплакује смрт.
Тако створење свако у сопственој невољи рида,
Тако на лицу земље само је туга и плач.

О сујете и сујетства,
И несталне игре света,
Брза су нам кратка лета,
Још је брже коло среће.
Шта косовску оплакујеш
Петстолетну грозну штету?
Беда влада свуд на свету,
И удар је судбе близу.

14.

Питаш где су градови,
Где су царства многа,
Куд толике престоле
Судба сврже строга;

Питај боље, где је мир,
Где је срећа стална,
Где не стиже несрећа
Бледа и печална.

Беда у пустињи, беда у граду, у стану и веси,
Беда гњави сваки простране предел земље.
Злато и свила покрива прси печалне и болне,
Испод осмеха скорб брижљиво дави срце;
Радости ретке капље у горчини чезну обилној,
Кратке весеља часе стогуба напаст прати.

*

Кад озбиљна смрт наступи
Зашто плачеш, о човече,
Кад су буре морске пречe,
Нег' безбрижан мир у земљи?
Слава, сила и богатство
Променљив је образ мрака,
И гордиња таје свака,
И остаје вечно — ништа.

РАСПРА ЉУБОВИ

Приликом бракосочетанија његовог ц. к. величества Франца Јосифа Првог.

Кад кротком Титу, човечства сласти,
Справљаше венац усхићени свет,
Грација брачна и народа љубов
Борби се даду: чиј' је лепши цвет.

„Леп је тренутак, где два срца нежна
„Чувства у један спојавају стас".

„ „Лепша је љубов, где сва срца широм
„ „Једноме дижу благодарно глас.“ “

„Као што се звезде купе око луне,
„Сласти је брачних тако дивни хор“.
„ „Као што планете светлост сунца буди,
„ „Народа љубов диже благотвор.“ “

„Знаш ли што лепше од руже, кад цвета?
„Брачних милина то је руковет“.
„ „Ал’ када срећа милиона цвета,
„ „Сваки се други овом клања цвет.“ “

„Народна срећа! да л’ пук ову схваћа
„Криве монарха предузетак благ;
„Тад се са тугом брачној љуб’ви враћа,
„Њој је до гроба непремено драг.“

„ „Народа љубов више гроба стоји,
„ „Збрисати ову кој’ је кадар мрак?
„ „Храми су њему отечество вечни;
„ „Нема очизне краткољубни брак.“ “

„Нема очизне, велиш, љубов брачна,
„Њој је јер цели отечество свет.
„Сладости носи свом љубимцу с неба —“
„Народ пак носи бесмртија цвет.“ “

Стан’те са борбом, две дивне милине
Обе је красан ваших својства чар;
Ал’ се првенством само онај дичи,
Кој’ такве љубве заслужује дар.

ЧОВЕК

Гле, повијено лежи у колевци дете мајушно.
Штедро на њега изли даре јестество многе.
Одби храну, негу, одлучи му помоћни руку,
Пропало дете је то, с њим преимућство и дар.
Ал' је подла слабост! подмитљиво смеши се дете,
И кад квечи, плаче, чувства пробија сваком,
Љубов га чува, дојн; муком туђом снагу прикупља,
И од дана на дан возрасту ћипа већем.
С речи првим словом појавља се природе нагон,
Тражи, и менљива ћуд несташно тежи на зло,
Лупа, разбија, граби, самовољно иште и дречи;
Виљушка, свећа, ил' нож забава зла је њему.
Кричи, јогуни с', плаче, умиљава се, хоће и неће.
С таквом ћуди смесом веку доспева зрелом
Сад тек главу диже до јучер слабо створење,
Вољом се крепи, и свет грабљивац сматра за свој.
Осмеха нема више, не пече га јер помоћи нужда,
Сами родитељи досадан њему су чир.
Брижно им дане живота броји, заборавља неге,
Једној себичности немиран слуга и роб.
Страсти му лице ријуу, лукавство ил' худа притворност,
И коварства мреже друзи су њему за циљ.
Светињу правде чтије, ал' тражи у другога само;
Где му се каже корист, мрзи за правду да зна.
Чудно створење са малом снагом, и жељам' огромним,
С педи живота мером, тежњом од себе већи;
С вољом ко добру, са дели ко злу, несталан и нагао,
Умом врлини, грабежу страст'ма готов;

Непостојанству одан, с постојанством користи тражећ',
То је човека твор, сам загонетка себи.
Телом од земље создан, по глибу се порока ваља,
Виспреном ума искром пределе тражи неба;
Као што лице земље камените частице носи.
Поред чувства меких тврдо је срце наше.
Као што на лицу земље са ружама расте кукута,
Менљиве прси наше благост и горкост крију.
Као што лице земље непрестанце окреће се кругом,
Вртлогом страсти човек нема станишта нигде.
Мислима гордо диже с' над животиње родом безбројним,
И опасност плете, чим надвишава ове.
Није ли говора дар са небеса позајмљена искра?
Говора странпутицом мисли покрива своје.
Сузама дичи се он, свештеним капљама чувства,
Где трпи невиност, утешни ту су мелем.
Ал' су и средства сузе безазленост смутити лаку,
Сузама порок крије јавну кривицу своју.
И кад завист срце, кад пакост ти утробу гризе,
Нит' може беснети гњев, сузе од једа теку. —
Разум, небесни дар, преимућство највеће људи,
Какву худо игра разума искра судбу!
Злости увиђа рђу, ал' гоне га страсти у напаст,
Потпаде страст'ма гадним сам Веруламов разум.
Као при олују мора, где ветрови звижде и ричу,
Страстима надвикан не чује с' разума глас.
Тек кад ућути бура, кад волне с' уталоже шкодне,
И кад следства наших дела искусимо зла:

Трезан се јавља разум са страхом да представи прошлост,
Уски истине пут сваки, ал' позно види.
Всује наука и мудрост; на језику мудрост почива,
Внутрење злости клице тегобно треби она.
Несрећу туђу трчи лековитим блажити речма
Своје несреће зло запевци даје слабој.
Говори дивно о гордости, сујети, ништини света,
Сам у дубини срца сујетан, лаком и горд;
И, што наука даде, својељупству прикупља вештине,
Користи, не срећи науке су средство и цељ:
Другом заслепит' очи, наресити превару цвећем,
Справе к убиству пече, шкоде пронаћи многе,
Жељама крила кројит', угађати раскошу лишем,
Злоби љупкост дати, просвете то су плоди!
Где је станиште среће? у вртлогу виче очајник,
Разум и наукâ блеск служе тек беде сазнат',
И што га напаст мори, двојином осећа умник,
И што се беда справља, мисли напред га тòмê.
Срећније живи сваки, ког чувства утупљена бране,
Нит' кроз глупо срце продире напаст плаха.
Као што глува увом не смућава грома опасност.
Као што завезаног сном не страши гибељ блиска;
Као што слеп пред собом не увиђа пропаст стрменка,
Као што тврда несвест болове трпи лако. —
Сретније живи сваки без совести, судије дела,
Као што бесмислена звер кајат' се не зна за зло.
Тако вопија човек на вртлогу бурна живота,
Бедом и тугом тражећи предел среће.
Залуд тих добродетељи зрак указује с' њему

Сам добродетељи лик страст'ма је зазор и стид.
Презрена чами она у тамном забачена углу,
Порок је с попришта славе протерује плах.
Место ње обичај добродетељи наличје носи,
Корисно, не добро ценити тражи човек.
И кад Като гине, лакомислени свет му се руга,
И кад Сократ учи, отрова чашу пије.
Тако с' мисли ломе лавиринтом природе људске,
Плачно живота игру, плачно испитујућ' пут.
И кад крила клону, са надеждом утеха с' јавља:
Да на свету овом добро се пари са злим.
Полезна биља више, нег' што расте трава отровна,
Ведрих дана много, рђи је облака квар.
И, што вреда има, лековит постаје отров,
И што глупцу жалост, мудроме ползе носи.
Време нагли напред, и бољему нада се путник,
Сред печалне циче весну очекује свак.
Нек се порок вије око слабости природе људске,
Благо ко добру семе не може затрти он.
Врлим често делом усхићује зликовац чувства,
Дана му благоте није покипела свест.
И, што худост чини, неваљалство шара добротом;
Чиста у прсима свест право захтева своје.
Воља, склона на зло, и склоњена воља на добро,
Та добродетељи цвет с наградом лепом носи.
Одби залаз и страст, указаће с' анђела лице,
Ал' је на земљи престао сушт бити род човечиј'.

ИЗОБРАЖЕНИКУ.

Зовеш ме глупим варваром, зашто?
Мисли што не знам крити,
Што таштим цвећем истину нагу
Незгодно ум ми кити.

Ти тањиш, извијаш, са страхом мериш
Говора најмањи део,
И реч кад свршиш, полак прећутао,
У полак лаж си садео.

Ја прост сам варат', теби је дика,
Риче и новина рог:
С вештином каквом умеде сплести
Хитра противника свог.

Кад Турчин робље продаје на тргу,
Безбожник он је и звер,
Кад ти за посао купујеш Црнце
Среће отвараш им двер.

Бајазит Турчин, и Пизаро Шпанац
Сеју по свету јаде,
Је л' бољи овај, Јевропа што њега,
Азија првог даде.

Суровац тражи супарника јавно,
Правце забада му мач,
Ти крв полако памуком сисаш
Осмехом блажиш му плач.

Учиш из књига живети дуго,
Сам си раскоштву одан.
Ја јело, тебе јестива једу,
Ствараш од поноћи дан.

Што мало имам, уживам слатко,
Кућица рај ми проста.
Ти хучеш над пуним ковчегом злата,
Никад и немаш доста.

Да лишће новина на леђи те носи
Жертвујеш здравље и сан,
И једна речца кадра ти сјајни
Среће обалити стан.

Злохудој знадеш намери дати
Најлепши приклад и вид;
И данас порећи што с' јуче рекô
Разлог је, није ти стид.

Све лепо, глатко, ако и злобно,
Просвете то ти је знак,
Је л' чудо дивно, што просвету твоју
Примити мрзи простак.

ВЛАДИКА СТЕФАН ПОПОВИЋ

(6 јануарија 1849)

Још се чују бојни труси,
Још'те траје лом,

Још се пуши на гаришту
Многи српски дом.
Звона празник оглашују,
Кад се јави Бог
Во Јордање при крштењу
Сина љубимог.
Листом народ у храм спеши
Лишен радости,
Да молитвом свог јерарха
Проси милости.
Ах, кој' своју над Јорданом
Јави славу Бог,
Хоће л' нама у невољи
Послат' духа свог?
Смерно јерарх у две руке
Узме свећа пет,
И „спаси ни" лик запоје,
Тугом обузет.
Али свеће у рукама
Погасе се све,
Као да смерне појућега
Плаше с' молитве.
Трепет уђе међу народ,
„Нов ће доћи јад",
А владика к Богу богов
Срце дигне сад:
„Иште л', оче, још'те жергве
„Гњев праведан твој,
„Узми мене и поштеди
„Бедни народ мој."

Господ слуша са висине
Моленија глас;
Он зна један каква судба
Очекује нас.
Опет свеће упаљене
Трепте весело,
Ал' је срце у народу
Од стрâ увело.
Са пуцњавом свиће сутра
Крститеља дан,
За спасење Срб-Вршчана
Богом изабран.
Сви су живи, сви весели,
Брата грли брат,
Само Стефан не ужива
Мира благодат.
Навет њему замке плете,
Продаје га свој,
И освети, чист од вине,
Падâ злобљивој.
Гоњен, мучен он оставља
Беда пуни свет,
То је жертва погашених
Оних свећа пет.

ДИМИТРИЈУ ИСАЈЛОВИЋУ
преминувшем 30 маја, 1853.

Сав дуги, плодни слубивши живот
Користи Срба многој,

Безлобни старче, и твоја боља
Достиже смртни покој.
У земљи, таштој просвете жељне
Први си зажег'о луч,
Сред мрака светлеђ' и к дворима муза
Младежи пружајућ' кључ.
На путу трудном потмурна те често
Среташе беда и јад,
И хладно признање неравном мером
Скупи ти ценило рад.
Србљубне није китио прси
Заслугопратни украс,
А благодарност? ах, ово биље
Ретко сазрева у нас.
Но стран гордиње тражио ниси
Праскави бит' метеор,
Да лаковерној простоти глупој
Збуниш светлацима взор.
На штулам крупних, испречених речи
Ниси се пропињао хол,
Скровеност љубеђ', потоку равно,
Злачни што богати дол.
Ал' свет скровену забацује смерност,
Лупњаве верни друг,
Што пршти, сева, потреса и руши,
Томе тек диви се пук.
Кад други славу пузећи беру
Лажљиви заслуга плод,
Твоја при гробу с печалном помњом
Дела припознаје род.

Књижевног та је подвига судба,
Соларић пати се свуд.
Сред Српства хладна Орфелин пишти,
Глад му је мазда за труд.
Као живот боља, сад те у гробу
Тешки притишта камен;
Гледај на њему натписе китне,
Нашег признања знамен.
Но мир у мирној уживај земљи,
Будна је завист и злост.
Над мртвим праведна, да живом опет
Понови стару жалост.
Тако ислужену добродетељ хвалом
Радо преузносе сви
У књигам', у повести; — само у свету
Навети глођу је зли.

АНТОНИЈУ АРНОТУ

бившем професору фисике у књаж. српском лицеуму преминувшем 11 септембра 1841.

Смрти, двери тавног пута,
Смрти неумила,
Каква строгост! куд одведе
Друга нам премила?
Са попришта умних дела,
Од подвига стремни
Отрже га, остављајућ'
Један спомен верни.
Црна скорб се свуд простире,

Туга тугу дражи,
Ах, слаба је сва утеха
Да мисли ублажи.
Од гробница бежи завист,
Бежи злобна руга,
Ал' и љубов закопаног
Не обима друга;
У гробу је мир и покој,
Ту самоћа жуди,
Ал' и ума света искра
Не разгрева груди.
У гробници нема патње,
Нема црне боље,
Ал' ни чувства онде нема,
Ни слободне воље.
Сан тек један, сан вечити
Гроб обима слепи,
Сан тек један? без Морфеја?
Без снивања лепи'?
О, зашто нам срце параш,
Мисли преужасна?
Пусти нек му покој сладе
Мечтанија красна;
Нека снива о доброти,
О сторичном плоду,
О трудов'ма поднесеним
Милом своме роду.
Нека снива, како ревност
Потомак му цени,
Која брзој светског стрема

Не подлежи мени;
Како Србин напредујућ'
Достизава мету,
Коју и сам он сматраше
За циљ своју свету. —
Све времена поток спира,
Спомен, славу, чести,
Празне песме, чим ласкање
Тражи венце плести:
Један венац добрих дела
С китни своји класи
Дуже нег' столп Мавзолеа
Гроб врснога краси.

НАДГРОБИЈА

1.

Једне добронаравне девојке

Љупко дише око мене
Живоносног цвећа сплет,
Све с' зелени, само један
Мог живота вене цвет.

Мати зумбул око гроба
И ружични сади клас,
Ах, у ружи ћерку види,
Ал' не чује кћери глас.

И кад љута зиме студен
Витки руже сруби сад,

Прси мајке горком тугом
Црна мисао пара тад.

Тужна мајко, све ће вратит'
Љубомилне взор весне,
Све ћеш, тужна мајко, видит'
Само твоју Марту не.

2.

Павла Арс. Поповића

Ако тражиш, путниче,
Поповића Павла,
Врат' се натраг у поље
Српска књиштва хвална.
Ту ћеш њега видети
Бесамртно жива,
Овде само мрачни гроб
Кости му покрива.

3.

Стефана Поповића,
владике вршачког

Дај мртвоме бар покоја,
Нит' клеветај моје труле кости,
Жертва падох, шта ћеш више?
Над гробов'ма не лију се злости.

Архипастир српски верни,
Делећ' грозне са народом јаде,
Кад све гину, своје чувах,
И сачувах, Вршац ово знаде.

Ал' злотвори бесовесни
Добра у зло вменише ми дела;
Бих од својих гоњен, јазвљен,
Док и душа не раста с' од тела.

Ти, који ове врсте читаш,
Проли сузу о судбини људи,
Зли благују, добри пате;
Но на небу правда сваком суди.

ПОХВАЛА СЛИКУ

Немој, друже, навлаш себи ружну славу тећи,
Безобзирно из песама сликове гонећи.
Тко ће ползе избројати које слик нам носи;
Зато веле, без сликова стихови су боси.
Када перо зубма грискаш, мучан, шта ћеш рећи,
Слик запитај, пак ће мисли као река потећи.
Хоћеш песму да саставиш, не знаш каквом грађом,
Каквим цвећем да искитиш, слик ти вели „крађом".
Пишеш оде меценату, сумњаш, шта ту треба,
Слик за леђи проговара „стихотворцу хлеба".
Кажеш ли му, да је врли српски родољубац,
Слик потајно уздишући вели „родогубац".
Он је прва нашег века уважена глава,
Кој' се стара за свој народ, и — слик вели — „спава".
Куда желе родољупци, он примерно тежи,
Зато на све, што је добро — слик толкује — „режи".
Мисли су му многостручног благостања стројке,
Јер он љуби, слик то знаде, карте и девојке.

Кад млад писац по новинам' мудре сеје речи,
И правила прописује, слик говори: „кречи".
Ал' он знаде, које стазе к срећи воде пречe,
Зато тако — слик наставља — „лепо кукуречe".
Кад девојка као грација по типару хода,
И невино поглед баца, слик говори: „мода".
Ал' кад красним лицем стреља, лепша него Хлоја,
Каква дражест! каква румен! слик додаје: „боја".
Кад ти други, ласкајући, да си мудар каже,
Слик за леђа опомиње: „пази да не лаже".
Тако мисли растројене слик удесно крпи,
Те из њега невешт певац песме ласно црпи.

СРПСКОМ СТИХОТВОРЦУ

Какво чудо обузе ме, о љубезни друже!
Ил' су стиси, ил' китнасте са Парнаса руже,
Ил' су песме, што припеваш, ил' хиблејске сласти,
Којим муза своје госте на имендан части.
Шта су стари стихотворци, шта нови певачи?
Спрећу тебе сви су ови тек прости ковачи.
Омир ћути кад ти гудиш, а Пушкин се мршти.
Флак је шегрт, сам Мушицки, од љутине пршти.
Критичари врте главом, запушују уши,
Јер од силне дух твој ватре као Везув се пуши.
Када прне у висину, тресу с' неба врата,
Кад се спушта у дубину, несвест сваког хвата.
Твоји стиси опљачкаше пријатност од цвећа
Лакост ветра, меда сладост, дивоту пролећа.
Још'те траже сјајност сунца, рогове од луне,

Да прелесне тако буду различности пуне.
Благо роду, кој' те има прва на Парнасу,
Где се виле чаролојке твоме диве гласу.
Певаш лирски? сваки виче: то шева попева,
Пишеш епос? од твог гласа чак се љуља Нева.
Је ли драма? карактери суштено излећу,
Нит' се лутке од њих лепше по жици окрећу.
Тко би знао за род српски, да тебека нема?
Сва Српштина споменик ти од ваздуха спрема.
И кад буду почивале онде твоје кости,
Стихови ће из њих ницат', нама мили гости.
Зашто теби ово пишем, питаш, мили друже,
Да отпеви сада твоји и мене послуже.
Хвала иште равну хвалу, друзи спомен дижу
Један другом, — знаш, у зајам говеда се лижу.
Ако сумњаш, гледај многе наше српске певце,
Онај хвали, овај њему лепше враћа венце.

ОПРОШТАЈ С ЧИТАТЕЉЕМ

По китнастој башти лепој
С умилењем шета свет,
Овај ружу, овај сасу,
Овај други бере цвет.
Свак по вољи забавља се,
Младој руби весни чар,
И љубимом своме носи
Лепог врта нежни дар.
С каквим трудом негован је
Цветоплодни рукосад,
Ко ужива, не разбира

Туђу муку, туђи рад.
Читатељу, носи л' за те
Моја збирка какав цвет,
Узбери га, уживај га,
Твој је овај стихоплет.
Кад весеља други траже,
Певац љуби покој тих,
И са тугом у прсима
Зачиње се спев и стих.

==

ТШТЕСЛАВИЈЕ

Куд ти се жудње растурују, друже,
Тражећ' за венце по висини руже;
Грбави пути, што нас воде к вису,
Убави нису.

Стрмом по брегу ко год сеје трудно,
Жетвице збира и слабо и худно;
Усеве танке њивама убица
Спира бујица.

Ваља камење, путање затвара,
Наглога врлет стрмоглав обара,
Највише куле, што с' под облак вуку
Трескови туку.

Мирна је низа, без бриге и пада,
Скучна у долу нелагод не влада,
Смеше се класи, и рудином шета
Китнаста Цвета.

Љуби брежуљке сок винове сласти,
Бунљиво у вис подижуће страсти;
Вино и страсти нашој плахој ћуди
Друзи су худи.

Често се с грмом надвишују јеле,
Јаблани лете небо да прострелe:
Најмање искре пожаром тамане
Стабло и гране.

Проћи се виса, што спокојству смета,
Цвет задовољства гором тешко цвета;
Руже кад тражиш, кукурек те пали,
Свест да удали.

Зависти бодље и злоба и беда
Шкодљивим оком све горе погледа;
Скровиту смерност, штетом кад зареде
Навети штеде.

БОЖИЋ

Где је оно златно време, кад смо деца били,
И на Божић целог поста изгледали мили;
Кад јевтина б'јаху дрва за бадњаке наше,
А и зима мало јача, не као сад, б'јаше;
Кад смо у круг пијукали по слами ходећи,
А Рождество пољу стари поред вруће пећи.
Све култура сад умекша, и зиму и нрави.
Пак и старе обичаје дух времена дави.

Најпре б'јаше три дни поздрав са „Христос се роди",
Сад кокице раколе се: „то није по моди".
Сви мушкарци јесу „слуге", ал' нико не служи,
И кад фрајла „љуби руку", то речма одужи.
„У слами се коте буве, а и собу грди",
Тако кажу помодарке, јер им Српство смрди.
Зашто би се радовали што нам Божић иде,
Кад је један дан као други, то и деца виде.
До јучер смо јели меса, пите и колача,
А чесница? ју! чесница, тко ће сад да врача.
До јучер су биле свирке и вечерње части,
Зар ће у мрс пријатније соаре нам пасти?
Једна радост од Божића остала је само,
Што по њему одмах лепе балове имамо.

СПОМЕНАК

Молчите, страсти, што као ветри силни
Глупости преке размећете прах,
К народу српском дижем глас озбиљни
Навета ниског нек одлази страх.
Познатим бити на позорју света
Чувство вас дражи и напретка свест.
Знамо ли способ, којим народ цвета,
Шта слави општој придоноси чест?
Плодно по гранам' српскога живота
Трепти врлинâ китан наниз мног,
Храброст у борби, ван борбе благота,
Верност и послуш вољи владца свог.
Најскупље цене ал' се губе знаци,

Где не досеже влага ревности,
Љубови присне где не грију зраци;
Где ватра пали преке наглости.
Векови многи сред беде и стида
Прснуше бујно у забвења гроб,
С раном у грудма, да се не откида
Неслози Србин слуга бит' и роб.
Тужи потомак над пепелом стари,
Грехове числећ' и пропасти ров,
Тужи, ал' грехе поправит' не мари,
Незгоди старој само лик је нов.
Педаљ даљине нек раздваја истом,
Сродство већ гуши толповидни мрак,
Нема јединству пријазности чистом,
Грђи смо своме нег' туђинац свак.
Мисли и нарави и навичај страни
Клизасту младеж, и с њом трују род,
Српка је мајка ал' туђинством храни;
Плахости то је новољубне плод.
Кажите, предци, тко вас бедом посу,
Шта општи злости придомами јад,
Кто по тризништу квар толики просу?
Није ли наглост среће стрмопад?
Триста јуначких нек је више глава
Срубио борби вешт Милошев мач;
Ползе кад нема, узалуд је слава,
Разлога празно дело носи плач.
Глупости веци прохујаше тужно,
Просвета каже да царује сад;
Просвете сенке многе разе кужно,

Просвети самој још г је корен млад.
Глаткост ли, мода, ил' раскоша беси,
Разна л' угодност просвете су плод?
Шаре ли риза, инородни плеси,
Побране речи, ил' удешен ход?
Мермера крутост испред вештог длета
Смерно кад бежи, кип се диже нов,
Внутрења рђа није тим отета,
Лутки лепота ташт је истом кров.
Дај пусти лутки просипати речи,
Кречати чудно, много смисла знат',
Текма безуман пред обманом чечи,
Свесном се љуби зрака благодат.
Просвето драга, отвори нам двери,
Кажи нам срца непорочног стан,
Мудрости кажи, своје област кћери,
Општа блаженства да с' разјутри дан.
Знат' многе ствари, и што к томе важи,
Числити звезде, наукâ је дар,
Мудрост још ни је, мудрост памет тражи;
Знања без главе грђи носе квар.
Мудрост отреса сву наглоћу страсти,
Питâ искуство, ползи даје слух,
Опсене мрзи покорит' се сласти;
Мудрости такве нек нас греје дух.

==

СТЕФАНУ ДУШАНУ

Мужу громовни, суду потомства стој!
Мишце јуначке давно ти рс клону,

С венцем, с победа блеском јасним
Векове удеђ' у чами мрака.

Српство, на гробној хуњки стојеће ти,
И плачно трудни числеће лавра сплет,
У ров ти исти свали судба;
Сав с Душаном свену Срба цветник! —

У беди тражи зала кривицу скорб,
Скида са једног, грех товари другом;
Где мач велијству крчи путе
Остави не зна на миру сталност.

Мач, људма с клетвом од Бога дар послат,
Повређа живац чувству и бол точи;
Где мач велијству крчи путе
Остави не зна на миру сталност.

Престол, пресилном твој натурен руком
Међ' муклу, једом гипку Романију,
Предел тесалски, хемску стрмен,
Ил' македонске градова лести;

Престол љубовно ког не закриља свој
Већ поткопава освета, јар и злост,
Згруван потомству вâљâ напаст.
Плод Душанов тако брзо учма.

Шта зглоб, што купи премнога крв твојих?
Пригњеч ли знаде чувства у ланце збит'?

Чим копча прсне тешка, мрска,
Свак себи нагли, куд иште нарав;

И жертве гледе успеха плод свенут.
У сродну реку пашти се струја ток.
С Босном, с Бугарском крст спојивши,
Сталније огњила дала б' искре.

Од стра̂ призренског трошна Византа град
Силно потресен тражи Турака штит.
Карат' ли подлост ту, жалит' ли?
Скучена зверка не бира пута;

И често налет повраћа ловцу вред,
Кад страсти прећу разлога пут стамен.
С грчким мекуштвом српска наглост
Посташе сложну туђинцу жертвом.

Нагли опасност троструко рс носи,
У област судбе дрско пруживши прст.
Глед дух Дечанског (кажу гњила)
Не зна за блеск, ал' и јад не сади.

Дух блеска жедан буjно, Стефане, твој
Прибра злу сјајност, што Цариград смања,
Међ' Српства мушкост с њом се јази,
Раскош у Призрен и уђе разврат.

Раскош буjиством даје ли земљи моћ?
Сам присночудни с раскоша Рим паде.

Гордост дозивље, арчи нрави,
Премного жељка, а зној не љуби:

И служи срамно, ползи туђинца роб,
Пригнув коварству срце и жудњу злу.
У битки српску крв продаје
Вука неверног црна душа.

Тако потомак сузно, Стефане, твој
Претреса успар, судити блудње брз,
С правдом ли, с кривдом? само време
Вину с тобом преполовно дели. —

Хук тока светског, чувати грех помњив,
Много л' ти лепих сруби садова плод!
Само законик смрчен, издрт,
Очупа време бујици зала.

Тај мири чувство, блажи у тузи бол.
Кроз њег' величност гледи дединску Срб.
Мирно почивај дакле, сени,
Стара је клетва за Србље беда.

АЛЕКСИЈУ ВЕЗИЛИЋУ

Српска Парнаса свештениче врли,
Заслугом делâ познат неумрли,
Алекса певче, топлих мојих груди
Чувство те буди.

Као предвечерња милодув зефира
Плени ме давно твоја нежна лира,
Звуке сафиске још детенце младо
Љубити стаде.

Реван питомац царице олимпске
Песмама ризе твојим давах римске;
Ставши пред музом није српска вила
Постидна била.

Златне су мисли, што ти књигу диче,
Совети траже слово да одличе;
Најлепшу цену ал' ти сладост спева,
Друже, придêвâ.

Давне самвиком величав јунаке
Разведри први Србславију зраке;
Мишцом, ил' умом, ил' вештином славни
Сви тобом равни.

Певче спокојства, мртав где почиваш?
Хвалне хваливши спомен да л' уживаш?
Забвени гроб твој остави без знака
Хладност опака.

Мир теби, друже! современост мрзи
Заслугам' живим славу да прибрзи;
Позно за венце, награду носеће,
Сустиже цвеће.

МОЈА ТЕЖЊА

Хоће л' ми венце светина плести,
Славним ил' малим звати,
Кад живот чист је од злости и лести,
Друго не тражим знати.
За сјајно име, што титуле вреба,
Чин се не јурим ни власт,
И, жудњом мањи од лишних потреба,
Крезову не знам за страст.
Гордиње блеска и раскош и праска
Заноса смешна су плод,
Нек сен рогушцем у одама ласка,
Моје је лечити род.
Теку л' ми речи бујиству по страсти,
Захтев бујиства је прек,
Лекар не тражи у биљкама „сласти"
Место врлина за лек.
Куде, што перо зна моје жећи,
Лаж ли да мисли спучи?
Кој' преза роду истину рећи,
Худ је да народ учи.
На лађи светској кормила два су:
Срца чистоћа и ум,
Без њих је раван клепала гласу
Свак красноречија шум.
И глуп наставник кад напредак спрема,
Злосрећу сади и вред,
Пожар му ревност, у благости дрема,
Успех: кајање и јед.
Ком знано није, какву са ћуди

Предци нам сплеше жалост?
Безјак свој тако, кад страст га успуди,
Странца надвишује злост.
Док младост цвета, мисли нам траже
Игри и глуми се дат',
Мој цвет већ прође, и озбиља каже
Ствари озбиљске искат'.
Што мислим, учим, што песмом сазрева,
Народну ползу слови,
Сам смех куд прође, нежно као дева
Погрешке пука лови.
Да л' тко словесем љуби да внуша?
Истине мрзак је звук;
Што добрим дише, немарно се слуша,
Пагубном јачи је хук.
Касандри бози несташно даше
Тајну идућка сазнат',
Ал' дар залуду, кад свакога плаше
Поверу речма јој дат'.
И коњ кад спрема Тројанцима квара,
С ускликом прима га пук;
Где очи Лаокон слепоти отвара,
Јарљиво дави га смук.
Све глуп увиђа, ал' позно, и жали;
Згода од луда бежи,
Кад памет дође глави будали,
Глава у врежи лежи. —
Пропирит' успех кадре и сходне,
Разложне мисли моје,
Приљуб'те звуке песмама згодне,

Ревност што Српству поје.
Ил' чаром самвике трогнувши груди,
Дижите, дижите глас,
Да с' једном Србин умом пробуди,
Већ једанај'сти је час.
Нек стреља злобник ваздан и губац,
Мудру не сплеше пропаст,
Безумном смета и залац и љубац,
Кућна јер дави га страст.
Побер'те с', речи, глатке и стројне,
Сљубите дражест и крас,
Да Српство, сазнав беде безбројне,
Ревњиво појми се вас.
Ил' чувство к добру где нађете блазно,
Јед нек вам, звуци, кану,
Да спев, мртвољце кад буди напразно,
Отвори живу рану.
Што трава не зна, гвожђе ту вида,
Огањ над гвожђем је лек;
Нек с *болом* глупац проказе скида
Хладан спрам свога и прек.
Нек кара, песни гњеви се љутој,
Само нек совет чује;
Да ум, кад пође глави надутој,
Главу не тражи всује.

ТУРЦИ

Шта бедослутња ове репате од запада звезде?
Зашт' честим супротив муњама сева север ?

Справља с' нагло борej распирити гнездо самуна,
И с цркве Софије свалити луде хоће.
Свали, вичу многи, и Срба понајвише наглост,
Јер српски народ већма је гњавила злост.
Ој нестална срећо! ком даљна угађаше царства,
И пријатељства свезе тражише људству на срам;
Ком грозну суровост мекшаваше негда бојазн:
Том мање грехе сваки устогубљава данас.
Дркће српско чедо освећену правду доживет'
И угњетача својег сништена сјурит' у прах.
Ума лакоћи одан не пријања проматрати древност,
Да српском кривицом српска расу се слава.
Шта се безјак осипа на бујице пљусак обилни,
Кад је будално својег сам дома разрио кров?
Питај стари Звечан, Марицу питај кладоплодну,
Питај мукли Голеш: куд круна српска оде?
Влкан, Вук, Вукашин, и остали нечислени вуци
Спирише зраке лошој Србина бедна слави.
Раздор жив у кући, с поља навет охола мекушца,
И завист домами свима плачевну пропаст.
Тко Турком услади Јевроπе земљу блажену?
Тко искуства даде битке убојне водит'?
Совета тко примаче сакрушават' стене градова?
Није ли навета бес злу многолетну мати?
Дај кући ближњега жар, себи пириш, глупче, опасност
Проштени ветри стеге не знају власти слушат'.
Ал' грех разне један навлачи патње и беде.
Просвета кад бесни, слепа л' простота не би?
С крстом крст се руши, с врлином ревнује завист
Устаје родба на свог прва по цркви брата.

Порок земља не зна превелик за сплахирене страсти,
И кад злости сазру, оштра их сече коса.
Бујно на востоку рој дивљи Османа се гнезди,
С ватром, с бедом и злим тражећи пристан и кров.
Секу, пале, тамане, набијају живе на коље.
Запад варварство гледи са страхом ово.
Гледи, но мач не шиље, већ страшније даје позорје,
Турчин што товари, Шпанац обилно враћа.
Радине Мавре гони, отима децу, плени имање,
Над живим огњем живе кукавне пече.
Земља слаби, вештине беже, човечанство унива,
Страстју заслепљен ал' ум нагли у гнусу напред.
Путниче, клон' се, не ид' многогрозној земљи Колум-
Крвник там' Пизаро још у споменку бесни. [ба,
Ишчисли на небу непробојних звезда множину,
Те Перу, те предел Мексико патње виде.
Злата болест неситог напиње као водњача жудње,
Грабеж жудњу прати, врело злочинства и кључ. —
Кћерцо неба, без лести и стра̂ што истини служиш,
Дај, песно, мерилу зверски беснивша дела.
Да л' варварства дивљач, ил' науком ображене ћуди,
Ил' незнање већи пусти на углед ужас? —
Страх ли те, Србе, хвата, кад Турчин сродне ти гули?
Исто Гранада оку грозно позорје носи.
Једнако секу, пеку, без чувства даве и плене,
Туђ им је, зверма, живот худа од мравка хуђи.
Кад дивљак увовредно виком величава тиранство,
Просвета вешто иде злости улепшат' своје.
Скида л' Лазар свештену на миг Муратов своју главу,
Беднога Инку на смрт судац окривљује скот,

Просвета, знање и ум, и закона сама благота,
Грабеж кад нутка, страстима слуге су злим.
Спусти стреле, песно, нит' гађај Турчина једна.
С њим зала клети нећеш отребити чкаљ.
Природа мед и носи отров, свуда мајка дадиља.
Отров мудром је лек, глупоме мед је отров.
Што Творац уреди, осуђиват' прођ'те се слепо,
Тек своје спеш'те сваки чувати мудро стаје.
К добру са свим још нису ником заграђене прси,
И варвар благотом често трогава својом.
Раскошу худо познат, многостручних извору зала,
Црпи, што жељкамо ми, сласт задовољства пуну.
Чувати знаде веру, гостољупство блажи му дане.
Тром тећи, лењ је и к злу кренути брзо ногу.
И кад страст га слати, ил' дивље беснило ћуди,
Глупост крвничкој подмеће сметњу жељи.
Жешћи је тигар и лав, но је глава неприлика снази,
Од дивљачи разум спасти те будна може.
Тко се спасао ласке, двосмисла, притворства и лести,
Тко л' замки, што хитро сплести просвештен уме?
Као злоубица паук мреже мукло к добитку увија,
Трза се, гризе, мучи, сан си укида и мир,
Време му вуку бриге, нит' песне знаду га сласти,
Природа, ведра духом, песни је мајка и дуг.
Блага колевка среће, ој природо стара едемска,
Врати се, врат' се назад, срца озари наша.
Не књиге Јевропе, нити Француз, Немац ил' Енглез,
Већ нрави невиност просвету праву носи.
Нит' леопард, с поља лепо зглађен, мање зверски се
Вњутарња безлобност венац у цени тече. [каже;

Знаш ли ону, зверовидно што крв просу, свадбу па-
Гледе убиства и гад библиотеке пуне. [риску?
Нежно којој тек речи теку анђелске у друштву
Сад, где 'но мач сева, фурија женска бесни. —
Зашт' се мориш, изнаћи земљу, где 'но извире порок?
Предел и народи сви гипћу злочинствама свуд.
Нит' пород, нит' језик, нит' одело разлику дели
Злотворству свакојем срце је извор и дом.
Где задовољство бежи, где покреће страсти лаком-
Ил' бес раскош ходи, близу је порок и зло. [ство,
Серце созижди чисто, и дух прав в утробје, творче.
Пашће коварство, и дух грабежа, раздор и бој.

==

МИЛОВАНУ ВИДАКОВИЋУ

Мртва као жива, презрена и тавна,
Грувана бедом, код славе беславна,
Музе те траже, да ти гроб озраче,
Старче Видаче.

Давно је било, кад ми прса млада
Рајском милином Велимир овлада,
Здружи се повест Љубомира стара,
Дух да очара.

Прнуше жудњом непознате страсти
Ревњиво тражит' у књигама сласти,
Плод пера твога к Минервином храму
Шћисти ми таму.

Самог ли певца, Миловане, плени?
Свуд твојих дела поврвеше цени;
Младеж и стареж и деца нејака
Знаду Видака.

Дух славе српске учмао б'јаше давно,
Зависним бесом чупан мородавно,
Устаде Рајић, ал' су одвећ крила
Виспрена била.

Ти сада дође, друг младежи витке,
Народног чувства негујућ' избитке,
Ускликну љубов и к народној чести
Пут благовести.

Врну се опет заслужена цена
Накиту српских презрених имена.
Тако нам цвеће после зимне студи
Пролеће буди.

Заслуге несташ твоје већ не рази,
Прећоше Херу заклети му врази,
Звуци славенски нит' нам јесу, друже,
Нагрде чуже.

Бедно умрши! за толике труде
Изливи песне нек ти спомен бљуде.
Мирно почивај: где не трче лести
Навете плести.

Дух рода српска, судбином спечаљен,
Гроб нек ти чува немарно удаљен,
Сињи ах! гроб твој, и леден и таван,
Чувству нам раван.

РАТ

Сви се журе, што сад пламти
У Јевропи грозни рат.
Кад је био свет без рата?
Слабијега јачи млата,
И сви другом ломе врат.

Под барјаком себичности
Мач оштримо сваки свој,
Завист тајне пише ноте,
Подижу нам страсти флоте,
И с користи сав је бој!

Погледајте по новинам'
Није л' овде прави рат?
Свако себи дере кључусе,
И да може све би Русе
Послао Лоид у неврат.

А у кући — сваки знаде, —
За колико траје мир;
Тек се један вопрос реши,
Већ се други накостреши
На брачноме мору вир.

На што разно оружије:
Мачки нокти, бику врат,
Жени језик, вепру зуби,
Мужу глава, подлост буби,
Да ствар општа није рат?

Света љубво, куд се кријеш,
Те не садиш мира цвет?
Ах, сад љубов брзо вене,
Што остане, брак покрене,
И на горе иде свет.

ЗЛОЧИНАЦ

Гле како болан на постељи јечи
Некад беснивши кâ 'но тигар звер,
Пакленим гласом зла му совест звечи,
И муку двојну трпи крвождер.
Сад се тек душе појављују редом,
Горко страдавше од једа му злог,
Свак својом клетвом, сваки својом бедом
Трзајућ' совест мужа пакленог.
Мрак, и привидна ватруштина љута,
Заглух и мечта „да је судни дан"
Страшила множе самртнога пута,
Болном и кратки прекидају сан.
„Свећу, ах свећу! не дајте ме мраку!",
Виче очајник чувствујући ад.
Наплате грозне! омразу опаку
С трепетом слуге напуштају сад.

Сам рођен пород бежи од крвника,
С грозом мерећи зле му жизни пут,
Наказе бежи искривљена лика,
Страх да не гледи гнусом обасут.
Давно је руку, што је матер тукла,
Севањем честим сасушио бол.
Сад истом казн злост осећа мукла,
Сад своје грехе грешник види хол.
Супруга б'јаше, да га верно служи,
Супругу живу отурује сам.
Туђу осваја, да се браком здружи
Закону цркве и људству на срам.
Зликовац „похот", ал' не мења „нрави",
Што једној б'јаше и другој је „звер".
Туче, пребија, и мучи и гњави,
Отров је бедној спасенија двер. —
Бољом савладан сада мајку виче,
Лива за љубом лажних суза ток,
Мајка му клетвом, љуба злим нариче,
Тим да загаси ране крволок. —
Тако злочинству, кад се мрети спрема,
Трзају греси кâ 'но беси груд;
Главним ал' болом „што к злу моћи нема"
Шкрипи крвничка и гњеви се ћуд.

СИРОМАШНИ ПЕВАЦ

Слепи слабаст певац ходи
Од сонмишта на сонмиште,
Девојче га мало води

И за оца помоћ иште.
Многи стају, многи слове,
То је онај песник мили,
Што уз струне јаворове
Очарати срца знаде.
Од детињства огањ свети
Разбукта му пилне груди
Да глас роду свом пробуди.
Он певаше о врлини,
Он певаше бој јунака,
Свету љубов к отаџбини
И милине срца сваке.
Са усхитом певца песне
Очарани народ слуша,
Пред њим ћуте лици весне —
Само небо гласу внуша.
И ком болест за три лета,
Вид очију злобно оте,
Томе сунце затрепета,
И по свету све дивоте.
Умукнуше ветри бесни
Пред торжеством складних струна,
Кад притрча чувство песни,
Да благострој не повреди.
С већим жаром сад удари
Уздизати рода цену,
Да с' потомци својих стари
Са поносом опомену.
Расипајућ' тако песне,
Нерада га старост стигне,

Глас задркће, грло с' стесне,
И свет очи с њега дигне.
Ком је негда плавост неба
За глас горди ниска била,
Сад за кору пева хлеба.
Ал' и кора оскудна је,
Тек да старцу бол уцвели,
Што му хладно рука даје,
Са дететом својим дели.
Трпи нужду песник стари
А светина — — — — — —
— — — — — — — — —

Род је дизао, род не мари
Јер се младеж одродила;
На што песме, кад за тело
Од њих ползе нико нема,
Тек безуман љуби дело
Пред којима свестан дрема.
Зар он није време златно
Трговини могао дати,
Да му срећа лихводатно
Сваку стопу препозлати!
Зар он није могао пузит'
За чин, славу, што сад важи,
Где помаже, лаж сојузит',
Опадање, где се тражи.
Том вештином плиће главе
Уживају корист многу,
Зар да њега празне славе
Усрећити зраци сваки — — —

Свет је астал — — — — —
— — — — — — — — —
За свакога постављени,
Ал' ће гладан остат' сваки
Ограбити кој' се лењи,
— — — — — — — — —
Док се чврчак песмом слави,
Мрав паметно храну вуче,
Кој' дангубно лети ради,
Тај у зиму трбу хуче
— — — — — — — — —
— — — — — — — — —
Такве речи старац слуша
Коме народ идол б'јаше,
Згрози му се грозом душа
Пак — — — — — — — —
— — — — — — — — —
„Кћери моја, зли су људи
„Од камена тврда тврђи,
„Што сад љуби, сутра куди,
„И од оца син је грђи.
„Кад се слеп помолих Богу,
„Бог ублажи јаде моје,
„Ал' умолит' пук не могу
„Да умекша срце своје
„Нисам ли — — — — — —
„— — — — — — — — —
„У вртлогу сваки своју,
„А ја тражих ползу свију,
„Дај да идем са свим Богу,

„Опростиће моје грехе,
„Што ћу трпет' беду строгу.
„Нек ме смире вали реке. —

ВОЋКА И ГУСЕНИЦЕ

(Басна)

На воћки једној, пуној цвета,
Укажу се силне гусенице.
„Воћко, рекну, ти јаднице,
„Гле, како пчелâ јато слета,
„Лишиће те цвета:
„Ми смо дошле, да те одбранимо,
„Ако хоћеш поверит' се нама".
Пак ти одмах по гранама
Згодно себи позаузму место;
И како су биле гладне
Свака на лист нападне.
Воћка гледи, али се не круши,
То су њене содружнице;
Докле наше гусенице
Не поједу сав лист по гранама
И дрво се осуши.
„Ej", рекне воћка, кад опази
Да се њене другарице
На пут крећу,
„Док су моје гране пуне биле
„Како сте се око мене виле!
„А сад тко нас так' омрази
„Те од мене бежите,

„Кан'да кужну гледите". —
„Виш' да си луда", одговоре
На то скупа гусенице,
„Зар би хтела, ти мудрице,
„Да због твоје ове црне коре
„Ми од глади скапамо?
„Ако хоћеш да те још чувамо
„Набави нам, као што ваља, хране,
„А без тога не тражи обране".

*
* *

Дрво ово, каже басна,
Јесте дрво народности;
У осталом ствар је јасна,
Да науку изведу и прости.

ПАВЛЕ СОЛАРИЋ

Споменик сени књижевника главни'
Спремају Србљи, тако гласи вест;
Рајић, Мушицки, Доситеј преславни,
Павловић исти ту ужива чест.

Да л' тко и тебе, Соларићу, гледи?
Нароку судба осуди те злом:
Целог живота једној познат беди,
Остајеш забвен и у гробу свом.

Споменик теби! смемо л' то изрећи?
Кој' си просјакао хлеба залогај,

Трудио с' гладан о народној срећи,
Сад да ти плати мртав стуб овај.

Каштра тврдоћа на мермерној плочи
Неће л' постидет' чувство рода твог?
Хладно, као стена, наше суве очи
Пратише беду врла мужа свог.

Натписи какви? сјајни, или прости?
Истинит натпис не буди нам срам:
„Овдена леже Соларића кости!
„Народ љубивши презрен б'јаше сам".

Кости јадовне, јесте л' све на броју?
Није л' вас хиштни повредио час?
Време разлаже непогоду своју,
Тридесет лета растурује вас.

Прођ'те се, Србљи, награђат' покојне,
Глува за хвале црна земља јест;
У срцу љубов, не гомиле стројне,
Срушеном венцу излишна је чест.

Још многи служе свенародној срећи,
Тешкој у борби са невољом злом,
Служе и пиште оскудост носећи,
Подвигу жертва да подлегну свом.

Пруж'те им руку, жива алче уста,
Жив кад се труди, нек за мазду зна,

Споменик мртвом награда је пуста
Сујетна хвала нашег празног сна.

ГОСП. С. МИЛУТИНОВИЋУ

Бити другар дружељубну
О свом хлебу — ствар је срца.
Бити точан и приљежан
Дужности је први позив.

Већ три дана Муза стоји,
Ћути перо, прах је пао.
Ко ће Музу да поведе?
Несвршено да соверши?

Кривац своје нек' казује,
Како може нек' се брани,
И што лепше, с отим боље.
Строгости нас закон учи.

ДУШАНОВ САБОР ПРЕД ЖИЧОМ

Судбине српске знамења славе пуне
Стегова знаци и царске светле круне,
И све што силно, витешки беше теже —
У празном праху, Жичо, смрвљени сада леже.
Јутро је свануло лепо; облака нема, магле —
Победне чете бојне у равно поље нагле,
Стегови гордо лете, к'о крила с' вијају,
Крстови са њих златни чудесно сијају,

Панцири, мачи, сабље, железна копља јака
На груд'ма, руци трепте безбрижних див-јунака.
Чекају цара моћна, и све ће у ред стати,
Душана ето Силног, сјајан га сабор прати,
Коњици земљу бију, бацају пену с уста,
Немају мира — скоро остаће Жича пуста.
Патријар с крстом светим благослов војсци дели,
Сваког су славе ратне таласи већ занели.
Још мало само ево, и Душан с војском оде,
А Жича празна оста, не чује њине 'оде,
Тек само црно-смерни иноци с уста бледи
Молитве шаљу да он Мађаре сад победи.

— — — — — — — — — — — — —

Све је већ прошло, мети ал' стигло људско није,
У праху слава ено негдашња сад се вије,
Времена зубом све се измрви, строши, тлачи —
Народе, с певцем твојим, ах, плачи, болно плачи!

НАТПИСИ

(као завоји на слаткишима приликом једног весеља)

1.

Играј, Србе, ал' с' не играј са срећом свог рода,
Свако дело има цене тек од добра плода.

2.

У игри се рука пружа, ту се слога тражи,
Тако свако лепо дело слогом се тек снажи

3.

Сви у коло, не около,
Кад к напретку води коло.

4.

Сваки срећу тражи, мало је познају,
Зато с' многи доцкан за поступке кају.

5.

Умет' љубити велики је дар,
Без разума љубов чини роду квар.

6.

Сви слаткиши протичу, само лепих дела
Сласт човеку остаје вечита и цела.

7.

„Љубов" вичу млади, љубов буди старе,
Љубви к отечеству дижимо олтаре.

8.

Лепота на лицу цвета и ужива,
Лепота у дели све јаснија бива.

9.

Венцем жели Српкиња китит' своје власи,
Венац славе народне најлепше нас краси.

10.

Кад се траже слаткиши, зашто језик гледи
Да чемером другоме живот озлоједи.

11.

Лице лепо и чисто свакоме је драго,
Срце лепо и чисто највеће је благо.

(као завоји око слаткиша, приликом једне свадбе)

12.

„Младост *лудост*", кажу људи, стари младе куде;
Али зато сви волимо младе, ма и луде.

13.

Брак је кавез; тице с поља унутра би хтеле,
А које су већ унутра, те напоље желе.

14.

Неудате невести завиде лепојке,
А удате уздишу, што нису девојке.

15.

Што с весељем бива свадба, то је мода стара
Сви с' радују, кад добију у јарму другара.

16.

Од „мужика" сокраћено произиђе *муж*,
Зато и јест муж у кући скровен као пуж.

17.

Што је најпре много *жегла, звала се „жежена"*.
Но мода јој име скрати, и сад кажу „жена".

(Посебни)

18.

Гордост није нигда дика,
Није срећан ко је своји —
Знаш, и празна слама често
На кровови кутњи стоји.

19.

Свакоме је судба дала пута права —
Магарица лава тек не обећава.

20.

Књижество нам напредује! од свуда се чује.
Е, па доста! цвет се сломи од силне олује.

21.

Ја те никад нећу гордељивцем звати —
Ал' ни скромност није теби била мати.
Кад бих знао душу што најлепше кити?
Добро је по кадшто нешто изгубити!

ЕПИГРАМИ

1.

Шта ћемо, како ћемо?

Ништа с' друго не чује, нег' шта ћемо, *како ћемо?*
Зато тако незрело по новинам' *кáкоћемо.*

2.

Кипови

Ми немамо кипова, тако кажу људи,
Те јошт' каквих имамо, Бог нек сваком суди.

Јер по цркви гледајте, где нам жене стоје,
Наћи ћете кипова различите боје.

3.

На ждеравца

Пера једе и пије, и гојит' се тражи,
Али кад га измериш, опет ништ' не важи

4.

Љубитељ слободе

Али што је наш Приб родољубац
То је чудо; стоји као стубац,
Кад слободе проповеда дар.
До јучер је у тамници био,
За злочинства окове носио,
Пак зна, да је *ропство* бедна ствар.

5.

Бесмртни стихови

Докле човек не *премине*, бесмртија нема,
Тако вели наш Милутин, и хартију спрема;
Песме пише, које сутра *смрти* ће подлећи,
И тим себи и песнику *бесмртије* стећи.

6.

Слепац

Мијат, веле, под *старост* је очију се лишио;
Чудо! он је *целога* века свог *ћораво* радио.

*

7.

Милостива госпођа

Госпа:

Јеси л' оног отпратио
Што ту проси, Остоја?

Слуга:

Вољу сам вам испунио,
Милостива госпоја.

8.

На надрикњигу

Што се многи несташно твојим књигам' ругају,
И такове *ђубрету* равне бити причају,
Нек' ти зато, Филипе, не прекида полета,
Јер и *књижне* ливаде потребују *ђубрета.*

9.

Mens divinior

Како с' господар и слуга од часа распознати дају!
Први бере своје, последњи пабирчи тек.

На одаџију (по Овену)

10.

Е одаџија, тражиш написати вечите оде,
За цело с', веруј ми, намеру постигô ту.
Јер шта? стихови немају твоји ни краја ни конца.
Вечност нема краја, вечност ни конца нема.

11.

Читатељ'ма

О читатељи, чувајте наслове од гдекојих књига,
Без њих јер нећете знат' књиге о чему су те.

12.

Цвеће

Многе се књиге украшују с поља именом „цвеће",
Ал' изнутра шта је? коприва, коров и ситир.

13.

Српском политику

Све ти знаш, шта Руси, шта други дворови мисле,
Само што сам мислиш тешко ти бива знати.

14.

Српска Слога (1849)

Српска па српска слога, један ти војводство иште,
Други војводину, трећи војводовину.

15.

Мудрост и добродетељ

Мудрост тражи тако, бесконечно као да ћеш живет'.
Добродетељ тако, као да ћеш сутра умрет'.

16.

Славуј и жена

Крас и лепота славуја јест љупкост славујева гласа,
Крас и лепота жене јест тиха њена кротост.
Мужа је серце она, куће душа, а дечице мајка.
С њоме права срећа, с њоме весеље цвета.

17.

Стремљиво живот тече, и живота непогоде разне,
Горкост и радост и бол протиче равно ветру;

Но неправда траје, што збија угњетатељ света;
Протичу наше муке, његове совест множи.

18.

Говора даром човек надвишава животињу дично,
Говором ружним човек ниже од звера стоји.

19.

Злато је злато увек, ма прљавим покрито прахом;
Прах пак остаје прах, макар се к сунцу дизао.

20.

Мудрост и наука јест против порока тврдо оружје,
Мужу, одарен тим, чувај се ропства сваког.
Радосно тежи сваки показати слепоме пута,
Клизне ли пак окат, свак му се громно смеје.

21.

Кој' се љубвом женâ не разнежа,
Кога јарост ретко распаљује,
Кој' се слепо страст'ма не подлаже
И у своје време је подашан,
Том је лако цео свет освојити.

22.

Бисер уво не краси,
Мудре речи ту су приличније;
Топаз руку не краси,
Коју красе добра дела.
Амбра тебе не дичи.
Умилностју бићеш већма љубим.

23.

Седам ствари на овоме свету
Прси моје једом испуњују:
Кад се сунце у подне помрачи,
И кад вене лепота девојке,
Кад увидим пољану без траве,
И младића лепог без памети,
Када моћан све за благом жедни,
И кад видим доброг све сирома,
И љубимца кад видим у цара,
Кој' једнако друге оговара.

24.

Сиротињом човек с' застиђује,
Стид и беда мужество обара,
Без мужества сваком је подлога.

Ентузиазм

Не знам како су стари добијали ентузиазмус
Нама је ентузиазм ракија, вино и пунч.

26.

Архипоети

Збаци ми с врата претеретни јарам, о архипоета,
Глед' како с' распињем свуд' мислима силно гоњен,
Руска ил' грчка, латинска ил' мера, само нек стално
Постави правила свим, везује речи, не ум.
Србин српски нек' пева, не турски, ни влашки, ни грчки,
Состав телесни свак' чувства собствена има.

II.

РОМАНИ

Бој на Косову или Милан Топлица и Зорајида

ПРЕДСЛОВИЈЕ.

Када словесношћу обдарени човек на мисленим крилима подигне се, и воображенијем подкрепљен на прошасту живота свога путању погледи, тихо неко и пријатно у прсима осећа услажденије. Представљајућу разне печатом својих дејствија означене точке чини му се да у пређашње теченије времена пређе, и на неки начин повторително ону радост ужива, које је некада участник био. Ово је нешто од саме природе смртнима у срце усељено, о том нас и сопствено искуство уверава; јер видимо ли где какове предмете, који се нами познатима уподобљавају, какво у прсима осећамо побужденије? с каквом ли се живошћу не опомињемо оних догађаја који су с њима скопчани на судбу нам втеченије имали? воображавајући такове увесељавамо се, забављамо, и у сладостном расположенију часове проводимо; шта више? наше восхишченије све то веће бива, што је већа опасност некада нам грозила. А кад толико јединствена. уска, и кратким временом ограничена живота стазица на срце човека дејствује, колико ће пријатније бити читавог рода и народа поље? ка-

кову ли радост принети мора воображеније кад по милим праотечества ливадама шета, претке своје гледи, и њихова дејствија цени? — — — — — Света симпатија, љубезни јестества дар, само оваковим расуђденијем благопријатно своје дејство производи, њиме текар потомак благодарне прси отвара, њиме народност своју уважава. — Но колика је овакове љубови сила најбоље је Србин искусио. Он баци умно своје око на удаљене пределе, с умиленијем срца гледи оно гнездо, чрез којег је у битије постављен, и немим сузама опомиње точку која му је судбину осудила. Све што се код ње налази, у њега је свети предмет, све што из ње происходи, код њега је драго и скупоцено; с њим се он увеселава, и сваком равном предмету претпочитује, самих суза потоци у овом су му случају пријатни. О кад би сваки овом јестества закону уво приклонио! кад би списатељ за предмет који највише к увеселенију служи, материју у сопственој кући тражио! Има Србија довољно, и што се тога тиче, у својим недрима сокровишта, но само је искусна рука художника потребна да то углади, и у љупком виду једноплеменицима представи.

Моја је жеља била и овом приликом младеж нашу каквом повешћу забавити; на тај конац бацим взор у пространо море древности, и прво што му се укаже буде највећи предмет. Бој на Косову; колика је тајна с њим скопчана! с каквим би га искуством способни питољубивом оку представили, какав ли би мелем умиљеном срцу принели!

довољно ме о том искуство уверавало, и опет је жеља силна била најважнију борбу романтическом одеждом увити. Беспристрасно је дух себе слаба признавао к оваком високом полету, и опет — ревност жар усугубљава, продрзљиво себи крила тражи, преким путем лети, хладнокрвно многа презирући, да би само желајему намеру достигао; каква радост, ако ју не буде промашио!

У овој жалосној, као што ће се видети, повести, находе се безпорно најзнатније точке српског временочисленија: поред Топличине к Зораиди љубови, поред њихове судбине, и обратног шчастија налазе се предмети којих важност све то већа бива што се више о њима спомиње — судбе које су војску на пространој Косова равници постизале, описаније исте оне страшне и одсудне борбе, кнеза Лазара смрт и погреб с његовим тастом Југом Богданом, девет Југовића и пр. — све то необичним начином на срце Србина дејствује. Овима се придодају и морални венци који благородна дејствија љупко украшују: Милоша Обилића храбра, и Ивана Косанчића подражанија достојна дела, сила дружеске љубови која с чувствителном немарношћу и саму, очевидну опасност презире, описаније простог пастирског живота, његово шчастије; притом љубов и верност к отечеству за пример и огледало другима јасно се представљају; напротив пак неверство и неслога, злоба и завист, славољубије и самољубије који су главни узроци паденија српског били, оштро се изобличују. Лепа је доброде-

тељ, но само у сравненију с пороком праву своју сјајност добија.

Неку на последак част романтическе ове повести заузимају тако звани Маври или Арапи, народи славни, који су у четрнаестом веку на гласу у Европи били. Надам се да ће овај увод свакоме по вољи бити, с тим више што ће млади читатељ поред упознавања с туђим земљама видети какви су други махомедани окром познатих Турака, какви су код њих закони и обичаји, каква богатства и лепоте, о којима силне историје довољно сведоче, а навластито Г. Флориан, ком сам ја понајвише при писању дела овог подражавао, као погодну гранчицу у своје поље привијајући, и повољну за српско око чинећи да се с њом увесељава, и на украшеније своје обраћа.

И ево предрага обојега пола младежи српска! ево ти и другог дара, који ти ја помоћу миле наше Матице недозрелим пером приносим. Тебе, веруј ми, и твоје забаве ради књижица ова на свет излази. Прими ју усрдно, читај ју внимателно, и ако с њом задовољно часове проведеш, мој ће труд довољно награђен бити; ако ли се пак из ње чему и поучиш, или средством ње побуђен друге полезније књиге потражиш, ја ћу се за најсрећнијег држати. Праштај снисходително возрасту нам својствене погрешке, и содржи у љубови

твога
Ј. С. П.

У Пешти 1 јануарија 1828.

Сунце је већ светлу своју главу у море спустило и тиха ноћ с раширеним крилма половину царствовања совршаваше; дубоко мучање, мртва тишина по земноме кругу простираше се, само гдекоји зефир несташним полетом нејаку травчицу то на једну, то на другу страну повијајући узнемираваше, само гдекоји поточић умиљатим својим жубором обрежне пределе поздрављаше, благу ову тишину пријатнијом представљајући. Сва животиња, све птичице и најдивље звериње у крилу безбрижног санка почиваше, само један Милан у море слатких надежда погружен, и пријатним мислима забављен, благи овај дарак презираше.

„О моје отечество! о Иване!“ восхићеним срцем вопије; „опет ћу вас видети; опет ћу оним воздухом дисати с којим се ви, мили моји, наслаждавате. Пресвета природо!“ погледавши око себе, „свуда си ти красна, свуд се твојих закона сила познаје; но, о! колико си ми пријатнија у мом отечеству, у љубимој Србији, где сам од детињства лепоту твоју славио, где сам умиљатог славуја и веселу

шеву у благоумилном срца чувству слушао; двапут сам у Азији светлост твоју, месече, обновљену видео, двапут сам телесну твоју мену гледао, и ах! сутра је време, да у отечество моје идем, да те у оном торжеству видим, којем је моје срце навикло."

Тако мислима успаван Топлица говораше, руком на прозор ослонивши се; његова велика душа ништа у овом магновенију не вињаше; него љубезне соотечественике своје, који му на сусрет спеше и у дружевна га наручија примају. Двојака љубов, пријатељство и добродетељ његовим чувством овладају, и тек што се даље у њима топити почне, слуга му у собу уђе и мало једно писамце донесе.

„Ко ти је дао ово писмо?" упита Милан.

„Један старац," одговори слуга, „с налогом да га вама предам."

Милан отвори писмо и не мало удиви се, кад рукопис српски опази; оно се из неколико врстица состојаше: „Ако Топлица своје отечество љуби, и ако му је живот мио, нека таки у *Борову башту* похити." Милан, ово прочитавши, ужасне се, и горе и доле ходећи, размишљавати почне, шта би то било; да совету последује, свакојако размишљаваше, знајући хитрост и превару Турака; у мраку ко зна шта му се може догодити. Овако борећи се по памети, узме писмо и наново прочитавши, са сваке стране гледа га: рукопис прави српски.

„Не, помисли у себи, „то не може превара бити; ово је Србин писао, и ја морам ову тајну истражити." То рекши, узме мач и пут к реченом врту предузме.

Тек што к уходу приспе, опази спрам месечине једног седом брадом украшеног старца, где му на укоб долази, који како му се приближи, падне пред њега.

„Дико отечества мога," једва проговори, „јуначки сине миле моје Србије! дакле је небо допустило, да ја драгоценог вашег живота избавитељ будем. О! извините моју слабост, допустите, да непобедиму вашу десницу сузама нежности оросим. Ах! колико сам срећан што вас видим, што с вама говорити могу и што је на мене жребије пало да вам услугу покажем. Ви мене не познајете, а ја вас одавна љубим; ја сам Благоје, стари служитељ вашег племенитог оца. Тридесет година служио сам га и на сто борба пратио; ја сам вас, Милане, на слабим мојим рукама носио, ал' сте ви још мали били, кад сам ја од Турака заробљен био. Деветнадесета година истиче, од како робујем и од како се мучим, но ни једна од ових печалних година није прошла да нисам ја за вашом кућном сузе чувствителности пролио, где сам веселе дане проводио. Љубов моја и ваша добродетељ дала ми је силе да до данас живим; сад вас видим, о! ја вас сам видим, ја Миланова колена грлим, ја ћу га од смрти избавити. О благословени Боже! ово једно благодејаније заглађује све муке које сам до сад поднео."

С тим му узме руку и топло је устма притисне. Милан тронут и збуњен овим речма, не може к себи да дође.

„Добри старино!" загрливши га рекне, „извести ме о тој опасности, која ми, као што велиш, предстоји, и јеси ли ти оно писмо писао?"

„О! јесам," одговори старац, „јесам, и колико се радујем што је тако срећно до ваше руке дошло; но извините најприје моје љубопитство, како и којим сте узроком у Брусу међу ове варваре дотерани?"

Милан: „Добро ти је познато с како јаросном чељушћу Турци на нашу државу зијају. Мурата немирни дух с грдном војском на Србију удари, но правда и љубов отечества не допусти му намеру у дејство извести. Побеђен заиште мира, и наш светли кнез на то соизволивши, мене изабере да све у ред поставим. Лукави Мурат преко моје воље у Карасперију ме пошље, да овде уговоре и даре за кнеза примим, но ево већ два месеца прође, а ја одговора не добих. Јуче разумевши да у џамију полази, приступим му и истргнувши мач, проговорим: Владетељу отомански! ја ти доносим рат ил мир, избери једно, које хоћеш, тисућама мачева се дижу, ако оклевао будеш. Он ме на то погледа и ништа не говорећи потпише се на сва условија која сам му предлагао."

„О! то је," прихвати старац, „то је прави узрок ових опасности. Орхану се неправо видело што сте ви његову силу мало ценили, он се увређен на-

шао, што сте ви његову владу презирали, и од везира својих наговорен буде овом поруганију осветити се. Милан, говораху они, светињу је нашу погазио, он смрт заслужује; ако се он казни, губе махомедани храброг непријатеља, а Србљи велику своју потпору. Зато све путове, куда би ви с вашим пратиоцима ићи морали, с потајном војском опседну; тисућу војника ови подли владетељи поставе да једног јунака надвладају. О господине! из самих уста ваших непријатеља то сам искусио. При сунчаној препеци легнем на густу траву отпочивати у врту, где сам радити осуђен, ал' ето ти султана с његовим везиром управо к мени, и на неколико коракљаји уставе се. „Јеси ли ти уверен, да нам тај каурин неће утећи?" проговори Орхан. — „Ја ти се пророком заклињем, одговори везир, да је све како ваља уређено; тисућу Турака, придода, обадва су пута опсели, а и у палату нико му ући не може ван његових слугу, смрт му се са сваке стране приближује, још неколико часова, светла круно! још неколико часова, па ћеш горду главу његову код твојих ногу видети." — Ужас ме обузме при овим речма, но ревност ми силе улије; ја наумим обрану отечества мога избавити, ма ме шта стало; без сумње сам ме је Бог ту нанео. У оно мало часова, што ми је остало, справим сва нужна к бежању, и будући да сам к вама нисам доћи могао, напишем оно неколико врсти и вашем једном слуги дам с налогом да то вама изручи. Сад све у вашој руци стоји, љубезни господине! Но ја вас

молим и заклињем нашим отечеством и вашим славним оцем, презрите данас, само данас вашу неуздржиму смелост, која ће вас овим случајем у пропаст бацити; ослоните се на моју честност и дозволите ми, ма каква предпријатија предузети, ништа није забрањено, за себе од погибељи избавити; ако ли сте пак за правило себи преписали да свуда, и најизвеснијој смрти напротив идете, која је без користи и на губитак наших соотечественика, то проспите ово мало крви што се у мојим жилама находи, с тим ћете ме уштедети од оних мука, које ми варвари предуготовљају, и од жалости, која ће ме бедног мучити, ако вас преживим."

Милан га утеши и обећа се његовом совету следовати. Сад га старац узме и даље у међу уведе, где персијске једне хаљине, чалму и африкански мач нађу.

„Опростите," рекне старац; „само ове хаљине могу вас од служитеља сакрити који брану чувају; ми нећемо к вашим галијама водећи пут предузети, нека на њима остали ваши служитељи дома иду, јер како се прочује да сте ви ослобођени, они ће без сумње отпуштени бити; ви пак морате к лукавству прибећи, и ако ваша велика душа понос осећа; то помислите да вас ја у Србију водим, где се опет пред Србљима и Турцима као Милан Топлица показати можете."

Но при свем том јунак се наш сумњати почне, бојећи се да чело не помрачи, ако га чалмом обавије; он за недостојно почитоваше тело своје, које

се као крин превија, махомеданским хаљинама прекрити; али кад га Благоје заклињати почне, представљајући да су сви путови затворени, склони се најпосле, особито из љубови к отечеству, и све старцу допусти. Он обуче дугу персијску хаљину, која му његов војнички изглед не умањаваше, увије се чалмом и узме мач, почем његову вредноћу најприје огледа, па за старцем пут к реки Согути предузме.

Обојица мирно и непознати посред страже из града изиђу, у пољу усугубе кораке и за неколико магновенија к обали реке приспеју. Овде нађе Милан једну лађицу, коју је Благоје с нужним ка пловљењу стварима утврдио и јелом и пићем снабдео. Старац га у лађу уведе и осети да му се у присуству Миланову силе усугубљавају: умилни зефири овеју их, и лађа тихим таласима летети почне. После два часа дођу на ушће реке и мало за тим у пространо море упусте се. Старац видећи њих сбоје избављене, падне на колена, благодарећи Богу на његовој милости, потом похити к ногама Топлице и сузама радости ороси их.

Небо је било ведро и неизбројеним звездама посуто, а луна у пуном великолепију сребрну светлост на море просипаше. Милан отечество себи представљајући у пријатну неку меланхолију упусти се, представљајући време, кад се од другова растао, сравнивајући опасност, која му глави пређаше и коју му је један од соотечественика открио, радосним неким чувством срце младог овог ироја

упоји се, који на двадесет пету годину наступаше и кога и сами седи војници с почитанијем за совет питају. У Поцерју од благородних родитеља рођен и у ратовма воспитан, од детињства учио се побеђивати и сваком учтив и благоумилан бити. Неописано је природа на њега даре просула, представљајући га у свему способна, у свему совршена. Заклони ли тело штитом, чело шлемом, његов благородан возраст, његов величествени изглед и више него човеческа сила с мудром храброшћу сојужена за великог јунака и ужасног непријатељу издаваше га; остави ли пак оружје, то с његовом лепотом, његовим умилним погледом, где благородство с добротом смешано почива, свију срца себи присвојаваше. Његови соперници само су му донде завидели, док је одсуствовао; у присуствију пак његовом ова мрзост њихова промењавала се у нужду њега љубити.

Између прочи обаче један је био, који је срце његово сасвим придобио, Иван Косанчић. Иван љубио је Милана више него живот свој и толико је за њим гинуо, колико за самом славом. Од детињства сојужени заједно су побеђивати учили и једнаким кораком тежили су к степену правих витезова. Никада није предмета било да се не би обојици допао, и жеља или намера једног узнемираваше увек више друга. Сваки је себе ценио по заслузи свог љубимог; ако је Иван понос осећао, то је било у говору о Милану; је ли Милан пристојност пренебрегао, то је било у приповедању дела Иванових.

Тако две младе јеле из два оближња стабла расту, младе своје гранчице састављају и једна на другу љупко ослањајући се, скупа се подижу, њихове сенке сједињавају и околостојећем дрвљу заповедају. — Но њихова чувствителна срца нису могла уједињена остати. Милош, Обилић Милош морао је скоро поглед на њих обратити; њихова храброст, њихова добродетељ скоро их сједини, они се нежним пријатељства свезама скопчају, и ове три душе брзо се у једно тело салију.

О! колико су они суза проливали, кад их је нужда растављала; какво нежно праштање! Они се загрле, пођу, но опет се врате, и наново се загрле; никаква опасност њих поколебати није могла, и опет за најмању непогоду, која се другу пригодити може, стрепљаху они. Топлица моли Косанчића да се чува и у његовом одсуствију опасности не подвргава; Иван пак советоваше Милана да свој природни понос у двору неверног и свирепог тирана умери. Милан пут к Мурату предузме, а Ивану од овог жалосног часа учини се самом бити; без храбрости, без ватре, звук трубе више га не усхићаваше, он не жели побеђивати, јер његов друг никаквог участија у том не находи. Од кнеза и његових дворана увек се клоњаше, самоћу само тражећи и на високе пењући се горе, уздишући поглед на море управљаше: тамо дише, тамо уздише Милан. — Но Милан је још у тужнијем стању; он који је отечества лишен, од друга и пријатеља уда-

љен, у жалости вене, од скорби топи се, броји часове, које прекратити не може.

На земљи необрађеној, где сам песак и пустиње виде се, где људи у јарму дивљег тирана судбу проклињу, где везири и намесници у мекости и сласти живот проводећи крв човеческу мање него воду цене, Милан је живот проводити морао — и сад, сад избављен у отечество своје повраћа се, у милу Србију, на коју је природа дивно даре своје прострла, и где друзи и пријатељи његови живе, где га Иван чека, и где Обилић на њ изгледа. О! каква је то радост за његово чувствително срце!

Он овако мислима успаван не узимаше на ум куд им чамац иде и какви им се предмети указују, док му уплашен старац не дође и знаке ужасне буре покаже. Милан погледа, има шта и видети: звезде ишчезле, месец је свој вид изгубио и једва његови зраци кроз густо покривало које га обузима пролазе. Од севера страшни се облаци приближе пред собом густу таму простирући, силни ветар равно море набирати почне и њему ужасна олуја воспоследује; тамна ноћ валовите таласе покрије; хитровидне муње густе облаке раздирати почну, из далека затутњи и грмљавине глас умножи се са смртоносним грома ударцима приближујући се; бесни таласи сад се подигну, и барка, рекао би, час црне облаке допире, а час песак у сињем мору дохвата.

Мирно и у присуствију духа Милан се само са старцем забављао; он га теши представљајући му

неку надежду, коју и сам нема. Благоје напротив само о Милану мишљаше и проливајући горке сузе: „О мој господине!" вопијаше, „дакле вас не могу избавити, и цело јестество заклело се к паденију једног јунака? Ах! да ми је само могуће — земља неће далеко бити — господине, држ'те се за мене, ја ћу на обалу испливати, Бог ће ми моје прећашње силе дати, ја ћу онда душу испустити, кад вас на земљу изнесем, и о! како ћу тада задовољно умрети!" — У овом магновенију барка једним таласом нагоњена, полети као стрела и прешавши добро парче воде, удари о једну такође с буром борећу се лађу и разбије се. Милан и Благоје прогутају нешто слане морске воде, но опет горе изиђу и зграбивши једно уже, које туда пливаше, успужају се у лађу.

Какво позорје сад се њиховим очима представи! При светлости непрестанс севајућих муња опази Милан женску једну особу тврдо за лађу везану, којој је лице сузама поливено и с које летећом косом ветрови се играју. Опкољена од црних војника, који јој мач представљаху не могаше оковима оптерећене руке дизати, но она запевку подигне и с натраг спуштеном главом и с управљеним к небу очима моли свесилног да је боље у море погрузи, него свирепој влади њених разбојника остави.

На овај глас, на овај звук, који се у Милановим прсима одзивом повториваше, срце јунаку затрепта, њему се глас познат учини, њему се лице њено

живо уму изобрази, он позна Зорајиду, кћер Кадикса цара, коју до сад из ума изгладити није могао. Ужас и восхиштеније обузме младо његово срце. Сумњајући још о својој срећи, потрчи и истргнувши мач, одсече јој свезе, бранећи ју с ватреним очима пређаше целој множини свирепих разбојника, који ју окружаваху. Из почетка збуњени варвари тронути буду, скоро обаче затим поврате се и јарост с виком изражавати почну. Њихов поглавица, грдни неки Етиоп, кога свирепу главу чалма покриваше, полети на Топлицу и мачем га рани, али само једним ударцем Милановим стровали се на земљу. Сад се још већа вика подигне, војници с лађарима се сједине, проклетством и мачем наоружани полете сви на нашег ироја и њиховом буном, виком и хуком ваздух испуне. — Тако се често на Кавказу јато чворака види, где с јасним грактањем орла нападају, који пак при свем том њиховој сујетној јарости пркоси.

Милан себи бусију ухвати, једном руком принцезу, а другом грдну мачину држећи, с неустрашимом смелошћу разјарене варваре дочека. Први поражени пред његових ногу падну, но двојином други на њихово место протурају се. Милан с ударцима ускори, од његовог мача далеко оружије и комади меса одскакују. За тили час лађа се у крваву реку претвори, јаук рањеника, Зорајидина запевка, шум одлазећих непријатеља сједини се и страховито позорије представи. Буна, смрт и ужас окружи витеза нашег од свих страна, а густи мрак,

ватрене муње, хука бесних ветрова и сугуби тресак грома умножаваше свирепство ужасног овог позоришта.

Но толиким непријатељима окружен, Топлица не може на сваку страну да стигне; више Зорајидом, него самим собом забављен, само је бригу водио, како ће њу бранити; већ дубоке ране добије, и још не мишљаше да се отуд уклони, кад ал' верни Благоје, који се до свог ироја борио, од принцезе извештен, похити к њеним пратиоцима, њих одреши и тако с оружанима на непријатеља нападне, продре опет к Милану и узме принцезу под своју обрану, а српски витез, видећи себе сад слободна, залети се као исти лав, кога ланци више не уздржавају, распуди подло ово јато убица, потера их до стражње части лађе, скучи их између мора и свог мача и принуди их у пучину поскакати. Сад као победитељ, али не далеко од смрти, обиђе ирој наш још једанпут лађу, нигде никаквог непријатеља не нађе, врати се принцези и падне — истеченијем крви ослабљен — мртав на земљу.

Међутим се море утиша, ветрови не дизаху таласе у висину и облаци тамну своју завесу с плаветног неба свукли бијаху; ноћ с трептећим звездама изчезавајући пурпурне данице и великолепни сунца исход покаже, а галија без катарке и без мачке на крилу морском недвижима стојаше.

Зорајида, Благоје и ослобођени робови збуне се око Милана, паштећи се да га у живот поврате, али, ах! сав је труд њихов сујетан, Милан поред

своје жртве неподвижан остане, мртво бледило покрије му лице, глава му на прси клоне и његове очи чине се да су смртним санком затворене. Плачући исправи га Благоје, а Зорајида одере своје покривало, удржи крв, која му из широких рана течаше и плачевним погледом свог непознатог избавитеља гледаше. — По довољној овако тузи Милан отвори очи, но опет их затим затвори; дубоки један уздисај из уста му се појави. Ово видећи Благоје и Зорајида радосно се восхите ласкајући себи слатку надежду; таки му се постеља намести на коју га донесу и са сваком негом снабден буде, што је ревност, благодарност и нежно чувство измислити могло. Међутим Милан к себи дође, опази принцезу и бадава се усиљавао с њом говорити. „Ви сте, ви сте" — то је све што је могао изрећи. Зорајида укрепи га неким капљицама, проговори му речима пуним нежности, и у надежди да ће сан прећашњу му крепост повратити, остави га овде самог са старцем.

Међутим пожуре се они ослобођени робови, које је Благоје за Бербере (народ у Африци) држао, како би се с лађом избавили; она је до полак разбијена и вода унутра покуљала, кад ал' Благоје опази у малом одстојанију неку земљу, покаже је Зорајиди, с додатком да би се к њој отиснули. „Ускорите," рекне принцеза, „ако се не варам, ми смо код Варне; ја сам кћи Кадикса цара, све се ту мојој власти покорава. Видите л' ону палату што се у шуми бели? Оно је моје обиталиште, ту ћу ја

ироја дочекати ком сам за живот благодарност дужна; ту се надам признаније, које је мом срцу драго, достојно му показати. Но задовољите најприје моје љубопитство, ко је овај великодушни јунак, је ли он персијски какав принц или краљ? О! по мом мнењу, он је највећи на свету."

Мудри старац, видећи опасност, која Топлици, као главном непријатељу махомеданском предстоји, и опомињући се на помоћ, коју Милан болестан потребује, науми Зорајиду у мисли преварити: „Ви се не варате," зарумењивши се одговори: „овај је витез из Азије, благородство је најмање својство његових преимућстава; из ревности своје даре свету показати, пође у Европу, где се махомеданци утврђују, да би ироје, који се ту одликују, надвисио, или помрачио. Бура је његову лађу разбила, но ми у вашој прибежишта нађемо. Друго, што се тиче, сами знате, и боље ће вам него ја ваше чувствително срце казати шта сте му чинити дужни."

Зорајида ово чујући уздахне, искра слатке надежде у срцу јој се појави да је овај страни њеној родбини у помоћ дошао. Она увеличаваше своје сврх њега признаније, које му је одавати дужна. Њено ју уображеније још даље одведе: овакав витез (помисли у себи) може избавитељ оца њеног бити и њу под своју заштиту узети. Све што је за њу радио, оно неколико речи, што је изговорио, рука, којом је за време борбе њену држао — све се сад њеном уму представи и велику јој радост причини; слатко снивање обузме јој срце и она

осети тајно неко чувство, које ни сама изјаснити није могла.

Међутим лађа к брегу приспе. Зорајида даде рањеног Милана на земљу изнети, дозове два старца, који су за најискусније лекаре оглашени, и њиховом га старању препоручи; робови га унесу у њену усамљену палату и пошто Зорајида све к његовој услузи уреди, остави га отпочивати.

О! какво блаженство за чувствително срце кад је — од саме природе наклоњено предмету — љубвом и признатељством обвезано и кад тим нежност и добродетељ задовољити може. Истина, и сама благодарност — слатка ова лепих душа дужност — може нас срећнима у том учинити; али ако нас предстојећи предмет у другим свезама скопчава, ако је благодетељ љубведостојан и ако се нежном усхиту и тајна дражест придода, о! онда никакво шчастије, никаква радост с овом у испуњивању дужности успоредити се не може! —

Зорајида је ово шчастије осећала. Она је са својим избавитељем к мирном свом обиталишту дошла; заповеди у најлепшу собу унети га; непрестано с њим забављајући се запиткиваше старце и сама потребна лекарства носаше, која је сопственом руком справљала. Милан је слаб био чувствителност, коју његова душа осећа, изразити; само радосне сузе полију му образе; он ублажаваше своје ране, ублажаваше час, кад их је добио и кад је бура чамац му о лађу разбила. Љупко опомињаше час прве своје борбе и радосним чувством упо-

ји се, представљајући стање у ком је први ред љубезницу своју видео.

Једном кад је Милан, освојивши Заркиву, у утробу Бугарске с војском наступио, опколи Трново и победивши непријатеља, устреми се к зидовима града, нагрне унутра, ужас и смрт око себе простирући. Свако од његове мишице падаше или бегаше и дуга крвава река означи пут куд је пролазио, да су његови војници последовати му могли, ту би сва сила махомеданских пришелица окончана била; али Зорајида, кћи Кадикса, цара мавринског, Зорајида, која је још у развитку своме све лепоте помрачавала, утрчи међу устрашене грађане, ужасне се видом крвавог позорја и дрхћући клоне на степене високе палате, клечећи и с раширеним рукама моли Свесилнога да је од ужасног овог непријатеља избави, који се са смртном руком к њој приближује. У овом магновенију укаже се Милан, крвави мач у руци држећи и широки пут себи крчећи. И овако јаросно непријатеља гонећи опази принцезу и — таки му се мач уталожи; он уздржи виловитог коња, тронут и збуњен гледаше обајателну ову особу, коју жалост као да лепшом чини, ове очи, којих блистајуће се плаветнило побуђује и пали, чело на ком величество с кротошћу изображено види се, дугачке и црне витице, којих половина под покривалом, а половина сузом поливена на мармору почива. Све лепоте у једно собране, с којима природа радо добродетељ кити, украша-

ваху Зорајиду. — Милан стрелом рањен, које се рана лако залечити не може, увесељаваше очи слатком љубови отровом; он дрхташе уздишући, сав се запламти и осети да му цело суштество трошећим пламеном букти. Наједанпут му испред очију изчезне и град, и борба, и све опасности које га окружују; он науми с коња сјашити и утешити принцезу, али опет собрани непријатељи сложе се на њега, тисућегуби звук њиховог оружија отргне га из нежног унинија. Он дође к себи, замахне, али нема оне прећашње силе и, не скидајући очи са Зорајиде, принуђен буде уклонити се. Слабом само руком уздржаваше ударе и пренебрегаваше живот и славу, да још који пут ону погледа, коју оставити не може и од које ће у напредак сав његов живот зависити. Напослетку надвладан и побеђен изиђе из града у који је мало пре као победоносац ушао.

Од овог часа жалосни Топлица подхрањивао је безнадежну љубов између' туге и жалости. Име његове љубезне њему је непознато; он дрхташе при помислу: она може бити љуба или љубезница каквог ироја, но и да није тога, може ли он срећу себи поласкати, који је непријатељ њеног отечества и закона и који је јаросним мачем њене бранитеље губио? — Ово га доста о невозможности љубови увераваше, и опет ју с ума скинути није могао; немогућно му се учини да ће ју кадгод видети, и опет му се њен лик пред очима показивао, увек је с њом забављен и увек је код ње био; у самоћи и метежу, у боју и миру облетао је око њега

образ Зорајидин; он представљаше себи небесну лепоту како је на колена пред палатом с управљеним к небу рукама клечала; у уму се његовом повтораваше жалосна запевка Зорајиде и никако му из ума изићи не могаше.

Дуго је Милан овако тужио, дуго је за љубезницом горке сузе проливао, и сад, сад га је судбина сподобила да у њеној палати лежи, да ју види, и да с њом говорити може. О, каква је то радост за његово чувствително срце!

Док се тако Милан с принцезом забављао, Зорајида је само о њему бригу водила. Мудри старци први завој одреше, а Зорајида једва дише, страх и надежда на челу јој се показиваше; погледа у очи лекара, не смејући о њиховом мнењу запитати, и опет је њено захтевање силно, она дрхће и не може се од јавне радости задржати, чујући да је ирој изван опасности. Она старцима даре и благородија обећаваше, и држећи да је ово чувство само дејство благодарности, упусти се не расуждавајући у неку радост, радост коју и сама изјаснити није могла.

Негом, а особито присуствијем љубезнице оживљен Милан усуди се проговорити. Нежно погледа на њу: „Ах! ви се много трудите око мене," дигнувши дрхћуће руке рекне; „но ако вам самој живот мој жртвовати не могу, то остав'те ме, остав'те да тихо умрем." — Више не смеде говорити. Принцеза, разумевајући његово ћутање, зарумени се, спустивши красне своје очи доле, и да би своју забуну

уклонила, љупко се на њега осмехне, почне његову храброст опомињати, називајући га својим избавитељем, и представљајући све оно што му је за избављеније дужна, да би с тим чувствителност, која ју издаваше, оправдала.

Добри Благоје не одступаше од свог господина, он му тајно открије место и његове житеље, притом му објави превару с којом је Зорајиду омео да га за принца азијатског држи; но Милан то узнегодује, јер његова велика душа никакву лаж трпети не може, и он намери истину открити; но кад га Благоје заклињати почне да се умирући јарости непријатеља не подлаже, којој ни сама Зорајида неће бити кадра противстати, склони се најпосле, више на жалост свог верног слуге, него на сопствени живот гледајући.

После неколико дана, кад Милан своје пређашње силе колико толико поврати, посети га принцеза и почне га приповедањем садашњих ратова забављати. Она седне до њега на софу и чим почне о победама Турака говорити, Милан нежно осмехнувши се, замоли ју да му такову повест приповеди, где ће и њена судбина не мало участије имати. Она повуче своје красне очи, и, поћутавши неколико, овако почне:

„Неће вам непознато бити до какве су славе Маври у Шпанији, красном круга земног пределу, дошли, и до какве је висине њихово царство под мудрим управитељима допрло. Ту су наши праоци, оставивши африканске пустиње под предводитељ-

ством Тарика, најславнијег војводе, пре шест стотина година населили се, престо утврдили и од то доба све једнако исполинским кораком к слави теже. — Други народи, особито христијани, наше племе за варварско држе; али карактер Мавра сасвим друго описаније заслужује, јер су они побеђенима слободно богослужениje, цркве и сопствене судије остављали, само опредељени данак искајући; и тако побеђени Шпањолци не бојећи се њихове суровости, лако се с њима сједине, многи предели својевољно одаду се влади њиховој, многи и бракосочетанијем сојузе се с њима, и тако Маври после дуге буре славу и престо у Гранади поставе.

„Овај на гласу град у подножију једне високе горе сазидан на два холма сред прекрасног романтическог предела диже се. Даро, ког брзи таласи злато носе, разлива се у дужину, а Ксенил, којега бистра вода стада новом крепошћу оживљава, орошава стене грдног овог града. Рајски предел, где и без радње богати плод рађа, где поморанџини забрани, маслине између' винове лозе и палмово дрво расте, одсвуд га окружава. Неизбројено число палата јасписом, мармором и алавастром украшени и великолепна зданија сила су лепоти његовој помогли; скачући источници од свију страна воздух чисте и украшавају широке и четвероуголне плошчаде, где се сваки дан младеж у оружију обучава; а вртови пуни благовоног цвећа, кедрима, миртама и гранатским дрвима заклоњени, чине га најлепшим градом у Шпанији. — Овде су

храмови наука и художества подигнути, из најдаљих крајева Азије и Африке долазе краљеви, учени и јунаци, да своје знање вежествама и примерма распростране. Наши од природе за љубов створени младићи забораве варварска она правила и восточне обичаје; но од својих непријатеља Шпањолаца ону нежност и почитаније, оно постојанство приме, које срце шпанског љубовника пуне, њему љубезни предмет као извор судбине показују, њега више себе подижу и њега надеждом допасти се гоне красне добродетељи сабирати и себи их присвојавати. Наше пак жене достојне су таквог почитанија; оне су лепе, али њихова лепота особиту дражест добија од чесности и целомудрија; њихова црна коса до пете им се вуче, зуби бели као алавастер украшавају румене њихове усне, које увек вид умилног смешења показују; њихов ход, игре и сва друга движенија код њих су тиха, љупка и благонебрежљива, које сву осталу дражест надвишује. Њихово је саобраштеније живо, у ком се досетљивост и оштрота њиховог разума показује. Оне се труде оног господства, које над срцем младежи имају, достојнима показати; никаквој слабости нису подложне, јер би срећом морале платити; оне су целомудрене, да би љубведостојне биле, и верне да би у том блаженству дуже остале.

„Тако је овај град био вместилиште чисте љубови, слободних наука и изображенија, кад је мој отац Абухајад Кадикс још у јуношеском возрасту на престол ступио. Свим добродетељма украшени

овај монарх с већом још ревношћу изображеније народно простирати почне, храброшћу пак водим многе земље христијанима одузме, принудивши их корисном за себе миру. Потом поглед на благостојаније отечества обрати, неуредно владање, које је многе од досадашњих монарха к неправди привукло, исправи, и земљу, к трудољубију људе управљајући, богатити почне. Тако гранадско царство, природом украшено, мудрим владатељем управљајемо, као неизмерими врт цветати почне.

„Отац мој по основанију среће својих поданика почне државу разним начином украшавати; међу прочима сав труд употреби да би славна она палата, Аламбра, одавно започета, довршила се; он заиста шчастљиво ка концу приведе, и овај споменик великолепија и сама чудовишта воображенија надвишује; све што ум измислити, што художество и природа, укус и лепота на увеселеније човеческо изумети може, овде се налази, широке сале свим драгоценостма украшене показују се, и све што велелепије имати може, овде је исцрпано, да би дражесни пољски вид задржале. Овде се по собама мармором и алавастром постављеним скачући извори дижу и јаспијским олуком воде у ходник изливајући миловидни источник праве; тако скупоцени судови благовони мирис просипају; овде пак миртно и поморанџно цвеће оживљајући балсам распростире; свуда красота и природна лепота, свуда драгоценост види се, свуда су статује, с најизбранијим арапским стиховима украшене; у

ходнику пак, где се у грдну салу улази, где сам цар у собору суди, на вратима овај натпис стоји: Злодеју! ужасни се при првом мом погледу; полако Бог с казњу приступа, но напоследак грми и трескове баца; теши се, бедна сиротињо! Овде ти оца налазиш.

„Ову палату окружава један врт именом Тенералиф (место љубови), који се простом својом и природном лепотом одликује и поред свег Аламбре велелепија таки у очи пада, већом још дражешћу нежна срца восхићавајући. Задовољно око у ништа ту не удара што би с натегом створено било, нит' на онакова дела која више човека у чудо постављају, него да би се допала. Овде свашта показује образ оних природних дарова, којима се нико не диви, него се њима увесељава; од поморанџа и мирта шумице пресецају зелене бистром водицом навлажене равнице; ово дрвље тако је лепо и художественим начином уредно засађено, да из далека вид прекрасних предмета — смејућа се села, обделана поља, ледене на планини стене, палате и споменике гранадске — узаимно и сакрива и представља; сваки час се показују плодовити холмови виновом лозом и дивљим маслинама насађени; час се устремљује разјарени водопад, са какве високе стене, час сам собом разговарајући се источник из какве међице искрсне; овде се наилази на какву тајну пештеру, од куда различити извори почетак узимају, тамо на густу шумицу, где тисућама славујих ладно-жалосну ову тишину разблажују; сву-

да напоследак и при сваком коракљају променути вид ново услажденије, ново чувство и ново увеселеније нам даје.

„И у овом такође љубведостојном и великолепном обиталишту дуго време управљао је мој отац Абухајад Кадикс срећно пролеће проводећи; но узаимна мрзост двеју силних породица (фамилија) огорчи овај његов мир и царство к свом западу готово приведе.

„Непознато вам је, господине, да наши Маври, као и сви восточни народи, премда једном племену принадлеже, по старом обичају патријаршески живе; наше породице нигда се не смешавају, но свака из свог сопственог порекла происходи и њени членови између себе са свачим узаимно се помажу, заједно на бој иду и заједно друге љубе или мрзе. Од ових у Гранади најславнији, најхрабрији и љубови најдостојнији били су Еминијани, од старих краљева происходећи, непобедими у борби, милостиви као победитељи; они су својом лепотом и љупким поведенијем украшеније нашег двора, никад није овај род био подал, никад није какав неверни друг, или непостојани супруг, или претворни љубовник славу општег овог дома помрачио... Њихови соперници у величеству, богатству, а може бити и у храбрости јесу злочестиви Зегри. Колико је мој праведни гњев сврх овог казнидостојног племена велики, опет вам зато нећу његова славна дела прећутати. Громилама су Зегри њиховом необузданом храброшћу, ватром и мачем у

шпанске таборе нагртали, громилама су њихове победителне руке храмове наше барјацима непријатељским украшавале, но ова њихова дела јарошћу и чезнењем за крвљу помрачавају се. Никад није какав Зегри непријатеља заробио, јер сваки побеђен од њиховог мача смрт добија, нит' се њихова суровост пријатељством или љубвом умекшати може. Гордо презиру Зегри оно љубведостојно чувство, ону љупкост у опхожденију и украшеније духа, које се код нас јако почитује, и свако тише чувство држе они за слабост. Горди, немирни и дивљи, све задовољство у борби налазе, сва друга художества код њих су презрителна. Одавно су они завишћу против благородних Еминијана дисали, много су пута две силне ове породице и у движенију биле једна против друге оружије зграбити, и само отац их је мој задржавао; но њихова мрзост скоро се општом учини, многе се друге породице узбуне, једни се сједине с Еминијанма, други Зегрима у помоћ дођу, двор се сам раздели и отац мој сваки је час стрепио да ће се крв поданика по престолном граду просипати.

„Кадикса нежно и благородно срце није дуго сумњало, којој ће се страни приволети; његова добродетељ привуче га к Еминијанма, али ово још већма распали јарост његових непријатеља. и да би ју како утишао и њихово незадовољство на верност и почитаније привео, узме од њиховог рода Аису себи за жену, но Аиса није ништа друго била, него само лепа: нечувствителност и високо-

умије, које је од њених родитеља наследила, помрачаваше красоту њеног лица. Отац мој не могући ју љубити, принуђен буде отпустити ју почем наследника од ње добије. Овај је принц Абеназар, који сад на престолу гранадском седи и којега свирепи карактер скоро ћете познати. Кадикс браком несрећан, није се смео више с њим скопчавати, љубов к једној ропкињи, христијанки, коју му је његов пријатељ Мурат из Грције послао, свако друго сочетаније невозможно му учини, лепа Леонора срцем му овлада. Ова упојена христијанским млеком, без надежде, као и без жеље над махомеданима царовати, љубила је Кадикса за његове душевне даре и лепоту телесну, а не за неизмериму владу; често је она сузе због беде с његовим чином сојужене проливала, утешавала га у горкој судбини и бриге му одлакшавала; код ње само заборављаше он сваку жалост, коју цареви сугубо осећају; кад су осуђени никаквог пријатеља не имати.

„Први плод њихове љубови био је велики онај ирој Алманзор, заштититељ некада Гранаде, а сад моћна потпора султана Мурата, којега славна дела може бити да су и вама позната." —

„О, јесте," прихвати Милан; „чуо сам за тог храброг јунака, који свим војницима за пример и огледало служи; моје се срце у почитаније претвара, кад се на њега сетим; између овдашњих јунака он је један, кога ја достићи тежим, јер њега превазићи није могуће."

Зорајида нежним смешењем благодари му за ову похвалу и поведе даље повест своју: „Последњи плод њихове узаимне љубови била сам ја; ни једна мати није тако јединче неговала, као што је Леонора мене; сопственим ме је млеком дојила и ником ме не поверавајући сама буде мојом воспитатељицом. Ах! и сад ми сузе теку, кад помислим, како сам задовољно у наручју миле моје мајке невине дане живота проводила. Мој брат све је око нас био, неколико година старији од мене изјасњаваше ми поученија, која због недозрелости још нисам појати могла. Често је и Кадикс к нама долазио, и у наше игре мешајући се заборављаше печал, коју му је Абеназар узроковао, а мати моја мишљаше на небу бити, кад ју је цар у њеној самоћи посећивао и њихову љубезну децу к отеческим прсима пригрљивао.

„Ах! ова су времена пријатнија била, него да би дуже трајала. Шпањолци ударе на наше границе. Мој брат позиву славе покоравајући се, остави нас, да би на борбу ићи могао; његова храброст, његова славна дела и у одсуствију су нас утешавала. После сваког тријумфа враћао се он матери, носећи јој добивене лавре, но опет је затим у стан хитио, и ја сама принуђена у двору се показати, морала сам живети у метежу, премда сам јако за младим нежности посвећеним годинама тужила; ал' скоро затим већу ми рану судбина зада и тако ме предуготови к конечном нешчастију. Мати моја с овог света премине; после дуге туге и скорби у

мом је наручју издахнула. О мила моја и достојна родитељнице! увек ми се ране позлеђују, кад на тебе помислим, једнако ми још последње твоје речи у ушима звоне, ах! пламенитим су словима на мом срцу написане. О, погледај на мене с небеског тог простора, најнежнија мајко! Нисам заклетву на смртној ти постељи изречену порушила, учини ме верном мојим дужностима, које си ми у срце усађивала, мати нежности! Удели овој твојим образом напуњеној души оне добродетељи, к којима ме је начин твог живота управљао.“ —

При овим речма Зорајида умукне, плач јој глас загуши и ручником заклонивши своје сузама поливено лице, главу мало на страну окрене. Готово као и она побуђен Милан гледао ју је плачевним очима не нарушавајући свету ову тишину, коју толико почитоваше. Напоследак принцеза премда пресецајући гласом, настави повест своју:

„Цар се никако утешити не могаше и само мене и мога брата ради преживео је своју Леонору. Алманзор је био у војски. Како чује нешчастије, жалошћу обузет дође натраг с оцем плакати, који га сад не хтеде више од себе пуштати. Абеназар одавно црном намером забављајући се, његово одсуствије на ползу употреби и све војнике на своју руку преокрене; у том је лако успети могао, будући да му ништа није недостајало, с природним својствама притежавао је витешку храброст, која се у младом принцу похваљује; преко тога се сваком благонаклон и подашан показивао. О! што немам

више добродетељи у Абеназару хвалити! Но претворни ласкатељи покваре га у младости. Рано још од њих заблуђен за никакве друге дужности није знао, окром за оне које су други спрам његовог достојинства набљудавати морали; он је мислио да је и над законима постављен, будући да је њихове преступнике казнити власт имао; нигда није помислио склоности и страсти уздржавати, и тако му се оне у порок преобрате; скоро затим совест, ову последњу другарицу добродетељи, умртви, и тако брзо пређе с увеселенија на умереност, са неумерености на злодејство — жалосна судбина младих принчева, који цео живот од избора њихових пријатеља зависи! — Сасвим у рукама Зегра, који су жељом пламтили кога од свог рода на престолу видети, старао се Абеназар у историји нашој познате примере обновити, сирјеч, како син оца и народ краља с престола баца. У том предпријатију војску на своју руку приведе; једни само Еминијани том противостану, свагда његовог оца за правог цара почитујући. Кадикс покаже се војсци и његовим присуствијем све опет у поредак доведе; но зло је велики корен код поданика усадило и најмањи угљичак морао је велики пожар причинити. Цар бојећи се буне од сина свог, кога казнити није могао, учини на неко време са Шпањолцима мир и отпустивши војску, осујети намеру Зегра.

„Кадикс по повратку свом намисли у престолном граду завист утишати, двор од раздвојенија очистити и бурном несогласију — вечном овом непо-

стојанству, које је главна черта карактера мавринског, лепши и пријатнији предмет претпоставити. По његовој заповести сад се опет обнове празници, борбе и игре, које су у Гранади некад обичне биле. Он премда у горкој жалости за својом Леонором није могао томе учасник бити, ништа мање његова мудрост хтела је и с тим ватрену младеж забављати, да би буну предупредио, при које самом помислу стрепило је његово чувствително и отеческо срце.

„Са свадбом мога брата приближаваху се ови празници. Одавно је храбар овај младић љубио Мораиму од племена Еминијана, и његова љубов узаимном такође љубовљу повраћена буде; а и која би девојка нежно чувствованије најврснијег и најдобродетељнијег принца одбацила? Млада Еминијанка повери тајну ову матери и од ње слободу добије младића срећним учинити. Од овог часа живела је нежна Морајима само за јунака овладатеља њеног срца; никаково подозреније није ју од постојане ове љубови одвратити могло. Једно о другом уверено, обоје једном страшћу заражени, која у најточнијем вниманију код њих пребиваше, уверени да ће се прије свет порушити, него се којегод од њих променити, очекивали су њихово пуно сочетаније са слатким неспокојством, које је често састајање и присуствије олакшавало. Знали су они да њих још веће шчастије очекива, али су већ и самом овом надеждом срећни били, већ с тим довољно срећни, што су се сваки дан састајали, о њи-

ховој нежности говорили и што су једно друго на нове добродетељи пооштравати могли.

„Цар зажели срећу им испунити, и том приликом највећи степен великолепија показати. Морајима, бисерном завесом покривена, златом и драгим камењем везеном хаљином накићена, по нашем обичају пође на коњу од многих жена праћена кроз град; пред њом иђаше јато свирача, а за њом множина робова носаше у цвећем искићеним котарчицама грдни адиђар младе невесте. Тако уђе у џамију, где су је Еминијани очекивали; на то и Алманзор од оца вођен и од множине благородних великаша окружен у богомољу дође; он помрачаваше најлепше борце и највршније јунаке својим благородним возрастом, високим стасом, благообразним лицем пуним задовољства и величества — победителни образ високог шчастија, које само лепа душа ужива. — Имам (свештеник) помоли се пророку и народ молитву повтори за благослов срећног овог пара. Затим са свиркама и таламбасима поведу их к палати Аламбри, целим путем горели су благовони мирисавци около њих. Дванаесет девица у чисто белим хаљинама ишло је пред лепом Морајимом, а двана'есет младића пред Алманзором; оба ова јата просипаху цвеће, куда су младенци ходили, и узаимним гласом следећу певаху песму:

Љупки неба даре,
Слатка пријатности,

Умилни Аморе!
Извору радости,
Спусти поглед твога лица,
Скопчај нежна ова срца
С Хименом.

Колика је радост
Под твом владом бити,
И нежну пријатност
Од тебе чекати!
Срце тада усхићено
Чувство благо и умилно
Осећа.

Два срца невина
Овога торжества
У једну се слива
Светињу вештества:
Благослови верност брачну
Љупким плодом, отечеству
На ползу.

„За следујушчи дан Кадикс определи љубезне нашег народа игре прстенка и цилитања.[1] Најврснији борци спремати се на то почну, сви похарче блага да би само богате оправе и добре коње прибавили. Младе лепотице надвијаху се, која ће

[1]) Ове су игре код свих почти восточних народа, неке и код европејских Турака познате.

бољи дар свом љубовнику дати; многе покажу им још напред награду, а неке својим и прије победе поклоне, да би им храброст и јуначество тим умножиле.

„Тек што сунце високе гранадске палате позлати, народ са странима помешан на плошчаду Вираламбра поврви и по тисућегубим клупама поседа. Усред овог круга, где се слободно 20.000 војника у ред ставити може — подигне се палмово једно дрво, художествено и удивленија достојним начином справљено; дебло му је било од туча, гранчице од злата, а лишће скупоценим камењем украшено; на једној мало испупченој и савијеној гранчици стајао је сребрни голуб у усти прстен држећи, који се скинути могао и на место којег други је из кљуна голубијег художественим начином излазио. На подножију овог дрвета било је заграђено место за судије и свираче опредељено, који ће победу објавити. Високи столови са скупоценом кадифом постављени под великолепним небом били су за цара, његову родбину и за дворјане справљени; а безчислени унаоколо цветним ланцем украшени прозори, на којима најлепше од наших госпа и господична гледаху, овом месту вид умиљатог позоришта да даду.

„Тек што се судије на опређено место посаде, Кадикс с целом помпом трона свог укаже се, водећи собом Морајиму од драгог камења блистајућу се; али народ од неверних Зегра научен не покаже ону восхитителну радос и љубов при указу свога

монарха, с којом га је најприје предусретати обичествовао. Ово као тешки камен падне Кадиксу на срце; окрене се мом брату, који га са мном праћаше. „Сине мој!“ рекне, „дуго сам живео, престали су поданици мене љубити.” Ми га ухватимо за руку и топло је притиснемо. Затим се посади између нас на столицу, дворјани га окруже, место се испуни и трубе од четири стране предвозвесте пришествије бораца.

„Они дођу у четири чете раздељени од четири противних страна. Прва је била чета Еминијана; ови дођу у плаветним хаљинама сребром и бисером украшенима на белим коњма; челенка на њиховој чалми била је плаветна, љубезна боја ове породице; на њиховом штиту извајан виђаше се лав од пастирке окован с натписом: „Тих и ужасан“, позната пословица Еминијана; сви у цвету јуношеском, врсни и благонадеждни, с благородним поносом њиховој нарави сходним и љупким ходом следоваху свом предводитељу Абенамеду — Абенамеду, којега нешчастије скоро ће вам сузу из очију истерати, но који онда на ништа није мислио, него како ће пред очима Зулеме противборце надвисити.

„У другом реду били су Зегри; њихов зелен кафтан златом извезен блисташе се; црна перјаница, жалосна боја овог рода, претила је с њиховог турбана, дугачак покривач смарагдима искићен закриваше плећа њихових црних коња; с узвишеном главом и претећим погледом ишли су мирно за

ужасним Азаром, поглавицом страшне ове породице — Азаром, који је за четрдесет својих победителних година презиме „мач божији“ себи присвојио и који, као и сви његови пратиоци, на штиту сабљу крвопију носаше с речма: „Ово је мој закон”. — За њима Ванегијани, једнако обучени, но на мрки коњи следоваху; а Алаби приступе к својим пријатељима Еминијанма у једнаком оделу. Ове четири чете једна за другом поздраве цара; потом се разделе и четири места на плошчади запреме.

„На то и принц Абеназар укаже се на африканском коњу, ком огањ из њушке искакати чињаше се. Народ подигне радосни клик, опазивши га, а он презрително поред Еминијана пројаше и устави се код Зегра, који га с чесћу дочекају. Азар му усхте своју врховну власт уступити, но принц то одбије, и цар заповеди судијама да се једнака копља борцима поделе. Свака породица могла је двана'есет сердара изабрати за ову о прстену борбу; ко једанпут прстен промаши, тај губи право за другим трчати. Награда победитељу била је челенка и дијамантом и другим скупоценим камењем украшена, а за утеху побеђених били су мањи дарови опредељени.

„Труба борбу обзнани и љубведостојни Абенамед први се залети као стрела и прстен дохвати. Азар је хтео други отргнути; но Абеназар предвари га; распаљен мрзошћу против Абенамеда потрчи, но промаши прстен; од јарости пребије копље и са-

крије се између Зегра. Сад се укаже Азар и други прстен скине; хитро као мања Абенамед већ трећи присвоји; четврти се покаже на копљу Азаровом Плошчада загрми од радосног усклицања. Абенамед опет се залети, али његово копље додирне се самог голуба и прстен у вис одлети, ништа мање његова искусна рука другим га ударом ухвати, пређе него на земљу падне. Народ пљескајући руком о руку покаже своје благоволеније; а Азар се не усуди више у борбу пуштати. Други пак Зегра, Алаба, Ванегијана сујетан труд буде. Најсрећнији су били с пет прстена. Абенамед је двадесет задобио. Тисућу трубних гласова обавесте његову победу и судије га достојним награде нареку. Он клечећи дар из руке Морајимине прими и похити к ногама Зулеме метнути, које је срце њему победу желело.

„Сад пођу ове четири чете цилитати се; потрче — лаким од трске копљем наоружани — један на другог, пребију их о њиховим штитовима, баце их у воздух и не скидајући се с коња опет их ухвате. Затим уреде своје коње, који су бржи од орла, ухвате се у коло, потрче, и опет на место дођу, скупе се, раздвоје се, стану, и опет се брзо саставе непрестано удивљено око варајући, које није кадро њиховом кретању следовати. — Тако се често у мору виде скупљени делфини, где водну равницу пресецају, помешају се, у њиховом окретању и кривудању испрекрштају се, гоне се, не мо-

гући један другог стићи, и непрестано преко таласа скакућу. —

„Али црна превара морала је торжество овог празника с крвљу окаљати. Немирни Зегри носили су оклопе под хаљином; усред ове игре многи промене своје штапове с истинитим копљем. Први Абенамед рањен, како своју крв види, стане га ужасна вика; с мачем у руци појури непријатељског Зегра и усред његове породице смлати га на земљу. Сад сви мачеве поваде, Еминијани о овом злодејству извештени, похите свом поглавици на помоћ; Алаби се за њима одваже, а Ванегијани се са Зегрима сједине. С равним огорчењем устреме се четири ове чете противу, свака је страна викала: Превара и невера! Крв потече на бојишту, народ од страха побегне; мрзост, смрт и освета крвавим жртвама насићавала се. Сујетни су били сви труди цара, судија и мога брата, да би ово убиство утолили. Кадиксово је присуствије презрено, Алманзоров глас буде непознат, а судије на земљу оборене. Несрећни Еминијани, којих мач против оружија њихових непријатеља ништа није могао учинити, сазнаду превару и устреме се к брани оклопе своје донети, но Зегри их потерају, и при тесном исходу бесно на њих нападну. Овај ужасни дан целу би храбру ову породицу уништожио, да се није мој брат наоружан пред Зегре ставио и тако им пут непријатеље гонити пресекао. Зегри се рашире по граду ужасно викајући: на оружије! на оружије! да живи цар Абеназар! Ка-

дикс нека остави скиптар. Народ од њих поткупљен умножи им число, и тако у једном магновенију узбуни се Гранада; куће се позатварају, тисућа копаља заблиста се по улицама и ужасна вика испуни воздух. Абеназар међ' Зегрима пирио је свирепу ову ватру; бунтовници га царем нареку и таки с неизбројеним числом пођу к палати Аламбри.

„Ту се Кадикс готово сам са својом родбином склонио; ми га притиснемо у наша слаба наручија; тешимо га, а самим нам страх силу и речи одузео. Безбрижан за себе добри овај цар, само је на поданике своје мислио, само за њих падале су му сузе потоком, само за њих молио се свевишњем: „О Ала!" вопије дигнувши дрхћуће руке к небу; „превали мој трон, али избави ми народ, опрости његовој сујети; вара се јако, у порок већ пада, но немој га зато казнити, оче милости!"

„Алманзор науми нас бранити, брзо скупи расејану стражу, наоружа робове, затвори брану Аламбре и постави стрелце на узвишена места; он сам стане на копље подбочен, од кога Зегри стрепе. На то и храбри Еминијани дођу с тврдим челиком наоружани, чисто изван себе од јарости и негодованија. Алморади, Алаби и друге својему цару верне породице дођу избавити га; или за њега умрети; сви се сад уредно ставе на равној пољани и радосни глас подигну, кад Алманзора к њима долазећа упазе. На другој страни глас се повтори, и Зегри, Ванегијани, Абенамари с Абеназаром укажу се од пустог народа праћени. — Видом Алман-

зора тронути буду, у дубокој тишини тихи се жубор простираше; они закасњавају, нити смеју на гранадске јунаке, на предмет достојни њиховог удивленија ударати; но од Абеназара пооштрени у движеније дођу, сви копља доле спусте, и тек што ће труба свирепи борбе знак с обе стране дати, врата се Аламбре отворе, и Кадикс у једној руци скиптар, у другој круну држећи стави се између обе војске.

„Стан'те!" повиче бедни старац; „не раздражујте Правосудије небесно, не просипајте крв браће ваше, заштедите ове свештене капље за општег непријатеља Шпањола. Еминијани, Зегри! Ви дрхћете, сами себи окове кујете, заборав'те вашу бездушну ненавист, задржите ту вашу храброст за христијане; ви сте, кажете, увређени; а зар ја нисам? Учите се дакле од мене, како се светити ваља. — Грађани гранадски! вама је моје владање досадно. У овом магновенију оно престаје, ви сте се моје љубови отргли, ја не тражим вашу круну; ево нека ју из моје руке Абеназар прими, који за њом толико чезне, и која ће му може бити кадгод тешка пасти. Ходи, сине мој! Ходи ближе, престани страшити се! Гледај на ове седе власи! Зар ти мислиш, да ћу ја за ово неколико година, којима бих владао, допустити да се народ коље? Ох, Абеназаре, Абеназаре! нигда ниси моје срце познавао, ал' си га често вређао; но све ти праштa отац, ако твоје поданике срећне учиниш, ако их правдом и добротом припетиш кајати се за ово што данас тебе ради чине."

„При овим речма пружи сину свом скиптар и круну. Абеназар тежином свога злодејства притиснут, недвижим остане с доле спуштеним очима; и не усуди се на оца погледати, или један корак к њему учинити. Кадикс му приступи и његово црвенилом покривено лице круном украси за којом је толико чезнуо. На то се окрене тронутим партајама: „Еминијани!" рекне, „поздравите цара гранадског, а ви, Зегри, са заклетвом обреците вашим великодушним непријатељима мир и љубов!"

„На ове речи восхићен народ повиче: „Да живи цар Абеназар! Да живе Еминијани, Зегри, Абухајад Кадикс!" Торжествено Абеназара у Аламбру уведу, а мој отац склони се с Алманзором, Морајимом и са мном у старо обиталиште првих мавринских царева.

„Такав је конац имало царовање Кадиксово; но он совестан о својим делима, својим стањем задовољавао се. Од трона удаљен, добије оно красно и драгоцено право пријатеље имати; истина, дворјани се њега одреку, ништа мање још му Еминијани остану; ова чесна породица још га за свог цара припознаваше, и колико је мање власти имао, толико га више почитоваше. Алманзор, његова супруга и ја надметали смо се, ко ће му веће почитаније указати, испуњавајући дужности и дне наше његовој услузи посвећивајући, нисмо се могли на ништа тужити. Ми смо му желели круну само њега и његовог народа ради, и он је уздисао за својим поданицима као за својом децом.

„Међутим Гранада новим царем други вид добије, стари везири буду отпуштени и на место њих други дођу за советнике. Војводе у војсци остарели за њихове труде и ране изгнаније као награду приме; деца за ветрогоње оглашена сад старе војнике, вршњаке њихових отаца, да управљају; стари ред војнички, мати, храбрости и победе, наскоро се заборави; војска потпадне началству неискусних; упорна поглаварма, мека против непријатеља постане. Мудри Шпањолци опазивши њихову лењост и нерадљивост, ударе на наше границе, но Абеназар на то ни мало не гледаше, успаван у мекости, од опачних Зегра окружен, све даље и даље од њих у пропаст ношен, стрмоглави најпосле у плотска увеселенија на која дворјани владатеља довести старају се, да му уши од народног јаука одврате. Оне великолепне игре, она јавна и општа торжества што их је Кадикс уредио, претворе се у тајна сообраштенија, љубовне игре, скаредне песме и дуге части из којих је стид и умереност изгнана. Она нежна и почитанија достојна љубов сад буде предметом бестидног поруганија, распуштеније дође на место оне романтическе нежности, која се у сваком народу почитује.

„Усред ових порока, ових достоверних претеча нашег нешчастија, Абеназара свирепа душа новом страшћу букне, која се прије угашена бити чињаше. Предмет његове дивље љубови била је Зулема, кћи Ибраимова. Зулема је била из Африке, од детињства учила се несрећу познавати; она изгуби ма-

тер још у колевки; отац њен, први везир краља Презименског, видећи паденије господина свога, богатства лишен, пређе са кћерком у Гранаду и код Кадикса прибежишта нађе. Отац мој, познавајући његова вежества, постави га началником града Јеана, а Зулему задржи у двору воспитавати. Једва што је детињство оставила, лепотом својом све наше јунаке на себе привуче. Абенамед, љубведостојни поглавица Еминијана, дете као и она, изабере ју, како ју опази, за сестру; само код ње је он срећан био, ту јој је стогубо повторавао клетву вечито ју љубити. Млада Африканка то му исто обећа, дајући му умилним начином познати да никог другог осим њега љубити неће, и тако се честим састајањем пријатни овај жар разгрејавао. Кад се Зулема к оној точки приближи, која девојку дели, буде уздржателнија, он пак постане страшљивији; није сваки пут у њену собу улазио као најприје, једва се усуди о љубови говорити јој; али више него најприје њеном лепотом обајан и љубвом надвладан, која је код лепих душа чиста и жива, неутрудим је био следовати јој, њу чекати и тражити; без ње чинило му се да воздух нема оне животворне силе; а кад се нађу, спусте очи доле, стидљивост црвену завесу преко њиховог чела превуче, њихов језик речи без смисла произнесе и само их присуствије духа остави.

„У то време нападну Шпањолци на град Јеан, по дугој борби надвладају га и старог Ибраима заробе. Сузама поливена падне Зулема пред цара:

„Дај ми оца мога", почне сирота молити, „а узми сва благодејанија, којима си ме засипао; или ако су Шпањолци неумолими, допусти да с оним ропство делити могу ком сам за живот благодарити дужна." Кадикс сузама побуђен обећа јој, да ће му прва брига у миру о њеном оцу бити; но то је Абенамеду дуго било, Абенамед, свидетељ њених суза, науми њену печал, која га и самог угњетаваше, олакшати, и тајно из Гранаде изишавши, младошћу и љубвом распаљен, под шатор првог војводе уђе. „Високи јуначе!" проговори, „ја сам поглавица Еминијана. Моја младост није ми допустила с тобом на удвој изићи, но доћи ће и тому време. Ти познајеш моје славно племе, ти знаш да ће сва сокровишта мене ради поарчити, задржи мене у ропству, а пусти старог Ибраима; даруј овог несрећног оца његовој јединици, која ти ништа друго, него сузе дати може, а узми место њега најбогатијег из Гранаде."

„Војвода га смислено погледа; храброст његова и слобода, притом добродетељ, која му се у очима показиваше, допадне му се. „Еминијане!" рекне, „нећеш ти роб бити; ја желим од тебе почитаније, а не благо; узми Ибраима па се врати у Гранаду; овај дар само твоја добродетељ заслужује."

„Ха! каква је радост Зулеме била, кад јој Абенамед Ибраима представи. Сумњајући о својој срећи, потрчи оцу и нежно га загрли. Ибраим јој искаже благодејаније Абенамедово и саставивши обојих руке са заклетвом зарече до неколико дана

обручити их. У Гранади само се о делу Абенамедовом говорило. Кадикс одобри њихово сочетаније и закључи после свадбе Алманзорове светим браком скопчати их; али дивљи Абеназар сад за Зулему успламти, у мисли да ће ју достојинства ради на своју страну приволети. Бадава се Ибраим извињавао да је она од просте крви, бадава је награду за четрдесетгодишње борбе у том бар искао; принц при својој намери остане. Абенамед, који је мало на страни ћутајући стајао и изреченије живота чекао, сад се разјари и севајући очима погледавши цара: „Зулема је моја," викне, „моја по вољи оца њеног, моја по њеној вољи, моја по закону љубови и пријатељства; какво право ти имаш над добром што сам ја заслужио?"

„Овим речима уврећен Абеназар тргне мач, но Ибраим баци се пред њим на земљу. „Ја, ја морам умрети", возопи, „ја сам узрок свега овога. Докле ја живим, Зулема принадлежи мом избавитељу." При овим речма раздрљи залеченим ранама посуте груди, молећи монарха да их мачем прободе. Околостојећи, и сами Зегри, о старцу сажале, а Абеназар побоји се Еминијана, и да би и једној и другој страни удовлетворио, промени јарост на претворство. Он одобри сочетаније Абенамедово, но најприје му наложи важније послове извршивати. За повратак града Јеана обећа му Зулему. С јавном радошћу то Абенамед прими, таки у ред своје Еминијане постави и Алманзор с Ибраимом определи се пратити га.

„Време поласка дође, на десном крилу стану Еминијани, а на левом Зегри. На то се укаже Абенамед; испод горње хаљине носио је оклопе, који су од најтврђег челика сковани и од Зулеме прављеним појасом украшени; на чалми светљаше се челенка његове породице. На левој страни висаше му дијамантом искићени мач, а у левој руци држаше копље с оба краја челиком оковано. Он дође на огњевитом белцу, којега густа грива земљу домашаше. Погледи војску и десну страну преда Ибраиму, леву Алманзору, а сам се у среди стави, и кад се све к путу приправи, цар с државе хоругвом дође. Овај свети знак, златом и рубинима на зеленом пољу искићен, у најважнијим само случајевима излазио је из џамије. Абеназар му га сам у руке пружи. „Еминијане!" рекне, „ова светиња нек ти каже, у какву се важну ствар упушташ; знај да само од победе зависи Зулема и цело твоје шчастије ." Храбри Абенамед жељно га у руке узме и пољубивши га, даде Бекиру, најслободнијем из своје породице, који до њега стане; и сад трубе к поласку огласе.

„Ах! заслепљени Абенамед хитио је, не видећи бездну, која отвореним чељустма на њега зија; не знајући царев са Зегрима договор, који му глави прети, тежио је храбар овај Еминијан, забављајући се Зулемом и не могући радост утолити, поведе по обичају нашег народа следујућу јуначку песму:

„Ој! труба гласно на борбу позива,
Храбро, браћо! крила соколова!

Од мачева сад зависи срећа,
По победи радост још је већа;
Љубов љупку награђује славу,
Слава љубве полепшава главу.

„Ој! често јунак за момом уздише,
Често љуба противно му пише,
Победитељ нема противника,
Јер је свуда и слава и дика.
Ej! ко се слави, онај љубљен бива!
Љубов силног јунака покрива.

„Љубве, чести ој богиње миле!
Укрепите јунацима силе,
Или ћемо овде попадати,
Или међан бојни одржати,
Ej! нек се свуда чудо приповеда,
Како љубов над младићем влада!"

„Али неверни Зегри тајно о том Шпањолце известе. Они сад приправни на наше ударе; бадава је Абенамед своје војнике јуначким духом слободио, војници од множине непријатеља устраше се. Сам Абенамед смртно рањен на земљу падне. Алманзор му на помоћ потрчи, но Шпањолци бесно на њега нападну. За час се поље мртвацима напуни. У крви својој падне Ибраим и умирајући призиваше име своје кћери; ранама посут једва се Алманзор на коњу уздржавао. Еминијани изневерени, од целе војске остављени громилама падаху код мртвог Абенамедовог тела, не удаљавајући се, нити себе предавати хотећи. Војвода шпански зачућен о овом делу, заповеди војсци престати и пут

им кроз сред стана учини. Алманзор подигне крвавог Абенамеда и предавши га својим људма, уредно из војске изиђу.

„Зегри напред похите и по Гранади разгласе шта се догодило. Стрепећи очекиваху мајке и супруге на вратима градским повратак Еминијана, нарочито Зулема стрепљаше; Зулема сваког с борбе долазећег запиткује за оца и њеног љубезника; напоследак упази храбру ову чету са пуштеном доле главом, крвљу и ранама покривену. При овом позорију повиче сирота и потрчи Алманзору. „Оца мога! оца мога!" вопијаше бедна; „зар сам све у овај несрећни дан изгубила?" С плачем одговори јој Алманзор. Зулема дивљим погледом почне тражити Ибраима, укочи се при взору њеног љубимца, погледа немог Алманзора, његово мучање јасно сад за њу буде, обнезнани се и на земљу падне. Притрче јој на помоћ и одатле је однесу, а Алманзор пође у Аламбру, казни достојног цара о беди известити.

„Еминијани однесу Абенамедово тело у његово обиталиште. Таки се лекари дозову, који му ране прегледају; оне су биле страшне и у великом числу; ништа мање опет није надежда о његовом животу пропала. Лекари му крв уставе и ране поспу драгоценим арапским балсамом. Абенамед к себи дође. Тек што позна где је, околостојеће тури од себе. „Ја сам побеђен," викну, „ја сам побеђен, она је за мене изгубљена, на веки изгубљена." При овим речма раздере завој и опет падне у оно

ужасно стање из којег су га мало прије избавили.

„У истом почти стању била је Зулема. Тамном и бесузном жалошћу обузета дивљим нас погледом гледаше. Безчислено преко усана њених преливале се речи: „Ибраим, Абенамед"; затим баци поглед на земљу, повтори љубезна јој имена и на једанпут последује ужасна вика овој мнимој мирноћи с крепким движенијем. Љута огњуштина обузме ју. У свирепој фантазији нађе се на бојном пољу, одмаштава оца и брани љубезног; залуду су лекарства и неге, она само гроб захтеваше.

„Но бадава су ова бедна створења смрт желела; сила младости њихове то не допусти. Жеља једно другог видети и нужда, коју су имали, сузе своје у крилу другог проливати, још их са животом свезиваше и принуди на последак све беде победити. Абеназар, који је на то чекао, сад уђе к Зулеми, почне похваљивати Ибраимову храброст, претворне сузе његовом спомену жртвујући, и кад тако неколико дана учасник буде жалости несрећног овог створења, приповеди како је пепео старчев с чешћу погрепсти дао, и пружи јој своју царску руку, с додатком да је то још једна дужност, коју Ибраиму испунити има. Зулема му одговори да њено срце није кадро тако велико лице љубити; оно само једанпут љубити може, и љуби Абенамеда. „Ако дакле", придода „заслуга оца мога и проливена крв у вас какву цену има, то испуните му вољу, подајте му његову кћер оном јунаку којег јој је сам он изабрао, па ће и на небу смрт ублажавати."

„Абеназар на то дуне као бесан и отиде. Он са Зегрима уговор учини, Абенамеда на смрт осуди што је законе погазио, и зажели ову казну испунити. На то дозове Зулему и претећим гласом рекне да избере шта хоће, или Абенамедову смрт или престол. Ова бедна твар шта је знала друго него Абеназару руку дати. Бледа и без душе готово мртвим гласом у џамији изрекне заклетву с којом се у пропаст баца, и стогубо радосни народа глас одговори јој. Свирке и таламбаси радосну хуку дигну и најсветије торжество усугуби овог дана очајаније.

„Цар затим смртну казну над Абенамедом промени на изгнаније из државе. Алманзор, којега прозорљиво око дубину тајне ове проникне, хотећи очајаније предварити, у које Абенамед пасти може, уђе у тамницу и притиснувши га прсима: „Љубезни друже!" рекне, „ти остајеш у животу, цар те само гони из Гранаде —" „Али Зулема, Зулема — њу губим!" викне Абенамед. — „Онда би мањег сожаљенија достојна била. Прими ову свирепу истину, натегни силе да ју сносити можеш, и, о, брате, помисли на то највише да је Зулемина смрт извесна, ако ти преминеш: она је Абеназарова супруга." С тим га опет притисне у наручја, желећи му припетити против живота што почињати; али ах! Абенамед без чувства остане у објатију његовом. Мој брат ово на ползу употреби, метне га тако обнезнањеног на кола, која је у приправности имао, оденесе га у једну близу Гранаде

кулу, и ту га лекарствима поврати. Он отвори очи, сазна где је, но никакве сузице не пушташе, само главом клоне, обрве му се навуку и шкрипећи зубма крадом на Алманзора гледаше, којега му присуствије забрањује намеру у дејство извести. Тако три дана проведе с њим Алманзор, не пуштајући га из очију, нит' му о пријатељству говорећи, које страсној љубови ништа помоћи не би могло; напоследак пресече Абенамед мучање: „Алманзоре!" тихо проговори, „окани се страшења за моју тугу. Ја познајем добро моју — ону, која љубљена бити заслужује; само мене од смрти избавити, морала се разрешити." — На то поћути и с горким смејањем продужи: „Она се преварила, али ништа, праштам јој; ја сам тврдо закључио њу никада не видети, у Африку поћи, где проклето име Абеназарово никада ми неће уши пробијати; у пустињи африканској тражићу самоћу, коју моја туга жели, и више ћу сожаленија код дивљих лавова наћи, него код овог тиранина. Један ће ми Алманзор у памети бити, но ја га од куће и супруге удаљавам. Кадикс и Зорајида те чека, Морајима за тобом тужи, врати им се, љубезни брате! Може бити да им је твоја помоћ нужна, а ја ћу овде попричекати, док се ветар поспешан окрене." Са сузама загрли Алманзор свога пријатеља, опрости се нежно с њим и пут у Гранаду предузме.

„Међутим у овој части Европе у Грецији наши махомедани угњезде се, који су, као што вам је познато, под Орханом још из Азије прешли. Они

дигну барјак и позову све, који се закону Махомедовом повинују, на оружије, веру распространити, будући да је такав код нас обичај. Посланици и у Гранаду, као прву тврдињу славе махомеданске, дођу помоћ искајући, и Абеназар радо определи једну чету Мавра, нарекши Алманзора војводом, јер његова завист није могла допустити да он у већем почитанију буде него сам цар. Отац мој и ја врло жаљасмо за њим и сами бисмо с њим отишли били, да нас није жао било отечество оставити. — Мурат пошто од Алманзора заклетву прими, првог га до себе прогласи, и тако Алманзор себе у Грецији утврди.

„Абенамед чујући за одсуствије Алманзора, промени пут и натраг у Гранаду похити. Ноћу покривен дође до двора царског и код једног познаника свога прикрије се. Дуго је он прилику тражио да се са Зулемом разговори, и намеру у дејство изведе, но сви труди његови сујетни буду.

„Зулема међутим никако се утешити није могла; тужити, сузе проливати, то јој је једна радост била; залуду су моје речи, залуд ропкиња ласкање, она на утеху и не мишљаше, и по целој Гранади се разгласи песма, коју је она жалостивим гласом свако вече при бокору ружа, некада сведоку њене љубови, а сад жалости, певала:

„О ружице мила моја!
Како с' љупка онда била,
Кад си тајну искусила
Моје нежне љубови.

„Чистом водом заливат' те,
Била ми је једна радост,
А сада је моја сладост,
Сузама те квасити.

„О ружице! ти већ венеш,
Чезне љупка дражест твоја,
Но сувља је душа моја,
Него твоје бледо лишће.

„Ал' ја венем, тужим бедна,
А умрети још не могу,
Смрт презире моју тугу,
О, како ти завидим!

„Абенамед видећи сав труд сујетан, напоследак седне и следеће напише речи: „Зулемо! ако се још Абенамеда сећаш, пред вече дођи код оног бокора руже, где си ми први пут љубов обећала." Тако преда једном познатом девојчету, молећи ју, да то царици однесе; али овај нечисти дух, подозревајући нешто, даде најпре својему оцу Моксафиру од колена Зегрова, који прочитавши ово, обрадује се, и таки цару похити.

„Владетељу правоверни!" падши на колена рекне претворна ова потулица; „опрости верном поданику, који се усуђује узмутити те; то се твоје круне, твог живота и твоје чести тиче. Еминијани су против тебе созаклетије учинили, Абенамед је од њих натраг позван — опет их на буну подиже; ево," пруживши му писмо, „ево и саму царицу зове да ју у то созаклетије увуче и да брачну чи-

стоћу наруши." Абеназар прочитавши писмо, као громом поражен остане, но таки се његов страх у најстрашнију јарост премени. „Сви да погину!" гушећи се повикне; „ни један из ове погане породице да не изостане, и на њиховим бездушним телесима нека моја неверна жена смрт прими."

„Освети се," рекне Моксафир, „али мудро поступајући. Ако их јавно казнити мислиш, то ћеш целу Гранаду на оружије дићи. Еминијани ће у њихових пријатеља заштитнике наћи; но последуј савету верног роба кога речи за благо твога трона изилазе: чекај до вечера у Генералифу Абенамеда, ту ће он без сумње доћи, а међутим по наособито издај заповест да сваки Еминијан у Аламбру дође, и како који улезе, нек му глава под мач падне."

„Абеназару се овај свирепи совет допадне; таки се страже по врту разреде, неке у Генералифу постави с налогом: што год ту дође да се ухвати и пред њега доведе. Затим пошље робове, који ће сваком Еминијану заповест понети, да у Аламбру похити. Зегри се међутим наоружају, а губитељи у лавовом двориштu с мачем у руци очекиваху Абенамеда и његову браћу.

„Несрећни Абенамед једва дочека да се сумрачак ухвати, више са Зулемом, него самим собом забављен, похити к слатком њему месту, где га може бити драга већ очекује, кад на једанпут стража на њега натепа. Абенамед почне се бранити, но то је всује било, они га окују и монарху одведу. „Несрећниче!" од јарости једва проговори Абена-

зар; „овде ћеш срамотно вероломство и твоју проклету љубов исплатити, и безакона Зулема нека ти следује. Скоро ћете се сјединити, скоро ће ваша жеља испуњена бити; у паклу разбирајте, умем ли издатеље казнити." — „Тиранине!" одговори Абенамед, „смрт је једно благодејаније за мене, које бих ја захтевао; насити се моје крви, баци твоје дивље очи на ово позорије; али Зулема је невина, заклињем ти се небесним суштеством, пред које ћу скоро изићи, она је невина; никад није целом...."

„Не може да доврши, његова глава ударом мача далеко одлети, трипут од мармора одскочи, трипут пробрбља име: „Зулема!"

Милан ову повест слушајући, чисто изван себе дође: „Каква свирепост!" повиче.

„Ах! мој господине," продужи принцеза, „то је само почетак био Абеназарове свирепе јарости. Како Абенамед падне, Еминијани без бриге од свих страна купити се почну, и кад их већ доста велика множина буде, уведу једног по једног у свирепо двориште лава, одавде их одвуку кади од алавастра; не питајући их, нити на питање одговарајући, нит' им смрт и узрок казни казајући, главе им само мачу подвргаваху. Њихова крв оцрвени воду овог скачућег источника, који је њихова смрт славним учинила.

„Мој се језик ужасава повест ову довршити, душа ми се узмућује при помисли оволиких злодеј-

ства. Боже мој! на шта могу владатељи јарошћу и злим советом наведени бити! Тако, мој господине, заповеди Абеназар, син мога добродетељног оца, пред његовим очима тридесет и шест младих јунака погубити, Гранаде надежду и снагу, који би крв своју за отечество проливали и којих је цео порок био што су браћа Абенамедова. Цело племе Еминијана прогутала би свирепа ова ноћ, да није једно дете приметило; дете ово, питомче Језида, није хтело свога господара пустити, но науми га пратити и у двориште. У оној забуни, која обично злодејство следује, провуче се унутра; тек што опази крв с којом је песак дворишта попрскан био, а његов господар падне. Страхом обузето, уздржи се од дреке. Као од мача гоњено, истрчи одатле и устремивши се к чети Еминијана, који су заповести царевој следовали — „стан'те!" повиче им. „Стан'те, браћо Језидова, не идите напред! Мој отац Језид — ах! њега су погубили; гледајте крв што ме је попрскала. Цар, Зегри, губитељи чекају вас код извора, више од тридесет наше браће леже мртвих код њихових ногу. Не идите даље, добри Еминијани, они су мога господара Језида погубили."

„Удивљени Еминијани испочетка окамене се, не знајући причину овог злодејства, но таки за тим страхом обузети похите својој браћи, који су од свих страна долазили и почем им јаве свирепу ову превару, сви се сакупе, полете на оружије, и — од јарости изван себе — с буктињама натраг дођу у

мисли Аламбру у пепео обратити. Прве бране провале, страже на земљу оборе, и као јароспи тигрови својих тигрића лишени нагрну у двориште. Какво позорије? Тридесет и шест њихових другова леже обезглављени на мармору; цар, Зегри усред губитеља изгледају на друге жртве и главе несрећне браће у извор побацане играчка су несташних и окрвављених таласева. Еминијани први ужасом тронути згледе се, а затим се таки с виком на Абеназара устреме. Зегри похите заклонити цара, већи числом, а храброшћу једнаки убијаху и убијени биваху. Буна се простре по граду. Ванегијани, пријатељи Зегра, понуде народ цара бранити. Тридесет хиљада Мавра полете на оружије, који видећи цара од силне ове породице опкољеног, а не знајући причину њихове јарости, сједине се са Зегрима, и тако скупа на Еминијане нападну. Нешчасни Еминијани не могући овој множини одолети, при свој њиховој храбрости принуђени буду после дуге борбе из палате изићи. Ранама покривени, истеченијем крви ослабљени, од победитеља гоњени, којих је число све више и више расло, до иза града отерани буду. С проклетством оставе отечество, које с бранитељма тако поступа, и закуну се нигда натраг не доћи. Тако ова свирепа ноћ зажигоше Гранаду подлим срамом, који се нигда изгладити неће.

„Овај порок тако је велики био да се и самог Кадикса косне. Он сад размишљавати почне, стање у ком се находи, проклињати стане час, кад је сви-

репом овом суштеству дар бића дао, и видећи сад себе сама и од Еминијана остављена, побоји се и за свој живот. Зегри, заклети сваког добра непријатељи, лако Абеназара наговорити могу да му ово неколико дана прекрати, које је највише мене ради чувао. Дуго је бедни овај старац размишљавао шта му радити ваља, но ништа му друго не остане, него к Алманзору прећи; са сузама ову намеру закључи, позвавши са собом храбре Еминијане. — „Владатељу гранадски!" рекне Зеир, поглавица њихов; „ми тебе признајемо за цара; у воду, у ватру заповеди, ићи ћемо, само не онамо где Абеназара свирепа душа воздух квари." Скоро затим све се к путу оправи; с горким сузама опрости се Кадикс са земљом у којој се родио и коју је својом мудрошћу у рај преобразио; посети гроб своје верне Леоноре и сузама обливаше дивљу ружицу, која се око гроба њеног обвила, ублажавајући њену смрт, што жалост и тугу не види. Затим самном и Еминијанма седне у галију и тако се на море спустимо; ветар смо поспешан имали и за неколико дана стигнемо у Грецију.

„Мурат прими Кадикса учтиво, особито обрадује се видећи Еминијане, којих је храброст и до његових ушију допрла. Мурат их с Алморадима, који су с Алманзором прешли, сједини, нарече Алманзора војводом и пошто од њих заклетву прими да ће му у свему верни бити и овде отечество взирати, вручи Кадиксу под правленије Бугарску, коју је мало прије задобио. — Кадикс себи

нове палате сазида, и ту са мном забављајући се и мене воспитавајући срећне часове проводити почне, и ја сам себе срећном називати почела, заборавивши Гранаду и у овом пределу навикнувши се; но скоро ми судба нову жалости бездну отвори.

„Мурата неспокојни дух на свакој је страни кавге тражио; у то време скупи војску и упути се на српску земљу. Управитељ Србије кнез Лазар ово видећи, таки позове своје поданике, прибере војску к великој Морави и не марећи много за Муратове претње, пошље некога Димитрија војводу и великог сердара Милана Топлицу на границу Бугарску, и ови силни јунаци поред све обране турске отму град Заркиву. Димитрије остане на граници, а Топлица продре у утробу Бугарске. О господине! ваша је храброст голема, но ја не бих желела, да се с ужасним овим Србином мерите. Сама сам га видела, његово ми је лице још пред очима и чисто чувства губим, кад се сетим, како је он сам од своје војске удаљивши се, на нашу нагрнуо и њу између убиства у град утерао, где сам и ја била. Мој отац у одсуствију Алманзоровом всује се трудио да то предупреди, непријатељ мачу војнике наше као траву предаваше; но кад до мене дође, по свој прилици примети да се од својих удаљио, стане и не марећи много за обрану, мирно натраг јездити почне, као да пази на град, који ће некада његов бити.

„Мирољубив Лазар поред све своје победе волео је у љубови бити, но Мурат премда с њиме

мир учини, опет после кратког времена скупи силну војску, освоји Ниш и по други пут на Србију нагрне. Лазар наново војску прибере и Мурата код Плочника и Топлице реке тако страшно побије да је једва сам с неколико својих стотина главу читаву изнео. Ово султана јако уплаши, војска му слабити почиње, а Србин се сили. У овој смутњи пошље у Мавританију и шчасљиви Јемен посланике, но ондашњи житељи, не марећи много за Муратове молбе, отпусте их празне, који се сад на оближње Африке пределе обрате, искајући од тамошњих махомеданаца помоћ. Племе Бербера, народ при подножју Атласа, пошље шест тисућа коњаника под предводитељством Исмаила и Зоре, љубведостојног пара, којега чиста и тиха нарав, нежност и поведеније свим смртнима за огледало служити може. — Њима је следовао принц Боабдил, још у Етиопији познат за своју јачину и храброст; он дође с десет тисућа Арапа к распространенију вере махомеданске. Мурат га радосно прими, удостоји га његовог пријатељства и једнака чувства будући, скоро се њихова срца најтешњим сојузом скопчају.

„Ја се несрећом мојом дивљем Боабдилу допаднем; не знајући за нежно оно почитаније и стидљиву страшљивост, коју љубов рађа, усуди се продрзљиви овај Африканац страст своју мени изјавити. Боабдил није оног стаса с којим би се његова слобода опростити могла; његове ватрене и дивље очи, исполински возраст и црно лице ужас

у друге усељује. Ја се уплашим ово чујући, и чувајући се, да не би њега увредивши, самог Мурата на мрзост довела, из којег благодејанија ми живимо, одговорим му с оним поносом, који ми је моје стање, или боље рећи, мисао преднаписивала. Али Боабдил заиште ме од султана и Мурат, соизволивши на то, Кадикса замоли да му ову љубов испуни и мене с Боабдилом сочета. Ја паднем пред оца, ово чујући, и замолим, да ми пређе допусти у море скочити, него за онога поћи, којега за крвљу тежећу храброст и презреније неба и људи мрзим. „Кћери моја!" бришући мокре трепавице одговори бедни отац, „са сваке нас стране несрећа гони; ако му ово одречем, подигнућу га на гњев, па онда куд се знам и с тобом заједно окренути, од свуда христијанима окружен?" — Видећи га у таквом стању, нисам хтела ништа му о том говорити, да га не увредим и последње му дане не огорчим, но сву надежду на смелост положим. Очајаније дâ ми снаге свашта предузети. Потражим Зору, храбру ову Амазонку, која је с Берберима к распространенију наше вере дошла. Првог дана, како смо се виделе, неку сам склоност к њој осетила, коју нам сама добродетељ усељава. Она познававе и мрзаше Боабдила, и од ње помоћи заиштем. Ова љубведостојна страна уреди моје бежање, дâ ми тридесет Нумидијана, пошто их најпре закуне, да ће ме до капи крви бранити, и тако из Трнове побегнем и сама не знајући куда ћу. Најбезбедније ми се учини у овој истој палати у са-

моћи пребивати, док не видим како ће даље бити. У овој намери дакле с мојим пратиоцима предузмем пут к мору, само ноћу ходећи и Богу се молећи да би ме од гонитеља избавио.

„Моја молитва сујетна буде; тек што у приморије стигнем, кад се на један мах четом Бобдиловом окружена видим. Моји храбри Бербери почну ме бранити, но од већег числа надвладани и заробљени буду. Поглавица ове чете, црна људина, ухвати ме, узме ме готово безчувствену у наручја и однесе у једну недалеко од брега морског одстојећу лађу. Овде ми јави да његов господин заповеда у Африку однети ме, да своју супругу у безбедност стави. Моја несрећа сад врх достигне, сама смрт могла ме је од свирепе судбе избавити, која ме очекује; ја сам ју хтела, кад се бура подигла у мору тражити, али моји чувари ово видећи бежу ме. Ви знате све друго, господине! Ваша више него човеческа храброст избавила ме је од ових варвара, али моје нешчастије опет ме је у државу султанову донело. Ја стрепим од опасности, која ми прети, но при том и спокојство чувствујем при помисли да ме ви браните."

Тако сврши лепа Зорајида своју повест. Милан тим обајан, не може восхиштеније да изрази. Тисућним мислима узнемирена његова душа чувствоваше надежду, печал и страх, а Зорајида остави га у овим различним чувствима топити се.

О! какова радост заљубљено срце обузима, кад се једном после тисућу беспутија, сумње и сујетних

запиткивања увери и без сваког страха помисли да је срце његове драге чисто, њена рука слободна и кад му обстојатељства жељу к високом шчастију управљају, љупком сирјеч надеждом себи поласкати. Како је мавринска принцеза негодованије и мрзост к Боабдилу исказала, како се у повести својој разумети дала да јој је љубов непозната, усуди се Милан слатку надежду себи представити; непрестано њеном повешћу забављајући се, једнако ју је пред очима душе своје виђао, у тихој ноћи чуо је глас Зорајидин. Сама помисао к Боабдилу, који јој се допасти паштио, распаљиваше јарост његову; пламтио је жељом на бој изићи, овога на гласу борца видети, с њим се поборити и њега за његово дрзновеније укротити. Његово зачуђено срце сад први пут мрзост позна и његов к Боабдилу гњев готово га наведе љубезни себи предмет раније оставити.

Тишим, али не мање нежним мислима забављала се млада принцеза. Уверена о љубови овога странца, не дозвољавајући себи присвојити ју; намерна њему живот поверити, не признавајући да га љуби, науми с њиме и оцу свом вратити се; њој се чињаше да се под његовом заштитом ништа бојати не мора. Кадикс, Алманзор, Мурат, сам Боабдил и читав мавински и турски род мора овог јунака почитовати, ил' га се бојати; храброст његова, коју она познаваше, кадра је њу и оца њеног од непријатеља бранити, и за такве добродетељи једна је достојна награда кћи Кадиксова. Та-

ковим санком забављаше се Зорајида, али Миланове ране дуго га још овде задрже. Принцеза пошље тајно посланика Кадиксу, јављајући му где се находи, и чекајући весника повратак обвезаном себе мишљаше, сваки час њеном избавитељу жртвовати, увек код њега и непрестано пазећи на напредак његовог здравља, неговаше га она и приповеткама забављаше, а њихово сообраштеније украшаваше обојима мила самоћа.

Док је тако Милан у кругу Зорајидине љубови слатке часове проводио, потужи се српска војска о дугом одсуствију Топлице; сви почну подозревати на султана и освету од кнеза захтеваду. Милош Обилић, девет младих Југовића почну настојавати за његов повратак; сам кнез Лазар, старајући се за свога ироја спасеније, с којим читавој војсци живот повраћа, пошље султану посланике да му Топлицу врати; но Мурат не знајући шта се с њим догодило, и сад видећи Берберe и храброст Боабдилову, гордо одговори искајући да му се годишњи данак плаћа. Затим и не чекајући одговора, од свих страна војску сабере и с грдном силом к пољу Косову приближи се; највећу чест Боабдилу и Алманзору даде, познавајући обојице неустрашиму храброст.

Лазар, с друге стране, храбре своје војводе позове. Милош Обилић, најхрабрији и највернији витез, који је за добродетељна своја дела кћер владатеља као награду примио; Вук Бранковић, тако-

ће зет Лазаров; Богдан, којега је чесна брада у ратовма оседила, са својих девет крину подобних синова војску уређивати почну; од свих углова Србије поврве сад војници; војводе барјаке подигну; Бошњаци браћи у помоћ похите, Херцеговци сад силе усугубе, и тако сви ревношћу пламтећи отечество и веру бранити, на пространо поље Косово поврве и напротив Мурату се ставе. Ситница река пресече пут да јунаци стати не могу. Од Бела Камена до Вучитрна војска прекрили поље; тисућама барјаци се одвију, а прострте на пољани шаторе орао не би могао прелетети.

Мурат добро познавајући храброст Србаља, не усуди се сад тако нагло ударити; једнако му је у памети било како је гоњен био, целу војску изгубивши; Србљи пак не имајући при себи Топлицу, за тешко дело почитоваху, толику непријатељску силу победити. Обе се дакле војске уставе удесчу прилику чекати: Турчин пун гњева к закону христијанском завишћу водим, с отвореном чељушћу — из које мед претворства и пламен јарости излазаше — зијајући, свакојаке начине умишљавати почне, како би им силу разрушио, срца разделио и какву штету нанео; Лазар пак, пун задовољства, свестан о својим делима кротко и с тихошћу војску слобођаше; његова велика душа сваког крвопролитства уклањаше се; само отечество бранити, само грабљивог јастреба од безазлених голубова отерати, Србију у безбедност ставити — то је његова жеља, о том се печаше, о том бригу вођаше.

Он ватрену младеж стане упражњавати да би искуснији у замају били, особито јуначке игре, које су у оно доба веома цветале, њима представи; један другом на удвој изићи, на коњима утркивати се и стрелом или копљем у нишан згађати, проводила је весела младеж дне на Косову, у вече пак сваки се у шатор враћао, и тихе ове часове љубови посвећивао.

Особито је Љубовић, млади Југовић, за љубвом дисао. Често је он у самоћи своју Милку оплакивао, којој је срце посветио, често је у лиру ударао и од уздисаја пресецајућим речма следујућу певао песму:

Сакри бледе твоје зраке,
О светило месеца!
Тиха ноћи, прими тајну
Уцвељеног мог срца.

И ти, ветре! носи драги
Горки овај уздисај,
Носи речи и потајно
У срце јој уливај.

Дањом тужим у тајности,
Кријућ' срца мога страст,
Тежим к ноћи где ћу сузе
Слободније ронити.

Да сујетне моје жеље!
Без ње нема живота,
Без ње цео је свет пустиња
И сва земља тамница.

О, врати се, зраче дана!
И хоризонт осветли:
Волим видет' моју драгу
Нег' у себи тужити.

У једној овакој ноћи, у којој тишину почивајућег стана само гдекојих љубовника умилни глас нарушаваше, наслаждавао се Обилић под шатором у објатија Вукосавиних слатког санка покојем. Оћај ирој, којега благородна душа од сваке подле страсти слободна, само славом и љубављу своје супруге оживљава се, свагда са сумрачком, пошто је војску прегледао, стражу уредио, враћаше се к својој усамљеној супрузи, тешаше је увек да се не боји, и тражио је у њеном објатију ону чисту награду коју целомудрена љубов храни. — Кад су тако једном обоје на пурпурној постељи почивали, стане на једанпут Вукосаву ужасна вика и тргнувши се, уплашена, и чисто без чувства баци се у наручја зачућеном Обилићу, притисне га к прсима и његово лице сузама ороси.

„Верна љубо!" упита ирој, „откуд дође овај нечајани ужас? Шта ли те може тако страшно уплашити? Та ја сам код тебе, мила Вукосаво, твоје срце на мојим прсима куца, твој је Милош код тебе, он с тобом говори, он те теши и од сваке напасти брани."

„Ах, љубезни мој!" одговори Вукосава, „какав ме је страшни сан уплашио! Видела сам — о Боже! чувства ме остављају, језик ми се завезује при са-

мом помислу — — нађем се на пространој некој пољани' која нас од непријатеља раздељаваше; обадве војске једна против друге стојаху. Тебе сам видела у пуној светлости како си сву војску на мејдан позвао и с њом се борио — видела сам те победити, али ах! црним платном покривена, које те после са својим жалосним крајевима покрије; ја ти потрчим, захтем те у моја наручија загрлити; али платно се и преко моје главе превуче — обоје паднемо у крвави поток...

„О друже мој! о Милоше! ја више познајем твоју душу, него да бих ти страх задати хтела, но молим те и заклињем, не заборављај да Вукосава никог другога нема на свету осим тебе. Небо ми је Милоша дало, тебе ми је срце изабрало за наследника свију чувстава, које је познавало, и ти — ах! ти л' ме хоћеш свег добра да лишиш које ми је судбина поклонила? Ти ли си, свирепи, хтео горкој судбини твоју Вукосаву осудити? Таки ће она живот изгубити у најужаснијим мученијама смрт ће очекивати. Смилуј се на мене, прехрабри јуначе! Зареци се да ћеш у табору остати и себе бранећи задовољити; закуни се да никад нећеш твоју супругу, твоју Вукосаву саму оставити и себе у оној ужасној пољани опасности подвргавати."

„Вукосаво!" проговори велики Обилић, убрисавши неколике сузе с очију, „милија си ми него сам живот, али још милија ми је од тебе дужност моја; ти знаш, да се ја не борим за каквог подлог тиранина, него за нашег оца, за веру и отечество,

које је грозну судбину од неког времена искусило и којега је жребије на мене пало, да му љубов синовљу укажем и стално му постојанство утврдим; зато се ја, моја Вукосаво, борим и за славно име, које ће мојој удовици почитаније принети. О, верна и достојна љубо моја! немој ми добродетељ умекшавати, ти си јој корен у мом срцу усадила, твојим је примером сазревала, и твојим целомудреним чувством украшавала се; њу не љубити морао бих најприје теби наклоност одрећи, које се збити иначе не може, него паденијем звезда на земљу. Но утеши се, Вукосаво! нећу ја табор наш оставити, код тебе ћу остати, где ми за највеће послове твој поглед, твоја једна реч и нежни осмех достојну награду даје. Утри образе, мила моја љубо! праведни Бог, којега заповеди ми хранимо, допустиће да моји трудови срећни буду и све к шчастљивом концу приведу. О! каква слава, какво шчастије, кад чрез мене избављени народ повиче: Ово је супруга, ово је љуба нашег избавитеља!" —

Ово рекши, загрли ју и умири, наново обећавајући да нигда табора оставити неће. Вукосава повтори ове утешителне речи, све поверује Милошу, јер је добро његову душу познавала, и још се не може од ужасног страха да отргне, срце јој о том прорицаше, које ју жалосну мимоићи неће.

Док је тако Милош своју супругу тешио, у турском табору пред шатором Алманзора, добродетељног овог ироја и једног соперника Милошевог,

труба затруби. Уплашен скочи Алманзор с постеље, послуша: звук оружија и рзање коња чујаше се. Ирој лати мач, покрије главу чалмом и не слушајући глас Морајиме, нежне своје супруге, похити напоље, узрок ноћне ове буне иследити. Тек што шатор остави, опази пред војском африканском на огњевитом арапском ату лучевима окруженог Боабдила, покривеног змијином кожом, које од удара слободна шкраљуст читаво му тело покрива и које мрска и крвава глава око чалме му се вије.

„Принцу гранадски!" проговори му варварин; „ти спаваш, а ја полазим против непријатеља; ти почиваш код твоје супруге, а ја носим ватру у Лазарев табор. Султан је то заповедио; само ћу ја с мојим војницима горду Србадију напасти, који се толико својим јуначеством поносе, њих распудити и цео христијанлук к поданству привести, почем пољану, где се они налазе крвљу окупам. Сме ли се Алманзор усудити да ме прати?"

Ирој га погледа и горак смех на усти му се појави. „Не бој се," одговори: „Алманзор ће те предварити да султанову вољу испуни." То рекши, заповеди Алморадима, који се таки к путу оправе. Потом заиште оружије и узевши тешку своју топузину, седне на коња и тихо с војницима упути се к стану српском.

Султан Мурат, пород азијатски, познавајући храброст и јуначество српско, не усуди се јавно с њима ударати; његова свирепа душа на превару ми-

шљаше, његов дивљи карактер ни за какво правило које се код ратника налази, не знађаше, скопчан и срцем и нарављу с дивљим Боабдилом, којега безчеловечно срце пламеном букташе крв соперника својих просипати, тајни договор учине, војску ноћу послати, на Лазара ударити и њега или распудити, или му силе умалити. Свирепи Боабдил ово дело на себе узме, познавајући нарав дивљих својих Нумидија, који су једнаким, као и он, млеком одојени; но без Алманзорове храбрости, искуства и оштроумија сујетно би његово предпријатије било. Алманзор, којега висока душа од сваке неправде гнушаше се, ово с јавним негодованијем прими, но вољу монарху покварити, где је прибежишта нашао, њему је невозможно. — Пређе него до табора приспеју, уговори с Боабдилом како ће ударити и на коју ће који страну ићи. Турци определе се у среду к шатору кнежевом, где је Богдан с девет младих Југовића и где Марко свога владатеља брани; на леву страну пође Боабдил, где седи Орловић влада; на десну пак Алманзор се крене, где Иван и Милош с Поцерцима стоје, где је Мусић чету положио и где млади Витомир почива, Витомир, ком се бездна пропасти отвара.

Тиха ноћ далеко мрачна крила простревши, покрије лаке ове четнике махомедана. Месец је витку своју главу сакрио да ово злодејство не гледа, и само гдекоја звезда трепеташе, као да би страх Србима прорицати хтела. Исмаилћани ход ускоре, прве страже на земљу оборе, која судбина и друге

посети; африкански коњи опкопе прећу. Боабдил, којега дивља душа сад у движеније дође, заповеди, и његови војници ужасну вику подигну. Алманзорове чете то исто повторе, а с друге стране Турци, Осману паши следујући, с истом кликом одговоре, и у тај мах, од три стране, као гетулски лавови, кад страшљиве у пустињи козе нађу, махомедани на Србље нападну, прогоне их, и бежеће побију, побацају полумртва тела на громилу и побоје се да мишца њиховој јарости неће моћи соответствовати.

Боабдил, за крвљу чезнући Боабдил, сам и од својих далеко удаљен нагрне у буни и мраку к Орловом обиталишту, све јарости својој жртвујући што му на пут изиђе. При првом још шуму стари Орловић дао је трубом огласити, и сад с мачем у руци, без штита и шлема, пролеташе с буктињама око себе и своје војнике на оружје подизаше. Боабдил га чује и устреми се на њега са свом јарошћу, све пред собом раздирајући и рушећи, ухвати старца за седу кику, која је више него стотину борба видела, замахне грдном својом мачином и — једним ударцем падне ова почитанија достојна и дуго слављена глава. Таки затим полети ужасан овај Африканац на Бошњаке, који се неуредно у чопор скупили очекивајући заповест Орловића. Боабдил грому подобно на њих се устреми. „Ево вам војводе!“ загрми: „ево вам војводе, ја вам га без откупа дајем.” То рекши, баци им крваву главу, полети као бесан на њих, распуди их и распе, друге у бегство обрати и земљу мртвацима поспе.

Међутим умножаваше храбри Алманзор страх на десноме крилу. Црногорци уплашени трипут се скупили и трипут су растерани били. Алморади, храбри као и они, но уреднији и боље наоружани, једнако су их гонили, подобно бурном мору, кад се к брегу устреми, нагртаху они и све противнике на земљу ваљаху. Алманзор без јарости, без свирепија дело своје совршаваше. Побеђене губити чинило му се ниже достојинства његовог бити; више је на плод победе, него на крвопролитије, с којим ју је купити могао, пазио. Таки изда заповест и његови војници шаторе у пепео преобраћати почну; од дима се црни облаци подигну, пламен букне и таласима подобно разширивати се почне. Боабдил и његови Африканци то исто учине, ватра се распростране, претећи Србљима да ће се на мах саставити.

Кнез Лазар, необучен, с мачем у руци присовокупи своју војску и у ред постави. Код њега стане Југ Богдан са својих девет соколова, Вук Бранковић и Витомир. Сви ови силе упру, трипут свирепе Турке отерају и храбри отпор даду. Кнез чујући глас Алманзоров, заиште оружије да против њега иде, али млади Витомир предвари га, полетивши као јелен смртоносном стрелом рањен. Он се устреми посред пламена, упази Алманзора и полети с копљем на њега. Копље се о штит Гранађана пребије. Алманзор се уклони и стане, бацивши на Херцеговца од гњева ватрени поглед; таки га хоћаше буздованом лупити, али је његов соперник пешак,

великодушије победи гњев. Алманзор сиђе с коња, извади мач и пође на Витомира, који га такође с мачем очекиваше. Из мачева сену им варнице, но обојица без вреда остану. Другим замајом Витомир Алманзора у десно раме рани из којега му ужасно крв потече. Ово видећи Херцеговац радосно повиче, али Алманзор — обадвема рукама у замају искусан — лати шуваком ужасну мачину, приступи ближе зачуђеном сопернику, и једним ударцем неустрашимом Србину откреше прси. Витомир падне и на месту остане, всује трудећи се непријатељу претити; на мах изгуби језик и живот.

Алманзор потом наиђе на Боабдила, који му сав крвав на укоб дође. Сад почну нове уговоре правити. При светлости ватре опазе чету Херцеговаца с натегнутим оружијем, одакле су Турци трипут одгнани били и где је Лазар од својих војвода окружен седео. Ту науме ова два витеза ударити и колико је могуће штету учинити; али силе не соответстоваху храбрости Алманзоровој, из његове руке крв се изливаше и његов бол тихошћу усугубљен не допусти му на борбу поћи. Алморади уплаше се за његов живот, Африканци такође, а и сам Боабдил задовољи се с овим делом и тако се у свој табор поврате.

Мурат жељом запламти, Србље онако збуњене с целом војском напасти, но видећи Алманзора сад к боју неспособна, не усуди се с места поћи. Он познаваше добро храброст српских војвода, и само један је Алманзор који им се успоредити може, за

које дивљи Боабдил није способан. Он дакле одложи удеснију прилику чекати, задовољавајући се тим што им је страх задао, својој пак војсци јуначество уселио.

На то и зраци сунчани ограну и осветле Србљима цело ово жалосно позорије: сви њихови шатори ватром прождерани, телеса тисућама пливаху у крвавој реци. Овде се још војници са смрћу боре, онде су спавајући неки побијени, сваки је сад свога друга тражио, који му је најмилији на свету, бадава около мртвог тела стојећи; на далеко упази главу онога кога је оплакивао, види како је гвожђем прободена, и страхом и ужасом обузет окрене взор отуда. Кнез Лазар, Југ Богдан и све остале војводе згледе се, не знајући шта ће предузети. Мртва тишина царствоваше између Херцеговаца; Црногорци страх показиваху; Бошњаци на ред забораве, сво Српство дрхташе, сваком бегство на памет дође, и о! — вероисповеданије, вероисповеданије, колика је твоја влада! колико добродетељи смртни тебе ради почитује! Како је шчастљив човек, који твојом светињом озарен, у твом крилу штит против порока и прибежиште у невољи налази! Док му непостојана срећа безлобиву жељу испуњава, док му дни бистровидно теку, ти му их полепшаваш, увеличаваш радост му о добро учињеном делу. И сама строгост твоја велико је благодејаније, само оно увеселеније забрањујеш, које наудити може, само оно љубити запрештаваш, које не можемо љубити да се не застидимо. Удари

ли пак каква напаст на невину душу, која се твом светом закону повинује, онда, о! онда најбезбеднију у теби налази обрану; бесчувствителност не прописивајући, учиш нас горку судбину сносити на коју тужити не забрањујеш; ти се спушташ у раздерана срца, да им жалост умалиш, да их надеждом укрепиш; али не давиш оно чувство, чувство које чини да живимо и трпимо. —

Само вером, само законом привезани остану Срби на Косову. Свештеници укажу се народу, свети Христова распетија знак носећи. Кнез Лазар, благочестиви и храбри муж, пође посред војске, и ватрено, благонадежднim гласом пронутим Србима вопијаше: „Браћо, витезови и храбра децо моја! дај да славимо ону руку, која нас угњетава, јер ће нас опет подићи; свевишњи Бог силом је својом код нас, и може ли он онима победу дати, који га не почитују, који се његовом светом имену ругају? Он своје борце искушава, он их великог благодејанија достојнима чини. Они, којих ви смрт оплакивате, већ су достојну награду примили. О! сви, које је јаростан мач на земљу оборио, сад с небесног обиталишта на вас гледају, показујући неувенуте лавре, које им је сам ангел пружио. О христијани! никакве сузе не жртвујте пепелу њиховом, не траже они тога, но ми њихове помоћи потребујемо. Призовите их и обратите поглед с почитанијем на крваве останке, које ви с ужасом гледати чините се, јер су ови останци мученика; свете су то мошти, које нам пут к шча-

стију крче; они нам извесну победу показују, подижући гњев божји против махомедана, који неправду увек гони, а невиност и добродетељ брани."

Са сузама одговоре богобојажљиви Срби, на коленима закуну се свом владатељу, кога обожаваху, за отечество умрети, и сви новим пламеном ражарени: „Оружајте се! Оружајте се!" повичу.

Сад почем сахране мртваце, бољи ред учине и тврђе опкопе свуда уреде, страже сугубо поставе, нови шатори почну се правити; војници спавати идући штит под главу метну, не одбацивајући од себе копље, да би се лако при најмањем шуму к борби приправити могли; војводе најприје све у поредак ставивши, легну почивати, само један кнез, ком је поданика својих покој на срцу лежао, у слатко Морфеја крило спустити се ноћу не могаше. На то им још једна помоћ дође под предводителством Змаја Охмучевића, којој се јако обрадују; Срби на ново храброст осећати почну, сви су готови били непријатеља напасти, ако су и осећали да им помоћ Топлице недостаје.

Овај витез сад почне силе скупљати и на ново оживљавати. Његово лице опет јуношеском дражешу украшавати се почне, и оно мало бледоће к већој још дражести у овом случају служаше му. Зорајида, увек око њега, често га запиткиваше за његово место рођења и отечество, за његова дела, којима се без сумње досад одликовао, али Милан увек би очи доле спустио и ућутао. Принцеза ово

видећи, устрашаваше се даље га убеђивати; његово мучање и оно мало светлости што је од Благоја добила, почне јој шчастије, којим је себи поласкала, мало огорчавати.

Тако много дана прође. Свако јутро праћаше га Зорајида под сенку мирта и поморанца, често му је при слабом његовом ходу ићи помагала, често би га принуђавала при крају кристаловидног каквог источника сести, који кроз шуму текући миловидним својим жуборењем пријатну неку музику представља. Она би се код њега посадила, и ту би се у слатки завели разговор, који је љубећим се душама сладак и многоцен, где се ништа од говора не заборавља, где се и онда, кад се разговор прекида, разумева, где се труд употребљава о разним стварма говорити, и опет беседа на једну удара, којом је срце пуно. — Красота природе, пријатност воздуха, воња у венце скопчаних и доле падших цветова, жубор кристаловидне воде, која дражесном хитошћу поред њихових ногу течаше, зујање по крину летећих пчелица — све то умножи дражест миле ове љупкости у којој се њихова срца нахођаху. Често би им се разговор у внезапно ћутање промењивао, често би се њихове к земљи оборене очи при движенију састале и опет земљи похитале; каткад је гдекоји уздисај, гдекоја суза, коју Зорајида убрише, Милана гонила за узрок питати, на који се ништа не одговори и за које би се он уздисајем потужио. Увек је Зорајида лиру код себе имала, и кад би се побојала оно

искусити о чем је довољно извештена, предузме ону код Мавра познату песму певати:

СТЕНА ЉУБОВИ.

Лепи Алфон рода ришћанскога
Робоваше код цара мавринског
И у ропству своме тролетноме
Заљуби се у Елзиру младу,
Милу кћерцу свога господара.
Елзира то нежношћу поврати,
Дајући му своје чисто срце,
Та и царске кћери ка љубови
Чувство гони, кано и пастирке.
Љубов чиста, света и незлобна
Одвуче их на високу стену,
Гдено трава не расте зелена,
Испод које стрмена је бездна
И у бездну спуштају се реке,
Двије реке брзе, валовите.
Ту се млади љубовци закуну,
Закуну се небом и земљицом,
До вијека вијерно љубити.
Ал' ето ти цара мавринскога
С четом војске, да га Бог убије,
Све путове са стражом загради,
Пак на стену пењати се пође,
Да погуби ћерку и љубовца,
Јер никада он није љубио!
Затрепета срце у Елзири,
Кано исти на гранчици листак,
Кад га бурни ветрови окупе,
Пак с Алфонтом устреми се реци,
Устави се на обали стрмој
И бабајку из гласа повиче:
„Стани, бабо! не гони ме даље,

У реци ћу црног гроба наћи;
Ако даље још мало приступиш,
Скочићу ти у ту воду брзу
Са Алфонтом, мојим братом драгим —
Та слатко се умире у друштву!"
Цар с' устави, не зна шта да ради,
Куда ли се окренути мора,
Ал' ето ти једног варварина
Од војника свирепијех Мавра,
Залети се к Елзири девојци,
Да ју стигне и оцу одведе.
Боже мили, чуда големога!
Какво срце у Елзире беше!
Она скочи у валову реку
Са Алфонтом, својим љубовником.
Таласи их на мах прогуташе,
Прогуташе, ах! невине душе.
Загрљени они ту умреше,
Загрљени бијелим рукама!

Са сузама слушао је Милан жалосну ову и побудителну повест; тисућу мисли замуте његово чувствително срце; разлика закона, која је Алфонту нешчастије причинила, учини се његовој горећој љубови големо препјатствије; у горке мисли погружен и не скидајући с ње ока, нити говорећи, гледаше ју Милан; али његов поглед и сузе довољно му внутрење чувство истолкују. Замишљена, као и он, полако уклањаше Зорајида лице своје од њега, али га опет к њему обрати. Она сврши песму, но по Милановом уву још'те глас зујаше. Тронута и обрадована, да је тако упечатлениje на срце његово учинила, једном руком покрије прин-

цеза преко лица свог превучено руменило, другом пак жице по лири задиркиваше, с којим неке гласове произнесе; ови гласови укрепе унинијe и пријатну меланхолију у којој је њихово срце погружено, и онда ништа припетити није могло њиховој обајаној сили, њиховом побудителном усхиту једног другог сасвим испитати, о свом чувству радовати се, њега без помоћи говора саопштити и разројавати.

Тако пролажаху дани Милану и Зорајиди у непресечности слатког чувствованија и пријатних увеселенија; но обоје пребацивали су себи да тајну, што им на срцу лежи, љубезном себи предмету открили нису. Милан је то премучавао, што је Милан био, а Зорајида из не мањег узрока важну своју тајну исповедати задржавала се; страх другог увредити, свагда им је речи сакривао с којима би започели; ништа мање страх овај обојим се учини порок бити, и тако обоје без договора у један дан определе све што им на срцу лежи исповедити.

„Принцезо!“ почне једном Милан, пошто сâм код ње буде: „без сумње данас губим ја оно слатко пријатељство ког ме је ваше срце удостојило; но ја волим и мрзост на мене привући, него вас у неизвесности држати; примите дакле оно које сам вам сто пута открити хтео и при којем сам увек слабост осећао, а и сад ме страва подузима, кад помислим да ћете може бити још у овом часу мрзост на мене дићи, да ћете оног испред очију ва-

ших отерати, који без вас живети не може, који је још у првом магновенију, кад вас је видео, у својој души пламен, који му се донде не јављаше, осетио, и који је..."

„Господине!" уђе му Зорајида у реч, да би исповест љубови предварила о којој је чувство, а не извештеније имала; „ја сам вам за чест и живот мој благодарити дужна, а надам се да ће вас и сам султан и цео турски род као високог помоћника и свуда за најпревосходнијег почитовати. Ово је жеља, коју моје топло признаније сад осећа и која ће вас увек по путу добродетељи и дужности ваше пратити. Скоро ће ми отац доћи, и ви ћете видети како ће се радовати, да је његова кћи вашом храброшћу избављена. Његово и Алманзора пријатељство довољно ће ваше велико благодејаније наградити. Ако небо дозволи да се нежном пријатељства свезом на веки сједините — то је највећа жеља моје душе — једина коју исповедити могу... Али је време да вам тајну неку откријем, која је и самом оцу моме непозната и за коју ни Алманзор још ништа не зна, и кад ју чујете може бити, да ми нећете имати шта откривати."

При овим речма Милан сам пребледи, дрхтање обузме му срце, груне му на једанпут мисао да је ова лепа Мавриња може бити коме другом срце поклонила; нем и бесчувствен очекиваше смртно ово изреченије; но тек што усхте Зорајида говор продужити, роб с гласом дође да јој отац њен Кадикс долази. Принцеза остави Топлицу и радосно

похити оцу на сусрет. Са сузама ју отац загрли. „Опет те видим," возопи нежни старац, „опет те у моја наручја грлим, за којом сам толико суза проливао! Веруј ми, Зорајидо! живота би ме стало да сам дуже од тебе растављен био. Твој ме је роб у Албанији нашао; како сам разумео да те неспокојни Боабдил са својим војницима гони, дању и ноћу лутао сам тебе тражећи с храбрим Зејиром, поглавицом Еминијана, с огњевитим Омаром, које овде видиш, и великодушним Велидом, који ће мало после доћи. Ови једини оставши моји пријатељи по брдима и долинама ходили су да те избаве. Они су ме и довде допратили, где љубиму кћер моју налазим, где добро налазим, које ће ме при свакој беди утешити."

Зорајида наново га загрли и оба Еминијана поздрави, затим извинивши се старцу за внезапно њено бежање, приповеди како су ју страже Боабдилове ухватиле и у лађу однеле и како ју је један азијатски принц, као од Бога послат, у највећој бури сам против свију непријатеља ополчивши се, из њихове јарости избавио.

„Где је," повикне старац, „где је тај избавитељ моје кћери, који је и мени живот повратио? Одведи ме, о! скоро ме одведи к њему да га к прсима пригрлим." При овим речма остави своју кћер и похити радосним чувством опојен напред. Умиљатим устргом гледаше принцеза Кадикса живо и нежно хитање, зовне Милана, који кад се укаже, полети му старац у наручја. „Млади мој

благодетељу!" оросивши га сузама, вопије; „ти си ми Зорајиду повратио; кажи како те могу наградити? Ах! некада сам цар био, круну сам ти носио, с којом бих може бити дужности мојој удовлетворити могао, но сад ју немам, јер ми је узета, само моје благодарно срце остало ми је."

Топлица старчеву благодарност прими с учтивим пријатељством, зарумењивши се при похвали, која му се одаваше; укаже оцу дубоко почитаније и немирним оком гледаше младе Еминијане у којима је своје супернике држао. Омар и Зејир такође љубопитствоваху о њему и при његових дела приповедању тајна завист у срце им се поткраде. Његово пребивање код Зорајиде узнемираваше им тајну сумњу; ништа мање опет великодушно страном достојну похвалу принесу. Ова похвала из њихових уста била је мучителна за Милана. Зорајида њихову беседу с доле спуштеним очима прими и њена румен, њена забуна довољно увери Еминијане и Милана од чега јој се немирно срце још пређе побојало.

Док су тако сви печални, неспокојни и црним представленијама угњетајеми стајали, принцеза погледавши у внутрења Миланова, позове Кадикса и Еминијане у собу; она се надала прилику наћи с Топлицом разговорити се, и једном речју муку му укинути, али стари Кадикс не пушта своју кћер, једнако ју за руку држећи и често грудма притискивајући. Још му је непознато било Муратово предпријатије, и он се са страним витезом о са-

дашњем Турака стању разговараше, којом приликом јави да је султан с војском на Косову, но да се сумња на Србље ударити; „али кад би," приложи старац, „још таковић јунака имао, као што си ти и мој Алманзор, његова би победа без сумње обезбеђена била." Милан ово чујући, на ново се смути, и нова му се туга на срце свали. „Отечество," помисли, „моје помоћи треба, оно је у нужди, а ја овде веселе часове проводим." Овим мислима оптерећен, на вопросе старчеве само полак одговараше, а Еминијани мислећи да је ово знак његове ка принцези љубови, погледе један на другог и уздахну.

На то и тиха ноћ мрачну своју завесу превуче и све к покоју принуди. Зорајида, њен отац и остали гости посаде се код једног скакајућег источника на персијску софру, и ту тихо разговарајући се вечераху, кад ал ето ти им и Велида, Омаровог и Зејировог друга, који како се поздрави и цару поклони, стане на среду и овако проговори: „Честити Кадиксе! страшан ти глас доносим, једног непријатеља морам ти јавити, страшнијег још него што је и сам Боабдил. Твоја је кћи избављена Кадиксе, ал' смо сви у опасности. Милан Топлица из Брусе је утекао и у овом се пределу находи."

При имену Топлица ужасне се Кадикс, Омар и Зејир ћипе, а принцеза приближи се свом избавитељу.

„Чујте ме," продужи Велид, „азијатска једна лађа до пристаништа је допловила, Топлицу тра-

жећи, који је од замка Орханових утекао; поглавица каже да је овде морала она барка пристати на којој је тај јунак избегао, јер га његови пратиоци, који су из Брусе пуштени, всује неколико дана на пристању Аспролимона чекају. Браћо! сад је време род избавити и осветити; хајдете да свуда ужасну ову Србенду тражимо, сваки да га понаособ на удвој позовемо, и тако ће мач једног Еминијана цео исмаилук избавити." Он ово изусти, а Зејир и Омар том пристане; Зорајида дрхташе, но Милан се насмеје.

„Браћо!" уђе Кадикс у реч; „ово важно време нека такође и несагласију вашем конац учини. Ви одавно љубите моју кћер Зорајиду, сва тројица достојни сте њену руку примити, али досад нисам чути могао ког је од вас избрала; зато нека сад храброст определи што се љубов учинити устручава. Идите у траг Милану, и кад га нађете, сваки га поособ, као што је Еминијанма својствено, позовите, и који га победи, онај нека буде с вашим дозвољењем Зорајиде шчастљиви супруг."

На ово сва три Еминијана клекну пред Кадиксом, а овај се окрене кћери, молећи ју да на то соизволи. Зорајида баци поглед на Милана, који је очи доле спустио, и не знађаше шта ће почети; дуго је оклевала и предомишљавала се, но на конац зарумењивши се, дрхтајућим гласом рекне: „Слатки оче! ја се сасвим вашој вољи покоравам, и увек ће ми покорност на ваше заповеди подобна љубови бити. Ја ценим и почитујем Еминијане,

њихова к оцу мојему верност силну им владу даје над мојим срцем; сваки дан ми повторавате колику сте им благодарност дужни; али могу ли и ја заборавити што је овај стран јунак мене ради учинио? Слободно могу рећи да ме љуби, јер његова добродетељ и храброст чине га достојним супарником славних Еминијана; и он, као и они, за мојом руком гине, као и они кадар је Топлицу надвладати, и ја ћу награда бити овог великог труда, ако ви, оче и ова три витеза одобрите." С тим ућути, бојећи се да није већ пристојност у говору пренебрегла. Кадикс похвали чувство благодарности у Зорајиде, а Зејир поглавица овако одговори: „Ваше је захтевање праведно и љубов непознатог овог јунака не може нас увредити, као што се о том и не чудимо; нека дакле и он с нама иде, и ако он мејдан добије, биће нам истина жао, ал' нас неће његова победа на завист подићи; овакова подла страст никако срце окаљати не може с којим ви владате; али је Милан одавно наш непријатељ, а овог витеза није ни у чем увредио, желео бих дакле да ја, као поглавица Еминијана, први тог Србина на удвој позовем, па онда..."

„Зеире!" пресече му Топлица с оним гласом који задржати већ није могао; „не брини се, ја ти задајем веру, да ћеш се први с њиме борити, и не препирући се о првенству, уверен сам, да ће сву тројицу намирити."

При овим речма варнице му из очију сену, а поносити Еминијани немало удиве се; но Кадикс

мудро разговор прекине, потврдивши своје обећање. Ова четири витеза, почем се завештају ујутру при расвитку на пут се кренути, опросте се с принцезом, и од Кадикса праћени баце се сну у наручја.

Али Милан сласти Морфеја окусити није могао: љубов Еминијана, страх да је који од њих његов срећан соперник, тајна коју је од принцезе чути желео и коју му је Кадикс прекинуо — једном речју, све муке, које љубов измишљавати обичествује, испуне му душу. Он се мучаше то на једну, то на другу страну превртајући се, да очи сведе, но то је све всује било. Са Зорајидом говорити, последње јој због остај рећи, и надежду или очајаније из њених уста примити, то је његова жеља била, за овим тежаше, за овим уздисаше. Овако мислима оптерећен устане, изиђе из палате и похити у један од миртових дрва начињени ходник.

Једнаке бриге узмућаваху принцезу. Она стрепљаше од опасности, којој је њеног ослободитеља сама подвргла, бојећи се да његова рука неће моћи Милану одолети, кога за непобедимог држаше. Намисли дакле оружјем бодрост онога укрепити кога на борбу шиље; у тој мисли замоли оца да јој оружије да што је од началника Трнове града на поклон добио, и њена просба лако саслушана буде. Таки робове пошље, који ће све то у ред ставити и коња му арапског справити. Тако свог страног љубимца оправи, но с тим се

не задовољаваше; она потражи самоћу за растерати своје мисли и тишини своју тугу поверити, и — случај, или боље рећи љубов наведе је на ону међицу, где се Милан задржавао. Они се састану у густом алеју и обоје љупко повичу.

„Јесте л' ви?" радошћу гушећи се упита заљубљени Милан; „о! дакле ми је допуштено вас видети, вама, ах! последње због ом остај рећи и последњи вам пут ватрено зарећи да никад ваш образ из мојега чувства изићи неће, да ће ми до конца живота једна једина мисао бити: слатке оне часове спомињати, које сам код Зорајиде срећно провео, и . . ."

„Шта ја чујем?" пресече му принцеза с устргом; „ви говорите о вечном растанку! Зар ви држите бој с Топлицом за смртни? Је л' могуће? Онај ирој, кога сам сама видела како је множину свирепих варвара победио, онај се ирој сумња о правој над Србином победи? Ах! кајем се, принцу, што сам славу храбрости ваше толико подигла; али шта бих друго и знала казати, приповедајући како сте се у малој лађици с ветровима борити морали, муњама окружени били, и то не сматрајући с мачем ужасне Африканце повијали! Нигда се није онај на гласу Топлица тако показао, и да је он то видео, знам да би се укочио. Принцу! ви се још једанпут борите за равну ствар, но награда ће вам слађа бити. Опомените се да вас моја рука чека, опомените се да ће нас слатка свеза вечито сјединити. Сад не могу дуже од вас крити: за

вас једног летиће ми молба к небу, ви сва моја добра са собом носите, моје срце; моју надежду; изгубите ли мејдан, то не мислите да ће вас Зорајида преживети; ви се дакле борите за мој живот. Може бити да ми стид забрањује то вам откривати, ал' се овде о победи над Топлицом ради, а моја мрзост против овог Србина и благодарност, коју сам вам дужна, не допушта ми дуже чувство моје тајити; смело дакле одважите се на овог борца кога само празан глас славним чини, ослободите ми родбину од овог свирепог непријатеља и не заборављајте да само ви победу морате одржати, ако срећан љубовник триумф придобити жели."

С тим ућути принцеза и не мало удиви се, кад Милана при овим речма непокретног види, Обоје се сад неми учине. С ниспуштеном главом, страхом и радошћу растрзан Топлица не може се разрешити да једном речју читаво шчастије поруши; али ону варати, коју његово срце обожава, мучније му се виђаше, него исту смрт трпети. Баци се дакле пред њу и пруживши јој мач: „Ви мрзите Милана Топлицу", проговори, „ви њему смрт желите; о! учините сами оно које без помоћи других у дело извести можете, сопственом руком прободите срце мрском том непријатељу; Милан пред вама лежи, он вам је живот избавио, он жарком љубовљу за вас гори; поносан некада својим именом, није га смео до сад пред вама изговорити; тисућу је пута желео најнепознатији међу људма бити, само да вашу мрзост не навуче."

Принцеза се ужасне и мислима забављаше се да ју какови сан вара. Милан ћути, а она још не може да му одговори. Једнако при месечној светлости овог великог и на гласу ироја гледаше, и сад јој се учини да га први пут види; погледа мач, који јој је с таквим страхопочитајем пружио, немало чудећи се да није у несвест пала. Још једнако сумњајући је ли он из којега уста те љупке речи теку, упита ироја, и од њега извештена буде како је из Отоманије побегао и како га је верни Благоје принудио име прећутати. „Ову важну тајну", приложи, „хтео сам вам данас открити, кад је ваш отац дошао и цену на моју повину главу метнуо. Поштедите дакле она три витеза од труда, који би им може бити слабо помогао и које је сто пута за вас лакши. Сами се за ваше отечество осветите, казните нешчастног, који се усуђује очи своје на вас обраћати."

„Милане!" рекне принцеза по дугом и жалосном ћутању, „увек ме је срце учило дужности моје познавати, и никад нисам од тога заблудила; оно ће ми дакле и при овој опасности, која мојој добродетељи грози, једини вођа бити; но најпре вам морам тајну открити. Ја ћу вам оно јавити што ми је данас пришествије очино припјатило: познајте Зорајиду, ја сам христијанка, Милане! Само вама то откривам; воспитана мојом преслатком мајком, примила сам и закон од ње, у последњем часу зарекла сам јој да ћу њеном вероисповеданију верна остати, и ништа ме до сада принудити

није могло овај обет порушити. С тим сте ми још дражији, сад видим како је слатко кад две љубеће се душе једног Бога исповедају; али зато не мислите да ме вера или закон принудити може на родбину и оца заборавити, не Милане! познајте ме боље: ја сам вама са свачим обвезана, ја вас љубим и нигде се неће ово чувство из мојега срца изгладити, нико други кром вас не може Зорајидин супруг бити; али чујте још и моју заклетву: никакав непријатељ не може њену руку добити; свагда ћу на вас мислити, свагда ћу к вама тежити, трпељиво ћу свашта сносити и свашта предузимати, само да вам верна будем; али ни најмањи знак верног спомена не очекујте докле год свирепи овај рат устраје. Устаните, Милане, ви морате вашим дужностима верни остати, као и ја мојима; идите у помоћ вашој браћи, јер то чест од вас захтева; нигда вам неће Зорајида советовати да чести љубов претпочитујете; само једно од вас захтевам, ја молим, и то ми одрећи не можете, да не би против правде радили: ви знате колико ја Алманзора љубим, мој брат постао је и вама сродник, избегавајте безмерну борбу с њим, која ће ме у пропаст бацити и која ће непријатељску мрзост између нас подићи. Ми непријатељи! о, Милане! смртни ужас обузима ме при овим речма. Због остајте, избавитељу мој, заручниче, једини пријатељу, због! Обратите сву мудрост да се мир учини, који ће са мном скопчан бити; до овог пожељеног дана ослоните се на моју верност, бу-

дите ми наклоњени и сећајте се кадгод Зорајиде — често ће од вас удаљена сузе проливати."

Ово рекши, побегне принцеза, а Милан на колени задржи ју, небројеним числом заркне се да ће за њу живети или умрети и Алманзора као свог брата пазити. Зорајида саслуша његову клетву, повтори му дрхтајућим гласом због ом, баци му пурпурно своје покривало и похити, тугом и сузама побуђена, жалост своју сакрити.

Жалост о растанку љубезнице и радост о чувењу узаимне љубови испуни срце ирoју. Страсно притисне к прсима покривало што је његова љубезница носила, поспе га неизбројеним пољупцима, и сав се жељом распали, мир какав исходатајстовати.

Док је он тако мислима забављаше, зора заплави и опомене га на Еминијане. Он пробуди свог Благоја и заповеди да се к путу оправи, ал' му не каже да ће у друштву са својим непријатељима путовати. Затим донесу два роба дар принцезин и оставе код ногу Миланових; он узме на себе оружије кога је вредноћу искусио, оклопи од сјајног и вијућег се челика заклоне му читаво тело; шлем црвеним пером украшен покрије му главу не одузимајући његову природну дражест; штит округао и лак с оштрљатим врхом носаше знак феникса с натписом: Несравњен. Сјајни мач обеси о Зорајидино покривало и пошто се тако опреми, узме копље и са старцем пође коњу, који је у приправности стајао и који га рзајући дочека, густа

грива до колена му стигла, његове огњедишуће очи као да свог господара гледају, а ноздрве, из којих густи дим излазаше внезапно затварају се и отварају.

Милан скочи на коња, који осетивши терет свога господара, не усуди се сад под њим варнути, умери своју ватрену јарост, само глођаше запенушене жвале и ногом земљу копаше.

Зејир, Омар и Велид такође на коњима скоро затим дођу. Грдна чалма покрила им главу, на којој еминијанска перјаница трепташе, у руци ношаху копље, које се често у христијанској крви окупало. Сва тројица приближе Милану и не мало удиве се, кад његово оружије виде, но опет се зато, не тражећи узрока, на пут оправе.

Дуго су јахала ова четири јунака, ни једне речи не говорећи; присутвијем непознатог оптерећени Еминијани, кога су за Зорајидиног љубимца држали, не усуде се жарко чувство своје љубепуне душе изјавити; а Милан са својом љубимом забављајући се, заборави на сопутнике. После два часа дођу на раскршће, ту се уставе, и Зејир узме реч: „Страни пријатељу!“ рекне Милану, „ти си нам обећао Топлицу показати да се с њим меримо. Хоћеш ли реч одржати? Хоћемо ли заједно путовати, или да се растанемо?“

„К борби се приправљај“, одговори Србин ужасним гласом; „обећао сам ти да ћу ти Топлицу показати, ја реч држим, ево Топлице пред тобом!“

Зачуђене Еминијане стане вика.

„Ја сам", продужи ирој, „ја сам ваш непријатељ, шта више, ја сам ваш соперник. Зорајида је моја љубимица, ни један од вас, нико на свету нека не мисли да ће њену руку добити, докле год најмање искре живота у мени буде. Ви сте себи руку Зорајидину изабрали, као награду за главу Миланову, можете ју и заслужити; ходите поособ или скупа, огледајте силе против Топлице, кога толико тражите и кога сте наопако по вама нашли."

„Каурине!" одговори Зејир, „по речма познајем у теби Топлицу и његов горди народ; ал' ти слабо познајеш наше племе, мислећи да ће три Еминијана на једног Србина ударити. Може бити да ће само моја кадра бити рука Зорајиду од љубови неверника избавити, који је њеном оцу и родбини непријатељ."

С тим спусте копља и полети један на другог; удар храброг Зејира сујетан буде, удар пак Миланов рани Мавра и баци га на земљу. Топлица стане говорећи: „Храбри Омаре! на тебе је ред."

Разјарени Омар хити од себе копље, тргне широки из бедрице мач, ободе бржег од сокола коња, полети, нападне на Србина, хитро се око њега окрене и неизбројеним ударцима Миланово оружије у музику претвори. Зачуђен Милан морао се мало уклонити; против непријатеља, који му се тако близу као крља хвата, неполезно је његово копље. Бадава се трудио противника згодити, Омар удараше и уклањаше се. Разљућен о закасненију победе, баци наш витез своје копље, полети на

Еминијана, шчепа га храбрим својим мишицама, дигне га из седла, тресне о земљу и мач му на прси метне говорећи: „Живот је твој у мојим рукама, али ја само победу захтевам, и још једно: да не љубиш Зорајиду; ја знам да је ово горе, него иста смрт."

На то млади Велид, који је Зејиру у помоћ притрчао, стави се с мачем у руци. Милан такође извади мач и обојица штитом покривени ударе се; замахну, ударце усугубе, уклањају се и опет замахну; брзина надвишује јачину, а хитроћа храброст вара; Велидов оштар мач грозаше непрестано Милановој глави, а врх Миланове сабље око Велидових прсију вијаше се. Напослетку придода ирој један с пуном храброшћу удар мачу Велидовом, који му таки из руке испадне. Милан га зграби и пружи Еминијану: „Веруј ми, Велиде! нерадо крв храбрих Еминијана просипам, знај, да ми је увек она скупоцена. Идите ви, храбра и љубведостојна браћо, Кадиксу, и кажите му да се кајем што сам га мене ради омео. Исповедите му да је моја намера чиста била, и да ћу гледати да се какав мир између нас учини; уверите га да ће увек Кадикс код Топлице, кога за непријатеља држи, у високопочитанију бити, које је свако чувствително срце добродетељма благородног старца одавати дужно." То изговоривши, скочи на коња, опрости се с Еминијанма и пут Србији предузме.

Ко није од смртних искусио да љубов — жарка љубов у благородним душама нове добродетељи

производи? Ко није осетио срце облагорођено од оног часа, кад је љубити почео? Нечуствителан, у печалном пиру вечитог равнодушија замотан, може непорочни живот проводити, порок и злочинство избегавајући; али ако он још и обајателни предмет нађе, од кога ће његовог живота срећа зависити, осећа ли чисти онај и оживотворећи пламен — онда није више онај човек, распростру се тад његове дужности, његова душа к већем тежи, нит' се задовољава оним савршенством што се најприје достићи трудио. Најприје је био само подражатељ, а сад све, чему се диви, жели превазићи: труд је његов увеселеније, а терет му пита надежду. Свети јестества закони, мила отечества љубов и похвална за опште добро ревност нигда из његове душе не избива, што им више веран остаје, то се више нада благоволеније оне добити за које одобренијем тежи. Кад се његова нежна љубов за виновника свога живота жртвује, кад његова храброст за братољубије и самој смрти на сусрет иде, кад га уздисаји каквог бедног добра и имућства лишавају, тада му се мисао разгаљује да ће то љубезна чути; непрестано глас му шапуће: она пази на тебе, она те слуша, она је невидими сведок твојих мисли и твојих дела, и таки му из срца свако чувство бежи, које би му љагу нанети могло, таки му се добродетељи указују, које његову душу испуњавају и облагорођавају.

Од како се Милан с принцезом растао, осети усугубљену ревност к исполненију благопријатних

дела, ал' се више не задовољаваше славом војничком; сила узаимне љубови побуди у њему тиша чувства; сад први пут осети жељу к тихој слави, која се грмећом трубом похвале не оглашује, коју удивленија достојна дела не производе, но коју сваки добротворенијем получити може. Од Зорајиде растављен с ничим није могао жалост утишавати, него паштењем најблагороднији на свету бити. Од кад је своју десницу, живот, храброст и све што има, најдобродетељнијем предмету, који земљекружије краси, посветио, од тада за правило припише часове живота најдобродетељнијим начином бројати. Зорајиде шчастљиви љубовник ваља да све смртне надвиси, он мора више него ирој бити, ако је рад своју цељ достићи.

Таковим чувством успаван продужаваше пут у Србију преко горе Суваре. Пут је дугачак и теготан и вођаше га усред непријатеља. Често га је мудри Благоје опомињао, којом ће стазом ићи, а још се чешће замишљен Милан опасностима подвргавао којима прећаше. У овом полудивљем пределу устављаше се наш ирој при погледу каквог немоћног старца ком је помагао, угњетаног, кога је бранио; он подели међу сиротињом злато чим је принцеза робове натоварила; добротворење задржаваше га на путу и извињаваше пред старцем, који га нежно кори и високопочитанијем обузет сузе пролива.

Међутим, док су они к Србији путовали, кнез Лазар све је у табору српском надокнадио и у

ред поставио; својим примером храбрио је Србље и слободио, представљајући им извесну победу и уверавајући и најпростијег војника да она само од његове бодрости зависи. У то време донесе им се храна, оружије и још им нека помоћ дође. Војници за никакву оскудост не знађаху; само отечество бранити од њих се захтевало на које су они соизволили и клетвом потврдили. — Трудољубива помоћ храбрих војевода кнеза у свако је доба измењавала, особито Милош, храбри Милош нигда оружија од себе не одбациваше. Дањом је међу Херцеговцима стајао, њих уређивао и у оружију упражњавао, ноћу пак с четом једном коњаника обилазио је табор, бдио за покој војске, непрестано с Миланом забављајући се, и често ход к путу управљајући, од куда ће му друг доћи.

Једном кад је тако од стотину војника стражио, удуби се Милош у мисли за Миланом тако да је и не узимајући на ум из опкопа изишао и свога коња блудити пустио. Цела природа у торжественом мучању почиваше, месец простираше свој сребрни вид по земноме кругу, само гдекоја ноћна птичица нарушаваше воздух својим лаганим и одзивом продуженим цврkутањем, све се мирно у таборима нахођаше и издалека блистаху се гдекоји блудећи светови.

Ал' кад внезапу тихим меким гласом Обилић у пријатно удивленије дође, презне, послуша, и следећу песму чује:

Тужи, бедно срце моје, и горко уздиши,
Уздисајем тихе ноћи, мир и покој руши.

Нит' се красним света овог, јестеством весели,
Весели су за тебека часи већ протекли.
Зоро! Зоро! ах! хоће л' те љубимац видети?
Хоће ли му бивша звезда радости сијнути!

Зачуђен погледа Милош око себе и опази при светлости месеца младог једног војника на коњу, глава му је црном чалмом завијена, и кратка једна бела хаљина једва га покрива; сребрни ланац висаше му преко ове хаљине носећи широк мач; руке и ноге су му голе, и само златним гајтаном украшене; у левој руци имао је штит, а у десној стреле. Његов коњ, бео као снег, нит' је имао покровца, ни седла, но без узде, слободан и ветру подобним ходом само по заповести свога господара хођаше, или стајаше на месту као укопан. По овом оделу позна Милош једног од оних славних Бербера, који су у помоћ из африканске пустиње Мурату дошли. Он заповеди двана'есет својим војницима да га ухвате, док га други окруже и од свуда му пут пресеку.

Опкољен Нумидијанац стане, и с постојанством дочека двана'есет Србаља, који кад се приближе, на мах управи своје четири стреле и свака по једног непријатеља на земљу обори; затим као мућа потрчи, раздвоји своје гонитеље, али кад нигде исхода не нађе, залети се на прво место и у најбржем трку савивши се с коња, лати стрелу из једног од умирућих Србаља, још једном ју баци и четврти непријатељ падне. На то се приближи сам Милош и око њега нагрну војници да сможде

Бербера; али Милош им заповеди да се у миру задржавају. „Храбри странче!" повиче потом Африканцу, „доста си учинио, дај ми твоје оружије, нити кушај сујетно ополченије, јер једва задржавам моје војнике; допусти ми да ти живот избавим."

„Ја сам много несрећнији, него да бих те послушао." одговори Нумидијан гордо; „волим од твоје руке погинути, него да се у ропство предам."

То рекши, тргне мач и полети на Обилића. Милош таки баци копље, шчепа мач и с оружаном га руком дочека. Тисућу замаја сујетни буду, ниједан ране не добије. Арапин је био без оклопа, али његов штит свагда предвариваше мач Србина; његов коњ, рекао би, на свако движеније борећег се Милоша гледа; он се уклањаше, скакаше у висину и у страну, предвиђаше сваки удар, који његовом господину прети, и сто реди избави га од смрти. Али силе витезова нису једнаке, у кратко мач Милошев пробије штит Арапину, груне му у раме и стровали несрећног у крви пливајућа на земљу. Нумидијанов коњ од жалости зарже и сад још покуша свога господара бранити, кога за побеђеног одати није могао; он потрчи око њега, покрије га својим телом, претећи подигне предње ноге и тако се стави пред победитељима, али кад Милоша долазећа види, пусти се преко поља, и за тили час из очију се изгуби.

Милош приближи се побеђеном, пружи му руку и исправи га, прогледи му рану, која није дубока

била, заповеди коња једног довести, предусретне га с оном умилношћу, коју нешчасна храброст изискује, и с њим к табору пође. Арапин следоваше својем победитељу с отобољеном главом ни једне речи не говорећи, нити жалост изражавајући. Поток суза покваси му лице, и из његових прсију дубоки уздисај изиђе. Милош гледајући на њега, примети да га велика туга мучити мора, али опет не усуди се љубопитљивим вопросима жалост му може бити умножавати. На конац пак не могући нежноме срца свог мучењу противостати, које су његове прси увек при погледу несрећнога осећале, овако му проговори: „Храбри Нумидијане! случај и мрак поспешио ми је победити те; но моја победа није тако славна, као дела која сам у тебе видео. Опрости обичају војничком, који кушати нисам у намеренију био, трпељиво сноси нешчастије, које се сваком јунаку догодити може. Твоје ми сузе горко пребацују о срећи коју ми је судбина даровала; но мислим да нисам само ја томе узрок. Ако си од каквог пријатеља удаљен, ко те може више сожаливати него ја? А и ко те може боље утешити него ја? Ако си дакле рад печал умалити, заиста заслужујем твоје повереније. Ниси ти у руке каквог варварина пао, сутра са зором ослободиће те Обилић, ако светли кнез допусти."

При великом имену Обилић подигне Бербер главу. „Како?" с удивленијем вопије, с којим се искра радости помеша; „како, зар сам ја Обилићев роб? Зар ме је овај на гласу јунак, кога и наши

Турци не мање почитују, нег' што га се боје најнесрећнијим данас учинио? О! да знаш, шта сам с твојом победом изгубио, заиста би се кајао што си ме надбио!" Сад навали добродетељни Милош силније да му тугу исповеди, и ово нежно ироја участије, ова искрена жеља и сила с којом се две лепе душе при првом погледу сједињавају, побуди Африканца, особито желећег часове до свог ослобођења прекратити и својем великодушном победитељу бар поверенијем допасти се. Обојица се дакле удале од четника и Нумидијанац овако почне повест своју:

„Благо оном на свету, који без званија, добара и благородства само јестественим законима повинује се и за никакво друго задовољство не зна, него љубити, за никакву славу, него љубљен бити, не марећи за сујетну гордост, коју људи толико **почитују, не оставља отечество**, да би у туђим пределима несуђене опасности тражио, не живи далеко удаљен од љупког нежности предмета, нити умножава ону у љубови жалост, која растајањем бива и коју му јестество није наложило. Тихо, подобно бистром поточићу теку његови кратки дни онде где се родио. Он сед почива са својом супругом под каквим храстом, где се још дететом играо; колеба, где се он родио, остаје место рођења и његовој деци. Код њега нема промене, нити ће ју кадгод доживити: увек га једно сунце грије, једно воће храни, једно поље његове очи восхићује и једна њива, сваки дан скупоценија,

доноси му благодејанија матере наше природе, радост љубови и увеселеније једнакости.

„Ову сам срећу ја уживао, док није судбина удар на мене управила; ја сам се између пастирског народа родио, који нити градова, ни сталног обиталишта има, но са својим стадом у колебама пребива, кућиште с ливаде на ливаду преноси и у усамљеним пределма од подножија горе Атласа до границе негдашњег Египта простире се. Овај народ произилази од старих Арапа, који су под правленијем Јафрика цео овај околостојећи предел завладали, и име му свога војводе дали; побеђени отерани су у град, победитељи пак, увек љубитељи пастирског живота — за себе задрже поља, и тако своје велико племе распростру по широкој палмовог дрвета земљи (Биледулђериду). Овде остану верни обичајевма њихових праотаца; овде окружи свака породица своје стадо под колебом од камилске струне исплетеном. Цела пак множина слободних ових обитатеља повинује се једном шеику под видом републике, која се договором старешина ових породица продужује или престаје, рат или мир закључава. У рукама је нашег шеика право казнити преступнике закона, а сви наши закони из једног основа постају: Буди срећан, другог не вређајући.

„Наше богатство состоји се у камилама, којих неуморна брзина може нас на дан двеста миља од непријатеља удаљити; у коњма, скупоценим због брзине, мудрости и покорности к својим госпо-

дарма; у овцама, којих мека вуна одело, а млеко пиће нам даје. Задовољни овим даром неба, не гледамо на злато и сребро, које би могли имати, кад би Европејцима подражавајући брегове у руде претварати хтели; али нама су милија зелена поља и њиве, него ови опасни метали, који су толику несрећу по свету починили. Слога, мир и пријатељство код сваке породице царствује; закону наших предака верни остајући, једном се Богу молимо и почитујемо његовог Пророка. Наш слаби разум не мучи се трудно толкујући његову божествену књигу; ми смо слободни од оне казнидостојне гордости његова света ученија размршавати; ми смо само уверени да по њима живимо, кад свете дужности човеческе испуњавамо, кад тихим добродетељма верни бивамо, које је сама природа у нас уселила пређе него што је у високом алкорану заповеђено; ми држимо да је једно добро дело веће него све молитве, и да је правда и милостиња светија него рамазан (пост код махомедана); ми се кајемо грехова наших раздавајући милостињу, добро чинећи и стране угошћавајући. Од четрдесет векова странопримство највећа, најслађа и најсветија је наша дужност: сваки путник, пријатељ или непријатељ, он је код нас свети предмет како праг наше колебе пређе; његов живот, имање и његов мир нама је највећи аманет од вишњега дани; сваки дан га молимо да нам ову љубов не одрече; старешине пак наших породица често се зато и препиру, нигда не уживају јело у колеби,

но при уходу сваки свој стол поставља, столице празне стоје и поглавица пређе не седа, док трипут не повикне: У име оца небеснога! Ако се који путник, ил' сиромах бедан ил' невољан находи, нек' дође и подели хлебац са мном, нек' дође и изјави тугу своју!

„Између ових простих људи, којих је живота начин од почетка њиховог на свету једнак, ја сам светлост овога света видео, усред сам се пустиње родио, да Зору љубим, Зору гиздаву и целомудрену рода нашег девојку. Зора — оцу моме од најискренијег пријатеља на аманет дана — од детињства је са мном воспитавана била, нигда ме није из очију губила и тако ме је рано почела љубити, као и ја њу, нит' се опомињем, кад је ово нежно чувство почетак добило. Отац мој, шеик нашег племена, примети ову клијајућу љубов и прилежно ју подхрањиваше; често би нас к својим прсима грлио, називајући нас обоје својом децом и љубећи нас срдечно. Потом састави нам руке говорећи: Исмаиле, сине мој! љуби непрестано, љуби, докле год узживиш, кћер мога пријатеља! Растите у љубови, као ове две липе пред колебом, ви ћете ме у старости развеселити, ви ћете ми потпора бити у слабости, која ме гробу вуче; скоро ће вас брачни сојуз сјединити и ви ћете некада то вашој деци казивати што вам ја тако радосно повторавам.

„Пређе но што сам на дванадесету годину наступио, учио ме отац стрелом нишанити, коња јахати и с њим преко песка трчати; ово је исто и

Зора учила, да не би нужду имала кадгод од мене растати се: у краткој, златним копчама утврђеној хаљини, с луком у руци и стрелама на рамену, свуд ме је пратила. Често смо ми стада остављали, гонећи брзе нојеве и благононе зибете. Зора их стрелом обори, а ја сам похваљивао њену победу. Често смо с нашим вршњацима на хитри коњи ужасног лава из његовог седалишта гонили, с копљима би га принудили на равно поље изићи, па би онда у рог дунули, да се поља и планине разлежу; овом хуком збуњена звер нагла би с јаросном виком на наше коње, потеравши ловце; али ја сам чувао Зору, таки бих се између ње и лава ставио и прије бих се дао раздерати, него што бих допустио да Зора ране добије; тисућу бих реди живот пожртвовао, да јој опасност удалим. Таки би затим грдна ова звериња са свих страна рањена била, па би у крви пливајући дух испустила.

„О! како је жалосно и како је восхитително ово за мене спомињање оног шчастљивог времена! Како се радо задржавам у приповедању завичаја љубезног ми отечества! Воспоминаније уживане радости једино је печалном срцу увеселеније. — Сваки дан пре зоре одлазио сам са Зором, мојом браћом и сестрама колеби нашег оца, ту смо чекали, док би се пробудио, као што ни једно од нас није хтело без његовог благослова лећи, тако смо и сад на његову јутрењу молитву чекали; често би нас и он пратио, кад би камиле, овце, око

којих млади јаганчићи бleје, у поље истеривали; поље одзивом одговараше на њихову блеку, на свирку младе пастирчади и на песму младих љубовника, и тако у мору чистих ових и слатких уживљења живели смо.

„Сочетанијем са Зором постанем најсрећнији на свету; између свирка и таламбаса вођена је била на камили к једној од цвећа пирамиди; кроз танко покривало виђаше се она у белој хаљиници. Доведу ју пред колибу, и она пређе преко прага, не додирнувши га са лаком својом ногом; отац доведе ју у моја наручја, а браћа и сестре празноваху пред нашом колибом до зоре другог дана љубов срећног младожење и добродетељ младе невесте.

„Ах! скоро за овим љубовним песмама огласи труба; тек што се моје сочетаније сврши, посланици од султана дођу и нас за закон Божји на оружије позову. Синови Хегара! рекну; ваша браћа ишту од вас помоћи! Сад је време дошло, да се махомеданска вера простре, да се престол у Европи утврди и иноверци растерају. Сад им помоћи дајте, док су у снази, јер некада христијани могу на вас саме напасти, вас из предела истерати и стада вам поробити." — Ова беседа распали наше младиће; мој оац закључи да им се помоћ дати може. Сад поврви глас са свих страна: На оружије, јунаци! У помоћ браћи и с победом враћајте се!

„Таки се скупе десет тисућа војника на брзим коњима, од којих шест тисућа мој отац одбере и

мом управленију вручи. Дрхћући падне Зора пред њега на колена, са сузама молећи да јој допусти пратите ме. Она премда је у оружију обучена била, опет отац мој сумњаше се пустити ју, представљајући опасности, које јој се у туђој земљи догодити могу; али кад повторително сузе пред њим проливати почне и његова колена грлити, кад цела војска замоли, склони се најпосле и допусти да може са мном поћи.

„Нећу ти описивати жалосно оно с оцем мојим праштање, нити смем тугу његову при свирепом овом растајанију опомињати; и сад ми сузе теку, кад помислим, и сад чисто гледам старца како ме остављаше да Зору загрли, како се после к мени враћаше, обоје пооштраваше њему и отечеству достојни да останемо, но ипак да не тумарамо у опасност, која силе наше превазилази. Зора не би требало да те прати — проговори ми с мокрим очима — па опет с тобом иде; ти ћеш узрок њене смрти бити, ти ју нећеш моћи преживети, па ћеш и оца, као и љубу, у гроб отерати. Чувај свој живот, мили мој Исмаиле! Знај да ће те око очино у борбу пратити, да ће моје око увек око тебе бити; знај да ће оно копље које се на тебе управља, и моје срце пробости." — Док је он то говорио и моји војници већ у приправности били кренути се, стане један гавран на липу и почне из гласа грактати; мој отац то примети и усхте ми пут укратити, ал' се ја нисам дао овим прорицањем уклашити, премда наши много на то држе; моје је

старање било ову му сумњу одузети; мољах га да одбаци ово лаковерно побуђеније; загрлим га последњи пут, и севши на коња, са Зором и одређеним војницима пут у Европу предузмем.

„Мурат нас радосно дочека, сваку услугу Берберима заповеди одавати, а мојој супрузи у сопственој палати обиталиште определи. Али скоро омрзнем на Адријанопољ; вид дивљег развраштеним дворјанима окруженог деспота, јавно исмејаваније светих у нашем роду нарави отвори Зорине очи, њено страшљиво и целомудрено срце — само непорочности и тихом миру привикнуто — ужасне се од порока, као коза од једовите гује; она зажели натраг у Африку вратити се. Сваки дан ме салећала да ју од безбожног овог двора уклоним, или да ју бар од султана удалим, који нити совести, нити мере познаје.

„Наш војвода Алманзор, један јунак сваког почитанија достојан, прими вест да су Грци на град Састрати ударити намислили, где су Алморади били. У том случају није било другог средства, него Зору с тисућу Бербера послати. Сав се затресем ово чујући; ја нисам могао моје војнике отпустити, нити од Зоре удаљен живети, али опет желећи супругу од султановог двора удалити и чујући од Алманзора за добродетељ Алморада, поведем Зору у Састрате. Осман, неверни Осман, началник овог града прими ју учтиво и замоли ме да често Зору посећујем; то сам свако вече чинио, њу посештавао и о њеном стању извештавао се. Често посе-

штеније умањаваше тугу растанка и муку од Зоре удаљен живети; али нова несносима жалост умножи ми тугу. Данас чујем да је поглавица Састрате, неверни Осман, казнидостојном љубовљу за Зору упаљен, и да се усудио своју страст открити јој. О, славни Обилићу! не можеш себи представити, какву у нама промену ревновање учини; ова страст најсилнија и најужаснија је у нашој жаркој земљи; никакав порок код нас није већи него нечисти поглед на наше супруге; овај срам казнити, свака је освета слободна. Тада одбацимо наше тихо пријатељско срце, па постајемо варвари, дивљији него исти лавови што по нашим пустињама ричу, кад им што у лавиће дирне.

„Тек што се о пороку Османовом известим, закључим у Састрате похитити да би код Зоре остао и прилику потражио неваљало Османово срце са тисућним ударцем испробадати. Таки се пута латим. Ах! ја сам мислио да ми је пут безбеднији што је ваш табор од наших нарушен. Мисао Зору видети и браконарушитељу осветити се, испуни ми душу, кад ме твоји војници нападну. Ја бих се може бити њих опростио, но твоја силна рука припјати ми намеру; твоја ми победа одузима најслађе часове живота! То је узрок мојих суза: Зора ме чека, а ја сам заробљен; Осман је код Зоре, а ја српске ланце носим. Сам расуди како ми мора бити!"

„Умири се," рекне Милош, „ја ћу моју погрешку поправити. Таки ћу светлог кнеза молити да

ти слободу да, које сам учинити не могу. Даћу ти мог сопственог коња, па ти иди твојој Зори; једна ће ми награда бити твоје пријатељство".

Овако разговарајући се дођу у стан. Милош Исмаила у свој шатор уведе, преда га служитељима да му ране привежу и послугу чине, и таки похити кнеза о том известити.

Лазар је баш онда у собору био; важни послови заузимали су га у зачељу. С десне стране био је Југ Богдан, с леве Бранковић, Југовићи. Сви се у посао удубили, кога ће у турски стан послати да војску види. Милош кад дође, не усуди се дело им перкраћивати, већ и сам узме столицу и тако чекајући часи пролажаху, ноћ далеко одскочи, а нестрпљиви Исмаил не може свог Обилића да дочека.

Али коњ Берберов, који је из боја побегао, сам предузме пут у Састрате, који је добро познавао и где је Зора свог љубимца очекивала и на њега нестрпељиво изгледала: све опасности, што се Исмаилу догодити могу, сад се у Зориној души роде, њено воображеније умножи их; печална представленија обузму је, смртни ужас испуни јој душу, и не могући више жалост поднети, закључи Исмаилу на сусрет изићи, надајући се да ће јој жалост мања бити, ако онога потражи за којим јој срце гине.

Да би лакше из града изишла, обуче војничке хаљине као што Алморади носе, изда се за Османовог посланика, пуштена буде кроз брану и она

похити пољем, — све што ће открити да јој каже где јој супруг дише. На то чује неког коња; слуша не дисајући; опет се шум почује; коњ се приближи топотајући о земљу. Недвижима и с дрхћућим срцем опет послуша Зора, опази његову белу длаку и дугачку гриву, потрчи онамо и повиче: „Исмаиле!" На ово име, на овај глас подигне коњ главу, зарже и полети Зори. Зора га гледи: он је, верни служитељ њеног супруга, он је сам и крвљу попрскан. Зацело је његов господар погинуо, зацело је под ударцем каквог свирепог Србина пао. Страхом, тугом и љубављу трзана седне на крвавог коња и пусти се молећи га да ју одведе, где Исмаил мртав лежи. Руке к небу подигне, ужасно заклињући се да ће Исмаила осветити. Паметан коњ, окрене се на пут од куда је дошао, усугуби брзину и донесе Зору на место, где јој супруг оборен био. Ту стане, Зора погледа око себе и опази четири Србина, које је Бербер стровалио. Уверена о својој несрећи, потражи тело Исмаилово, нађе његов разбијени штит и види земљу окрвављену. Подигне жалосну запевку, без чувства падне на земљу и из очајања почне се по праху ваљати.

Овако тугујући и превијајући се, чује јеку једног од оних четири Срба који се са смрћу боре; устане и притрчи му. Рањени још дише. Зора се потруди у живот га повратити. Тек што мало к себи дође, почне га преклињати, питајући за његову борбу, његове ране, за овај разлупани штит и крв којом је земља попрскана, топло га моли, да јој

ништа не утаји. — Помоћу пробуђен, војник промрмља неколико турских речи да би страноме познатан био, он јој покаже своју дружину, дајући јој на знање да их је неки Бербер оборио, искаже јој име Обилић, придодајући да их је он осветио, штит Берберу пробио и крв му пролио.

Тек што он то изговори, а Зора не одговарајући му, дивљим оком погледи, где ће живот окончати; али још осветом запламти, и то је уздржи. Она шчепа Србина за руку, стисне ју снажно: „Брате! казуј, која стаза води тамо где Обилић дише, овај Обилић — не бој се, брате! ја ћу ти дружину послати, сам ћу ти у помоћ доћи, ако Бог да, те се здрав повратим." Зачуђен војник покаже јој пут, а Зора седне на коња, пусти га брзини, коју мамузом умножи, и трком до опкопа дође. Стража ју устави али Зора не слуша: „Идите," рекне, „и јавите немилостивом Обилићу да га поглавар Састрате на удвој зове да међдан дели, и овде га чека; нек се ништа не боји, ја сам сâм, и ако хоће, пред вама ћу се борити; ако није жена, неће, знам, ни једног часа пропустити." Овим дрзновенијем зачуђени стражари не знаду шта им почети ваља; али почитаније Србаља к сваком борцу, који борбу подноси, сад их на дужност опомене. Један дакле од њих пође Милоша о том известити. Међутим млада Берберка и у самом гњеву дужност милосрдија не заборављајући, пошље два војника к оном рањеном Србину.

Милош још се није из собора вратио и Исмаил жељно на њега изгледаше. Кад весник чује да је

он у собору, не усуди се созвати га; он почне забављати Нумидијанца и у разговору приповеди како поглавица града Састрате Обилића на удвој зове. При овом имену варница чисто из очију Исмаилових полете. „Поглавар Састрате! Праведни Боже, ти га у моје руке предајеш! Ја сам кога тај вероломни гони, моју главу од великодушног Милоша захтева! Друже, хоћеш ли допустити да се твој војвода синоћном борбом и ходом утрућен у нову борбу упушта? Не, ако Обилића љубиш, ако совет роба не одбацујеш, који га поштује, и ако си рад од мене дара получити, који ће већи бити, него што себи представити можеш, дај ми твоје оружије, води ме овом Турчину, који је из злог намерења овамо дошао." — Но при свем том војник бојаше се с тим увредити Милоша; Исмаил га моли и преклиње, растргне своје златне окове с руку и ногу и пруживши Србину, закуне се вишњим Богом да ће натраг после победе доћи и њега код Милоша изговорити; све на себе прими, за све ће одговарати. Напоследак попусти војник, да му своје оружије и Исмаил похити што брже може. Љуто га ране боле, али његова к Осману мрзост, његова распаљена жеља за осветом све то заборавити допусти. Седне на Милошевог коња, натуче шлем на главу и похити с голим мачем на место, где му супруга разљућена о дугом оклевању овом чекаше, прећаше, себе пооштраваше и ништа силније не жељаше, него у крви ваљати се.

Мраком ометени, свирепом мрзошћу заслепље-

ни, која, ах! из источника њихове љубови извире, устреме се сад једно на друго, како на близу дођу. Обоје су се чували да ништа не проговоре, јер се бојаху да се не издаду тим. Њихови крвопијни мачеви не траже удар противника одбијати, они само гледе пут к срцу; ма на месту остали, само да непријатељ погине. У овом магновенију искуство им ништа не помогне, њихова храброст ништа друго није, него свирепа јарост; побацају штитове да се боље згодити могу, приступе ближе да би ране дубље биле; на конац се шчепају, отргну се из седла, тресну о земљу, скоче горе и наново нападну, да им не би мач срце промашио.

О нешчастиви Исмаиле! о сожаленија достојна Зоро! каква ужасна превара заслепљава ваше очи! Та ваше јаросне руке додиркују се, ваш се дух меша, ви се стискујете у наручја, и опет вам ништа не може открити, или вас уверити да је то предмет, који обожавате! Ваша срца једно код другог свирепо куцају, и ова нежна срдашца не познају се. Негда сте се самим погледом разумевали, негда нисте растављени бити могли; — сад сте соједињени, па сад, сад се у наручја стискујете да једно другог умртвите! Стан'те, свирепи, стан'те! гасите ужасну јарост, проговорите, ах! само једну реч проговорите, па ћете на колена пасти, сузама ћете ране испирати, које сте свирепим ударцима причинили, бледе ове од јарости усне на оне ћете прси притиснути, које сад мачевима раздирете!

Но о сујетне жеље! сујетног сожаленија! њихова јарост на највећи степен стигне и вид и чувење

им одузме. Нечувствителан, тугом и јарошћу кипећи Исмаил двапут прободе своју Зору и још затим гињаше; двапут продре Зора с мачем у Исмаилове прси и још нишани, где ће му дубље у срце забости. Истеченијем крви исцеђен и прећашњом борбом уморен ослаби Исмаил, а Зора сад са сугубном силом на њега нападне; шчепа га јаросно, тресне о земљу и — о неба! свој већ окрвављени мач до полак у тело свога Исмаила ували. „Погини, тиранине!" загушујући се рекне; „погини, али при том знај, да од женске руке умиреш, Зора те на жртву својој јарости принела, Исмаилова те супруга казни за смрт свог љубезног друга!" — На овај глас, на ове речи, подигне Исмаил главу, преклиње душу да се још мало задржи, скупи бегајуће силе и замрмља: „Зоро! Зоро! ти ли си ми живот узела? Против тебе ли је моја рука..."

Више не може. Зора као громом ударена на то остане, скине му шлем, погледи и први јој зраци дана покажу бледо лице Исмаилово.

Бледа као и он, нема, недвижима и жалошћу трзана Зора не скидаше очи с Исмаила, радо би о свом пороку сумњала, али не може; не кретајући се нити говорећи, безчувствена остане, коса јој се преко чела дигне, језик јој се завеже, и бледе усне остану јој отворене; једнако гледаше угашене очи Исмаилове, који с умирућом десницом руку Зорину нађе: „Несравњена љубо! достојна супруго! удружи твоје очајаније, опрости свирепој погрешки, као што јој и Исмаил пашта; ти си ме

хтела осветити, а ја сам желео неверног Османа казнити; твоје су крваве руке чисте; исти овај смртни удар показује ми искреност твоје љубови. Ја умирем твоју руку стискајући, тебе најприје видевши; моја је смрт лака. Обреци ми, мила Зоро! нашом љубовљу, нашим достојним оцем — који кром тебе никога нема — да ћеш њему на утеху живети, о, скоро ми обреци! немилостива смрт приближује се, она ме обузима, ја ју осећам — због ом, Зоро! мила Зоро, због ом! Исмаил ти је смрт опростио, поклони му бар зато твој живот — твој живот..."

Глас му потамни, очи му се затворе, главом клоне, нит' му хладна рука држи Зорину. Још га Зора гледи недвижима, још јој црни мрак душу обузима; на једанпут задрхћу јој колена, руке јој се следе, зашкрипи зубма, падне на Исмаила, потражи му уста, прилепи им своја, силно га загрли и — издахне.

Тек што је овај нешчастни пар живот окончао и српска стража у сожаленије погружена око њега стајала, Милош, пошто од кнеза слободу своме заробљенику добије, из собора похити на борбу, коју му је Исмаил преотео, но како се удиви, кад сво двоје љубовних на крвљу орошеној трави лежећи види, загрљене, лицем једно другом обраћене, с отвореним уснама, као да последњи издисај пуштају. Милош околостојеће за узрок упита, који му сад исповеди незнање њихово. С горким сузама оплакиваше Обилић смрт њихову, себи преба-

цивајући да је он узрок њихове смрти. Сад намисли бар пепелу њиховом чест указати и последњу дужност његовог узмућеног пријатељства учинити. Обадва ова телеса даде заједно сахранити и сам својом руком две у једно састављене мирте пресади. „Растите" — сузе проливајући говораше — „дрвета љубови! растите на земљи, где двоје нешчастних почивају и којима је љубов смрт причинила. Путнику или чувствителном војнику — који ће негда под вашом сенком лежати — бољма ће срце ударати и сузе ће му из очију потећи; ако ли се који вероломан нађе, он ће ваш хлад оставити, нит' ће се усудити травчицу газити, која свети овај гроб покрива."

Скоро затим глас о смрти ових нешчастних до турског табора пукне, и жалост, тугу и скорб причини. Бербери чујући злочинство Османово, откажу помоћ и жељом запламте земљу ову оставити, где се такви пороци рађају; бадава се Боабдил трудио њих утишати, бадава их је молио султана у овако опасном стању не остављати, сви једногласно Исмаила и Зору викаху и у своје отечество вратити се настојаваху.

Док се тако буна и жалост код њих простирала, на једанпут у српском табору подигне се радосна вика, која велики случај предвозвештаваше; чини се да ће стража место да остави; види се како најдаљи стражари од весника извештавају се и опште ове радости учасници бивају; војници и вој-

воде узаимно се обимају, срећу привествују Богу јавно благодарећи и турском табору претећи. — Милан је дошао, Милан толике опасности победивши, сад уђе у стан српски. Како га Србљи познаду, тисућама повикну га славним именом: Дође нам ирој, дође нам војвода, опет нам га небо дарова, браћо! Хајдете да видимо храброга Топлицу! Војници похите и скупе се око ироја; њихово множество чисто коњу му пут препречи; један је рад да му се оружија косне, други да му његову тежину олакша; сви га принуждавају и моле да с коња сиђе; узму га преко његове воље у наручја, почну се отимати за овај љубезни терет, и тако га у тријумфу понесу к војводама и сердарма, који му на сусрет изиђу.

Шчастљиви Косанчићу! ти си пред њима, ти си ког Милан тражи! Како опази један другог, у једном магновенију устреме се, загрле се и пољупце усугубе; дуго једнога срце на прсима другог почиваше, они плакаху не могући ништа говорити. На то се погледе, њихове се очи укоче радошћу пакивиђења; њихов језик промрмља неколико речи, које се од суза једва разазнају, али њихова срца то разумевају, наново се загрле, као да би се растанка бојали. О храбри Милане! о љупки Иване! кад је већа код вас радост била при добиванију лавра о срећној победи!

Кад прва ова бура њихове душе прође, Милан падне у наручја Милошу и ништа не говорећи дуго постоје; затим не пуштајући њих од себе обра-

ти се другим сердарма: девет Југовића, Мусић, Шајинић и остали витезови поздраве се с њим и срдечно изљубе. Сад пође праћен од сердара под шатор кнезу и цела војска радосним кликом заječи.

Кнез Лазар са старцем Богданом под шатором сеђаше. Милан кад дође, савије се на колена, но Богдан га дигне, рекне му да седне близу њих и приме уговор мира што им је неверни владатељ из Отоманије послао. Родољубиви кнез махаше главом чујући опасности, које је Милан преко главе преметнуо. „Сад је највећа наша брига," рекне по дугом разговору, „нашег Топлицу наградити; али ми нисмо кадри дужност ову испунити." „Најдостојнија је њему награда," приложи Богдан, „љубов отечества, почитованије војске и они радосни гласови, који његову душу восхитити морају." — „Велики војводо!" узме Лазар реч, „ти си одсуствовао, а Турчин нас је напаствовао; сад се и ти покажи, па ће им се рог гордости сломити: наши војници, твоји другови и војводе поносе се говорећи да од Милоша, Милана и Ивана победа зависи." Тако рекне светли овај владатељ и отпусти Милана с његовим Косанчићем. Обадва ова јунака удале се из ове гунгуле, потраже густу међу и ту се пусте чувствованију, којим њихова душа кипљаше. Ту вопросе на вопросе придодаду и хоће још и одговор да приложе; тек што који о себи почне штогод говорити, сам прекине беседу да штогод за друга упита. Сто пута почну припове-

дати шта су у растанку патили; радосни поток суза потече им опомињући се својих сопствених опасности, и таки се ове сузе преврате у нежност, слушајући опасности друга свог. Иван зажели верног Благоја, избавитеља Милановог, видети; сам га потражи и загрли, називајући га својим благодетељем, и још једанпут повест о Бруси чути зажели. Затим с удивлением чује Косанчић, да је његов друг заљубљен; благодејаније лепе Мавриње, њена нежна к избавитељу благодарност допадне му се, али љубов види немогућну, особито кад чује да Милан о миру бригу води, које без уштрба српских земаља бити не може.

Међутим радосни овај српске војске глас до турског табора простре се. Милан је дошао; напрасни ужас обузме сад већма Турке. Они се опомињаху његових победа, које је он у узаимном поспешествованију свога Ивана и Милоша чинио; сви застрепе и од страха се стресу, видећи опет три грдна раста састављена, које никаква сила Еолова није кадра оборити. Турци вику подигну, Бербери до самог шатора султановог нагрну, јасно искајући да их натраг отпусти; Алморади прећаху да ће таки табор оставити, ако се натраг не поврати; Еминијани ћутећи то исто потврде; глас се по војсци разлеже: правосудије не допушта да Србљи пропадну. Мурат, његове паше, везири, и сам Боабдил, не могу ужасну ову буну да утоле, њихова представленија ни мало се не слушаху, њихова лица презрена буду; од страха подигну се јаничари, од

ужаса пркосе султану, дерући се полете у своје шаторе, лате што им је најмилије, и почну као гоњени бегати; за час би се табор у пустињу претворио да се није велики Алманзор показао.

Алманзор чујући шта се ради, остави шатор, где га је рана привезивала, узме копље, које му ход олакшаваше, без мача, без чалме, с бледилом покривеним лицем, као знаком славе и правог јуначества, укаже се бегунцима. „Исмаилћани!" повикне им громовитим гласом, „куд сте нагли? Какво безумије обузима ваш разум? Ил' шта сте ради избегнути? Смрт! та ви ју сами тражите, ви ју сами на вас навлачите. Таки ће Србљи на нас напасти и као бедно стадо потерати. За чест вам ништа говорити нећу, јер та не дејствује у вашим подлим душама; ја вам не говорим о отечеству, о Богу, кога варате, о деци, коју сте продали, но само вас молим и заклињем ради вас и вашег живота, — који вам је драгоцен, и који тако лако јарости непријатеља подлажете — станите, или ће вас све смрт прогутати. Чекајте бар док ноћ настане, не да вашу срамоту сакрије — него да вам мрак неколико часова смрт удали, која вам је ужасна и од које никакав војник не утече, како страх покаже. Ви дрхћете? Бојите се да вас Милан са дружином не нападне? Добро, сам ћу се ја с њима борити, сам ћу у гроб пасти, или војску од непријатеља избавити, који јој страх задаје. — Честити царе! пошљи весника у табор српски, нека у име моје Топлицу на међан позове, нек' му каже да ћу га ују-

тру са зором у присуствију обадве војске чекати и само смрт једнога може борбу окончати. — А ви, страшљиви махомедани! нећете ли се донде бар од бежања уставити док ме мртвог или тријумфирајућег не видите?"

На ове последње речи уставе се махомедани; посрамљени закључе у табору остати; сами Берберi беседом Алманзора, великодушног овог војводе, у умиљеније дођу и закључе увек њему покоравати се. Султан таки пошље весника. Кадиксу потече поток суза ово чујући; загрли сина свог ништа не говорећи. Боабдил скроб и завист у похвалу обуче, а паше и везири приклоне главу, не смејући се радовати.

Међутим весник у стан српски приспе. Милан је баш онда с Иваном, Милошем и прочим војводама код кнеза био. — Како весник уђе, клекне на колена, и овако проговори: „Светли владатељу Србије! ја долазим у име нашег војводе Алманзора Милана Топлицу на мејдан позвати; сутра ујутру наш ће га принц пред целом војском чекати, и само смрт једнога мора борбу окончати."

При овим речма Милан од туге као изумљен повиче; но Лазар то као знак радости примивши и не дајући му времена одговорити, окрене се посланику говорећи: „Милан прима ово позивање, ми с нашом царском речју потврђујемо: иди и јави наш одговор." Потом се обрати Топлици. „Велики Милане! време је дошло да се Витомир освети, кога је овај варварин погубио; сад је у нашим рукама, и његова смрт нама ће победу осигурати."

Збуњен и тронут Милан не може речи да нађе Лазару и његовим советницима одговорити; сто реди отвори уста исповедити да му је Зорајида живот избавила, да је слатким узлима принцези привезан и да му је живот брата њеног светиња; али чест, строга чест увек га принуждаваше ћутати. Може ли он позивање ово одбити? може ли вољу монарха пренебрећи, и дужност, отечество и славу једној љубови жрвтовати? Овако чувством борећи се, отргне се из ове гунгуле, која га окружаваше, и похити с Иваном у самоћу. Овде падне свом другу око врата и полије му лице сузама, тисућу пута повтори да се његовој драги заклео, Алманзора увек избегавати; он му покаже могућство сочетанија, ако победу одржи, опише му Кадиксову тугу и жалост, а Зорајидину претњу, која му љубов немогућном чини, ако крв њеног брата пролије. „Нећете ме љубити," у очајанију повиче; „брате! не можеш себи представити, не можеш појати, како је страшно и помислити од Зорајиде бити нељубљен. Волим сто година беду трпети, само да ју једанпут видети могу; али реч не држати, сузе јој изгонити, њену мрзост подићи — милостиви Боже! Зорајидину мрзост! Не, брате! волим умрети, волим пређе славу помрачити, и од твоје руке пасти, него овај ужасни корак учинити."

Ћутећи слушао га је Иван; не треба да му дужности опомиње, сузе га довољно уверавају да се он тога сећа. Иван га загрли и умилно запроси да њега пусти с Алманзором борити се; но Милан то

с негодованијем одбаци, јер то његову храброст помрачава и вређа пријатељство. Опасност је велика с Алманзором међдан делити, нит' ју може ком другом уступити. Напоследак замоли друга да га више с тим не вређа, да се каје, што се толико упустио, да је он закључио веран дужностима остати, и на то све силе и мудрост управити, да свој живот чува, не удећи непријатељу.

Док се они овако разговараху, ноћ са звездама наступи и принуди пријатеље у крило Морфеја спустити се. Ал' у неко доба војник пробуди Милана, јављајући да га неко изван стана видети жели. На ове речи ћипи заљубљени Милан, у мисли да је ко од Зорајиде послат; замоли друга да га самог пусти ићи, и похити с војником напоље. Из далека опази неко суштество у хаљину замотано, приступи му и не мало удиви се, кад позна Амину, верну робињу Зорајиде; радошћу обузет запита где богиња његовог срца дише. „Она је овде у међи," одговори робиња показујући руком; „она је своју палату оставила, да само с вама говорити може; по њеној заповести морала сам се преобући, да вас нађем, Милане, и да вас к њој водим."

Милан ово чујући, похити к међи, далеко од себе робињу оставивши; како спази принцезу, похити јој к ногама. Радосне сузе пресецаху му речи; он јој узму руке и небројеним пољупцима поспе; али Зорајида тихо натраг уступи и мало јачим гласом, колико јој је движеније из прва допустило, проговори: „Шта ја чујем? какав ужасан глас

ме је принудио обиталиште оставити, вас тражити, ноћу по овом пределу лутати, и вас ради дужност оцу и самој себи погазити? Је л' истина да ћете сутра погинути, или мога брата погубити? Је л' истина да ће онај мач, којим сам вас ја наоружала, Алманзорове прси пробити?"

„Зорајидо!" одговори Милан, „не умножавајте тугу нешчастног на свету. Алманзор ме је на мејдан позвао, и мој је монарх то примио; јесам ли могао то презрети? Јесам ли могао наш тајни сојуз обелоданити, или моју храброст са срамом покрити? Не, знам да то и ваша воља није, сами бисте ме од тога уздржали, да почитаније отечества не изгубим и на подсмех не паднем. Али не страшите се! Само моје обране ради изићи ћу сутра на удвој, волим сам погинути, него Алманзору и најмање ране задати, и при самој смрти радоваћу се да умирем за све што је мојем срцу драго: за чест и Зорајиду."

„Послушајте!" рекне принцеза; „ја сам слаба женска, не познајем оне варварске законе с којима се витезови боре. Може бити да би ми слободно било на заклетву опоменути те, или запитати да ли чест — света она чест чистих душа, која није свагда чест војника — да л' ти, велим, ова чест не забрањује руку на брата твоје љубезнице дићи, свето обећање нарушити и мојем добродетељном оцу раније гроб предуготовити? Али ја те обожавам Милане, и све што твоју славу умножава, у мојим је очима свети предмет. Не мисли да сам ја

овамо дошла советовати те, што је твојој храбрости непристојно, нити да моју над тобом власту на зло употребим, ил' да те каквој подлости и невољаству управим; не Милане, од тога се не бој! Ја сам само дошла теби још једанпут исповедити да сам само тебе љубила, да ћу те и у последњем часу љубити, ја сам дошла — будући да је моја смрт јавна — последње због ом остај . . ."

„О Боже!" пресече јој Топлица, „ви хоћете . . ."

„Ја хоћу да ме послушаш, моје нешчастије познаш и сам расудиш могу ли и даље живети. Теби сам дужна рачуна дати зашто живот прекраћујем, који је само теби посвећен био. Опомени се шта сам најприје била, а шта сам сад; ја сам с врха шчастија у пучину пропасти бачена. Све сам оцу мом открила, и поспешило ми се његово срце дићи; будући да ме једнако свирепи Боабдил гони, хтели смо султана оставити, у другу какву христијанску земљу отићи, и тебе, кад би се умирило дозвати; тамо пред твојим олтаром, који и ја почитујем, дала бих ти руку; отац мој то је допустио. Тако би нам ово неколико дана срећно протекло, ово неколико дана који су смртнима на радост и срећу од Бога дани, и највеће би наше старање било једно другом допасти се, старца утешити и непрестано чисте радости уживати; но баш у овој надежди глас ми дође да ћеш сутра мога брата убити, или сам погинути — јер не мисли, Милане, да ћеш у борби живот сачувати моћи, да не би противника погубио. Мој брат храбар је, као и сам што си, и

изучен у вашем свирепом художеству; заклео се умрети, или тебе погубити; он држи своју реч, он храни заклетву коју је султану дао; он се бори за живот његове супруге, ти ћеш се борити да твоју љубиму изгубиш, да на веки бракосочетаније невозможно учиниш, које је и тако толико припјатствија имало. Ти можеш сутра пасти, Милане, па мислиш да те могу преживети? Ако ли победу одржиш, морам те ненавидети, морам те мрзети, а с тим ће ми смрт јаснија бити. Дакле због, несрећни пријатељу! Због остај! Још те смем гледати, још смем с тобом говорити — никаквог порока није — још смем ову руку стиснути, коју сам желела с мојом сјединити, ову руку, која ће мало после... Због, Милане, због на веки!"

При овим речма сва се затресе, отргне руку од Милана, промрмља још једно због, пође скоро — и на неколико корацљаји безчувствена клоне на земљу. Милан притрчи и исправи ју, робиња јој дође на помоћ, али ништа не може ју у живот повратити и већ се први зраци дана укажу.

Милан збуњен види да се дан рађа, и још се не може разрешити да своју љубезну остави. Погледи ју, сва бледа и безчувствена, с ниспуштеном главом и расплетеном косом; он је у наручју држаше и опази сузе, које још из очију Зорајидиних извиру. Ирој се заборави, изгуби чувства; он не мишљаше више на борбу, но само на своју љубезну; време протече, час се приближи а он се заборави. — На једанпут му падне мрак пред очи

и опет недвижим остане, и једва име и љубов отечества побуди га на дужност своју. Ватрено црвенило покрије му лице, мртви зној потече му низ тело. На једанпут му Иван кроз мисао пролети, Иван, који га очекује, који га пред војском изговара — већ је зора заплавила — ваљда се сумњају — Милан грозно повиче, преда драги терет Амини, узме Зорајидину руку и притисне ју к устма, пође, но опет се врати, препоручи своју љубиму ропкињи, да ју чува, још једанпут узме јој руку и полије ју сузама, затим позове сву силу, отргне се од богиње срца свог, не смејући се осврћати, и пут к табору предузме.

Заљубљени Топлица тек што из међе изиђе, чује ужасну вику и тужне гласове. У једној чести смотри раштркане коњанике, који около иђаху и воздух запевком испуњаваху. Ово су били Бербери, који су гроб Исмаилов и Зорин тражили, чујући да су овде погинули. Како Топлицу спазе, осветом распаљени скупе се, и жедни за српском крвљу нападну на њега. Ирој извади мач, ухвати бусију иза једне кладе, која га само може од толико људи избавити, и упусти се без оклопа и без штита у ову опасну борбу; много Бербера падне, но двојином на њихово место други долажаху. Време протече, сунце огране, а Милан још се бори; он се трућаше каквог коња добити, али нумидијанска зверад позна у њему непријатеља и далеко се клоњаше; он се пашташе копљем себи пут просећи, али хитри Бербери опколе га и нагрну са сваке стране.

Међутим храбри Алманзор заиште своје оружије; рана га је истина исцедила, но његова добродетељ и љубов к дужности својој силе му надокнади и учини га храбријим, него што је икада био. Он се у оклопе обуче, које најоштрији мач просећи не може, увије главу чалмом, која је трогубим челиком обвијена и копчом од злата утврђена; његова пурпурна свита око врата је закопчана, испод које на златном ланцу широки мач висаше. Сад узме штит и копље и пошто од оца благослов прими од Турака праћен изиђе на бојиште и ту тихо и поносито стане, очекивајући непријатеља, кога је на мејдан позвао.

У тај пар Србљи четама на поље поврве; Лазар их чиновно уреди; с обе стране једнако число буде и сад се само на Топлицу чекаше, па да се борба огласи.

Немирно Иван изгледаше на Милана, не смејући за њега питати; похити иза стана и виде Алманзора самог, ћутећег и очима жељно непријатеља тражећег. Затим чује „Топлица!“ викати и нико не одговори. Турци радосну вику подигну, а Србљи почну на то роптати, сам Лазар и војводе стану Милана осуђивати и обе војске срдити се.

Косанчић неутешим дрхћаше од једа. Милана нема, његова је чест у критичном стању. Ово му срце раздере, похити у шатор, где је Топлица оружије оставио брзо се наоружа, натуче шлем на главу, зграби Миланов штит, уседне на његовог коња и тако преображен укаже се пред Алманзором. Ово

видећи Срби, радосно повичу, а Турци с Маврима ућуте. Алманзор збаци горњу своју свиту, Косанчић такође оправи се и сад труба огласи.

Као што два силна орла од севера и југа високопарним летењем воздух просецају и к земљи устремивши се, један на другог нападну; тако се ударе ова два витеза на сред бојног поља, на које су обе војске трепетајући очи упрле. Првим ударцем падну им коњи, али обадва јунака хитро се исправе и с мачем у руци јаросно се нападну. Челик раздираше гвожђе и из њихових оклопа ватра севаше. Алманзор — вештији и хитрији — ударце неизбројиме придаваше, а Косанчић — јачи и боље наоружан — чува се и чешће удара. Не измичући се — на једном месту гоњаху се они, тражећи слабину оружија и њој претећи; нишане у шлем, предваре удар противника, полете напред, ударе и измакну се натраг — све то у једном магновенију. Увек су напред штитове имали, сваки намеру соперника сазна и ту му осујети, али ни један не може движеније, које је најприје приметио, на ползу да употреби. Једва око њихове мачеве достиже, који често у место непријатеља да дохвате, само се дигну и спусте, ил' се тамо и амо окрену и укрсте. Још крв не тече, победа је неизвесна и само умор може је осудити. Но Алманзор — у намерењу умрети, ако само тријумфира — баци од себе штит, одскочи три корака натраг, с обадвема рукама шчепа своју ужасну мачину и као стрела на тронутог не-

пријатеља полети: његов мач Косанчићу пробије штит, провали кроз оклопе и врхом грдну му рану у прсима учини, из које таки крв покуља. Косанчић падне на колена, а непријатељ тим ослобођен намисли још један му ударац придодати; али Иван то примети и како се оклопи движењем руке раскрече, до полак му мач у тело забоде. Алманзор премда ударен, ништа мање истим замајом придода свом противнику намишљени удар и Косанчић безчувствен на земљу падне. Алманзор се још неколико магновенија као победитељ на ногу уздржи, али таки изнемогне и тресне о земљу близу Косанчића, који је у крви огрезнуо. Обојица се потруде устати, обојица потраже по праху мач, који им је испао; кад ал' на једанпут неки српски витез — гласно чест, правду и пријатељство викајући на пољу се укаже.

Срби по штиту гледајући помисле да који је то Косанчић, а Турци га за неверу огласе, који нагли Алманзора убити. Тако нагрну на њега; Србљи пак за њим пођу и обадве армије сад се ударе. На једанпут произиђе ужасна буна, оружије о оружије удари, крв потече и земља се мртвацима поспе.

Топлица — јер он је био, ослобођен од Бербера — Топлица полети Косанчићу, скочи с коња, подигне свога друга и видевши да још срце у њему куца, преда га неким Херцеговцима, да га у шатор однесу; затим се окрене к Алманзору, ког су бадава Алморади бранили, и гласно тужити почне, видећи га бесчувствена и мртва. Он задржи Црно-

горце који су на Турке нагрнули, сам брањаше тело Алманзорово. Овај предмет његових суза обезбеди Алморадима пут, који га на штитови однесу, и како га у безопасности види, скочи на коња, тргне мач, љубовљу и једом растрзан на најтврће чете усреми се, жељно опасности тражаше, њима тежаше да само погинути може, најјаче чете раштрка, кроз сред непријатеља врати се, поспе земљу крвљу, смрт тражећи и њој пркосећи. Све српске војводе данас се покажу, но с Миланом ни један се сравнити није могао. У овом крвавом позоришту опази ирој Кадикса, како свој остали живот против четири Србина брани, и умирући име свога умрлога сина спомиње. Ово жалосно позорије умножи Топлици тугу, потрчи и растера ове варваре; затим старцу да свога коња, помогне му на коња сести, изведе га из борбе и пут му к табору обезбеди.

Док се Милан са старцем забављао, укаже се крвљу посут Боабдил, Боабдил који је толико Србаља већ оборио. Обојица како се угледе, уставе се; нигда се нису видели и опет се по мрзости познају. Милан је био без коња, а дивљи Боабдил јашући на њега нападне; Србин се уклони и једним ударцем одсече му коњини врат, с којега Боабдил падне, а Милан заопуца мачем, али сечиво одскакаше од хаљине Африканца. Тронут шчепа га Топлица, стисне јуначким мишцама, на једну и на другу страну заљуља га, и тек што намисли о земљу га депити, Турци са стране притрче у помоћ Боабдилу. Милан испусти дивљу ову птичурину из нок-

тију да себе спасе; попне се на мртва непријатељска телеса, укаже се српској војсци, и таки му храбри Обилић у помоћ дотрчи, а непријатељи сад Милоша видећи, побегну у свој табор.

Већ сад им ништа не остане, ништа их задржати не може. Јаничари, Алморади, Бербери и сами Еминијани из гласа викати почну да није Божија воља с каурима борити се; сви стрепљаху, јер им Алманзора нема; бледи, безчувствени само на бежање мишљаху, само згодну прилику чекаху— и о!...

Злодејство! злодејство! колика је твоја сила! Колико је смртних твоја влада покорила! Где је предела где ти не царствујеш, где је земље где се теби храмови не дижу! Седмоглаво твоје тело свуда прилику тражи и свуд ју налази, где би се умешати могло; завист, ово једовито чедо утробе твоје, при свакој добродетељи, при сваком добротворству гризе се, немилостиву своју сестру злобу у помоћ зове, скупа тугују, к теби, својој мајци, трче, која их под своје окриље примаш, тешиш, представљајући им начине с којима ћеш их осветити; друга чеда у помоћ зовеш, вражду и неслогу да мир руше, да невиност тугом обвију и крв просипају, с којом се једва твоја подла јарост гаси. Ах! кад ћеш се ти са света истребити, кад ће род човечески од тебе слободан, тихо живот проводећи, на добродетељ мислити и по њој само кратке своје часе управљати? Кад ћеш одустати за невиношћу ходити, њој јаму копати и у свакој прилици и у згодном случају на опасност наводити? Срамна де-

ла твоја, знај, цели свет познаје; твоје почитатеље гони, срамом засипа, проклиње их и сузама Богу за одмаштеније вопије.

Само пороком, само злодејством Турци на Косову одрже се. Тек што се к бежању приправљаху, српски посланик укаже се, и слободу заиште пред султана изићи. Таки Мурату јаве, који заповеди страног под шатор увести. Посланик кад пред њега дође, клекне на колена и пошто цару скут пољуби, овако проговори: „Честити султане, ти дрхћеш, твоја војска стрепи и збуњена стоји, готова бежати; не бојте се! Скупите силе, ја вам помоћ носим, која ће вам важнија него све друге бити. Вук Бранковић зет је кнеза Лазара, под његовом руком полак војске стоји, он ме к теби шиље, да те о његовој услузи известим; само одобри, и он ће ти кнеза у боју издати.“

Султан ово с удивленијем саслуша. Таки му на памет дође да то није каква превара, која ће га упропастити; но кад му Србин писмо од Бранковића пружи на једанпут му радост као сунце после дуге буре сијне и сумња се утиша. „Бранковић ме веома тим обвезује,“ одговори сад лукави овај владатељ, „јер ме побуђује благодејанија на њега обратити; надам се да ћу му довољно услугу наградити, ако га краљем Србије учиним. Нек' настоји дакле, нека сву мудрости силу употреби, како ће тасту свом круну с главе скинути и себи ју присвојити.“ — Тако овај владатељ рекне и таки заповеди самом Бранковићу писати с којим га по-

оштри, да у делу постојан буде. Приложи му различне начине како ће у издаји поступати; потврди га краљем над Србијом, и пошто све тако уреди, дарове определи, и отпусти посланика. — Таки ово многим везирма, пашама и Боабдилу јави, наложи им да војску колико више слободе, у реду држе, и помоћ им обећавају. Берберe разним обећањем устави, новог им војводу Боабдила нарече, и тако мало по мало Турке у бољи поредак доведе.

Међутим смрт Алманзорова велико впечатлениje код породице његове учини. Еминијани горке сузе проливаху један другог корећи; зашто допустисте да погине? Алморади поспу главу пепелом, раздеру хаљине, скупе се у чопор, скупа јече и сузе лију. —

Али ко ће тугу бедне Зорајиде описати? Ко ли ће жалост, у којој се нешчастна нахођаше, изјавити? Зорајида, највећег сожаленија достојна, Зорајида која свог љубезника за убицу Алманзорова држи, хтела је себе живота лишити, но њена к родитељу дужност задржи ју; смртно би согрешила, кад би бедног овог старца напустила, којега је она једина потпора. У соби затвори се с оцем, удржи колико је могуће своје сузе и слушаше како небројеним числом бедни старац љубезнога сина натраг зове, сина који му је туге досадашње олакшавао. Изгубио је своју Леонору, изгубио круну, отечество и многе пријатеље, али му је још Алманзор остао; непрестано зваше свог драгог Алманзора и не могаше веровати да му је отргнут. У тој забуни

мисли да га још чује, види и грли, грлећи своју неутешиму кћер, но кад погрешку примети, отури ју од себе, груне се у прси, трза своје седе власи, заиште оружије да на борбу иде, да свирепом Топлици којега је рука Алманзора погубила, срце чшчупа; име Топлица у ужас га доведе, који његова уморена чувства одржати не могу; клоне — тугом измучен — у наручја своје кћери, која ни сама крепости нема свирепој жалости одолети.

Ах! горка ова туга и непрестана запевка ужасним начином у Топличином срцу одзиваше се: Алманзор је погинуо и његова сестра држи да га је он погубио; Косанчић може умрети, и он је узрок његове смрти. — Ова представленија једнако му кроз душу пролетаху. Радо би сам живот свој жртвовао, само да се то догодило није. Мисао да га Зорајида за убицу држи, страх да она може од туге преминути и онога мрзети за којим само дише — све ово Милана у очајаније приведе. Љуто проклињаше час, кад су Бербери на њега напали, и луде намере измишљавати почне: сад намисли у табор турски ићи и себе за убицу Алманзорова издати; сад опет науми стан оставити и у пустињу удалити се; сад ово одбаци што је пређе тврдо закључио, и тако с једне фантазије на другу прелазаше. Но његова скорб скоро највиши степен достигне; све му се лако учини подносити; смрт, мученија и сама срамота сад мања у његовим очима буде, него Зорајидина мрзост и ненавист; да њу избегне, свашта предузети намисли; љубов га на

највеће опасности нагони. Он се преобуче и преруши колико игда може, узме штап, а мач и копље остави. Наштo му је живот, кад се оправдати не може? Ником намеру не откривајући, од Благоја украде се, и пут к Зорајидином обиталишту предузме.

Хаљине омету стражу и тако даље пуштен буде. Он се изда за посланика и потражи Кадикса и његову кћер, да тајне уговоре предложи. Дуго га пред обиталиштем задрже, питајући ко је, но напоследак убеди вратаре, и они га у салу уведу, где ће скоро принцеза доћи. — Дугачком и црном хаљином увијена Зорајида посрћући и Амином вођена приближи се, а Милан, кад је види, падне пред њу, и с окваšеним лицем: „О богињо, на коју не смем погледати!" — рекне.

Овај глас, ове речи пробију Зорајидино срце; сва се стресе, и окренувши лице, намисли бежати. „Послушајте ме!" вопије Милан, „или ћу овде умрети! Смрт ја бедан тражим, и њу желим. О! клечећи вас за њу молим, јер је она у мојим очима сто пута мање ужаснија, него ваша мрзост и презреније. Моје су руке чисте, Зорајидо! Погледајте ме милостиво, погледајте нешчастног, који није заклетву порушио. Чујте . . ." Ужасна вика прекине му говор. Боабдил, свирепи Боабдил с четом Нумидијана укаже се, стотина војника груне на Топлицу, тресну га на земљу, и за тили час у гвожђе окују. Милан зачуђен и збуњен, заборави себе бранити. У присуству Зорајидином изгуби све силе.

Принцеза жалосно повиче, на које Кадикс утрчи, но укочи се, кад кћер међу војницима и Топлицу окована види.

„Сад је већ у нашим рукама," повикне свирепи Боабдил, „у нашим је рукама ужасан онај непријатељ, који је прси Алманзору пробоо, сроднике у црно завио и нас поробити хтео! Кадиксу, ево га пред твојим очима, ево гордог Топлице, који нас је досад као жртву свирепог мача гледао: без сумње срамотна каква намера морала га је чак овамо дотерати. Лажа мислио нас је варати, али два верна Турчина лако су га познала и нама казала. Сад ми неће из руке утећи. Кадиксе, гледај овде окованог убицу твојега сина; мисао да ће му се осветити, нека те укрепи ову авет сносити. Сутра нека ова част троструког бича махомеданског најужаснијом смрћу умре; нека крв овог варварина гроб великог Алманзора опере и пређе него издахне, нека му се сваки од нашег рода наруга, нека и најгори муслиман на подлог овог каура своју јарост и освету излије."

Тако рекне Боабдил. Зорајида ужасне се. Топлица ћути, упревши поглед на тирана, а Кадикс тихо одговори: „Боабдиле! Свирепи Топлица не заслужује уштеђен бити, јер ни он није мога сина поштедио, премда је варварин овај по закону војничком радио. Може бити да ће ми се туга умалити, кад Алманзоровог убицу на његовом гробу умируће видим; ја ћу самовидац овог позорија бити. Али његова смрт нек нас задовољи. Ми ћемо

нашег непријатеља жртвовати не подсмевајући му се. Дај да се удостојимо овог благодејанија што нам је небо дало; не раздражујмо његову светињу, која нам се милостива показује, почитујмо овог непријатеља, који је највећег на свету победио."

Боадбил слабо старца послуша. Он заповеди окованог Топлицу у подземну тамницу бацити, где зрак сунчани не допире; троја гвоздена врата донде доводе, нити долази други воздух, кром кроз један с девет решетки утврђени левак. Ту сужног Милана баце, док се све к његовој смрти справи. У тамници легне он тешким гвожђем окован, чује како се гвоздена врата затворе, и тако нешчастију, неизвесности и очајанију остане на похишћеније. — Но његова велика душа таки не клоне, она судбину тешаше; види смрт, подлу смрт, не сумњајући о њој, и опет не може клонути, уверен да ће као јунак умрети, да неће његова слава тим помрачена бити, и зато постојано на сва мученија погледи. Али умрети, а Зорајиду не видити, њој невиност не исповедити, то је ужасније него све друго, то је туга, коју сносити не могаше.

Несрећна принцеза била је међутим у палати, и једва је к себи могла доћи; страх и ужас нападне на њу представљајући ужасно ово позорије. Тако јој падну на памет последње Миланове речи, његово почето оправдање, предузете опасности да с њом говорити може, и све је то о невиности њеног љубимца увери. Али он мора умрети, никаква, никаква помоћ човечија не може га избавити. — Није

доста што је несрећна ова принцеза једину помоћ и обрану — љубезног брата изгубила; што је туги подложна увек против љубови борити се, која јој из срца не изилази; није доста што је закључила љубезно јој лице полако из душе чупкати; које је тако јако с њом скопчано; није доста што ју сваки дан дивљи Боабдил о љубови уверава, и што се бојати мора да ће му обручена бити; него још да и смрт љубезника види, да очима види како ће њен избавитељ, највећи и највеликодушнији на свету човек, славни свој живот срамно окончати. „О љубезни мој брате!" вопије бедна, „да си ти у животу, ополчио би се против неправде, која роду мавринском љагу наноси; ти би ироја овог избавио храброшћу и добродетељма теби равног. Ах! нећу твоју сен увредити, нећу дужност погазити, ако непријатеља, кога је твоје срце почитовало, бар од срама избавим; о мој братац! теби се молим, укрепи ме да порок овај из нашег рода ишчупам, помози ми да се твоја слава осветом не окаља, коју би твоја чиста душа с негодованијем одбацила."

Очајаније јој се на највећи степен попне; она похити стражи, молећи да отворе тамницу Миланову, али њен труд сујетан буде, и тако не докучивши намеру, дан јој протече. Настане ноћ и принцезина смелост с мраком расти почне. Наново к тамници похити, једнако молећи војнике да ју унутра на један час пусте. Заклињаше их именом Алманзоровим, и ово велико име, њене сузе и туга,

почитаније, које јој се увек одаваше, убеди нечувствителне султанове јаничаре: врата се нагло отворе и опет за њом затворе. У једној руци носаше она пехар, који је опасно сакрила била, у другој слаби луч и тако дрхћући сиђе се доле.

„Милане!" спокојно проговори му, кад код њега буде; „знам да си више што од благообразја мог очекивао, него да ме у тамници видиш; кад би само о животу твоме било, не би ми добродетељ моја допустила овамо корачити; у надежди теби следовати, пустила бих оног погинути, који није мог брата поштедио, који се није устручавао на заклетву и љубезну заборавити. Али сам ја овде да те од срама и стида удалим. А и како бих заборавила, да си ме ти од тога избавио? Ти си ми чест сачувао и ево сад сам дошла да ти зато платим. Свирепи, јавно си ми показао да ову чест љубови претпочитујеш. Ја сам мање казни достојна, али много више нешчастнија од тебе, и с овим отровом испуњавам дужност к нама обојим. Узми овај суд, Милане, почем ја полак испијем. Ово је једно жалосно избављенија средство што ти могу поднети. Смрт је твоја извесна, муке и поруганија очекивају те; избегни им из руке. Испи овај отров и умри са мном! Може бити да је твоја смрт награда пепелу мога брата, а моја ће бити наказаније мојој к теби неугасимој љубови."

С тим пехар к устма принесе и тек што ће попити, Милан повиче и тим ју задржи. Једва од страха и радости ко себи дође, дигне своје окове,

узме отров и падши на колена, проговори: „О! како сам срећан што вас видим, што с вама говорити могу и што прилику добијам пред вама оправдати се! Сад може султан јарост своју на ме излити, сад се могу тирани мене мучећи умирити. Ви сте овде, Зорајидо! Нисте ме ни у месту злочинства заборавили! Ви сте ме држали за убицу Алманзорова, и ваша мрзост није ме гонила. Шта ми могу тирани наудити? Ви ме љубите, и ја сам вас видео; задовољан сад умирем. Али одбаците жалосно незнање, одбаците мисао да су моје руке крв вашег брата пролити могле. Истина, ја сам хтео с њиме борити се, хтео сам — повинујући се части и вашој заповести — под ударцима Алманзора дух испустити, ал' су ме ваши Нумидијани напали и повратак пресекли. Док сам ја себи пут крбио, један мој пријатељ, да би ми чест одржао, узме моје оружије, и место мене на борбу изиђе, већ је готов био к смрти, кад несрећом његов мач..."

„Милостиви Боже!" возопи Зорајида, „како те хвалим, како те славим! Мени је срце предсказивало да ће тако бити. О љубезни брацо, опрости овим радости сузама! Милане, ја не сумњам о том што сте ми казали, но известите ме о том чуду! Ах! не могу се надати да ћу вам судбину олакшати, јер су сви намислили вас за ваша храбра дела казнити; казаћу бар мојему оцу, и тим се надам да ћу га на сожаленије и милосрђе привести. Све што ми љубов допусти, радићу код султана, код народа, и код самог Боабдила за вашу слободу; ва-

шем ћу владатељу јавити и све чинити да вам живот избавим; али ако ми труди сујетни буду, заричем се да ћу с тобом заједно са света отићи, и при самој смрти уверава ме о мојој нежности, љубезниче! Повторавам ти моју заклетву, наричем те супругом; и ако ме ова радост омете, то ће нас против саме смрти нечувствителним учинити, сва мучења..." Силна на пољу буна прекине јој говор, врата се тамнична отворе, и Боабдил са буктињом уђе. Зорајида безчувствена падне на земљу. Милан ју у наручја узме, а свирепи Африканац од јарости не може да проговори. — Но скоро његово беснило на највећи степен попне се, које се на лицу варварина овог лако читати могаше. Црне му се обрве навуку и чини се као да два ватрена круга покривају; бесна пена на уста му се покаже и једва ове ужасне речи изговори: „Несрећниче! и сад ме још вараш! Демона сине, сам те је пакао из бездне произвео, да ми јарост и гњев подижеш! — Сад ћеш за све платити, сад ћеш полако у мукама, које сам ти приправио, твој проклети живот окончати; кап по кап нек ти неваљала крв тече, и с тим да ми мрзост наситиш!"

Милан с принцезом забављен, слабо је то и слушао. Боабдил заповеди да ју из руку његових узму. Милан се почне бранити, оборивши неколико оковима на земљу, но од множине преобладан буде. Зорајиду од њега отргну, која међутим к себи дође и скочи к Топлици. Боабдил ју уздржи; она падне на колена молећи, но Боабдил то не слуша, тури ју

натраг поругателним речма укоравајући, заповеди стражи чувати ју, док се не врати, и јаросно Србина за собом повуче. —

Зорица већ од востока укаже се и обавести да се велики Топлица погуби. Све је у приправности. Кадикс пред Еминијанма укаже се, но како Топлицу опази, одврати лице. Милан је тражио с њим говорити, али Кадикс избегаваше га. Међутим Боадбдил прими вест да су Србљи у движенију, и да намеравају на Турке ударити. Ватра огорченом Африканцу из очију полети да не може убиства својег главног непријатеља самовидац бити; преда Кадиксу Милана, а он у табор султану похити. Кадикс Топлицу с Еминијанма окружи, и сад на гроб Алманзора поведу, где ће се освети сасвим задовољити, и где ће Милан свој славом украшени живот срамно и у највећим мукама окончати. —

Но, о кћери небесна! душевно сокровиште! извору наших најблагороднијих весеља свето пријатељство! Шта ти учинити нећеш! Колико срца дражест твоја у движеније приводи, не раздирући га и колико, подобно љубови, љубови суза ишчупаш! Но зар нису тебе ради просуте сузе још милије, још дражије, још почитателније? Ватрена и страсна љубов, која за никакву теготу не зна, која све добродетељи облагорођава — овај кип младежи тражи покривало тајне, и најчистија њена служба сакрива се, избегава поглед; а њена је награда жртва, коју стид на веки прећутати заповеда; напротив пријатељ радо на очи изилази; с равном неж-

ношћу и с већом смелошћу без сваког стида исповеда страсти и тајну, неспокојства и увеселенија. О! он се тим теши, диже и поноси; љубов зарумени се при откритију, а пријатељство се за пример и огледало узима.

Косанчић, којега нежна и велика душа пријатељство љубљаше, рањени умирући Косанчић само је на Милана мислио. Један дан што је без пријатеља провести морао и слутење да му гдегод друг у опасности лежи, више га мучаше, него исте ране. Још у истој ноћи, кад је Топлице нестало. Иван не гледајући на слабост своју, заповеди коња довести, штит и оклопе не може носити и само му је копље тешко; њему крв и сила недостаје, но још му чувствителније друг недостаје. Без оружија и обране, само крпетинама увијен, с верним Благојем, који свога господина оплакиваше, таки се пута лати. Обојица се удале у шуму, где је Милан прије неколико дана лепу Зорајиду нашао. Они мишљаху да је то пут, који је Топлица предузео. Небо им је путевођа, и тако заблуде у шуми.

Помрчина је земљу тихим крилма покрила, ноћ у половини путовања бејаше, кад путници наши на подножије једног тополом искићеног брега дођу. Ту се хука бистрог потока, који између две стене падаше, с унилим дрва вихором и цвркутањем ноћних птица сједињаваше. Иван стане да напоји коња, а Благоје погледавши на брдо, смотри слабу неку светлост, која једва кроз густо лишће допираше, и таки му на ум падне да ће ту какав пу-

стињик бити. Он Ивану предложи да онамо пођу и преноће, које овај одобри. Нађу стазу, која је уска била да су морали коње сјахати. Косанчић одсече једну грану и с тим пут себи олакша, а за њим Благоје коње водећи тихо следоваше. Кад се на врх попну, опази Иван у једној стени као художественом руком исечену пештеру из које се она светлост показиваше, бесан поток баш при уходу течаше, а пред вратима стајаше један камен. Иван послуша, чује неки говор, но речи разумети не може; на то куцне на врата, уђе унутра, и ту види једног старца, коме чесна брада прси покрива, до њега је младо једно дете с којим се он књигу у руци држећи разговараше. Иван га с добро вече поздрави, и заиште преноћиште. „С драге воље," одговори старац, и понуди га сести. На то и Благоје уђе, и пошто се са старцем поздрави, узме место, и заведу се у разговор. Старац их понуди сувим шљивама, воћем које је јуче набрао, и тако једући разговараху се.

Међутим упита их старац ко су и куд иду, те су тако залутали. „Ах, оче!" одговори Иван, „ја сам несрећан због пријатељства. Дуго сам живио раздвојен од Милана Топлице, кога свет толико почитује, кога моје срце толико љуби, и једва што сам га видео, опет га нестаде. Његова је судбина непозната; говори се, да је у руке Турцима пао, ал' ја томе веровати не могу; не да се Топлица тако лако хватати. Ја сам, не гледајући на ране, њега тражити пошао, али ево сад без надежде којекуда с овим старцем блудим."

На то дете, које је на њих пазило, проговори: „Слушајте, шта сам ја синоћ од једног пастира чуо. Чувај се, вели ми, Симоне, не иди сутра к шуми, све је тамо с оружаним војницима испуњено. Они су на Алманзоровом гробу, где ће сутра његов убица уморен бити."

Тек што дете ово изговори, Косанчић ђипи и не слушајући на старчеву молбу да бар до сутра остану, зовне Благоја и једва му напамет падне да се с пустињаком опрости, седне на коња и управо пут к шуми предузме.

Тек што даница од востока пурпурно лице укаже, Косанчић буктиње, мачеве и блистајућа се копља у шуми кроз дрва опази. Он упре силе, похити онамо, дрхтајући протура се између војника и — о, праведно небо, какво позорије! — види свога друга ланцима окована, где на гробу с приклоњеном главом клечи; роб с мачем у руци на заповест чека, и тек што Кадикс заповеди ударити, Косанчић ужасно повиче, устреми се к свирепом губитељу, истргне мач и удивљеном Кадиксу проговори: „Несрећни оче!" пламеним гласом, који пријатељство и добродетељ изражаваше, рекне: „несрећни оче! шта си наумио? Куда ли те твоје незнање вуче? Ти хоћеш сина твога да покајеш, твоја је жеља праведна, али овде проли крв повином и умртвленијем невинога не помрачавај дугачак онај ред твојих славних година. Топлица, кога си погубити намислио, није се с храбрим Алманзором борио. Ја ти се заклињем душом ироја, који ме још

и у гробу чује, свевишњим се Богом заклињем и владатељем српским, ја — ја сам се борио са страшним Мавром, ја сам од његових удара пао, и задао му смртну рану. Миланово сам одсуствије на ползу употребио, његово оружије узео, да тим твог сина ометем, целу војску преварим, и срећу против ироја прокушам, којега сам храбрости чисто завидио. Царе гранадски, сад знаш мој порок, ја сам дошао да ти за то платим. Чуј што ти је Милан учинио, да и њему награду даш: он је твоју једину утеху из руку поганих варвара исхитио, чест њену сачувао, и теби ју натраг довео. Он је Алморадима тело сина твога предао, он те је од четири Србина избавио, теби свога коња дао и пут ка стану раскрчио. Кадиксе, сад све знаш; по правди суд изреци."

„Кадиксово је изреченије непромењено," уђе му Милан у реч: „Маври, не верујте што овај јунак вели; он је мој друг, и узима порок на себе, да ме само смрти избави. Мене је Алманзор на мејдан позвао, и ја сам се морао борити и њега живота лишити. Покајте га, не оклевајте с мојом смрћу, а поштедите великодушног Ивана; дивите се овој превари, гледајте шта пријатељство измислити може, а ти, Иване, опрости другу, што ти је намеру открио."

На ово и Кадикс заповеди да се Косанчић удали. „Не!" у очајанију повиче овај „нећете тај порок учинити, нећете тако свирепи бити, као овај неблагодарни. Ах! зар не видите да сам к смрти тежи?

да за пријатељем дрхће? Маври, заклињем вам се вишњим Богом, ја сам убица Алманзоров, мене жртвујте. Сумњате се о том? Ваша ка Топлици мрзост сву заклетву уништожава. Сетите се бар жалосне оне борбе, коју сте очима гледали; опомените се да је победитељ у крви пливао и познајте да сам ја тај био. Ходите ближе и гледајте ране, гледајте ове крвљу посуте прси, гледајте ударце Алманзорове! Гледајте нов доказ моје горке победе! Овај свирепи то показати не може."

С тим раздрљи груди, раздере завој и показавши ране, на колени мољаше за смрт. Топлица изван себе притисне га прсима, и полије га сузама; усхте говорити и себе окривити, но Иван му то виком пресече.

Околостојећи сви се заплачу љубезно ово позорије гледајући, а добродетељни Кадикс не може срцу да одоле, по очима позна да га пријатељи варају. Заповеди Топлици скинути окове, а Ивана понуди устати. „Један је од вас мог сина погубио," рекне, „ал' ја нећу да знам ко је тај био: један ми је живот искупио, ја ћу обојицу за то наградити. Ово, чини ми се, и глас Алманзоров од мене захтева. Идите, ви обрасци пријатељства, које мрзим и почитујем, идите и кажите вашим Србљима да сам вас зато пустио, да боље мога сина покајем и његовом пепелу благороднију жртву принесем; ја претпочитујем мрзости жељу њему подобан бити; кажите да и код махомедана, које ви за варваре држите, свега добродетељи кћи — благодарност, луче своје простире."

То рекши, окрене се не слушајући даље љупке речи пријатеља, и с Еминијанма отиде. Иван и Милан загрле се, један другог нежно корећи, а добри Благоје од радости не зна шта да ради; он помеша своје сузе с њиховима, дâ своме ирoју коња и тако се к табору упуте.

О! како је слатко добродетељи нежних чувствованија описивати! У како пријатном движенију срце находи се њу представљајући! Висока дела, којима се лепе душе диве, њих почитују, њима се клањају и благи огањ у срцу подхрањују њима тежити и паштити се равним бити, и каква радост за лепо срце, ако их надвиси! С колико радоснијим чувством погледа их, колико искреније пружа им руку пријатељства, руку умилности и безлобија. Пресвета добродетељ у сваком је роду олтаре подигла! Нема људи, нема места, нити земље, где не би почитована била, где не би јато благородника за њом тежило; најдивљији народи њен пламен осећају, њој се покоравају. Но о! како с тешким срцем из њене палате у колебу порока прелази се! Како је јадно предмет леп у тихом пределу оставити, где је рука Свевишњега миловидно травчицом насадила, благононим цвећем искитила, и уредним дрвљем украсила, где умиљатих извора жубори с трептећим летењем зефира сладосну свирку удешавају, где је благодатна флора престо пролетњи утврдила — како је јадно, велим, предел овај оставити и у песковиту пустињу упустити се, где се облаци од праха подижу, где коров и трње ра-

сте! Ах! перо се само грози чудовишта описивати, при самој помисли ужасава се да сад мора порок и злоћу очима представљати. О, кад ће она престати добродетељ гонити! Кад ће мирним погледом невиности гледати и од ње се удаљавати!

Одавно је добродетељ триличног тела позната, Милош, Милан и Иван, три потпоре српског јуначества, један образ правог пријатељства. Слава се њихова по Србији као листак по широком мору разливаше. Лазарова правда и доброта срца од југа к северу се прострла. Србија је као чист извор, ког бурни ветрови не узмућују, но само се зефири играју, његове капљице сунцу управљајући и као тисућне дијаманте питољубивом оку представљајући; Србија је непорочна, њени синови сви Авељу следују, и ево — ах грозна судбо! произиђе Каин — Вук Бранковић. — Ха! како се срце подиже при том имену! — Вук Бранковић дуго је завидљивим оком ћутајући славу српску сматрао, њему је добродетељи жртва неправа; круна на Лазаревој глави — то је троструки трун у његовом оку; њу присвојити, то је што је његова подла душа желела; оног уморити, који му је толика благодејанија указао, то је њему најмањи порок. Лазар је њему свака блага дао, а он ће му сад с неверством вратити; милу му је кћерку дао да му сад јаму ископа; првог га је до себе учинио, да му лакше о глави ради, да га лакше у пучину нешчастија баци, и читаву Србију жалошћу обвије.

Најцрња је неблагодарност против благодетеља

својих дизати се!

Порок док је слабомоћан у лисичију кожу завлачи се; једно лицемерство и претворност може га к мети привести без које би сва сила и труд сујетни били. Њу Бранковић избере. — Једна мала споречка њему јарост у пламен преобрати, који он подхрањиваше и отровом напојаваше; љубов Топличина њему срце цепаше; јер он нигда није искрено љубио; Иваново пријатељство њему је несносно, јер нигда верна пријатеља није имао; а Обилић — ха! овај је, на кога као на гују мрзаше, опоминући се још оних речи кад му је Милош претио да језик својој жени задржи. Ове облагати, то му први пут на памет дође.

Он се кнезу упути, кога самог и замишљеног нађе. Добри овај владатељ, ком благостојаније отечества на срцу лежаше, удубио се у мисли, тражећи начин да с мањим крвопролитством свирепе Турке од Косова отера. Како зета опази, понуди га сести, и о том разговор поведе, питајући га за совет, као што се од правог родољупца и првог вистера очекивати мора. „Светли кнеже и тасте мој!" одговори претворни Бранковић; „тисућу сам ти реди тајну што ми на срцу лежи, открити хтео и тисућу ме реди сожаленије, да ти срце не увредим од тога уздржавало; но оно ти не јавити, које ћеш и сам, но са сугубом штетом познати, држим ја за срамни грех. Милош ти је зет, но најцрњом неблагодарношћу наумио ти је благодејаније платити; он са султаном тајне уговоре води, да ти вој-

ску с нама заједно у боју изда, зато ће сав труд наш сујетан бити."

При овим речма Лазар чисто изван себе дође. „Милош мени неверан", рекне у себи, „је л' то могуће? Та прије би сунце на земљу пало! — Љубезни Бранковићу!" на то проговори, „то је теби од завидљивог донесено. Никада ја не могу веровати да ће Милош мене изневерити. Та у њему је сва моја снага. Без њега и његова два друга каква би наша војска била? Његово благородно срце довољно нас је досад уверило да је од сваког неверства чисто, и докле год он у мојој војсци буде, не бојим се да ће Турчин злу намеру у дејство извести; зато, љубезни Бранковићу, немој ни ти том веровати, немој при чистом дану сунце одрицати."

Тако рекне кнез Лазар. Бранковић поцрвени но не уплаши се. Шта често повторавање учинило није? Он кнеза свакојаким начином уверавати почне да су његове речи истините, придодајући да је сам приметио како често Милан и Иван у табор турски одлазе; а зашто би иначе, него за то? Он Лазара внимателна учини и донде полако ствар доведе, да му кнез поверује, и сва његова доношенија за истину прими.

Већ се Лазареве очи од Обилића устручавати почну; у сваком случају гледао му је власт велику у руке не дати, на сваки његов корак пажаше и проклињаше час, кад је Милоша зетом учинио; а међутим злотворни Бранковић тајно се у срцу ра-

доваше да је већ намеру докучио, и јаче замке заплетати почне, с којима ће сву земљу српску у црно завити.

Међутим приспеваше Видов дан, овај Србима познати дан — Лазарово тезоименитство које је сваке године торжествено проводити обичествовао. Загрме звона по Србији у очи ове суботе, силна господа скупе се, сердари и војници, и сви заједно пођу милог свога владатеља поздравити. Благоучтиви монарх сву господу усрдно дочека. Ту му један изговори прекрасно поздравително слово, а други поклањајући се то исто повторе. Лазар све умилним лицем прими, сваком колико му је пристојно било поклонивши се, особито старцу Богдану, тасту своме, с којим се сад целује, и све благородство на вечеру устави.

Тек што сунце за гору заиђе и мрак се ватати почне, небројене свеће упале се и сва господа у другу салу позову се, где је велики сто великолепно намештен био. Силно постоље и скупоцено, све сребро и злато вињаше се. — Лазар седне у горње чело, с десне стране узме таста свога, с леве посади се Вук, и тако сви други по чину и достојанству поређају се. Милош, којега благородно срце смиреније љубљаше, седне у најдоњој стола части и до њега с десне стране Милан, а с леве Иван посади се. На то унесе им се јело, и Лазар, пошто молитву очитају, узме, и друге понуди. Он гледајући Милоша спрам себе седећег, у мисао удуби се жалећи на себе што га је до толиког сте-

пена довео, и тужећи да такве прекрасне даре, таква преимућства злоупотребљава. На то му нешто и Вук на уво шапне, које му се као тежак камен на срце свали. Он не могаше ништа јести, већ наточи чашу вина, и по дугој жалосној почивки овако говорити почне:

„Благородна господо српска! учасници негдашње славе, а сад нешчастија мога! Не можете себи представити у каквом се тужном стању душа моја находи, кад би требало да у весељу плива, нити можете појати с каквим ужасним начином торжество ово моју жалост умножава. Но ах! могу ли иначе чувствовати, кад помислим да се сви шеснаестогодишњи моји трудови, које сам на благостојаније отечества принео, наједанпут руше, кад помислим да се Србија нешчастијем обвија и кад ми вриска српске деце на ум падне, кад се сетим оне муке коју ће наша чеда у сужном ропству код Турака подносити, кад ми на ум падну клетве које ће потомци на наше већ с овог света одлетше душе бацити. — Дивите се," поћутивши мало и сузу убрисавши продужи, „од куд у мени ова слутења, од куд ове сумње, знајући да су Србљи до сад с храброшћу непријатеље поражавали и у бегство приводили, знајући да сам ја увек с вама на бој излазио, и срећан исход прорицао. — Увек су Србљи до сад побеђивали, јер је код њих слоге било, увек су весели с мејдана долазили, јер је код њих неверство непознато било; но сад, сад пакосна ова злоћа у срце једног војводе нашег корен умету,

који ће отров, као што се говори, кроз тело целе наше војске прострти, и сва благодејанија моја на зло употребити. Радо бих ја овом не веровао, радо бих за ужасни сан држао које само мечтателно душу моју мучи, но о! страшно се противног случаја бојим! — Милоше сине мој, престани од намере подле, опомени се славе, коју си код Србаља имао; опомени се, синко, благодејанија с којим сам те присвојио, кћер моју за супругу ти дао, опомени се, синко, оне љубови с којом сам те увек предусретао, и с којом сам увек говорио да си ти мој штит пернати, а Србије обрана и дика." — С тим узме чашу, поћути мало, и нижим гласом рекне: „Здрав ми био, војводо Милоше! Здрав ми био, увек веран, а нигда неверан! Прими овај од таста дар, испи вино, а чашу на поклон узми. Прими, синко, и овај знак к теби љубови."

Овај глас, ове внезапне речи као сила електрическа кроз срце све господе прође. **Сви се укоче** при помислу, каквог неверу имају, и очи на Обилића баце, ког мртав зној пробије.

Он устане и почем пехар у руку узме и поклони се прво кнезу, потом свој господи, проговори: „Хвала ти, светли владатељу народа српског! Хвала ти на здравици, но не хвала на беседи, коју данас пред сердарма изговори. Верност је престол свој у Милошевим прсима утврдила, које за никакву подлу неверност не знају. Ова је за онога који ти уз колено седи, и тајно лажи доноси, да ти војску упропасти, и тебе самог с престола низвргне.

Неверніку сунце живота не ведрило! Но сутра је Видов дан, видећемо ко је вера, ко ли невера! Ево ти се овде пред свом господом чешћу и вишњим Богом, у кога сви верујемо, заклињем: са зором идем у турски табор, живог ћу ти Мурата распорити и стати му ногом за врат. Останем ли жив, вратим ли се натраг, наново ћу с вама на бој поћи, и тим најбоље неверност моју осведочити."

Тако рекне храбри Милош, поклони се прво кнезу, потом свој господи и као ветар напоље изиђе. Косанчић и Топлица, који до сада тешки камен на срцу осећаху, сад сувишни буду; без Милоша при столу седети, тај срам и тај стид подносити њиховом је чувствителном срцу теже, него исту смрт с највећим мученијама трпети. Они устану, поклонивши се кнезу и сердарима, који се у тихи жубор упустили, и двору Милошевом похите. Овде падну другу око врата, полију га сузама, од жалости ништа говорити не могући.

„Браћо моја!" рекне благородни Обилић, „такове сплетке од Бранковића, таково изобличеније пред господом! Та боље ми је погинути, боље ми је у ропству турске ланце носити, лакши ће ми бити и они, него ова срамота. Заклетву испунити морам, султана уморити и последњу дужност мени и верности мојој учинити. О! како ће ми слатко тад пријатељство бити, кад се натраг вратим и оправданим рукама вас загрлим, како ће љупка дражест нашег пријатељства бити, кад ју још и лучама добродетељи, лучама невиности украсим, кад ју чисту

свету покажем и подобну звезди очима представим! Ако ли, браћо, буде воља Божја да у табору турском живот окончам, ако суђено буде да ми се тамо свет живота оконча, примите овај последњи пољуб, примите последњи дар нашег узмућеног пријатељства, које је горку судбину рано још искусило; примите сузе ове, о браћо моја!"... Овде их наново загрли. „Примите овај знак моје к вами љубови! Због, драги Милане! Због, мили Иване! Мене отечество — ах! њему помоћи пружајте руку, њега браните, Милош ће вас и с неба" — при овим речма сузе му говор пресеку, он умукне, наслонивши главу на прси пријатеља својих.

Милан и Иван уцвељени и Милошевим речма распорени, всује се трућаху проговорити. Жалост им срце раздираше, и туга им језик завеже. Ах! њихове чувствителне душе нигда у скорбнијем стању нису се находити могле. „Нећеш ти сам ићи" напослетку јецајући рекне љубвепуни Топлица — „нећеш ти сам Турцима ићи; ја ћу те пратити и твоја судбина нека и мене посети; радо ћу горку чашу с тобом испити, радо ћу с другом и највећа мученија трпети."

„Свирепи!" — викну Косанчић. — „Можете ли се на пут кренути, а Ивана пренебрећи? Зар ја нисам достојан да с вама идем и судбину делим?" Наново се загрле и немим сузама заклеву потврде, један за другог погинути и у сваком случају у помоћи бити. С тим се спусте Морфеју у крило, но ни један није могао његове сладости окусити: Ми-

лошу и Ивану изобличеније Лазарово ужасним начином срце раздираше, а заљубљеном Милану поред све туге и тајна се радост поткраде: смрт Муратова може мир проузроковати, који ће Зорајидом потврђен бити.

Тек што даница од востока љупко своје лице помоли, Милан и Иван пођу оружати се, а добродетељни Милош узме на се оклопе кроз које никакви мач продрети не може, привеже шлем на ком црвена челенка трепташе, припаше мач, кога оштрина камен би пресекла, и пређе него из собе изиђе, падне на колена. „Боже вечности!" подигнувши руке проговори, „Боже свемогући, који човеческа срца испитујеш, ти познајеш намерење моје, ти знаш каква ме надежда оживљава, ти видиш да ја данас у руке неизбројених варвара идем за твој закон, за твоју веру, којој истребленије — и моје отечество, ком ропство прети. О! укрепи ме у овом случају, учини ме достојним бранитељем твоје свете вере, и пошљи ми свемогућу твоју десницу у помоћ, учини да у исполненију свете моје дужности постојан и веран останем. — Ако ли је час приспео, ако ми се живота теченије свршује, и ако је твоја воља да горку чашу испијем: Оче милости! баци благодетељни поглед с високог престола на моју Вукосаву, подај јој крепости да ову судбину сносити може. О оче! без роптања ћу живот са смрћу променити, ако само отечество избављено буде и ако ме Вукосава преживи!" — Неколико капљи суза полију лице ирају ово рекшу, но он се

скоро са земље дигне, и похити к запенушеном коњу ког четири слуге воћаху, и чим на њега скочи, Милан с Иваном укаже се, и сад пут к турском табору предузму.

Као што три белостручна крина љупко главу један на другог ослонивши стоје и тихим зефира овејавањем трепећу, тако се ова три витеза јездећи на пољу Косовом укажу и целе српске војске поглед на се обрате. Једни показиваху Милошево тело које се у среди као дебло између две гране бити чињаше, други похваљиваху виткост и лепоту Топлице, неки пак на коња Косанчићева поглед упрли, који се с њим на левој страни заиграваше. Сваки је војник неки понос осећао, гледајући своје војводе и дичећи се какве јунаке мати Србија рађа. Њима је пут војвода непознат, и не мало удиве се кад их к турском табору идуће виде, но опет то на добар конац управљајући, наново се веселити почну. Господа пак, која су синоћ при изобличењу била, поверују сад Бранковићу и Милоша за одступника осудивши, почну смутњи предавати се.

Но каква радост султану буде кад од роба извести се да три најбоља српска витеза с обрнутим наопако копљем пред табором стоје и захтевају њему под шатор ући. Мислећи да су од Бранковића послати, који ће му трудну победу олакшати, заповеди да се у табор пусте и с највећом чешћу к њему доведу. Пукне глас по целој војсци, и сва Турадија потегне видети дивне ове стране, што им

у помоћ иду. Како се удиве видећи ово величество, ову лепоту, смелост и мужество, које се на њиховом лицу лако читати могаше. — Српски витезови с пашама и везирима у тихом разговору к шатору иђаху, пред којим кад дођу, сјаше коње и Милош под шатор цару уђе, и по турском обичају поклон учини.

Мурат гледајући лице Обилића, који дрзновено пред њим стане, у движеније чисто од радости дође. „Ходи," рекне, „Милоше, ходи и пољуби ову десницу и с њом се о мојој к теби благонаклоности увери. Ишти блага колико хоћеш, и не мисли да ћу ти у чему одрећи; јер зна Мурат храброст и верност наградити." — „Свака сам ти блага довољан у мојега господина кнеза," одговори неустрашими Обилић; „све обилности мене у Србији окружују и све, што год заповедам, мојој се вољи покорава."

На то околостојећи везири, лале и паше зашкрипе зубма. Таке речи од каурина чути! Сви узнегодују и сви као из једног грла повичу: „Не дај руку каурину љубити, већ подај му ногу, јер се тако у нашем закону пристоји." Султан се на ове речи превари, гордошћу и високоумијем напуњен њихово негодованије одобри, с тим мислећи смелости Милошевој рог сломити, трогуба га змија ује и он пружи ногу, а Обилић затрепета, сав се запламти и срце му бурно движеније осети. Он таки падне на колена, лати цара за ногу, тргне мач, који је под хаљином носио, и једним замахом Мурата

распори. Затим га хитро свуче са столице, стане му ногом за врат, и с тим клетву своју Лазару дану испуни. Околостојећи Турци — лале и везири, паше и буљугбаше од страха се окамене, ужас им обузме срце, гледајући на дело Милошево, и неми и безчувствени остану. Храбри Милош ову њихову забуну на ползу своју употреби; лати мач који је о чивији висио, и с њим све ове делије исече. Сад напоље похити, но већ је глас са свих страна викао: „Тужни Турци и манити! шта сте се окаменили? Милош паше уби и цара распори." Овај глас, ова реч кроз срце махомедана као муња кроз тавну ноћ прелети; тисућама сад к шатору царевом полете, тисућама бритке мачеве поваде, јаросном виком воздух испуне, од најдаљих крајева друге позивајући, и тако сви на Милоша нагрну.

Косанчић, који је пред вратима стојао, таки на коња скочи, лупи Османа бега, првог весника, тешком топузином, затим извади дуги и свој широки мач, и он први почетак борбе учини. Свирепи Турци као дивљи вепрови наваљиваху, но храбри Косанчић све их од шатора одбијаше; широким штитом покривен и с мачем у руци очекиваше бесне непријатеље, прве таки на земљу поваља, но на њихово место тројином други навале. Храбри Косанчић ускори замахом, од његовог мача далеко оружије, главе и парчета непријатељског тела одскакиваху; на мах се земља мртвацима покрије, крв потече, а вика јаросних Турака, јаук и запевка рањеника, и јека умирућих поље ово Косово у бурно море преобрати.

Међутим неустрашими Обилић старао се из шатора изићи. У хитости не погоди прави исход, и будући да је шатор од млогостручног платна и жицама исплетен, дуго не тражећи куда ће напоље изићи, мане мачем, жице пресече и рукама расквари и раздере цео шатор Муратов. Кад напоље излети, види целу војску у свирепој јарости, неки пред њих бејаху, но опазивши га, ужасну се, и натраг побегну. Он сад као муња полети, прими коња, и пошто на њега скочи, с Миланом к Ивану похити, који се међутим храбро бораше и Турке од шатора одбијаше. Непријатељи видећи три грдна ова храста опет сајужена, којима њихове јарости ветар неће досадити моћи, раштркају се и пут Србљима учине. Сад три храбра ова друга три улице просеку, које крвљу означе. Иван, ревносни српски детић, продужаваше своја храбра дела, а Милану и огњевитом Милошу стидно се учини мањим у храбрости бити; пруже крепке своје деснице и као што бурни ветар густо шибље то на једну, то на другу страну повија, тако од њихових мачева непријатељи с обе стране падати почну. Триста тисућа мишица узбуне се проти три јунака, и сујетни труд употребе да би их савладали.

Кад ал' на једанпут радосни клик међ' Турцима простре се. Боабдил, свирепи Боабдил долази, Боабдил, који је толике српске мајке уцвелио, који је Орловића јарости мача свога предао. Подобно бурној олују сад долети, нападне на уморног већ Ивана, једним ударом разлупа му штит, усугуби

ударце и — ах! грозна судбо! — збаци на земљу љупку ону главу, која је досад толико храбрости показивала, која је само за пријатељством гинула.

Какво позорије за Милошево око, који је мало удаљен био? Од жалости повиче, а свирепи Африканац полети, да последњи гњев на њега излије. Обилић га дочека, и сад се ова два змаја ударе.

Мили Боже! ко ће снагу, мрзост и јарост ових противобораца описати? ко ли ће слепу дивљачину, жељу освете и свирепо крвопијство представити, које обојицу раздираше? Не пазећи на свој живот, нити на штитове мислећи, лати Боабдил свој буздован, а Обилић ужасну мачину. Обадвема рукама шчепају ова оружија и нагрну ударцима; оба удара на једанпут падну и одзив за овима захују. Обилићев шлем пукне, а Боабдила крокодилска кожа расцепи се. Обојици крв из носа потече. Обилић посрне, а Боабдил на колена падне, но хитро се дигне и тргне свој ужасан мач. Обилић му ближе дође, њихово се оружије раздвоји; туч, шкрљуст пада под мачем; непрестано удар на удар следоваше; чини се да се тисућу војника скупа боре. — Турци, Бербери, сви се уставе, свију око и душа на ова два борца управи се. Сваке обране почти лишени, јаросно се с мачеви нападну. Силе изнемогаваху, али не храброст, и све ближе и ближе један другом приступаше. Али Србин до стрме обале реке Ситнице Боабдила отера. Боабдил не могући даље, нагрне на свог непријатеља, и шчепа га мишицама у намерењу да га у рукама сможди; но

храбри Обилић такође га дочека, стисне га у своја нервна наручија, скупи сву силу, заљуља га као стогодишњу јелу, која је далеко корен у земљу пружила, и тресне га о земљу. — Сад науми победу довршити, тури га низ обалу у реку од које вода у облаке пљусне. Боабдил потоне, но скоро се покаже над водом; а Милош шчепа копље, баци га окомице и смртну рану Африканцу зада, који сад на ново потоне. Црна крв потече над водом, и скоро се увиди Боабдил с раширеним рукама међу таласима. Милош сад на коња скочи, који свога господара као сен праћаше, лати једном убијеном Алмораду штит и упути се другу у помоћ.

Међутим, док се Обилић с дивљим Боабдилом борио, Топлица се у необичном стању нахођаше. Тек што опази да Ивана нема од жалости као изван себе дође. — Ах! његова велика душа сад први пут горку бољу осети. Хитрије и ужасније од истог грома кроз непријатељску војску полети, очајаније из очију му севаше, ужас и смрт око себе простирајући. Приступи Ивану, види га мртвог и безглавног — крв се у њему смрзне, коса му се у вис дигне — дуго га као окамењен гледаше, но жалост му се таки у најсвирепију јарост преобрати, он подигне ужасну вику, остави Иванову главу, полети у најтврђе чете, све раздирући и расипајући, обарајући и газећи што би му на пут изишло; громилама пред њим непријатељи падаху и све једнако коња обоћаваше, који од силног оружија и мртваца једва је ходити могао. — Највеће опасно-

сти тражаше. Нашто му је живот кад друга нема?

У овом крвавом позоришту, где лупа штитова ваздух испуњаваше, где се јаук и јека с буном сједињаваше, укаже се Осман, свирепи Осман, виновник Исмаилове и Зорине смрти. Топлица на њега полети и првим ударцем рани га, али Осман плане као рис, кад ко у млађе дирне, шчепа свој ужасан мач, усугуби ударце, брзином надвиси храброст, и рану му поврати. Милан тргне копље, и с тим прободе коња непријатељу, који на мах посрне. Осман падне, но хитро се опет дигне, ал' већ и други пут рану добије, крв му као река потече, а његова жестина умножи се; он лати копље, но при самом движењију Милан му и трећу смртну рану зада од које Осман падне. ... Но жестина усугуби ревност; он ђипи као змија, кад последњи јед бљује, изненада Топлици намишљени удар придода, и смртну му рану копљем у десно раме причини.

О, нешчастни Топлица! бедни друже, жалосни љубовниче! Ти падаш, ах! рањен у бурном мору, у крило свирепих твојих непријатеља. Ах! зар заборављаш твоју Зорајиду? Зар ју остављаш беди, очајанију и смрти? Та од твога њен живот зависи; из твоје душе сила у њену иде, њу оживљава и греје. Ко ће ти ране завијати? Свирепо те тиранство окружује. Сујетна је твоја храброст, јер деснице немаш, сујетна је твоја сила, јер орудија немаш да ју употребиш. Славопуни твој живот, који се чистом злату уподобљавао, где никакве љаге нема,

где је све драго и скупоцено — овај живот сад се, ах! западу клони; јарко сунце живота твога тек што је на хоризонт изишло, тек што је величествену своју главу смртнима показало, ком су се почитатељи — силу његову познавајући — клањали, тек што је ово сунце чисту главу помолило, свирепи ах! облаци теже од свих страна да му светлост заклоне, да га црним мраком покрију. Ти падаш са дружином, но о! ваша слава сад тек почиње расти, одсад тек почиње за славне јунаке и ревносне отечество-љубитеље почитовани бити! Ваши ће споменици у сваком правом Србина срцу престол утврдити. О! колико лепих душа огњем пламте тако живот окончати.

Милан, премда рањен, бодрост не изгуби. Он лати левом руком мач и намисли пут до Милоша просећи, но о! грозна судбо! Тек што неколико коракљаји учини, изнемогне, истеченијем крви исцеђен, и више него човеческом борбом ослабљен, и падне безчувствен на земљу. Једна реч коју изговори била је Зорајида! Шћаше ју повторити, но слабост не допусти, он затвори очи, и преда се у руке бесном непријатељу.

Но Алморади, који су око њега били и његова дела гледали, и у најсвирепијој јарости почитаније к великом Топлици осете. Не сматрајући смрт Османову, не слушајући јаук и запевку своје браће, који се — Милановим мачем принуђени — са смрћу боре; и не гледајући на своје сопствене ране, науме високом непријатељу, којега је име далеко

прострто, услугу показати. Зауставе малодушне Турке — који су јаросном виком нагрнули да на мртвог непријатеља освету излију, од кога су тако бежали — узму га на штитове и унесавши га под шатор, крв му уставе.

Но каква жалост обузме Милошево срце, кад се обазре и Милана не види! Његово љубопитно око всује га је међу Турцима тражило. Милана нема, он је погинуо — ова мисао као мућа прође кроз Милошеву душу. Он стане, глава му на прси клоне, хладан га зној кроз цело тело пробије, и крв му на нос потече. „Докле ћеш ме, о судбо несрећна! гонити?" у изумленију вопије; „јеси л' и за мене мрежу исплела? Иване! Милане! храбра браћо моја! ах! ви! погинусте! — Прости ми били! Сад ће и мени час приспети. — Но ви умирете, а ја — да вас не осветим?..." На ове речи наново крв у јунаку помили, срце му у движеније дође, његова десница крепост осети, и душа му се гњевом и јарошћу испуни. Он дигне главу, ободе свог виловитог зеленка, који пену по усти ваљаше, полети као бурни ветар, кад из власти Еолове изиђе, нагрне на непријатеље, који се његову мачу, као детелина бритској коси, подвргаваху. — Гомила Турака као жртва његовој освети падне, и још његова јарост није задовољена, још му крепост нова дела предлагаше. Од њега већ далеко махомедани бегају и само једном виком паште се грдног непријатеља надвладати. Од њега је свако страх у срцу осетио, и још Обилић мачем махаше, још пред њим непријатељи падаху. —

Већ је Милош близу краја био, већ је његово око пусто поље угледати могло, срце му заигра и надежда му мисао, као муња у ноћи таму, осветли, да на поље излети. — Турским везирма ово је највише на срцу лежало; ако Милош из табора изиђе, њихова је беда јавна: Милош ће Лазара дигнути, и њих онако збуњене без цара и поглавара напасти и упропастити. Ова их мисао у бригу погрузи, сви се советовати почну шта им радити ваља. — „Милош је јунак," — проговори један, који се не да лако ухватити. Сујетне су наше силе, сујетни труди и оружије, лукавство је само којим се помоћи можемо; ходите, браћо, да сви копља у земљу забодемо, куд овај јунак проћи мора; то је средство с којим га можемо уловити."

Овај се совет свима допадне. Већ се копља са свих страна забоду, рекао би, шума је никла. Милош је још напредовати могао, још је његов коњ скакао, но наједанпут се набоде, а Обилић од њега одскочи; трипут одапрти се о своје копље скочи, три знака копљем учини, који су верни споменици славе Милошеве, и које нит' ће гром, нити земљотрес моћи порушити; но кад му се и копље сломије, ова последња потпора, од умора падне на земљу и дуго време недвижим се учини. Непријатељи сад вику подигнувши, стеку се око њега, гледе га устрашеним погледом, и нитко му не сме приступити. Њиховим се очима чини да још мачем маја и њихове пријатеље сече. — Тако се јатима купе страшљиви ловци, кад им срећа послу-

жи ужасног лава, који је земљама владао, у мрежу уловити; с виком и кликом трче оном, од ког су некада бежали; њихова је радост бескрајна и освета ненаситима, али ипак не могу без тајног ужаса на оног гледати од ког су пређе стрепили.

Милош кад примети да се Турци њега боје, сам их позове, и пружи им побеђене руке; његова му храброст сад ништа помоћи не може, умор је сваким чланом његовим овладао, и сад се сам у руке непријатељу преда. Ови га на мах вежу и цару, који је још дисао, под шатор уведу: „Честити падишо! ево Милоша крвника твога. Устани, и стани њему ногом за врат, или нам заповеди каквом ћемо га муком уморити."

Тако рекну свирепи Турци, но Милош је слабо на то слушао. Благороднији предмет његова чувства привуче: Топлица, високи Топлица мртав лежи, Топлица, ког никаква храброст надвладати није могла, сад под шатором неверника ранама покривен лежи; глава му на прси клонула, мртво бледило покрило му лице и очи су му вечним санком затворене. Милош се затресе, падне на друга, почне га сузама обливати; и ове сузе, или боље рећи љубов пријатељска пробуди Милана. Он отвори очи, позна Милоша, бадава се усиљавао говорити, и опет их склопи. Обилић јадикује и сузе рони што везаним рукама никакву помоћ несрећном пријатељу принети не може.

Међутим Мурат заповеди, а паше и везири војску у ред поставе. Сви се на српски табор упуте,

да за живота свог цара виде чији ће међдан бити и на ком ће остати победа.

Благочестиви кнез с целим благородством у цркви тезоименитство празноваше. Патријарх с прочим свештенством за дуголетство и благоденство свога доброга монарха мољаше се; сав народ отворене прси к небу подигне, сузама радости благодареħи творцу, што га је до сада цела здрава сохранио, и на ново чувствително помоли се да му ову обрану у миру сохрани, да му крепост и силе дарује, с којима ће предстојећег врага с Косова отерати. Још се последњи слог од многаја љета по устима благоговејног народа разливаше, још звук звона с одзивом воздух пробијаше, кад весник у богомољу уђе и монарху јави да се Турци са свом силом приближавају.

Лазар таки околостојећим војводама заповеди да на Косово похите и војску у ред поставе, а он међутим остане свету литургију одстојати. По литургији прими свету тајну, благослов од патријарха узме, и оставивши свештенство у цркви молеће се за поспешну борбу и шчастљиву победу, похити на Косово.

Војска је међутим сва у ред постављена била; но све војнике трепет обузме, јер храбре војводе нема. Сердари се збуне. Сви сад Вуку поверују, сви Милоша осуђивати почну, проклињући га јасним гласом: „Он је — говораху они — Мурата на нас подигао и данас свој слави српској гроб ископао.” — Ова мисао сваком јунаку као нож кроз срце прође,

сваки клоне, храброст изгуби, и за најслабијега себе осуђиваше, јер сад против Обилића, против Топлице и Косанчића војевати мора, против три јунака, којих је душа у једно тело сливена, који су подобно троструком бичу непријатеље гонили и њих побеђивали. Сваком бежање напамет дође, страх намеру одобраваше, и њу гоњаше што скорије у дејство извести. — Претворни Вук, нови српски Јуда, којега је смртоносни отров по телу српског рода дејствовати почео, сад кнезу на укоб изиђе. „Ево ти, тасте!" лицемерно рекне, — „ево ти дела зета Обилића. Но шта смо стали? Ко ће силни гром дочекати, ко ли ће се с Турцима борити?" Остали сердари то исто ћутањем потврде; но Лазар, на којега срцу само благостојаније отечества лежаше, посред војске пође и слаткоречиво почне војнике слободити:

„Од неколико стотина година, мила децо моја, храброст српског народа, и вештина у оружију почела је свету позната бити; од Немање се почело знати да је и Србин на бој излазити кадар, а многи знамо на какав се степен слава српска под Душаном попела, с каквим ли страхопочитанијем окрестне државе поклањале му се. Нигда није Србин у боју несрећан био, нигда није славу предака својих помрачио, но свагда храбро и сложно борећи се, само с победом натраг уступао. И сад смо се, као и пређе, Божјом помоћу собрали, да општег врага христијанског рода дочекамо. Но каква мисао многима долази? Какво непромотрено захтева-

ње? Каква ли безумна намера с Косова бегати? Зар вам не пада на ум свирепије турско? Зар се не сећате отечества, које ће бедно у руке гладног вука пасти, којега ће нежна дечица у ропство вођена бити и на олтар свирепију приносити се? Шта желимо избећи? Смрт! Није ли она с тим извеснија? Неће ли Турци за нама у потеру нагрнути, све попленити и поробити и нас, као слабомоћне жене, погубити? Расудите је ли то храбрости српској сходно, је л' то мужеству предака наших прикладно? Извесна је смрт, а кад је тако, није ли боље на бојишту остати, као јунак борити се и као јунак борећи се славно име за собом оставити, него свим на подсмех и поруганије бежати? Свевишњега је рука праведна, она увек страни праведној помоћ шиље и ми ћемо шчастљиво борбу окончати, јер победу не чини множина, но слобода, мужество и храброст. — Сви овде да изгинемо, сви и последњу кап крви да пролијемо; ако Србија избављена буде и отечество одбрањено, наша ће се крв ублажавати, наше ће кости вечите споменике на пољу Косову оставити." —

На ове последње речи жубор се кроз целу војску распростре. Бадава је Лазар даље говорити хтео, његове су речи нечувене, сви као из једног гласа повичу: „Оружајте се, оружајте се!"

Војска на колена падне, заклињући се прије умрети, него с места уступити. Благоверни Лазар дигне мач, и трипут војску прекрсти. „Свесилни Боже!" из дубине срца рекне, „пошљи небесни твој

благослов на ове борце, учини их достојним бранитељма божестеног имена и вечних закона твојих!" — Таки за овим све у ред постави; он стане у среди; с десне стране до њега његов стари Југ Богдан, мало даље уреде се девет браћа, девет Богданових соколова; друге војводе такође даље стану, сваки свој пук имајући којим ће управљати. Десно крило преда (ах!) Вуку Бранковићу, ослањајући се на његову храброст; даље на другој страни постави се Мусић са својим коњаницима; други такође до њих стану; сваки своје подручнике храбрити, сваки своје војнике слободити почне. Свирке засвирају и њихови бистри гласови по планинама и дубравама одзивом развојавају се. С друге стране долазећи Турци таламбасима повторе. Сваком сад крв по жилама помили, срце у јунаку хитрије куцати почне. Турци се реда ухвате, свирке ућуте, дубока тишина по обојим таборима прелива се и на једанпут к борби огласи.

Као што два сиња мора испочетка тихо струје преливају, но скоро затим противним ветровима наберу се и на једанпут хуку подигну, којима звиждање ветрова, трогласна лупа громова последује и јарост бесних валова умножава; тако се сад ове две војске ударе. На мах стреле из турског табора у облак се претворе и грактањем на Србље полете, но ови штитом заклоњени, прву им намеру осујете. Затим се јаросно мачевима нападну, којих звук, лупа штитова, окршај оружија, рзање коња и вика и вриска војника Косово у страховиту буру обрати.

Наједанпут се прах подигне и зраке сунчане покрије; подне у поноћ претвори се, од силовитих мачева варнице као хитровидне муње севају; поље се затресе, горе и дубраве зајече, мишице јуначке играју; сваки војник присуствије духа изгуби, сваки је себе по сили својих страсти управљао. Гњев с очајанијем помешан на лицу Србаља виђаше се, а подло тиранство из очију непријатеља севаше. Ови вичу: Имед и — Махомед! а Срби: За веру христијанску, за отечество и за милу дечицу! Крв потече, мртва телеса сад поље поспу; сваки јарост мачева искуси. — Турци силни и у већем броју громилама на Србље нападају, а Србљи, мањи и хитрији, ударце усугубљавају, и — својом храброшћу непријатеља у замешатељство приведу. — Већ се Турци у сметњи нађу, њихова сила против храбрости Србаља ништа им не помогне, они слабе, њихове мишице малаксати почињу, Лазарова мудрост њих је надвладала, готови су пасти, готови предати се — и о!..."

Проклето злодејство! проклета неслого! Зар се и у најважнија дела долазити усуђујеш? Онде, где се одсудно бори, где срећа и благостојаније независимост чека; онде, где се последње силе показују, где храбри отечества синови с млаком крвљу свој живот гледе, да само другима благостојаније заслужити могу — онде се ти налазиш? Не страшиш се бритких мачева, који смрт око себе простиру? Не бојиш се јарости јунака, којих праведан гњев по непријатељу, као бура по мору бесни? Ха,

проклето неверство! у какве се прси увлачиш! каквим га отровом пуниш! Та сети се на земљу, кога је неблагодарног сина хранила, погледај му љубу, која се жалосна у црно облачи, погледај му децу, над којима се грозни турски мачеви вију, погледај на сузе, које већ, ах! несрећне српске мајке проливају! Промени судбу, открн му твоје црно срце, које ће га несрећног сина устрашити, покажи му право лице твоје, еда би се икако злог следства сетио, еда би се црне намере оканио!

О, сујетне жеље! сујетне мисли! куд искрено срце водите? Вук Бранковић последњи пут замањује, последњи смртни ударац бедном Српству задаје! — Турчин се у сметњи налази, а он му помоћи пружа руку; непријатељ је готов мејдан оставити, а он са својом војском к шуми се креће, свога таста и благодетеља супостату на пахиштеније остављајући. — Турци ово видећи, наново се охрабре, оставе оне с Вуком бегунце, похите својима на другој страни у помоћ, и сви сложно на Лазара нападну.

Час одсудни дође. Немилостиво се смрт по војски простирала. Марс са свирепом десницом беснило придаваше. Реком течаше крв у којој се рањеници дављаху. Србљи числом умањени, последње силе сад совокупе, мудрост и красноречије Лазарово њих потпаљиваше, плану као силни лавови, кад се на ловце сложе, нагрну и нападну на Турке, страх и ужас распростирући, све раздеру, све распуде. Мача су само заповест у овом магно-

венију слушали, десница их управља, а умор им храброст умножи. — Двапут су непријатеље узбили, и двапут су ових силу скупили, и наново враћали се. Сад трећи пут груну, продру и раздеру, подобно бесној олуји нагрну на Турке, и трећи их пут у бегство обрате.

Ово је магновеније за махомедане најужасније било. Паше и везири сад се узбуне, сву силу, сву мудрост и красноречије употребе да Турке задрже. „Несрећни Турци и манити!" — громовитим гласом продеру се, — „куд сте нагрнули? Од чега мислите утећи? Од мача! Та зар вас неће он гонити? Зар нећете бегајући подло погинути? Где вам је безбедно пристање? С једне стране море вас окружује, а с друге мач. Престаните од грозне намере, или ће вас смрт прогутати; скупите силе и сложно на Србље нападните. Мало, још мало, скоро ће пропасти." — Паше овако војску слобођаху, а храбри Еминијани с Кадиксом укажу се, које кад Турци виде веселу вику подигну, сојуже се с одморним Маврима, и по други пут на Србље нападну.

Време већ дође да се сваки колико може покаже; сам кнез Лазар почне непријатеља сећи. Од Србаља многе војводе падну, остали у очајаније дођу. Число им се сасвим умали, но на бегство не мишљаху, умор их је надвладао, а њима се чини да сада тек нове храбрости добијају. Пребијен мач њима је највеће оружије; без штита, без копља нападаху и непријатеља повијаху; једни сва-

ког оружија лишени у коштац се ухватили, хитрост силу надвишује, јарост умор превазилази; неки пак у крви огрезнули, и умирући још средства траже да непријатељу последњу рану зададу, да га и последње искре живота лише. Колика је сила зависти и очајанија.

Већ и девет брата, девет Југовића грдним ранама покривени један за другим као цветући крин под косом, падну. Југ Богдан у крви огрезне и умирући спомиње своје синове. — Србаља је мало число и то за побеђене не може се издати. Сваки гледајући на дела владатеља свог, нову храброст осећаше. „Светла круно! коњи нам посусташе." — „Ако Бог неће, и коњи нам не могу," одговори Лазар. Под њим су већ два коња пала, и сад се сиђе, да трећег, који је ранама покривен био, промени. Но, о! какво впечатлениje то у српску војску учини! Њихово питољубиво око свога предводитеља не види. Шта им друго на ум пасти може, него да је погинуо? Ова мисао као муња кроз срца им прође. — Без Лазара војевати њима је немогућно, њихове су силе ослабиле, умор их је надвладао, а страх их обрати у бегство. Кнез ово видећи, скочи на коња и Србље натраг дозивати почне. Но то је већ позно, јер их Турци гоне, и сам Лазар у бегство одати се принуђен је био. Он ободе коња и упути се у страну бежати, но, свирепа судбо! и њему лоша срећа буде: јарак је један за звериње ископан био, у који кнез с коњем падне.

Турци, који су га досада гонили, јарак опколе,

живог га ухвате и с њим, као с једним знаком победе, к Мурату поврате се. Мурат је још мало у животу био. Како га о победи известе, дигне малко главу, нареди што ће се по његовој смрти радити, и опет се преда својој судбини. —

Но како Лазару буде, кад Милоша везана, бледа и ранама покривена код Топлице седећа види! Он окрене главу од њега, и дуго поћути, сузе му низ лице полете. — На то опет поглед к њему обрати. „Шта је, Милоше, да од Бога нађеш!" у горести вопије; „какво чудо од нас учини? Ах! ти подиже на нас Турке, ти народ толики покла, ти уби мене, уби себе."

Милош, који је до сада као недвижим стајао, сад на колена падне. „Светли кнеже и тасте!" жалосним гласом одговори, „не умножавај горку моју тугу, не парај срце јадног несрећника. Ја сам оно учинио што сам ти синоћ обећао, кад си ме неправедно пред оноликом господом изобличио, за неверу издао, и безчовечном Вуку поверовао. — Ја сам моју неверност потврдио, што сам Мурата распорио; моји су друзи, Турке бијући, на Косову живот изгубили и неверност и снагу своју тим потврдили, само ја, ах, бедан! ја гроба не могох наћи. Моја је погрешка велика, но невина. Опрости ју, о оче! Погледај милостивим оком на несрећног сина. Скоро ће нас мач на други свет преселити, но ах! велики је терет на мојој души. Утоли неправедан гњев, о оче! смилуј се на несрећног сина, који је из праве верности и љубови к отечеству погрешио.

Гледај ову жртву," показујући лежећег Топлицу, погледај га милостивим оком, и његових рана ради опрости несрећном Обилићу!" С тим главу унило спусти.

„Милоше!" одговори великодушни Гребљановић, подигнувши га, „ти си погрешио, и још како погрешио. Зашто, синко, нама не рече да зацело у турски табор идеш, да се с војском боље приправимо? Зашт' не причека, док овај дан прође, ах тужни дан, који сам ја сваке године славити обичествовао, него упорно у табор оде, Мурата уби, и на нас неприправне и збуњене подиже! — Но пашта ти твој отац, ах! стократно ти пашта. Опрости, синко, и ти њему, заборави увреду, коју сам ти из незнања учинио. Свирепи Вук, кога сам ревносно, као гују у недри, хранио, кога сам у свачем прва до себе постављао, он је свирепи ласкатељ, свима нам јаму копао, и нас у њу бацио. Пакосни, тебе облагивајући, старао се ону лагу сакрити, коју је сам потом безакони учинио. Тајно је доносио да ћеш ме ти издати, а он сам, проклета му душа! са борбе побеже. Сви војници, храбри српски витезови, које мајка неће више родити, изгинуше; цвет благородства увену, слава се помрачи и мрак и тама, и густи облаци над Србијом навукоше се."

Потом баци поглед на Милана, који се с душом бораше, приступи му ближе, и сузе ронећи гледаше како дични овај цвет вене. Болни отвори још једанпут мутне очи, позна Лазара и последњи пут од срца уздахне. Никаква свирепост више не оста-

не, коју би судбина овом бедном страдалцу придодала. Слабомоћним гласом спомене Ивана и Милоша, изговори име Зорајида, још једном уздахне, и — очи на веки затвори. Лазару се овим позорије м рана позледи, груну му наново сузе: „Прост ми био, сине мој Милане! дико и обрано Србије, прост ми био! С тобом, ах! сва слава српска умире. — О, свевишњи Боже!" падши затим на колена и руке подигнувши, возопи кнез Лазар: „Свевишњи Боже, који вечитим законма грудву ову управљаш, пусти милостив поглед с високог престола твога, прими милостиво невине ове душе храбрих витезова, који су као жртва данас пали за отечество, за веру христијанску и за слово твоје. О оче! погледај милостиво на стадо, на бедно стадо без чувара, без бодрог бранитеља оставше, простри крепку твоју десницу, прими га у твоје крило, заштити га од отроване чељусти вука; грозно је стање његово, грозне му дане судбина обрће; но ти, Боже вечности, умилостиви праведан твој гњев, прости нашем согрешенију, прости согрешенију праотаца, и не казни за то невине потомке, о оче!"

Више говорити не може; груну му сузе и он спусти унило главу и ућути. Милош, који је до њег стајао, такође просузи се. Он хоћаше нешто рећи, но то је већ позно, јер је Мурат издахнуо, и роб на то опредељени дође. Милош га погледа, а Турчин сав затрепета; његова рука укочи се, крв му се следи, нит' је кадра таквог јунака погубити, од кога је најприје цела војска стрепила. — „Не стра-

ши се," рекне му Обилић, „приступи и заповест изврши; не убијаш ти славу Милошеву." Губитељ се на то охрабри, приступи Обилићу, који храбро смрт очекиваше, и једним замајом дело испуни. Трипут глава Милошева одскочи, трипут: Милан, Иван пробрбља.

На то роб окрене се Лазару, који на колена клечећи Богу душу препоручиваше и који сад спокојним погледом губитеља погледа. Роб замахне, и ова часна глава, која је шеснаест година Србијом мудро управљала, која је Србији мир и благостојаније давала — сад на земљу падне.

Само сунце од овога позорија згрози се, и хитро главу за гору сакрије. Тавна ноћ над Србијом наступи, птице ућуте и само гдекоје жалосним цвркутањем оплакиваху смрт великог овог мужа. Бледи месец не усуди се главу своју на хоризонт помолити, и сребрним својим светом крваву жртву обасјати. Турци се сами од Косова удале, мртва тишина с густим мраком по пољу простираше се, и само гдекоји јаук и стењање рањеника воздух пробијаше, који се с душом боре и моле смрт, да их бедне у хладна своја недра прими.

Тек што звезде од жалости изчезавати почну, Србљи на Косово поврве; но какво ужасно позорије очима им се представи! Овде хрпа Турака лежи, онде је Србин ранама уморен; овде земља крвљу орошена црвени се, онде трава ногама изгажена несрећу оплакива; гдегде јендеци Турцима напуњени, које су Србљи нагонили, и сами поред своје

жртве издахнули. Какво то впечатлениje у српско срце учини! Ах! невешто је перо описати каква туга по Косову разлива се, нит' се може запевка изразити, која се по пољу развејаваше. Онде мајка свог јединца налази, онде јој једина звезда, која ју је утешавала, сад тамна лежи. Овде сестра милог брата тражи, тамо дечица око љубимог оца поклечала, сузама га моле да би им се из дубоког овог санка пробудио; онде се бедни старац с душом бори у рукама главу љубезног сина држећи, брижно унаоколо опходи, и још остало тело не може да нађе, тело, које му је најмилију главу носило; онде се заручница у прси бије, овде судбину проклиње, тамо мач у прси забада, и издишући проклиње час, кад је Мурат на свет произишао. Ах! камено да је срце морало би се од јада распасти.

Међутим и дан заплави, али сунце још се за гором задржаваше, као да се грози жалосну ону жртву осветлити од које је јуче побегло. Нежни славујак новообновљени свет веселом песмом не поздравља, само од гране на гранчицу пролазећи каткад цвркуташе, ах! као да и он грозну ову промену оплакива. — На то и благочестива кнегиња с целом родбином на Косову укаже се, бледа и у црно обучена. Сваком је жалост на лицу извајана била. Стефан и Лазар, млади деспоти, са сузама окваšеним лицем иђаху; Вукосава, заручница Милошева, с унило приклоњеном главом Милицу воћаше, и катшто и сама посрташе. Сви тужни у дубоком мучању и полаким ходом иђаху.

Какво се позорије оку представи, кад Лазара и сроднике мртве нађу, то није кадро перо описати. Једва што Милица супруга опази, падне на хладно тело, и дуго као без чувства остане. Други ју утешавајући подигну, но она бризне плакати, отргне се и на чесно оца свога тело полети. „Последња дико и утехо моја!" — гушећи се вопије — „зар ми је суђено да и тебе у том стању видим? Ах! зато ли си жалосној мени толико живот чувао да га овде жртвујеш?" — Затим се немилице баци на брата Љубивоја, кога је код себе устављала, и сузе лијући, почне га љубити: „Слатки брацо! ах, то ли је силна твоја љубов учинила? Зато ли се из наручја несрећне сестре отрже, да овде венеш? Ах, позови још једанпут одлетшу твоју душу, проговори, мили мој! проговори жалосној сестри твојој! Ах! Милица те грли, не чујеш ли гласа њеног?" Сви се грозно на ово заплачу. На то патријарх приступи, ком је седа брада прси покрила, тихо ју за руку узме и своје чесно лице сузама полије. „Доста већ, светла кнегињо, доста већ!" заплакавши се наново рекне: „праштајмо светим душама." С тим је горе дигне. „Доста смо плакали; предајмо почивша телеса упокојенију." — „О свесилни Боже!" у горести возопи Милица; „ти нас по неизмерној твојој благости утеши."

На то се сва потреба к погребенију учини. У Приштине соборну цркву телеса се донесу; патријарх, свештеници у црно обучени, певци и невина дечица опеваху почивша тела и катшто сузама

глас пресецаху. Силно људство у цркву се стече, сви у дубоком мучанију, с приклоњеном главом стојаху и жалосно пјеније слушаху.

По опелу, старог Богдана и његове синове у цркви на две стране сахране, а Лазара у манастир понесу, који је његовим трошком сазидан и украшен. Шест свештеника свето тело на рамена метну, око којих с обе стране деца с чирацима и рипидама, а други с упаљеним машалама уреде се; пред њима патријарх с осталим свештенством следоваше, а пред ковчегом млади Миливој, синчић Обилићев, грб царски носаше. Свеће многе и упаљене, људи у црно обучени скромни овај остатак њихове обране праћаху, а напред дечица с прекрштеним рукама и жалосним гласом следујућу поведу песму:

Дична звездо, јарко сунце!
Куд нам тако одлазиш?
Куда светло твоје лице
Од нас бедних одвраћаш?
Ах! жалосне наше судбе
И нешчастног овог дна,
У ком отац отечества
Вековечно увену.

Плачи, бедно Српство! Плачи
За највећим твог рода,
Кога мрачни гроб и теби
Грозну пропаст отвара.
Непобедим он је био,
Ал' и смрти подложан.
Плачи, бедно Српство! Плачи
За највећим твог рода!

Кад прилежно бодар пастир
Пут предузме далеки
И колебу са цветићим
Ливадама напусти,
Тад разгнато јадно стадо
За чуваром уздише.
Плачи, бедно Српство! Плачи
За највећим твог рода!

О, дне скорби, дне ридања,
У ком отац премину,
У ком правду, добродетељ
Свирепи гроб прогута!
Нигда с' нећеш изгладити
Из спомена нашега.
Плачи, бедно Српство! Плачи
За највећим твог рода!

Међутим на место опредељено приспеју, и патријарх последњу о упокојенију усопшег молитву очита. Но какво впечатлениje последње вјечнаја памјат у срце околостојећих учини! „Вечна ти памет!" изумрлим гласом и гушећи се сваки повтораваше; „вечна ти памет, сунце наше! обрано и дико наша! Ах! ти се у вечност пресељаваш, но ми бедни у јудоли плачевној остајемо као стадо без пастира, распуђени и од бесних вукова гоњени. Лака ти земљица, премили оче наш! Лака ти земљица, која остатке твоје земне покрива. Немила судба не допусти, ах! даље под твојим крилом пребивати."

По свршетку тужног овог торжества и печалне

церемоније, благоверна кнегиња с патријархом и осталим свештенством на Косово сиђе се, где сваки свог сродника даде погрепсти, и патријарх с прочима на колени клечећи благоговејно о упокојенији усопших рабов божих небесном се помоли Творцу, који су отечество бранећи драгоцену своју крв излили. Милица Обилића, Ивана и Милана на једном месту погрепсти даде, и споменик им подигне, да се прича и приповеда како пријатељство и самој смрти на сусрет иде. —

О смрти! ти, које се тако страшимо и која ипак једина само мир и покој дајеш — ти не би била свирепа кад би верне пријатеље и нежне љубимце заједно гутала. Променити биће, то је мала ствар; али растављен бити, највећа је беда. — Никаквог сожаленија не тражи онај, који на концу, или при почетку славног живота пада и сам собом задовољан умире; али његова љуба, његови код његовог пепела оставши пријатељи, који ће одсад живети само да страдају — ови су прави нешчастни, ови су предмет нашег сожаленија. Неполезан, удаљен од света, подобно блудећем путнику, мисли онај који је предмет дражести изгубио, да је код дивљег народа. Он говори, а нико га не разуме, вопрошен бива, а ништа не уме одговорити. Спокојна беседа његовом је срцу непозната, људи које он гледи нису браћа његова, јер с њим не плачу; сваком весељу и тишем чувству код њега су врата затворена; и саму добродетељ као неку дужност гледи, не опомињући се сладости, која се при њој

находи. — Сам, погружен у стару природу, блуди по неизмеримој пустињи, где ништа његов взор не привлачи, где његове угашене и упале очи само гроб траже, њему ход управља, тамо жели сићи се; али гроб се увек од њега удаљава. — О Милоше! о нежни Иване! ви сте заједно умрли, с вашим другом у једном гробу почивате, ваше ће још и на небу љубити се душе, али ах! жалосни Топлица половину срца на земљи оставља.

* * *

Време је већ, љубезни читатељу, да одвратимо плачевно око од жалосног овог позорија, и обратимо се још једном к нашој Зорајиди, овој незлобивој души, која само за Топлицом куца.

Од растанка њеног с Миланом, од последњег разговора с љубезником својим, ужасније јој стреле судбина ковати почне. Досад јој се у одежди само нешчастија показивала, а сад се све у жалост преобрази; досад јој је отров с медом мешајући давала, којим се Зорајида по неколико магновенија наслађавала; досад јој је као љута змија у ружици сакривена долазила, с којом је принцеза мутне своје очи по нешто увесељавала; но сад јој се у правом виду покаже, сад јој ужасан мач обнажен покаже, којега свирепу јарост њено нежно и витко срце одржати неће моћи.

Дивљи Боабдил, који је досада сујетно труд употребљавао њену руку добити, кад ју и у тамници с Миланом застане, разјари се, и да би овој свирепој јарости удовољио с јавним пребацивањем за-

поведи затворити ју. — У тамници морала је Зорајида сад грозне дне проводити: но она би иначе и овде судбу ублажавала, али Милан на смрт иде, где га највеће муке очекивају; никаква сила човеческа није га кадра из свирепих ноктију Боабдилових избавити. — Ова јој мисао кроз срце као иста смрт прође; крв у њој охладни, сва пребледи, обнезнани се, падне безчувствена на земљу, и ни од куд помоћи не имајући мртва остане.

У неко доба врата тамнична отворе се, и верна Амина с лучем у руци к својој другарици дође; но какви ужас обузме је, кад Зорајиду на земљи лежећу види! Од страха повиче, притрчи принцези, и сузе проливајући гласно тужити почне. Зорајида врућим Амине сузама мало к себи дође, дубоки уздисај из усти јој се појави и тим ропкињи надежду улије. Таки јој под нос неке капљице принесе, које је у сваком случају у приправности имала, и тако у наручју држећи мало ју поврати. Зорајида отвори мутне очи, опази Амину: „Остави ме, остави ме, да тихо умрем!" проговори, и опет склопи очи.

„Слатка моја принцезо!" рекне Амина, притиснувши ју к прсима; „повратите се малко, ви сте слободни, Боабдила више нема, он је у бој отишао, сам је Милан пуштен и идући слави Кадиксову добродетель."

Реч Милан наново принцезу пробуди; она отвори очи, и за Милана упита. — „О! он је слободан," одговори Амина; „он је слободан и већ ваљда је у табор свој стигао. Косанчић, његов друг, осло-

бодио га је, и стари Кадикс одобрио је његов отпуст." Зорајиди се учини да ју само какав лажљиви сан вара, никако се уверити није могла да је то на јави, и сумњаше се је ли будна; но кад ју Амина напоље позове, загрли своју другарицу, и сузама јој благодари; потом изиђу из тамнице, коју отворену оставе, и к палати упуте се, где Кадикс своју кћер радосно дочека.

Принцеза је сад слободна била; њен је љубезник у табор отишао да мир исходатајствује, који ће Зорајидина рука потврдити. Њој таква надежда непрестано ласкаше, и опет јој се срце спокојити није могло; тајна нека страва кожу јој јежаше; унила меланхолија, црне мисли, ужасни снови — све ово Зорајидину душу неким чувством испуни, које ни сама истолковати није била кадра. Залуду се Амина трудила извадити јој то из главе; и сами принцезе сопствени труди сујетни буду. Она сад слутити почне да ће јој се ужасно какво нешчастије догодити, и још напред тужити почне.

Међутим свуд се глас простре да се на Косову одсудно бори; сваки страх и трепет осети, но Зорајида претрне; њен Милан! — Али Милан је ју нак, који се лако надвладати не може — то јој је мисао казивала, то јој је искуство сведочило; и опет јој је срце у противном чувству било. Но судбина није ју дуго у неизвесности држала.

Скоро вест Кадиксу дође да су Турци у незгодном стању, победа се нија, махомеданци посрћу и једни им Еминијани још помоћи могу. — Кадикс

заповеди и за тили се час војници оправе. Борба је велика и ником мудри старац правителство вручити не може; он сам науми напред ићи. Всује га је кћи молила да код ње остане, да ју саму без обране не оставља; он јој се обећа, таки по победи доћи и хитро и не опростивши се с љубезном кћерју, која сузе проливаше, у табор Турцима похити. -- Зорајида падне на колена, дигне руке, но на једанпут се окамени: њена душа противборније нађе, два противна предмета сад јој на бориште изиђу: љубезник и отац! — За кога ће се Богу молити, коме ли ће победу желети? Онај отечество брани, које га је родило и хранило, где му мајка и отац лежи, где му род и племе пребива; Кадикс се пак за султана бори, да утврди себе у туђој земљи, да одбрани кћер од превремене смрти! — Ова јој мисао као тежак камен на срце падне, спусти унило главу и дуго пћути . . . Но добродетељ надвлада; правичнија је борба љубезника, нека он победи, који дужности испуњава, који се само брани и отечество заштићава. Њено заљубљено срце таки изговора нађе. У Бугарској је место, где ће она с оцем живети, само нека он остане — тисућу реди повтори ову реч. „Свесилни Боже! заштити, заштити невине, даруј праведној страни победу, но пошеди и онога ко је седо число година добродетељно провео, пошеди бедног Кадикса, који несносне дане само његове кћери ради продужава."

Тако се Зорајида молила; љубезнику победа, а оцу живот, то јој је непрестано на језику било. Она

се завештаваше и у будуште примером чесности и добродетељи бити; али ах! сујетна је њена молба била. Она остави место мољења, и полако бледим лицем и мокрим очима спушташе се низ степене, кад њено око — о свесилни Боже! строго испитујеш добродетељ! — њено око смотри крвавог оца, где га с борбе мртвог носе. Није хитрији удар грома. Не могући ни гласа дати, љусне на степене и до доле скотрља се, трипут јој глава о мермор удари, из три ране крв потече, и њено бледо тело остане мртво на земљи.

Дотрче ју у помоћ, дигну ју горе, но ништа ју у живот повратити не може. Однесу ју с Кадиксом бледу, крваву и безчувствену, подобну оцу, који је душу испустио. Њихова се лица једно на друго наслоне, расплетена коса по песку им се вуче, њихова крв скупа течаше квасећи им хаљине, и рекао би, обоје су једним ударцем живота лишени.

Таки се лекари дозову, уставе јој крв и привежу јој ране; али ах; Зорајида у првом стању остане. — Но и каква јој надежда поласкати може, шта ли ће ју бедну с животом скопчавати? У милим, нежности посвећеним година тихе дане проводила је у крилу матерњем, која ју је неговала и хранила, и та јој је мати немилостивом смрћу одузета; једна јој је обрана у брату њеном била, ком је она остала нежности чувства поклонила, но и он јој је свиреним мача ударцем на други свет послат; срце је свом љубовнику поклонила, и тај је од ње растављен, и само једна, последња надежда остала јој у

старом оцу њеном, који ће ју дрхћућом руком од напасти бранити; па сад и он ју оставља у туђој земљи, тузи, беди и очајанију на похишћеније! — Сва лекарства сујетна буду. Једва отвори очи и позна стање своје, затим, наново их заклопи; ужасна ју скорб притисне, жалост јој силе одузме, крв јој се следи, пожути као смиљ и бледа и безчувствена само још последњи час очекиваше да ју Кадиксу принесе и с Миланом сједини. Смрт пружи хладну своју руку преко њеног тела, и подобно нежној, дуго негованој ружици Зорајида увене.

Тако силна љубов у лепој души дејствује!

III.

РАЗНИ СПИСИ

ЖИВОТ

и витешка војевања славнога кнеза епирскога

ЂОРЂА КАСТРИОТА СКЕНДЕРБЕГА

ПРЕДГОВОР

Житије Скендербега, које ти, почитајеми читатељу, у руке долази, јест по захтевању г. Миловука, овдашњег трговца, на свет изишло. Он ме замоли да му га на кратко спишем, и ја извршујући његову жељу, уздам се да сам и теби по вољи учинио, представљајући ти у простом виду дела славнога оног мужа, који је читаву Европу својом храброшћу у чудо поставио и код многих народа почитање заслужио. Сви се списатељи у том сагласују да је Кастриот свога века највећи витез био и да је презиме непобедимог борца и новог Александра праведно заслужио, будући је кадар био у оно опасно време, кад је сила турска и даљним чак крајевима Европе грозила, са шаком својих подложника два ужасна султана одбити и земљу од њиховог крвопијства ослободити. Албанија, која се понајвише моћноме српских владатеља скиптру покораваше, његовом је мудрошћу показала шта је под вештог

управленија барјаком учинити кадра; њим се она ваздушном подобно мехурићу у вис подигла, за живота његовог блистала и потом његовом смрћу крила изгубивши, у већу забвенија таму повратила се, него што је икада била. Из ове напрасне промене и происходи сумња, коју неки имају војена Скендербега дела к басни причисљујући; но толики по Епиру и другим државама подигнути му споменици довољно мнениje овакових оповргавају; шта више, у Поцдаму неки Милорд Кајд поставио је његов образ између Јулија Цесара и Вилхелма Берлинског, хотећи с тим показати, колико је слава гласовитог овог витеза велика.

Од списатеља који су се житије Кастриотово описати старали, најзнатнији је Барлеције, бивши свештеник скадарски, родом Албанез, који је опширну о њему историју издао у Риму 1493, дакле 26-е године после смрти Кастриотове. Он је највеће вере достојан, будући је у многима самовидац био, или од самовидаца дела Кастриотових извештавао се. По његовим је дакле известијама књижица ова списана; ништа мање благоразумни ће читатељ гдешто у њој наћи, што се код Барлеција не налази, особито што се хронологије тиче, у том су ми други списатељи помогли, као: Сагред, Бусјерес и други, који су мени познатим језицима живот Скендербега описали.

Што се приложеног образа тиче, надам се да ће довољно читатељ о подлиности његовој уверен бити, почем разуме да је из књиге Барлеци-

јеве извађен. На последак придодао сам и неколико песама умилног певца Качића, знајући с каквим увеселенијем младеж такове чита.

У Пешти, 2 јануарија, 1828.

Ј. С. П.

У оној части Европе, која од севера с Босном и Србијом граничи и западно од Македоније дуж Адријатическог и Средиземног мора простире се, лежи Албанија или Арбанија, од древних Епир названа, земља брдовита, но притом плодна и пашама изобилна, која много судбина у старо време трпећи, од части околним државама припадаше, од части пак — на више жупанија раздељена — сопствене кнезове и властеле имађаше. Између осталих обаче, који су сопственим владањем Албанију придржавали, најзнатнији је био Јован, из старе Кастриотића породице произишавши вождь и поглавица Кроје и околних градова, који је све претке своје не само Албанезима својственом храброшћу, но и мудрошћу, добротом и прочим добродетељма превазилазио, и, тако рећи, први славе луч Кастриотовом племену ужегао. Супруга његова звала се Војсава, кћи бугарскога поглавице, с којом је деветоро деце имао; петоро женског порода: Мару, Јелу, Анђелију, Влајку и Мамицу; а четворо мушког наиме: Репошија, Станишу, Константина и најмлађег Ђорђа, о коме је овде реч.

Ђорђе Кастриот родио се године 1404, у оно

време кад су Турци присвојивши више држава христијанских, тврће и тврће у Европи укорењивати се почели. Испочетка још (као што се говори) почну се особити знаци показивати, који његова будушта дела предсказиваху. Мати његова носећи га у утроби сни једном да је породила змаја, који главом до Једрене допираше и живе прождираше Турке, репом у море достизаше, а крилма сву Албанију покриваше; кад се пак породи, приповеда се, да се на њему два чудновата знака показала: сирјеч на руци мач, и на глави круна.

Отац Ђорђа Кастриота с Мемедом I. рат имајући, храброшћу подложника својих и помоћу суседних кнезова увек се одржавао и никако државу своју јароści Турака подвргнути није хтео, но кад Мемед умре, и његов син Мурат, страшан и ужасан владатељ, врховни мач у руку узме, не могући му одолети, принуђен буде мира искати, обећавајући годишњи данак плаћати му. С тим је мислио Јован Турке забавити, и себе колико толико на престолу задржати; али лукави Мурат намеравајући преваром освојити Албанију, принуди га да му и четири своја сина у залогу да, и с тим му Кроју невредиму остави.

Ђорђе је тада једва на осму годину ступио био, којега лепоту видећи Мурат веома га возљуби, таки га по закону Мухамедовом потурчити даде наденувши му име Скендербег, које зна-

чи Александар*), и видећи у њему преизрјадна својства како тела, тако и духа, сам га на воспитаније определи.

До мало времена Ђорђева браћа Репошије, Константин и Станиша, да би Турцима узетије Албаније одлакшали, у тамницу бачени, а затим отровани буду; која судбина и њега самог очекиваше; но Божество је хтело да се једна грана од благородног овог племена задржи, да би потом славу рода свога до звезда подигла: умиљато Ђорђево опхожденије, притом мудрост и притворство, с којим се своме поочиму улагивати умео, одврати од њега смртоносан мач, и он постане први љубимац Муратов.

Ђорђе од смрти слободан растао је подобно виткој јели, која се благодатном кишом у земљи укрепљује, гране своје шири, да би некада свакоме нападенију Еола противостати могла, јер у целом востоку ни један се није могао наћи, који би га величином тела, бодрошћу духа, или храброшћу мишице надвисио. — Поред свега у турском, арапском и талијанском језику наставленија није пренебрегавао, у оружју обучавати се, коња јашити, и своје тело за борбу справљати.

Кад на осамнаесту годину стигне, почне особите своје храбрости знаке показивати, јер није

*) Бег значи господар, а Скендер или Искандер Александар.

било међдана, где не би Ђорђе победитељ био, нити борбе, где не би лавру добио. Но досад је само у малим биткама превасходан био, судбина је њега за највећи степен похвале осудила. У Једрени[1], где је тада отомански цар пребивао, дође један исполинске величине и храбрости Татарид, који се у целом востоку за непобедимог разгласио био и име непридобитник себи присвојио, овај почне ма кога од цареве војске на борбу сазивати, ал' се нико не усуди с оваком грдобом мерити се, (премда је Мурат велику награду победитељу обећавао) окром Кастриота, који свим за удивленије, да би ову охолост укротио, изиђе му на међдан, и трећи пут не замахне, а соперника глава угледа се на земљи, коју потом Мурату однесе и дар од њега прими. — Једном опет у Бурзи, поглавитом Витиније граду, са султаном находећи се, изиђу из персијске војске два особито снажна Турчина: Замча и Јајин и почну макар кога по особ за чест читавог народа на међдан позивати. Мурат понуди своје делије, ал' се ни један није могао наћи, који би цару образ опрао и чест читаве војске задржао, изван Кастриота, који Јајину на међдан изиђе и смртно га рани; видећи му друг, да ће погинути, нестрпленијем и дружеском љубовљу обузет, долети на коњу, те га тако с обе стране опколе и на њега нападну; али Ђорђе, којега је рука већма у движеније долазила, што се већа опасност прибли-

[1] Адријанопољу или Дринопољу.

жаваше, устреми се подобно силовитом лаву, кад се с већим од себе бори, усугуби своје ударце и обојици главу одсече. — Ова храброст његова бољма отвори Мурату очи, који га поред других дарова сад учини алајбегом, а мало затим пашом на 5.000 коњаника, где се особито одликовао, чега ради за поглавицу оглашен буде над целом војском мухамеданском, која је опредељена била у азијатским странама земље и државе к турском поданству приклањати. С овим достојинством увек се мудро владао и дотле ствар довео да је све по вољи султана к шчастљивом концу приведено, и Кастриот с великим пленом у Једрену престолни Турака град, поврати се.

Следујуће године пошље га Мурат против христијана, но будући да је он увек њиховом вероисповеданију наклоњен био, ком је од детињства привикао, свагда, колико је могуће било, штедио им је крв, нит' се с њима у борбу упуштао разве где је особито нужно било, којом пак приликом увек би живо непријатеље нападао да не би Мурат о његовој верности што сумњати почео. Свагда је готово победу одржао и увек је мудро христијанма на руку чинио, да себе бегством избове, или би их заробио, знајући да је ропство мање зло, него ужасна смрт.

Док је он тако живот опасностма подвргавао, умре му отац, а неблагодарни Мурат пошље Сабељу пашу с многом војском у Албанију, коју нашавши пусту, чувара и бранитеља лишену, без

сваког крвопролитија својој је влади потчини. Ово Ђорђа јако оскорби да је свога наследија лишен, будући су му браћа одавно отрована била, но опет је ову увреду тајно у срцу сакривао, бојећи се да не би у немилост код свога варварскога поочима пао, који међутим, да би му из ове неправде происходећу жалост умалио, почне га још већом чешћу и благодејанијем засипати. И будући да се на њега сасвим ослањати почео, опет га на борбу против околних непријатеља пошље, које је Ђорђе ироически победио.

Но преко свега тога Кастриот једнако је намеру подхрањивао и планове правио, како би из турске земље избегао, у отечество вратио се и Кроју, главни своје државе град задобио, навластито приметивши, да многи од соперника његових траже начин код султана у омразу га привести. Док је он тако прилику гледао, дигне Мурат војску од 80.000 мухамеданаца, коју на Мађарску пошље, и одбројивши Ђорђу 20.000 од њих, првог га до Карамбега, врховног повелитеља, учини. Њима напротив стави се Сибињанин Јанко, наречени Хуњади, војвода ердељски, с 10.000 одабраних Мађара, и оштро код Мораве, почем свога краља у табору остави, на Турке удари. Крвопролитије страшно буде и победа се почне нијати; али Кастриот, желећи христијанима корист учинити, пређе него што ће Мурата напустити, нагне први са својим подручницима бежати, које видећи Турци уплаше се, а Мађари с већим још

жаром на њих нападну, већу част побију, остале у бегство обрате и цео турски стан придобију. Ђорђе пак видећи њихову погибељ и знајући шта га зато као издајника очекива, скупи са својим синовцем Аметом 300 Албанеза, који су се ту нашли, радо његовој влади покоравајући се и с њима (1440) пут у Албанију предузме. Чујући да се велики везир Муратов ради војених дела од Једрене удалио, ухвати га на путу и принуди га у име султаново кројанском поглавару писати и заповедити му да Скендербегу место своје и управленије Кроје уступи. Кад све, што је желио, получи, да не би ствар до султанових ушију допрла, везира и све друге, који су се ту нашли даде погубити.

Он је врло тајно дело своје совршавао и за осам дана стигне у горњу Дибру, која је од Кроје 20 миља удаљена. Житељи овога предела врло се обрадују видећи сина њиховог доброг господара, и сви се утицати почну, који ће му већу услугу чинити. С њима Ђорђе поузда се Турке из своје земље истерати и себе сили Муратовој напротив ставити. Он је поред своје храбрости притежавао и друге даре: мудрост, подашност, човекољубије и својства, која човека поверителним чине, окружавала су витеза овог у пуној мери. Он понуди неке од подложника својих оружије узети, приумножи с тим своју војску и кад близу Кроје буде, заповеди четницима у шуми прикрити се, а свога синовца Амешу и с њиме

још два друга к поглавару града пошље за искусити, шта овај о њему мисли. Поглавар видећи цареву заповест, Ђорђа за претпостављеног призна, уреди своје јаничаре, који ће га дочекати, и тако Кастриот с торжеством у Кроју уведен буде.

Следујуће ноћи, пошто се све по граду уталожи, пусти своје четнике тајно унутра, који су разрешени били њему и у највеће опасности следовати. Затим врата од града затвори и пошто грађанима намереније соопшти, заповеди све Турке погубити и само онима живот опростити, који би се покрстили, или верност њему обећали.

Кад тако Кроју освоји, прво и прво благодари Богу на његовој милости, затим пошље неке од својих к околним пределма, да житељма срећно ово предпријатије обавесте и њих на оружије подигну. Ови дуго под јармом турским стењући, налог овај радо приме, и тако Кастриот у кратко време толико оружаних људи скупи, да је могао турској сили противостати и земљу од њихове јарости бранити.

Међутим сви привржениці к закону Мухамедовом истребљени буду и војска Ђорђева пође к Дибри, где је Амеша мало прије стигао и све Турке умртвио. Одавде (почем 2.000 јунака на одбрану житељма остави) пође Кастриот к долњој Дибри, прегледа и промотри друге градове, и свуда наредбу учини како ће се бранити, ако би случајно од Турака напастовани били.

Кад већ војску до 12.000 умножи, науми све Турке истребити, који су се у унутрашњој части земље угњездили. У том намерењу опколи град Петрелу, која је у то време због особитог положења свога једна од првих тврдиња Албаније била, и принуди житеље под уговором предати се. И премда је ово у зиму предузето било и земља снегом покривена, ништа мање Ђорђе је ревносно дела своја продужавао, и тако неусипним својим трудом Стелузију, Светиград и друга многа места, која су најприје под Турчином била, задобије.

Скоро затим Кастриот извештен буде, да се Мурат на њега разљутио и да је наумио, учинивши с Мађарима на десет година мир, са свом силом на њега ударити. Да би што снажнији постао, сагласи се с Далматинцима и другим кнезовма који су му суседни били. Он их замоли да у Алес, 22 миље од Кроје одстојећи град дођу, где кад се сви скупе, почне их особитим красноречијем ободравати, да сву силу употребе на обрану христијанског закона и на уништоженије варварског непријатеља, који их је под свој тешки јарам подвргнути наумио. „Докле ћемо гледати, рекне међу прочим у сабору, да се крв наше браће без икакве помоћи просипа? Стидимо се већ нашег небриженија! Устајте, браћо! да отечество, жене, децу и нас саме бранимо, да стару слободе безбедност обновимо“. Овим речма

тако побуди околне кнезове да сви оружије против Турака подигну и Кастриота за првоначалног војводу и краља Албаније прогласе.

Мурат злобом на Ђорђа дишући пошље војску од 40.000 најодабранијих својих војника под управитељством Али-паше, храброг војводе турског, с налогом да сву Ђорђеву земљу огњем и мачем поробе и поплене. — Кастриот је врло мало војске имао, јер једва се число његових војника до 7.000 пешака и 8.000 коњаника протезало, али он се надао храброшћу надокнадити што му је у броју недостајало, уздајући се на искуство и витештво својих војвода, навластито свога синовца Амеше од брата[1], потурченика рођеног; Мојсеја, или Мусе, најснажнијег свога подручника, и мудрог кнеза Врањанина. Пошто дакле војску уреди, и Богу се помоли, почне војнике својим красноречијем ободравати и на храброст подизати, и тако к дољној Дибри Турцима напротив пође, који видећи у њега мало число људи почну му се ругати хвалећи се да ће му војску као песком засути.

Сутрадан, како сунце огране, започне се борба. Турци су се дуго и храбро држали, но напослетак око три сата по подне, не могући жару Скендербегових војника противостати, особито кад и Амеша, који се с четом од 3.000 сакрио био и

[1] Репошија, који је прије смрти своје с Туркињом у супружество ступио.

Врањанин с 1.200 одморних Албанеза на њих удари, принуђени буду леђа окренути. У овој борби Албанези двадесет и четири барјака задобију, 22.000 Турака погубе, а од својих само 120 људи изгубе. Ту цео турски стан придобију и јако се обогате. — Ово ће се многима, може бити, неверојатно видети, али сви стари повестописци у том се саглашују; знати ваља да се Кастриот више за чест и корист отечества свога, него за сопствену славу с мухамеданима борио.

Док су се Турци у Албанији бавили, удари Цилицински краљ са силном војском на Натолију, и с тим принуди султана Скендербега у миру оставити. У исто време Владислав, мађарски краљ, држећи за најспособније Турке из Европе истерати, и њиховом царствованију учинити конац, советом папиним поруши на десет година учињени мир, и видећи особита дела Кастриотића, пошље му с писмом посланике молећи га, да не пропусти згодну ову прилику, но да му у помоћ дође, с којом ће у узајамном сојузу општег непријатеља напасти и истребити. Ђорђе ову понуду радо прими, с тим више што ће хришћанству услугу показати, и таки 12000 Албанеза у движеније стави, а Владислава о својој помоћи озбиљски увери; но кад до српске границе дође, Ђорђе I-ви Бранковић, бивши тада деспот, чрез засек међу Приштином и Прокупом протегнути препречи му пут, иштући две трећине земље, што му је Хуњади отео. Кастриот три недеље пролаз всује чекајући,

науми силом продрети, но у истом претпријатију прими вест да су Мађари код Варне сасвим разбијени, и сам Владислав у борби погинуо.

Овај жалостан глас јако га опечали, и судећи да је он узрок нешчастија мађарског, удари на Србију, да би се деспоту осветити могао, и многа зла починивши врати се натраг у Албанију.[1] На путу множина Мађара и Пољака, који су од мача турског избегли, прибегну к њему молећи га да их под своју заштиту прими, и човекољубиво предусретајући их, прибави им средства за лађе, и отпусти их у Дубровник, одкуд су потом у своје отечество вратити се могли...

Премда је Мурат совршену над Мађарима одржао победу, опет га је скупо стала, јер је у њој 30.000 људи изгубио, и видећи себе јако ослабљена, а Кастриота у пуној снази, намисли притворно с њим поступити, тим начином пошље му посланика с писмом у ком пребацивајући му најпре његову неблагодарност, а потом уверавајући га о својој благонаклоности и праштајући му његово бунтовање, обећа Кроју и остале градове његовог оца оставити, ако му освојена места поврати. Кад ово у сабору прочитано буде почну неки советовати да се на то склони, но Кастриот већег духа него сви његови советници противног мнења буде, и показујући им основателне узроке отпусти посланика турског с

[1] Тако и Павле Витезовић с Мавроурбином пише.

писмом: да он с неверним и подлим владатељем, који му је довољно узрока к незадовољству дао, никако мир закључити не може, но да се с Божијом и своје војске помоћу нада да ће свој сили турској противостати моћи... Овим разјарен Мурат науми Кастриоту осветити се, но будући да му војна с Мађарима није допуштала са свом силом на њега поћи, и с тим своју распаљену јарост задовољити, пошље у години 1444-ој најхрабријег свога Фереч-пашу и 13.000 коњика с налогом да се тајно у Албанију увуку.

Фереч точно налог овај извршаваше, путујући ка границам Македоније; али Кастриот, који је орловим оком на Турке пазио, известивши се о њиховом походу, заседне с 3.000 својих Албанеза у уској долини Мокри кроз коју се морало у Албанију проћи, и кад се мухамедани укажу, искрсне са својим војницима изненада, нападне с таквом храброшћу на њих, да ови таки у замешателство дођу, ту многе побије, 8000 зароби, а остале у бегство обрати. Говори се да је исти Фереч-паша част имао од саме Ђорђеве руке погубљен бити; који међутим растеравши Турке, уђе у њихову земљу, све огњу и мачу преда и прибавивши велики плен здрав се врати у своју земљу.

Мурат кад чује шта се с Феречем и његовом војском догодило, срдит и ожалошћен постави Мустафу врховним поглавицом, одбројивши 15000 коњаника, и заповеди му граничне земље од Албаније робити и опустошавати, али Скендербега не

нападати. Мустафа точно заповести следоваше, шиљући на све стране јаничаре, који су обитавана места са земљом сравњивали, села огњу предавали, и жене и децу робили. Но тек што се Ђорђе о том извести, понагли што брже са својом војском, која се од 5.000 састојаше, опколи их у пољани, где се они утврдили и све, који су се ту нашли, побије и умртви; само један Мустафа и мало число великаша на брзим атовма једва се којекако избави. На Кастиотовој страни пало је 20 коњаника и 50 пешака, окром рањених, којих је число двојином веће било.

Кад Мустафа у Једрену дође, почне Ђорђеву храброст и осталих Албанеза, који су у боју отврдли, особито хвалити, придодајући да се они с овим опустошењима још већма крећу и подижу, но да је најбоље средство или их у миру оставити, или сву силу отоманску подићи и тако тешком овом рату конац учинити. Мурату се последњи совет допадне; он заповеди Мустафи да нову војску скупи, учини га баном Албаније коју ће освојити, но притом изда заповест да се још у Ђорђеву државу не упушта, већ засад само границе од нападенија непријатељског чува.

У то време роди се рат између Ђорђа и Млечана (Венецијана). Узрок њихове кавге био је овај: Божа, мати Леке Захарије Марковића, притежатеља Дајина града, по жалосној смрти сина свога пресели се у Скадар, који је Венецијанма принадлежао, и њима сво право Дајина однесе. Кастриот,

који је боље мачем него пером ствари расправљати умео, почне јавно доказивати да је Божа неправо поступала, будући је међу њим и Захаријом тако уговорено и клетвом потврђено било, да све земље оном припадну, који би од њих двојице другога преживио. Ово кад Млечани не послушају, скупи 14.000 људи и од њих 9.000 у својој земљи оставивши, ако би ју случајно Мустафа напао, с 5.000 опколи Дајин, који је тада рад'јакости своје на гласу био, и освојио би га да нису Млечани о томе извештени, 30000 људи напротив му послали. Он не сматрајући на њихову множину, науми с њима у борбу се упустити. Кастриот је био рођен да производи чудовишта храбрости; после дуге борбе и жестоког крвопролитија, где се победа нијала, обрати непријатеља у бегство и протера до Скадра. Око првих заранака крене се одтуда, опколи наново Дајин, и показавши житељма присвојене барјаке и заробљене војнике, почне их принуђавати да се на лепе начине предаду; но грађани смело одговоре да они веру Млечанима дану порушити нису ради, које ни сами заробљени не желе, већ да су наумили с мачем у руци умрети, или слободу задржати. Ово принуди Скендербега дело продужити и Дајин јуришем напасти.

Док су се тако христијани међу собом борили, науми Мурат њихово несагласје на ползу употребити и рибу по мутној води ловити, особито наговорен од Мустафе, који једнако гледаше како

би прећашњу своју срамоту опрати могао. Његово предпријатније још већма Скадрани поткрепе обећавајући му помоћ, ако на Скендербега удари. Овим дакле побуђен, Мурат допусти (год. 1448) Мустафи да на Албанију удари, док се Кастриот при Дајину задржава, мислећи да ће 15.000, које Мустафа има, довољно бити њега сасвим сломити. Ђорђе чујући за њихова дела, остави код града свога синовца Амешу и узевши 5000 коњика и 1500 пешака, пође напротив Мустафи, којега војска у пољу названом Орунић у горњој Дибри утврђена бјаше. Кастриот приумножи своју војску до 6000 и совестан о својој храбрости устреми се на Мустафу. Но пређе него што ће се ударити, по тадашњем обичају изиђе један врло снажан Турчин и слободан, именом Карагус Алија, викајући из гласа да би му који од Кастриотових војника на међдан изишао. Ово код Албанеза није сујетно било, јер тек што се глас прочује, врстан један племић Павле Манес, почем од Скендербега слободу добије, скочи на свога коња и упути се к гордом сопернику. Турчин је истина храбар био, али опет сили Албанеза морао се покорити, јер чим коње разиграју и ударце придавати почну, удари га копљем, баци га на земљу, одсече му главу и донесе ју у Ђорђеву војску, водећи са собом ата са свим драгоценостма, а Ђорђе му поклони једно лепо село, такође и једну свилену златом и другим драгоценостма украшену хаљину.

Затим се устреми на Мустафу, којега војска смрћу Алије пристрашена по краткој но крвавој битки окрене леђа, а Кастриот за њима, побије 10000 Турака, многи живи у руке му падну и 15 барјака са свим пленом придобије. Мустафа видећи своје падениje, скупи колико је могао људи и нагне бежати, но будући ноћ наступила, заблуди, и не далеко од места, где је борба била, преноћити науми. Кастриот знајући где се он находи, пошље свога војводу Мусу, који га са зором ухвати и њему доведе. У овој борби пало је само 300 Албанеза. Кастриот све робове за 25000 дуката поврати, које потом међу својима подели.

Међутим, док је Скендербег у Албанији све к шчастљивом концу приводио, на другој страни срећа обратном буде, јер Амеша, његов синовац, ватреног духа младић, коме је наручио да Балеш, новоустројени град, чува, почем многа мала пленения срећно сврши, науми и већа предузети; на тај конац — не слушајући мудре совете Марина, љубимца Скендербегова — опседне град Дриваст,[1] који је у то време особито утврђен био,

*) Примечанија је достојно што је овај град Јелена, краљица српска, постројити дала, о којем Барлеције овако говори: Eam (arcem Drivastensem) post inclinationem Romani imperii eversam a Gallograecis, Hellena regina, genere Francigena, foemina Christianissima, Symeonis Nemanye, Myssorum et Illyricorum regis, uxor, postmodum erexit, atque instauravit, quae et alia vicina oppida aeque dirrita renovavit coenobia et loca religiosa plaeraque in Epiro atque Illyrico construxit, ut ex in marmore incisis

и намисли јуришем освојити га. Но грађани под мудрим Андреја Анђела управленијем, видећи мало число Албанеза, смело се на Амешу одваже, и изишавши иза града, по дугој жестокој борби разбију га напоследак и обрате у бегство. Побеђени Амеша, да би своју јарост задовољио, с осталом војском удари на поља и усеве дривастинске и велику штету грађанима причини.

Премда је Амеша код Дриваста разбијен био и његова војска које куд раштркана, ништа мање Млечани чујући шта се с Мустафом догодило и бојећи се да ће Ђорђе Дајин освојити, почну му условија мира предлагати, која Кастриот драговољно примивши, остави Дајин, да не би крв христијана проливао и у место њега Зенту, Црницу, Цетињу, парче места названог Бузеђерпет, такође и један предел низ Дрину реку вечито добије. — Кад се мир закључи, Млечани познавајући његову храброст учине га благородним Венецијаном, пошљу му златну звезду, коју су само знаменити народоопштества (републике) носили, и коју почест и његовим наследницима учине.

Кастриот надајући се да ће Мурат сву силу употребити, да би га упропастио, науми колико је могуће преправити се и земљу до последње капи крви бранити. Знајући пак да ће султан на Кроју,

---

aliisque monumentis licet intueri. — Овде ће сваки ласно приметити да је Барлеције у наименовању погрешио, будући да је Јелена била супруга великога краља Уроша, а не Симеона Немање.

као поглавити његове државе град првином ударити, даде све што је немоћно било — жене и децу извести и у безбедност ставити. Ово није излишно било, јер Мурат дозове свога великог везира и рекне да досад због ратова с Хуњадом није могао сву силу на Скендербега дићи, но да сад са свом снагом на њега поћи намерава и другом овом рату конац положити. „Знам да ће ми се сваки наругати, придода, да господар од целог света против једног хајдука, који се по планинама скита, сву силу употребљава, но другога средства нема у овом случају да би га утаманио.“ С тим скупи војску од 150.000, или 120.000, као што други веле, и од њих оделивши 40.000 лаких коњаника, заповеди што скорије к Светиграду, најјачој Албаније тврдињи, похитити и њу опколити, да не би ју Албанези с обраном снабдели; он пак с осталом војском полако за њима пође.

Сва војска турска године 1449 указа се код Светиграда, којега јакост видећи Мурат побоји се, да ће га тешко на силу отети моћи, зато намисли лукавством оно испунити што се храброшћу учинити сумњао; на тај конац пошље посланике к Петру Перлату, поглавару тада бившем, да му град на лепе начине преда, ако мисли још који дан поживети, а с друге стране благо му небројено обећавајући; но Перлат, како намеру разуме, прекине посланицима беседу и отпрати их натраг, с одговором: ако је султан рад града имати, нека га сутра мачем задобије. — Овим разјарен Мурат

заповеди топовима град бити и кад види да се јуришем освојити може, зором са свих страна ударе на град, једни носећи полуге да би га потковали, други греде и даске, остали пак лествe, уз које с мачем у руци нагрну горе. Но колико их се пењаше, толико храбрим Перлатових војника отпором натраг се поврате, који без руке, који без ноге, а који и без главе. Бејаху Турци од дасака и греда начинили неке куле, с којима весма грађане устраше, но момци Перлатови с врелом смолом и катраном сажегу их и греде тешким камењем поломе. Три сата трајала је жестока ова битка, и више би, да није Ђорђе, видећи погибију својих грађана, на турске коње и шаторе ударио и с тим борбу прекратио. — Пало је на првом јуришу 3.000 Турака, окром оних што је Ђорђе на пољу исекао; Светиграђана пак четрдесет. После тога отпочинуше неколико дана, и само топовима на град удараху.

Ђорђе видећи Турке да се лепо и без реда раштркали, скупи око 7.000 својих Албанеза и изненада тако живо на њих нападне, да су ови на мах, немогући храбрости његовој противостати, у непоредак дошли. Мурат ово видећи заповеди уступити и пошто их боље уреди и словом побуди браћу осветити, наново на христијане нападну. Кастриотови војници учине се да су се од њих престравили и почну бежати, а Турци се за њима устреме; но кад до бусија дођу, изненада искрсну Албанези, који су били засели, сложе се с Ђорђевом војском и живо на Турке ударе. Ови су се

донекле јако бранили, но Кастриотова храброст надвлада и у табор их отера.

Паше да би цара развеселиле, трипут на дан јуриш учине, но сва трипут празни се врате. Напоследак дозове Мурат господу и жалостиво-срдитим гласом почне им говорити: „Зар смо ми овамо дошли да сву славу, коју су наши претци крваво заслужили, у Албанији закопамо? И нису ли зар кадри Турци малог једног банића надвладати? Таки да сте ми сутра град освојили, осветите крв ваших једноплеменика, који су свирепим Албанеза мачем погинули". Он овако изговори, а паше и везири све к јуришу оправе. Но опет Мурат бојећи се Скендербега, љуте ове змије, коју је у недри одхранио, одреди Ферис-пашу с 12.000 коњика и 6.000 пешака да шаторе чува. Ферис ово с радошћу прими, хвалећи се да ће Ђорђа на мејдан позвати, ако се само усуди доћи и у шаторе дирнути. Али преко све његове претње Кастриот покуша срећу; јер чим се почне битка око града умножавати, долети са својом четом и живо на Турке удари; а Ферис опомињући се свога обећања, ако и не с вољом, позове Ђорђа на борбу, кога кад смело к њему долазећа види, препадне се и сав уздрхће, замахне, но његови ударци слабомоћно одаваху се, а епирски витез макне јуначком својом десницом и за једно магновеније угледа се Ферисева глава на врху његовог мача. Турци овим уплашени нагну бежати, а Албанези устреме се за њима и секући до Мурата

их допрате, који да би им помогао, заповеди од јуриша одустати, почем 4.000 људи изгуби.

Кад султан види да је сав труд и сва сила к освојењу града сујетна, обрати се опет на лукавство: шиље посланике к поглавару града, обећава му дарове и достојанства, блага и господства; али всује, увек су посланици с празним или противним одговором враћати се морали. Но опет Мурата сасвим срећа не остави, јер један Албанез из Дибре, лаком на злато, обећа се мртвог пса у извор, који је числом један у граду био, бацити, знајући да су војници сујеверни и да ће волети предати се, него из кладенца пити, или од жеђи скапати. Што је он мислио, тако се и збило: не сматрајући на совете поглавара да то никакав грех није, и не гледајући што је он први воду пред њиховим очима пио, принуде га под уговором да иду куд им драго, град предати. Тим начином султан златом пробије, где није мачем успети могао, и Светиград освоји, почем 30.000 људи изгуби. — И будући да му је војска јако ослабила, а с друге стране чујући, да се Персијани подижу, остави 12.000 јаничара као потпору граду, с осталим пак четама врати се у Једрену.

Сојузници Ђорђеви видећи Албанију од Турака ослобођену, почну га принуђавати да се ожени, да не би овако славан муж без наследника остао и његово колено утаманило се. Кастриот, као прави војник, испочетка се изговарао да се он свезама брака скопчавати не може, али кад га повто-

рително почну молити, најпосле им рекне да он на женидбу не може мислити, докле год Светиград не освоји; јер каква би његова слава била, да се он у Кроји весели, а друга браћа под јармом турским стење.

Намеравајући Турке из своје земље истерати, скупи у хитности 18.000 својих војника и с њима Светиград опколи, но тек што јуришем на њега удари, опкољени почну викати, од чега се његови војници, мислећи, да им помоћ долази тако устраше, да је морао, изгубивши 500 људи, од намерења престати.

После тога врати се у Кроју, где знајући да ће Турчин, као на поглавити град, особито нагрнути, построји и поправи све бедеме и лагуме, снабде четиритисућну своју војску храном на петнаест месеци и претпостави храброг свога кнеза Врањанина, да град чува и од нападенија брани. Затим пође земљу надгледати, идући од града до града поданике слобођаше и на оружије подизаше; опали све жито, које није могло бити пожњевено, и завали потоке да се не би Турчин изобилијем поткрепљен у земљи укоренио. — Тек што он тако уреди, угледа се 40.000 коњаника под Кројом на пољу, које се зове Тирана, под предводительством Сабеље паше: мало затим и Мурат с осталом војском и сином Мемедом дође.

Ђорђе узме својих 8.000 војника и с њима уђе у планину Думениш, с које је могао на Турке мотрити, а кнез Врањанин видећи оволику мно-

жину Турака, сакупи своје војнике и овако им почне говорити: „Храбра браћо моја и албански витезови, ви добро видите како је на нас жребије пало, од нас зависи и отечество ил' ће избављено бити, или ће се немилостивим турским синџиром оковати. На нас је цела Албанија очи обратила, на нас немоћни старци и нејака дечица поглед управљају, од нас помоћи чекају и за нас молитве на небо шиљу. Одважимо се сложно на свирепог овог непријатеља, којега дивља чељуст јаросно зија Албанију прогутати, нит' гледајмо на зидове, које ће непријатељ провалити, јер смо ми постављени да зидове бранимо, а не зидови нас, нит' нас је Кастриот њима препоручио, него њих нама. Простримо дакле јуначке наше мишице и умримо сви; ако Албанија избављена буде, нама ће довољна награда бити што ће нас спомињати и у свако време избавитељма називати." Овим речма побуђени војници завештају се до последње капи крви град бранити, и с тим сваки на опредељено место отиде.

Премда је Мурат велико число људи код себе имао, ништа мање слађе му се учини преваром град освојити, обећавајући поглавару пашалук и 10.000 кеса, ако му Кроју отвори; но Врањанин одговори: да није од Ђорђа наредбу примио невернику града отворити, него од њега бранити га, и да је наумио своме отечеству и краљу до конца живота веран остати.

Не могући Мурат с лукавством град придобити,

почне га са свих страна бити, и кад тако неколико дана прође, провали на много места зидове и заповеди јуришем ударити, обећавајући ономе ко први у град уђе награду од 100.000 аспри. Сам Мемед, син царев, извади мач, да би с тим војску ободрио, и тако са свом силом на Кроју ударе. Планине се затресу и од велике вике војника, грмљавине топова и лупе бубања дубраве зајече, кад се Турци првином на град устреме, но сви храбрим Врањаниних подручника отпором узбијени буду. Кастриот видећи шта се око града ради, нападне са својим четама на опкопе турске, почне им шаторе рушити и оставше Турке немилостиво сећи. Мурат им пошље у помоћ свога сина Мемеда, но то је већ позно било, јер су донде Албанези 800 мухамедана исекли, па се и натраг повратили, окром Кастриота и још неких од војвода, који су секући Турке заборавили на своје војнике. Албанези не видећи свога поглавицу побоје се да није погинуо, или у ропство пао, из којега узрока многи унивати почну; кад ал' он изиђе из турског табора сав крвав са својих десет војвода и велику радост војницима причини. Оста мртвих Турака на првом јуришу 10.000.

Мурат јако ожалошћен по други пут на град удари, ал' и овај ред није бољи успех имао, јер се почне крвопролитије умножавати, стане Турака дрека: „Честити Царе! смилуј се на несрећну твоју војску, која нештедно гине без користи.“ У тај пар већи још удар свали се на Муратову главу,

јер Кастриот с врсним својим војводом Мусом и Танусијом удари на шаторе и с тим га принуди оставити град. — У горкој жалости опет бедни Мурат к лукавству прибегне, но овом га приликом срећа не послужи, јер како Врањанин, тако и његови војници никако се приволети нису могли да град предаду. На конац дозове Мурат своје старешине, те их почне за совет питати, шта му у овом стању радити ваља; на које неки почну советовати да се прође Албаније, но други овоме противостану, јављајући да је слави Турака непристојно, већ да се опсада продужи. Мурат ни једне ни друге не послуша, почем Исуп-пашу к Скендербегу пошље, предлагајући му мир, ако харач од 5000 цекина годишње плаћао буде; али Ђорђе је био рођен да другом заповеда, и како чује цареву намеру, прекине посланику беседу јављајући: да мач Кастриотов за некакав други данак не зна, него за ковачев, који га је сковао: „Сав свет зна, приложи, да сам ја круну од Бога добио, али не знам од куд је Мурату чалме".

Султан ово с таквом чувствителношћу прими да таки у опасну огњевицу падне, од које видећи крај живота, дозове сина свога Мемеда и овако му почне говорити: „Сине мој! ја од пркоса каурског умирем и тебе за наследника остављам; ако ме не осветиш, да си проклет и од мене и од свеца Мухамеда". Потом давши проклетство Кроји, 3. Окт. 1451. године живот оконча.

Кад се после Муратове смрти, о којој глас по

целој Европи пукне, Мемед за цара прогласи, одступи од Кроје, да би кормило државе у руке узети могао, а Скендербег, већи од своје среће, пође за њим у потеру, и наудивши му колико је могуће било, врати се у свој престолни град, где од свег народа с особитом чешћу и усклицањем примљен буде.

Ово прогласи Кастриота по целој Европи и многи краљеви и владатељи пошљу му посланике, поздрављајући га као новог Александра. Никола IV, папа римски, пошље му орден Св. Петра и потврди све наследнике његове орденом Св. Константина, Филип, херцог бургунски, краљ мађарски и Млечани од страха пошљу му посланике са знатним числом новаца, да би му с тим помогли Турцима противостати и за њих све рат водити. Алфонз, неаполитански краљ, присни његов пријатељ, пошље му поред новаца још и жита, такође искусне зидаре, да би од Турака порушену Кроју опет оправили.

Видећи га његови сојузници од Турчина ослобођена, почну га наново молити да у брак ступи, и с овом повторителном молбом најпосле га принуде њихову жељу испунити. Кастриот се обручи с лепом принцезом Даницом, кћерју Арианита, славног кнеза восточне части Епира. Свадба је у Кроји три дана с великим торжеством држана и с великом народа радошћу и усклицањем совршена.

По свршетку веселог овог торжества Ђорђе даде зидове Кроје постројити, прибере своју војску

и све у преправност постави, да би у сваком случају силном своме непријатељу, који га с отвореном чељушћу гледа, противостати могао. У овом случају одбаци Мемедово предложеније да се под харач подложи, с којим би славу своју помрачио и посланику одговори: да Кастриот нигда неће соизволити сину на ово што је оцу његовом одрекао. Ја нисам дошао у Албанију, придода, да је платежну учиним, него да је од данка и турског јарма ослободим, а за султанов мир ништа нећу да знам.

Овим отказом и претњом Ђорђевом разљућен Мемед оконча од оца му започету с Персијанима војну, и познавајући храброст Амеце, врсног паше свога, који је сву славу полагао таковог јунака као што је Кастриот надвладати, преда му 30.000 људи под управљање и пусти га у Албанију. Кастриот увек на борбу приправан пође му на против само с 5000 својих Албанеза. Овде нов пример покаже своје чудноватe храбрости, побије 7000 јаничара и изгубивши тридесет од својих, истог Амецу пашу преко свога синовца зароби, кога после у Кроју одвести даде, предусретне га с оним човекољубијем, које је Кастриоту увек својствено било, и примивши 50.000 дуката с осталим робљем отпусти га натраг у Једрену.

Дибран, други паша Мемедов, хотећи падеж Амеце осветити, запроси у султана да с 15.000 на Албанију удари, које кад получи, пође на Скендербега, и видећи мало число војске у њега, (јер

једва је 3000 војника имао) веома се обрадује, мислећи да је Ђорђе заслепљено пошао да изгуби главу. Скендербег устреми се на њега, али тако јаки отпор нађе да се замисли; ништа мање храбри војвода Муса, знајући да је сва снага у поглавару, груне са својим момцима посред непријатеља и нашавши Дибрана са земљом га састави. Турци овим поплашени окрену леђа, од којих 8000 на месту остане, Албанеза пак 120. Ђорђе сав плен међу својима подели, а Дибрановог коња с осталим драгоценостма поклони Муси, као виновнику знатне ове победе; и с тим га највеће славе учасником учини.

Но иста ова слава промену у Мусином срцу учини и узроком буде његове сујете; јер Мемед, почем и Цариград под собом види, а Кастриота непобеђена и ненадвладана, почне се придомишљавати не би ли га сопственим (штоно реч) оруђијем утаманио, и познавајући Мусину храброст и витештво, које га је штитом Арбаније прогласило, почне га на своју страну привлачити, обећавајући му блага небројена и велика достојинства. Муса испочетка ово с негодованијем прими, јер се њему подло бити учини издајника име на себи носити; али кад га повторително Мемед позивати почне, обећавајући му круну од Албаније, склони се најпосле, и само прилику тражаше поспешну, да свога доброга господара изневери и отечеству које га је на свет извело. непријатељ постане. На овај конац присоветује Ка-

стриоту Светиград не нападати, које и с осталим градовма чинити почне, али Ђорђе добивши од свога пријатеља Алфонза 1500 војника у помоћ, презре његове савете и приумножив до 15.000 војску, опседне Београд албански. Пошто бедеме на неколико мести провали и јуришем заповеди ударити, опкољени на четрнаест дана примирија заишту, обећавајући по истеченију овога времена кључеве предати.

Ђорђе с почетка овом пристати никако није хтео, али кад му сојузници представљати почну, да је нужно људе штедети, склони се најпосле. Кад ал' у исто време око 60.000 Турака под управитељством Сабеље паше увуку се тајно у Албанију, намеравајући освојеније града предупредити, и ништа о том не знајући Ђорђу до Београда дођу. Не зна се, ил' је он узрок био, или његова стража да је тако од Турака предухитрен био, но како му драго, доста је то да је овај дан најужаснији био за Албанезе, јер су Турци с особитим свирепијем на њих напали били и били би их сасвим истребили, да није Ђорђе, изгубивши два храбра своја сродника, заповедио уступити, и наново војску у ред поставити, с нечувеном храброшћу напротив победитељма стао. Хаљина му је била подерана, перје с шлема попадало, руке до рамена крваве кад се сав уморан с пребијеним мачем и промуклим гласом помоћу мрака с заоставшом војском натраг поврати. Његов блудећи коњ остане у власти непријатеља, јер је судбина определила да његов господар, ако и није непобедим, опет

увек слободан остаје и христјанству на ползу, измаилуку пак на нешчастије буде. Турци његов стан придобију, премда их је скупо стао.

Овај падеж Кастриотове војске још већма потпрепи намерније Мусино, који судећи да ништа већ од Ђорђа очекивати нема, нашавши згодну једном прилику, тајно на турску страну пређе и султану весеље, а Албанезима жалост усугуби. Мемед, пошто дело Мусино похвали, упита га не би ли се одважио Скендербега и тако већ слаба сасвим сломити, а неверни Албанез обрече се цару да ће првом приликом Ђорђа на међдан позвати, и тако добивши 20.000 Турака, које је најпре Сабеља имао, упути се на Албанију и у дибренском пољу, где је некада Мустафа разбијен био, војску утврди.

Кастриот о пришествију Турака известивши се, почем своје поданике примири, који су се бегством Мусиним узбунили били, скупи војску од 12.000 и напротив Турцима пође; а Муса кад га близу види, одреди Турчина, који ће га у име његово на међдан позвати. Овај Турчин именом Атмача, мало паметнији од Мусе, а једнаке снаге и крепости, рекне му да није добро, да се поглавице, од којих читава војска зависи, између себе боре, но запроси допуштење у место њега међдан делити. Муса се на то склони и Турчин почне из гласа викати, зовући Албанезе по особ на удвој. На њега се с допуштењем Кастриотовим првином одважи Захарија Гропа, врстан племић, који с оружаном ру-

ком своме сопернику дотрчи и по другој борби најпосле треснувши га о земљу, одсече му главу. Овим обрадовани Албанези подигну веселу вику, а Муса видећи погибију храброг свога Атмаче, скочи на коња и почне из гласа викати: „Скендербеже! изиђи ми на међдан, Муса те позива!“ Сва војска албанеска овим речма поражена буде, а Кастриот чудом се чуђаше оваковој продрзљивости Мусиној, не хотећи се мањи рад' љубови, коју к њему имађаше: али кад га овај повторително почне позивати, укоравајући његово оклевање, сав се запламти и тако Марсовим гњевом распаљен полети Муси, који видећи га љутита побегне у своју војску и таки знак к борби изда да би своју срамоту покрио.

Кастриот знајући да неверни Муса највише за његовом главом чезне, врло га се клоњаше. Крвопролитије с обе стране страшно буде и Турци испочетка ужасни се покажу Албанезима, али наскоро измицати почну, које видећи Муса долети као стрела, храброшћу, мудрошћу, и вештим својим управленијем опет раштркане уреди и за дуго време победу незнаном учини. Напоследак Ђорђе устреми се посред војске непријатељске и за њим сви Албанези, а Турци не могући овог жара стрпити, разбегну се окром Мусе, који је с неколико тисућа на бориште оставши, с исполинском храброшћу бој продужавао; али и он, не имајући довољно помоћи која би његовој храбрости соответствовала, принуђен буде у Цариград побећи, где од цара жалећег изгубленије своје војске пре-

зрен буде и за малим остане да није погубљен био. Овде се дакле види зашто добродетељ и верност сваком земном благу претпочитује се. — Муса видећи себе од свију презрена и поругана, не знајући на коју се страну окренути има, врати се опет к Скендербегу, који му погрешку опрости и о његовом раскајанију уверен, опет га у своје пријатељство прими.

Једва што Кастриот свога Мусу умири и Албанији, која је његовим одсуствијем уцвељена била, весеље поврати, другу неверност морао је искусити, јер Амеша, његов синовац, ватреног духа војвода, који се највише по бурном својих страсти движенију управљао, одавно за круном чезнући, које је сад због наследника Ђорђевог себе искључена бити мисли, са женом и децом на позиваније Мемедово у Цариград побегне, и примивши од њега војске 50.000, с Исаком пашом, који ће га по налогу царевом за краља епирског окрунити, на Албанију нагрне. Скендербег, познавајући искуство и храброст Амеше, уплаши се да му неће противостати моћи, зато заповеди поданицима у градове пазатварати се, снабде их храном и обраном, а сам се упути с 14.000 одабраних својих Албанеза напротив Турцима. Али сад науми хитрошћу оволику множину мухамедана надвладати, не уздајући се у силу, зато како их увиди, врати се у Лису или Алес, близу мора лежећи град, и претвори се да се с њима мерити не сме. Турци их стану гонити, но кад виде да им нико на пут

не стаје, раштркају се безбрижно и почну се веселити, а Ђорђе о том извештен, опколи с војском, и уђе у планину неку, с које је на Турке мотрити могао; ту чује њихово велико весеље и усклицања како Амешу краљем поздрављају.

Кастриот разделивши војску, заповеди својим војводама у различите стране планине отићи и баш у подне, при највећој врућини, кад су Турци уморни и изопијани полегали, као нумидински лавови од четири стране с ужасном виком на њих нападну и све у замешателство приведу. Амеша и паше почну војску у поредак доводити, но то је већ позно било, јер је јарост Кастриотових војника особито свирепствовати почела, која их најпосле принуди у бегство. Све се војводе Албанеза овде покажу, но ни један се није с Мусом сравнити могао, који да би прећашњу своју срамоту опрао, 300 тај дан погуби, многе зароби, остале пак у бегство обрати.

Сам Амеша падне Кастриоту у руке; овај витез, који је довољно храбрости, но мало добродетељи имао, тежином порока обладан и стидећи се свога стрица, потегне мачем да се прободе, али му Ђорђе то припјати и заповеди везана га држати. — У овој борби пало је од стране Турака 30.000, а на Ђорђевој само 150 људи. Он је овде и велики плен задобио, навластито оправе, с којима су мислили новог краља окрунити, но од свега тога само 26 полумесечних барјака себи узме, заповеди да их око шатора његовог забоду, остало пак међу сво-

јима подели. — По свршетку крваве битке заповеди Амешу у Неапољ своме пријатељу Алфонзу одвести, с налогом, да га једнако под затвором држе, но после неког времена, навластито на прозбу својих војвода, који су с храбрим Амешом војевати обикли били, поврати га у своју земљу и надајући се да се већ о делу раскајао, прими га у своје пријатељство, али Амеша захвалив на свему овоме, запроси у Турску поћи, где му је жена с децом остала. На ово кад Ђорђе соизволи, под видом бегства дође султану, који га мало затим (као што се говори) да би падеж своје војске на њему осветио, даде потајно отровати.

Будући да је Мемед у исто време и с Мађарима — који су га под Београдом разбили — рат имао и видећи да никакву корист од туда имати не може, докле год се с Кастриотом не примири, пошље му посланика, принуђавајући га к сојузу и писмо следујућег содержења: „Мемед, Божјом милошћу од истока до запада цар, Кастриоту рад храбрости наређеном Скендер-бегу (т. ј. новом Александру) мир без поздрава шиље."

Кастриот јави турском посланику да он за већу част почитује у никакав сојуз с неверним и заклетим христијанства непријатељем не ступати, придодајући да му непрестани рат објављује. На писмо пак овако му одговори: „Ђорђе Кастриот, Божијом милошћу краљ Албаније и кнез целог Епира, Мемеду, тирану турском, за дрзновеније Аган (т. ј. непријатељ христијана) и Фета-Аган (т. ј.

страх Персијана) нареченом, поздрав без мира приноси.“ С тим науми посланика вратити, али кад почну Албанези викати: мир! склони се најпосле под овим уговором, да султан за десет година ни у каквог христијанског владатеља не дирне и да му Београд албански са Светиградом поврати.

Ово немирном Мемеда духу није се понравити могло, зато (у год. 1457) пошље Амура и Синама пашу, давши им 20.000 коњика и 10.000 пешака, на границу Албаније, да би своје државе од нападенија Кастриотовог чували и колико је могуће к сојузу принуђавали га.

Амур по овом налогу дође к Кастриоту и даровавши му од султана знатне поклоне, свакојако је тражио склонити га цару, који му лепим начином мир приноси. Кастриот га прими учтиво, поклони му још скупоценије утвари, него што је од цара добио, међу прочима и златом и смарагдом украшеног орла, као грб свога племена, који се и сад у царском сокровишту као особито украшеније чува; сојуза пак што се тиче, никако се није склонити могао, и само на годину дана, да би му војска отпочинула, примирије закључи.

Док се ово у Албанији збивало, умре Алфонз, неаполитански краљ, оставивши свог рођеног сина Фердинанда за наследника; али Јован херцог Калабрије, доказивајући да ово краљевство наследствено њему принадлежи, поткрепљен помоћу Француза, удари с војском на Фердинанда, и храброшћу Јакова Пицинина (малог) велику му ште-

ту учини. Пиус Други, папа римски, бранећи Фердинандову страну, пошље Ђорђу посланика, молећи га да овом принцу, којега је отац пријатељ Албаније био, у помоћ дође, на коју прозбу Кастриот године 1458 пође у Италију помоћи Фердинанду, који је с приврженицима из Неапоља утекао, а херцог Јован извештен о пришествију његовом, остави град Бар, који је опсео био, и страха ради удали се 30 миља од туда. Скендербег је спешно без оклевања, и кад га напоследак стигне, побије се с њим и његовим војводом Пицинином, разбије их силно и сву државу Фердинанду поврати. Овај његову љубов с благодарношћу примајући, поклони му наследственим правом град Трани, кнежевство Сипонте, херцогтум Св. Јована наречено Округла, и право у краљевском собору као самодржавни кнез (selbstherzschender Freyherr, Baron souverain) присуствовати. И тако Кастриот с великом славом врати се натраг у своју државу.

Међутим, док се он у Италији бавио, многе земље Мемед у Европи и Азији својој влади потчини и погордивши се овим победама, наново умисли с Кастриотом бој почети; тим случајем заповеди Синам паши да на Албанију с 30.000 људи удари, премда време мира није се навршило. Кастриот о овом извештен скупи својих 8000 Албанеза и стави се на вис Мокру, куда је Синам проћи морао, те изненада на предухитрене Турке нападне, многе од њих побије, друге у бегство обрати, и новце за откупљене робове међу својима подели.

Будући да је овом приликом врло мало од својих изгубио, тврдо се надао да ће и Асан пашу, који се с 30.000 Турака приближаваше, победити. Овом надеждом без сваког страха пође му на сусрет и после дуге крваве борбе разбије непријатеље и у бегство прогони. Асан опасно стрелом рањен ободе коња, да би се спасао, и са својих неколико тисућа устави се у једној пољани почивати; но како се устраши, кад са зором Кастриота и његову војску види! Турци се ополче против Албанеза, но Асан то припјати и овако викне Скендербегу: „Куд наглиш, великодушни владатељу, који се твојом храброшћу самом сунцу, од кога дан добијамо, уподобљаваш? На кога си сабљу извадио? На сужног и рањеног Асана? Већма ће твоје јуначество синути, ако побеђенима опростиш, него главе одсечеш; лав је само донде ужасан, док се соперник не покори. Води нас боље у ропство да твоје витештво приповедамо.“ Кастриот, од природе великодушан, узавши Асана за руку: „Не бој се,“ рекне му; „поврати се, моја је намера далеко удаљена теби каквог вреда нанети. Као сунце, с којим си ме сравнио, ја сам само онима опасан, који се усуђују продерзљиво очи дизати и у мене гледати.“ Затим га узме са собом, да му ране извидати и отпусти га.

Међутим се дигне други паша именом Јусуп с 40.000 Турака у намерењу Албанију покорити, ал' и њега, као Синама и Асана, судбина посети: изгуби сву војску и једва се бегством избави. —

Караза бег с 50.000 људи то исто прокуша, но и њему лоша срећа буде.

Напоследак Мемед видећи све труде сујетне, помисли да ће корисније за њега бити, ако се с Кастриотом помири, зато у години 1460 пошље му посланика с драгоценим дарма и с писмом, у ком с почетка своје високопочитаније Кастриоту покаже, а затим уговоре к миру приложи. Писмо сво прочитано буде у собору, којом приликом почну га советници опоминьати, да је сила Мемедова навластито освојенијем Цариграда јако нарасла и да ће корисније бити, да се к сојузу склони и под уговорма примири, него рат продужи. Но они су могли о користи колико им драго говорити, Кастриот им заповеди ћутати и окром једног, сирјеч да слободно буде трговцима узаимно трговати, све друге уговоре одбаци и мир на две године закључи. Нек се овде и писмо придода, које је он на албанеском језику Мемеду послао:

„Султану турски! ја сам твоју књигу примио, на коју ти ево одговор шиљем. Истину говорећи не љубим те врло, но опет ти свако добро и здравље желим. За високопочитаније, које ми одајеш, ја ти благодарим, али тога ради не тражим твога пријатељства, а кад закључим једном да ћу ти пријатељ бити, онда ћу остати, док сам год жив. У призренију ако не с мојом вољом, бар благостојанија ради народа мога — којега сам ја помоћу Божијом и мојега мача отац — примам од тебе послати ми мир, желећи показати да нисам рад с уштр-

бом мојих поданика сопствену славу умножавати. По мом мнењу слава једног владатеља состоји се у благостојанију државе његове; и ако и ти тако мислиш, могу се још̀те твом пријатељству надати. Рука Божија да те у свима делима руководи. Здравствуј"[1].

После овог времена, премда је Мемед тврдо с Албанезима мир закључио, опет га Турци први наруше, увуку се потајно у Ђорђеве државе и много штете учине. Кастриот пошље једног од својих војвода к Мемеду с речма: или да му учињену штету надокнади, ил' ће сам он с мачем доћи и од њега искати. Мемед одговори да он о томе ништа не зна, учини се да је врло на то разљућен, заповеди поглавицама буне ове главе одрубити, и сав плен поврати.

У исто време опустошавали су Турци и венецијанске државе у Морејн. Ово их принуди посланике Ђорђу послати, молећи га да би с Мемедом учињени мир порушио, будући да су сами Турци најприје повод томе дали; али Кастриот, великодушни витез, намеравајући у делу постојан бити и с Турцима, који су сад боље уговоре набљудавали, мир сахранити, овако одговори Млечанима: „Идите и јавите вашој републици да Ђорђе Кастриот, као истинити краљ, а не као морски пустахија рат води, и да моја реч у сваком случају место печа-

[1] Ово се писмо находило, по сказивању неких списатеља, у Црној Гори. Хоће ли и сад тамо бити?

та служи. Како год што се мој мач преваре вероломних не боји и увек их је казнити кадар, тако и сам на што мрзим нерадо предузимам. Кад вас буду Турци неправедним начином узнемиривали, онда ћу вам и без молбе у помоћ доћи, али Мемед тако с вама поступа, као што сте ви с другима".

Посланици, којима је непоколебима добродетељ и постојанство Кастриотово још напред познато било и који су се гњева његовог бојали, врате се скорбни натраг; но будући да су они увек лукаве протуве били и небо за земљу припињали, да би у намерењу успели, прибегну к Павлу Анђелу, архиепископу драчкоме, ког је Ђорђе мудрости и добродетељи његове ради особито љубио и цела Албанија почитовала, те га на своју страну привуку. Архиепископ дакле све могућно красноречије употреби Ђорђа наговорити, да мир поруши и да се с Млечанима сојузи. Кастриот је био искрен и благоговејан, нит' је мислити могао да ће од пастира цркве Христовее на порок наговорен бити, који му једнако човекољубије представљаше и начин христијане од неверника одбранити, и сад се превари. Ми ћемо мало после видети колико му је ова његова доброта шкодила, и за малим је остало, да није цело благостојаније његове земље превратила, њему славу непобедимог борца одузела и чест, коју је за двадесет ратоборних година задобио, помрачила.

Посланици донесу Венецијанма веселу ову новину, а ови то Папи Пију II соопште. Будући да

папе немају обичај новаца својим пријатељима вишати, то и Пиус добро дело Кастриотића награди само с дипломом, с којом га главним полковником новосабране против Турака војске учини и двогубу краљевску титулу: сирјеч Албаније и христијанства, поклони.

Кад Кастриот ову диплому и писмо од папе прими, с којим га пооштраваше да у делу постојан буде, помисли да је слободно за обрану удручених христијана завет погазити, и тако са својих 10.000 Албанеза дигне се против мухамедана, поплени им земљу и 20.000 Турака под предводителством Серемет-Аге разбије, од којих 10.000 на месту остане. — Он је ову борбу предузео, надајући се да ће скоро од папе послата му војска стићи, но он срећом победи и без помоћи, коју је всује очекивао. После неколико месеци чује да се папа к концу живота клони, да његов наследник ништа о том неће да зна, и да се крстоносни војници које куд раштркали. —

Међутим Мемед у намереniју, или се од ужасног овог непријатеља ослободити, или сам погинути, баци очи на храброг свога везира именом Балабана Бадера, родом Албанеза, но у детињству заробљена и потурчена, који се у многим досадашњим борбама одликовао и који је први на бедеме Цариграда скочио у време, кад су Турци грчко царство истребили. Он му определи 25.000 коњика и 3.000 пешака, тврдо надајући се, да ће овај храбри витез досад Кастриотом погажену част муха-

медана опет подићи. Но како је год Балабан храбар био, опет није с бољом срећом напредовао, него његови предшественици, јер храброст Албанеза превазиђе сву силу. Кастриот у борби тражећи Балабана, који је стуб јаког отпора био, нагне посред табора турског и за њим његови војници, но овде га мало није срећа оставила, јер му коњ поклецне и с њим о земљу депи. Турци видећи га овим збуњена, стеку се са свих страна, да га погубе, но верни Албанези одбране га од непријатеља и са земље подигну. Кастриот Марсовим гњевом распаљен подобно бурној олуји удари на Турке и победу на своју страну привуче.

Балабан намисли по други пут на Кастриота ударити, ал' и сад му лоша срећа буде; изненада наиђе на бусије албанеске и већу част своје војске изгуби.

Но при свим овим падежма горди Балабана дух није клонути могао. Он наговори султана две силне војске сакупити и на Албанију послати. Мемед на ово пристане, и Балабан узевши 50.000 Турака, предузме пут у Тракију и Македонију, а његов спомоћник Јагуп Арнаут с равним числом коњика к Грецији и Тесалији пође. Њихова је намера била Кастриота на једанпут напасти и упропастити. Колико је њихово предпријатије за Албанију опасно било, сваком јавно бити може, и само велики Скендербег могао ју је од беде избавити. Скендербег увек бдителан, као што је храбар био, и мудрошћу вођен, понагли Балабана у

прелазу разбити. Сунце, које је Александра покорившу Азију и Јулија Кесара у равној Тесалији великог Помпеја усмиривша гледало, није се тако зачудило, као сад видећи Кастриота с 12.000 војника Балабана и Јагупа у бегство обративша и у два понаособита дана 22.000 у праху лежећих Турака. Грдно число злата, сребра и драгог камења припадне краљу Албаније, но он само славу победе за себе задржи.

Мемед чујући шта се с његовом војском учинило, као громом поражен остане, но скоро се његово очајаније на највећи степен јарости попне. Он лупи ногом о земљу и закуне се на алкорану, да неће прије чалму с главе скинути, док се год Кастриоту за ово не освети. Знајући пак какав страх само име Скендербег у срце мухамедана чини, и хотећи људе за потчињеније Италије уштедити, науми, ако и како могућно буде, лукавством са света га скинути; у тој намери поткупи двојицу од његових служитеља да га отрују, ал' ни у овом му срећа не послужи, јер Ђорђе извештен о њиховим сплеткама, дозове издајнике к себи и упита их, шта заслужује слуга, који своме господину јаму копа? „Да изгуби главу," одговоре ови. „Добро," рекне на то Кастриот; — ваше главе нису те части достојне, ја познајем вашу намеру, но опет вам праштам. Ви не заслужујете ономе дворити, који се дан-ноћ пече и опасностма живот свој подлаже, да би вас сачувао; ви сте за Мемеда; идите и кажите му да сам Бог Скендербега чува и да ћу

скоро доћи, да му његов живот одузмем, али не вероломно, као што је он мени хтео, него као краљ и благородан непријатељ.“

Кад Мемед намеру осујећену види, још се већма распали и собравши 200.000 својих мухамедана. пође Кроју освојити и сву досад поднесену срамоту опрати. Овим полазом царевим сва се Албанија узбуни, будући се прочуло да 500.000 Турака долази; само Кастриот присуство духа не изгуби, већ од града до града идући своје слобођаше и на оружије подизаше. У Кроји остави 4.000 војника под управлењем Танузија Топију, врсног племића свога, којега је непоколебиму храброст добро познавао. После тога пошље Захарију Гропу у Рим искати помоћи, а сам с 8000 уђе у планину недалеко од Кроје с које је могао на Турке пазити.

Први Балабан укаже се под Кројом године 1465, 5 јуниja; после неколико дана и Мемед с осталом војском дође, и почем се осам дана одморе, заповеди јуришем на град ударити. Кастриот видећи да се Турци на јуриш спремају, сакупи своје, и овако им рекне: „Сад је дошло време умрети, победити или јарам ропства на себе бацити.“ — „Умрети или победити!” одговоре војници. Он се дакле с њима тако против непријатеља ополчи и двократном битком толико вреда Турцима нанесе, да је Мемед принуђен био — оставивши Балабана с 30.000 људи да опсаду продужи — у Цариград вратити се. А да би својој распаљеној јарости удовлетворио, исходећи из Албаније много зла

почини: попали села и вароши, поплени обитателна места и много деце обојега пола зароби. Успут опази неки замак на главици Валма, кога с Турцима против Албанеза утврди.

Ђорђе је био храбар но притом и мудар, и бојећи се да толикој сили непријатеља малим својим числом неће противостати моћи, науми сам у Рим поћи, и од папе, од којег је на рат побуђен био, помоћи искати. Он остави дакле краљевски грб, сакрије орден св. Константина и преобучен у просте хаљине сам и непознат пут у Италију предузме, оставивши место себе Танусија, храброг и верног свога војводу, који му је у сваком случају десно крило био и који је из куће Јанковића, властела херцеговачког, произлазио.

Премда је Италија света земља наречена, опет се тада нахођаше много пустахија и разбојника. Ђорђе путујући у Рим проводио је време размишлењем о непостојанству судбине и о уништожењу људи, и овако мислима забављен заблуди сам у некој шуми. Сунце полако за гору спушташе се и од дрва сенке приумножаваху тамну ноћи мрачност. Кад ал' внезапу нападну шест разбојника на њега. Кастриот тргне сабљу, која му досад само на украшеније служаше, и њом првога на земљу истровали. Затим се добави секире, коју је соперник поред себе имао, и после дуге и жестоке битке остале убице у бегство обрати. — Лав и тигар при ужасном грома звуку недвижим остаје, страх његово свирепије тад укрочава, а опасност

чини га покорним и тихим; само Скендербег усред погибели присуствије духа не губи.

Победивши срећно ову опасност, други дан стигне у Рим, где га папа с особитом чешћу и почитанијем прими; но кад за помоћ реч дође, коју Ђорђе искаше, да би христијанство од непријатеља бранио, затвори уши, и сву молбу с ковчегом костију обдари. Кастриот видећи труд сујетан, врати се натраг у Албанију и врло се обрадује, кад застане 1.400 војника, који су му од Млечана у помоћ послати били. С овима дакле и са својим Албанезима одважи се непријатељу напротив стати, и чујући да Јоним-паша Балабану, брату своме, помоћ од 20.000 Турака доноси, изабере 6.000 својих људи и дан и ноћ похити, да би га у намерењу предварио. — Започне се борба и крвопролитије страшно последује. Кастриот опази Јонима и његовог сина Едер-пашу, где се с мачем у руци њему приближују, и хитро као мува на њих полети, одреже старцу десну руку, а својом левом шчепа сина за косе. Овај уплашен видећи оца у такој опасности, заборави своју, и почне Ђорђа молити да му на земљу већ падшег родитеља поштеди, а њему живот одузме. „Нећете ви погинути," одговори му овај; „ја сам храбар, али не свиреп; ја сам Кастриот и обојици живот поклањам."

Балабан видећи себе послате помоћи лишена, и брата и синовца ухваћена, употреби сву силу да Кроју освоји и последњи јуриш определи; но Ка-

стриот са стране удари и нападеније му прекрати. У највећем очајанију Балабан наумивши лудо главу изгубити, седне на коња и стане пред градом деруħи се, да му се врата отворе, но врстан један грађанин именом Ђорђе Алексић згоди га пушком у чело и захтевање прекрати.[1] Турци видећи паденије његово, нагну бежати, не гледајући на стан, који са целим богаством у руке непријатељу долази, и у пољу званом Мала Тирана — бојећи се потере — утврде се, но кад даље пођу путовати, ужасну се, видећи пут препречен; зато почну Ђорђа молити да их пусти без оружија ићи, но он им одговори, нека иду како су дошли. „Ако ли вас пак, приложи, какво зло од мојих поданика нађе, вами припишите, јер сте без захтевања мога у Албанију ушли." Турци ово чујући продуже пут, но многи од Албанеза у бежању побијени буду. — У овој борби много богаства од Турака остане, које Кастрит својој војсци поклони. — Овај славан муж често је победителном руком злато код својих ногу просуто видео, но никада се није овим пленити дао, и колики је велики и силан био, опет се врло мало новаца после његове смрти нашло.

Кад Мемед паденије Балабаново и његове војске чује, већма се оскорби и науми овом поруганију сам осветити се, макар га и живота стало. С том дакле намером подигне (у год. 1466) 300.000 Тура-

[1] Тако Барлеције сведочи. Други пак веле да га је сам Скендербег у пређашњој борби војску своју храбрећи танетом згодио.

ка и опколи Драч, на мору лежећи град. Он сву силу употреби и мишљаше га брзо освојити, но јако се превари, јер га је Кастриот још пређе утврдио и борцима снабдео, који му сад намеру осујете.

Будући да је сваки јуриш Мемеда скупо стајао, помисли да га сам Кастриот брани, зато остави Драч и дошавши к Кроји, наново ју опседне. Но овде се заиста намери на Кастриота, који с природном му храброшћу бранећи град увек је Турке с великом штетом њиховом одбијао. — Мемед кад види да се ни на какви начин епирски соко уловити не може, и пошто и рану на прсима добије, остави Албанију, и хотећи чест повратити, врати се у Цариград још смиренији, него што је најпре био.

Кад већ Кастриот државу утврди, да се од јарости Турака бранити може, пође у град Алес или Лису, где се други христијански кнезови скупили били, у намеренију земљу своју и за будуште непогоде безбедном учинити; но кад у град приспе, нападне на њега ужасна грозница, која сведневно умножавајући се обавести му да се к концу живота приближује. — Ако природа храброст Кастриотову и његова благопоспешна предпријатија ограничити није могла, ограничи му дне, и он готов буде последњи јестеству дуг одати.

Пукне глас о овом по свој околини и ова радосна за Турке вест до самих ушију Мемедових дође, који од радости скочи са софе, разбије лулу, по-

баца око себе лежеће шоље и загрливши весника почне по соби скакати вопијући: „Боже! Боже! Кастриот је мртав, сад се више не бојим.“ Он је често својим дворјанима говорио: „Да се није Кастриот родио, ја бих државу моју до Венеције отегао, чалму на папину главу натакао и месец на врх цркве Св. Петра метнуо.“

Кастриот сматраше смрт не бојећи се њених следствија. У толиким му се видовма показивала да јој сад с равнодушијем у очи погледа. Само му је толико било жао да га смрт у постељи, а не у бориштu напада. Међутим тешио се имајући сина, који ће му после смрти кормило краљевства предузети; али видећи га витка и млада, науми помоћи му советом како ће државом управљати. На тај конац дозове га к себи, купно и остале војводе и сердаре албанеске. Његова нежна супруга уцвељена и сузама поливена стане у соби, а Кастриот, пошто слово околостојећим бољарима изговори, с којим их пооштраваше да закону верни и отечеству бранитељи остану, окрене се к свом десетогодишњем сину и овако му почне говорити:

„Сине мој! ја сам на ушћу гроба и тебе за наследника остављам, који своје младости ради још-ште ниси способан владати. Но ако ти међутим храбар и добродетељан будеш, то ћеш лако твоје непријатеље победити. Трон почитателан учинити не прилаже се величини краљевства, него способности владатеља. Ако будеш порочан, роб твојих дворјана и лаковеран, то ништа им неће лак-

ше бити, него с врха шчастија у бездну пропасти низвргнути те. Увек мораш добродетељан бити, и ако ти се што оваково догоди, знај да је онај, који ти то доноси, лажа и потула претворица, који да би у место тебе владати могао, лажне ти основе прилаже, да те лакше с престола збаци. Но ако добродетељи следовао будеш, уклониће се ласкатељи и злочинци, или може бити да ће се добрим твојим примером на прави пут извести; ако добродетељан будеш, моћи ћеш државу, коју ти ја непреривним ратом узмућену остављам, лако одржати, миром и покојем утврдити и распространити ју још, ако притом храбар и радљив будеш.

„У сваком случају све сам истражуј; сам уређуј и без милосердија злочинце на оном месту казни, где је порок учињен; видећеш да ће њихови наследници бољи бити; ако ли пак необузданије, злочинство и порок добрим примером не усказниш, то ће сви твоји уређаји служити само на умноженије порока. — Кад на престол ступиш, пази на правду, која је мати добродетељи, увек једно уво оптужитељу приклони, а друго задржи за оптуженог, да се праведни судија наречеш. Чествуј художнике, беднима пружај руку и ограничи друге сласти, да би сласти подашности удовлетворити могао. Буди добар, уштеди твоје људе од гордости свирепија и суровости; опомени се да је човек рођен да и другоме на ползу буде.

„Труди се увек добре, постојане, храбре и верне војводе имати; не дај да ти војници у лености

време проводе, увек их у оружију обучавај и предусретај их не као робове, већ као твоје пратиоце и благородне синове отечества. У рату буди сам твојој војсци предводитељ, у борби пак, где се победа колеба, бори се као прост војник. Краљ је лепо име, али пуно брига и тешких дужности. Прва изискује љубов и почитаније поданика задобити. Нисмо ми ову власт получили да у мекости живимо, него да бранитељи и попечитељи општег блага будемо и да добротом све друге превазиђемо. Но при том знај да се само онда краљева доброта почитује, кад се к општем добру клони и на ползу отечества бива.

„Судбина је борбе лажљива, мораш умети неизвесност предварити: ту ће ти више мудрост и храброст помоћи него срећа. Ваља умети победити, али знај да човек и побеђен бити може. Опомени се да мудрост Турака тражи неслогу и вражду између христијана посејати и сву славу своју њој благодарити има. Ако те судбина с висине, коју ти ја, као наследнику остављам, свргнути намерава, помисли да сам ти ја отац, и да само с мачем у руци престол оставити мораш.

Ти ћеш може бити и с Римом посла имати, којега сам ја био бранитељ; користи моје ради нисам се могао по његовој вољи водити, јер опстојателства нису ми допуштала, како силна завојевања турска, тако и захтевање папино одобрити. Но срећом на корист моје државе био сам у свим претпријатчјама шчастљив. Рим је против сла-

бих владатеља слабо марљив. Будући да ме се увек бојао, зато ми се и улагивао. Он при различним опстојателствама мења своје ћуди, и сад на једну, сад на другу страну колеба се; али бојећи се да не би државу изгубио, којој Мемед грози, увек ми се благонаклон показивао и све моје титуле, права и достојинства потврђивао. Ти у сваком случају буди мудар и предострожан, и увек му се претворно покоравај, па ћеш тврђи на престолу бити."

Док је он тако говорио, простре се глас да Турци, чујући за његову болест, сву земљу плене и робе. Кастриот ни у овом случају не изгуби смелост: надежда своју роду још једаред помоћи, каново му изумрле силе поврати, и он заиште коња. Јунак му је био верни спомоћник који га је десет година служио и све опасности с њиме делио. Но будући да сила Ђорђевог тела није храбрости духа његовог соответствовати могла, рекне војводама: „Похитите међутим, храбра децо моја! Сад ћу и ја за вама доћи."

Кад Турци перјаницу његову виде, не мање зачуђени него уплашени спасеније у бегству потраже: оставе и плен и оружије; и по планинама блудити почну, да би се избавили; но војници Кастриотови прогоне их живо и одузму им надежду Албанију нападати.

Али всује! Слабост сасвим нападне на Кастриота и он готов буде последњи јестеству дуг одати, још ову ноћ преминути и од свију победа и вели-

чине само један спомен оставити. И заиста, почем Богу душу препоручи, престави се у Алесу граду 5. јануара 1467, у 63-ој години свога живота и 24-ој владања.

Трећи дан по његовој смрти син и његови поданици с приклоњеном главом и сузама поливеним лицем отпрате оца и ироја Албаније до цркве Св. Николе. Ту му предаду упокојено тело земљи и за споминаније оставе турске барјаке на његовом гробу. Још мртвачко звоно по Албанији тужним гласом хујити није престало, а непријатељи његовог дома употребе сву силу његовог младог наследника угњетити. Сви христијански владатељи почну за срећу држати њихово признаније бесмртном Скендербегу с тим показати, да би му малолетног сина бранили. Само Млечани обрадују се видећи Албанију у овако слабом стању, да би ју лакше себи потчинили, као што и учине; али скоро их освета праведног судије посети, јер у рату с Турцима не само отето изгубе, него и своје државе.

Из ове кратке повести ласно се видети може да је Кастриот титулу непобедимог борца, храброг христијанства бранитеља, тврдог штита закона, новог Александра, — с којим су га папе и краљеви почитовали, — и Скендербега, — као што су га Турци називали, — праведно заслужио.

Но сва ова слава наскоро изчезне. После његове смрти дигну се буре и ударе на његовог нејаког наследника. Турци у једној руци мач а у другој

коран држећи, опустоше с почетка Албанију и мало по мало приведу ју под свој јарам. — Јован пак Кастриот, славног Скендербега син, не могући државу своју од њихове јарости бранити, пређе у Црну Гору, и ту, по сведоџби Дуфресна и Мавроурбина, с Ирином, кћерју Лазара, деспота српског (сина Ђорђа I. Бранковића) у супружество ступи.

Ђорђе Кастриот био је ужас отоманског царства. Особито је приметително за славу његову, што је два најсилнија султана од земље своје одбио, којима мухамедани за своје у Европи установленије највише благодарити имају. Није се он с подлим Мустафом борио, нити с ражентареним Османом, који је у похотној сласти живот проводио, него с храбрим Муратом, названим Фета, т.ј. покоритељ, и Мемедом, нареченим Асбиух или неуморими витез. Он је првом толико нудио, да је од жалости и беснила живот под Кројом окончао. А Мемед, премда је много држава у Европи и сам Цариград покорио, опет против Кастриота ништа није успети могао.

Ђорђе је био стаса особито великог, тако да је највеће своје војнике главом надвишавао. Он је имао дугачак нос, чело широко и бело, руменилом гдегде посуто лице. Имао је дугачку браду, но косу кратку, и увек је с мачем спавао. У мирно време носио је обично дугачку од зелене чоје начињену хаљину и чешће је гологлав ходио, у бојну пак увек је носио шлем на ком голема перјаница трепташе.

Приповеда се о њему да је особите снаге био, навластито у рукама тако да је оклопнике од врата до бедре и по два Турчина успоређена пресећи могао. Кад се мир међу Турцима и Албанезима учини, замоли га Мемед да му пошље тај мач, с којим така чудеса прави, али не видећи онога дејства, које му се придаваше, врати му га натраг тужећи се да му није послао ону исту сабљу, коју је захтевао. Ђорђе му одговори да је иста сабља, али није рука, која с њом управља.

Кастриот је био сасвим особите природе; јер као да није људма својственим слабостма подложан био, могао је по два три дана ништа не јести нити пити, и с таквом је јарошћу Турке нападао, да је у његовом животу 2.000 глава, по сказивању неких војника, одсекао. Он као да је невидимом десницом храњен био, јер у више од двадесет борба, којима је присуствовао, само је једну рану на нози добио. После његове смрти, кад Турци Албанију освоје, изваде га их гроба да би га се мртвог нагледали, од кога су толико стрепили, и разграбе његово тело, мислећи да ће и они тако храбри бити, ако га поред себе носили буду. —

Кастриот је био трудољубив, радљив и прилежан, пун искуства и мудрости, и такови човек увек мора преимућство имати. Он се тако с пословима занимао да је од оног дана, кад је у Албанију ушао, док није сву државу освојио, само по два сата спавао. Његови поглавари и војводе у свако су се доба на њега угледали и од њега

одушевљени бивали; није дакле чудо што је у сваком предпријатију успех имао. Но као што свашта на овом свету пролази, и Кастриотова храбра дела протеку, и само воспоминаније његове славе од рода в род простире се.

UNIVERSITY OF TORONTO
LIBRARY

DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET